Lumanti Daboo

लुमन्ति दबू

दँपौ ल्याः ७

लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

यलध्वाखा, यल

ने.सं. ११३८

नेवाः अर्गनाइजेसन अफ अमेरिकाया नेपाः देय् प्रतिनिधि व लुमन्ति दबूया नायः भाजु किरण केन रंजितया अध्यक्षताय् पिदनेत्यंगु "लुमन्ति दबू ल्याः ७" सुथांलाक्क पिदनेमा धकाः भिन्तुना देछानाच्वना ।

ज्यासना पुचः	
मय्जु बबिता श्रेष्ठ	नायः
भाजु पुष्कर विक्रम प्रजापति	न्हापांम्ह न्वकु
भाजु सुशील लाल श्रेष्ठ	लिपांम्ह न्वकु
भाजु महिन्द्र प्रधान	मू छ्याञ्जे
भाजु दिभाकर धौभडेल	छ्याञ्जे
भाजु राजेश लाल श्रेष्ठ	दाँभरी
भाजु यज्ञ मान शाक्य	मू दुजः
भाजु उदय श्रेष्ठ	मू दुजः
मय्जु मीना प्रधान	मू दुजः
भाजु किरण केन रञ्जित	नेपाः देय् प्रतिनिधि

NEWAH ORGANIZATION OF AMERICA

A tax Exempt, 501(c)(3) Non-Profit Organization

Newah Organization of America (NOA)
Phone : 703-477-6920 | Fax : 703-372-2952
E-mail : noa2001usa@gmail.com
Website : www.newah.org
Address : 9435 Lorton Market St, Suite 101, Lorton, Virginia 22079, USA

लुमन्ति दबू दँपौ

Lumanti Daboo **लुमन्ति दबू**

दँ ८	ने.सं. ११३८	ल्याः ७

पिकाकः

लुमन्ति दबू
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस, यल ।

थाकू

डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस, पिन्छेँ, यल ।
Tel: 5524490, dotsprinting@gmail.com

ग्वहालि मू : २००/- तका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
CENTRAL DEPARTMENT OF NEPALBHASHA

फोन नं. :५२६०४९४
Ph:5260494

चैन लाकौल स्मृति भवन
पाटन संयुक्त क्याम्पस परिसर
पाटन ढोका, ललितपुर

पत्र संख्या:

नेसं ११३८ बछलागा १०
२०७५ वैशाख २७

भिंतुना

लुमन्ति दबूया ग्वसालय् मदिक्क पिदानाच्वंगु *लुमन्ति दबू* ल्याः ७ पिदंगुलिं यक्व भिंतुना । थ्व दबू नेपालभाषा एम.ए. न्हूपिं व पुलापिं विद्यार्थीतय्गु मंकाः दबूकथं विकास जुइत माःगु संगठनया विधान विधिवत दर्ता याना: मकाःदबूकथं विकास जुयाः संगठनया उतरोत्तर प्रगति यानावने फय्मा धैगु मनंतुना ।

डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
सहप्रा. तथा प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Tribhuuvan University
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
Faculty of Humanities and Social Sciences
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
Central Department of Nepalbhasha
चैन लाकौल स्मृति भवन
पाटन संयुक्त क्याम्पस परिसर
पाटनढोका, ललितपुर
फोन नं. ५२६०४९४

पत्र संख्या :

भिंतुना

त्रिभुवन विश्वविद्यालयया शिक्षा प्रणालीकथं थुगुसीनिसें एम् ए नेपालभाषाय् नं सेमेष्टर प्रणाली लागु जुल, अथेहे नियमित कक्षापाखे विद्यावारिधीया व्यवस्था नं जुल । न्ह्याबलें थें थुगुसी नं लुमन्ति दबूपाखें ब्वमिपिनिगु ल्या अप्वय्केगु नितिं सक्रिय भूमिका म्हितल । थुकथं दबूपाखें नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात ग्वाहालि जुइगु थीथी ज्याभ्वःत जुयावयाच्वन । थ्वहे भ्वलय् नेपालभाषा ब्वमिपिन्त ग्वाहालि जुइकथं लुमन्ति दबू दँपौ दँय्दँस पिथनाच्वन । थुगुसी नं लुमन्ति दबू ल्याः ७ पिदंगु तसकं लसताया खँ खः ।

मेमेगु भाषाय्थें नेपालभाषाय् नं एम् ए ब्वने दुगु लसताया खँया नापं झी नेवाःतय्गु छगू गौरवया नं खँ खः । उकि एम् ए नेपालभाषा ब्वनीपिनिगु ल्याः म्हो मजुइकेया लागि लुमन्ति दबूपाखें न्ह्याबलें थें निरन्तर ग्वाहालि जुया हे च्वनी । वइगु पुस्तां नं छिकपिनिगु मुल्यांकन यानाः नियमित रुपं ल्याः पिकयाच्वनी धयागु भलसा कयाच्वना । नापं छिकपिनिगु पलाःपतिं उपलब्धी जुयाच्वनेमा धकाः यक्व यक्व भिन्तुना देछानाच्वना । सुभाय् ।

सृजना प्रधान

सहप्रा. सृजना प्रधान
निवर्तमान प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलध्वाका, यल ।

भिंतुना

लुमन्ति दबू ल्याः ७ पिदंगुलिं लय्ताः प्वंकाच्वना । नेपालभाषा एम्.ए. तगिं ब्वनाच्वंपिं विद्यार्थीपिनिगु छगू जक संस्था 'लुमन्ति दबू' सक्रिय जुयाच्वंतले 'केन्द्रीय विभाग' धिसिलानाच्वनी । गुबले लुमन्ति दबू निस्कृय जुइ उबले 'केन्द्रीय विभाग' नं निस्कृय जुल धकाः थुइकेमाः ।

त्रि.वि. अन्तरगतया मेमेगु केन्द्रीय विभाग व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया मुख्य भिन्नता धइगु नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग नेवाः मात्रया भावात्मक स्वापू दुगु विभाग खः । थौं आपालं क्याम्पसया शिक्षण समिति अन्तरगत नेपालभाषा ब्वंपिं मदयावन, नेपालभाषा विषय हे लिकनाछ्वय् धुंकल । अथेजूगुलिं नं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात स्वाकातय्त लुमन्ति दबू सक्रिय जुयातुं च्वनेमाः ।

लुमन्ति दबू ल्याः ७ पिदंगुलि छिकपिं लुमन्ति दबूया पदाधिकारीपिंलिसे सकल दुजःपिन्त दुनुगलंनिसें सुभाय् बियाच्वना ।

सहप्रा. तुलसीलाल सिंह
प्रमुख सल्लाहकार
लुमन्ति दबू

सम्पादकीय

हलिमय छगू हे जक संस्था दु गन नेपालभाषाया एम. ए. ब्वनेदइ । उगु संथा नेपालय् च्वंगु त्रिभुबन बिश्वबिद्यालयअन्तर्गत नेपालभाषा केन्द्रीय बिभाग खः । सुं नं नेपाःमि बिदेशय् च्वनाः नं नेपालभाषा ब्वनेगु इच्छा दुसा वा सुं नेपालीमुलया बिदेशी नागरिक नेपालभाषा ब्वनेगु बिचाः यातधाःसा थुगु बिभागं याय्माःगु फुक्क ग्वाहालि यानावयाच्वंगु दु । थ्वहे विभागअर्न्तगत नेपालभाषा एम्.ए. ब्वनेधुकुंपिं व ब्वनाच्वंपिं विद्यार्थीपिनिगु संस्था खः - लुमन्ति दबू । लुमन्ति दबू पलिस्था जुसांनिसें विभागयात ग्वाहालि जुइकथं विशेषत नेपालभाषाया विद्यार्थीत अप्वय्केत आपालं ज्या जुयावयाच्वंगु दु । थुगुसी विभागलिसें क्वातुक्क स्वापु तयाः थीथी संस्थाया ग्वसालय् जुगु सफू ब्वज्याय् दबूपाखें सक्रिय सहभागिता क्यन । अथे हे नेपालभाषा, लिपि, साहित्य, संस्कृति, सम्पदा अध्ययन अनुसन्धानया निंतिं नेवाःतय्गु प्राचीन वस्ती चित्लांग, तिस्तुंग व पालुंगया अध्ययन भ्रमण जुल ।

लुमन्ति दबूया ग्वसालय् नेपालभाषाया विद्यार्थीपिन्त प्रोत्साहन व ग्वाहालि जुइकथं थीथी सफू व लुमन्ति दबू पत्रिका पिथनेगु ज्या नं जुयावयाच्वंगु दु । थ्वहे भ्वलय् लुमन्ति दबूया ग्वसालय् थुगुसी नेसं ११३८ या लसताय् लुमन्ति दबू ल्याः ७ साहित्यिक च्वसुलगायत, भाषा, तजिलजि, सम्पदासम्वन्धी आपालं च्वसुत दुथ्याकाः पिथनेखंगु लसताया खँ खः । विशेषयानाः थुगु ल्याखय् नेपालभाषा एम्.ए.या लोकवार्ता विषयअन्तर्गत शैक्षिकसत्र २०७१/७२ या विद्यार्थीपिन्सं पाल्पा, तानसेनया क्षेत्रगत अध्ययन अनुसन्धान यानाः विभागय्

न्ह्यब्वःगु प्रतिवेदनया सारसंक्षेप दुथ्याःगु दु। अथे हे नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् अभिलेखीकरण जुयाच्वंगु आधारय् नेपालभाषा एम्.ए. या न्हापांगु दँ निसेंया विद्यार्थीपिनिगु नां व फोन नम्वर नं दुथ्याःगु दु। उकिं नेपालभाषाया विद्यार्थी व मेमेपिं भाषा, संस्कृतिप्रेमीपिनिगु निंतिं थुगु लुमन्ति दबू ल्याः ७ संग्रहणीय जुइ। थज्याःगु अमूल्य पत्रिका पिथनेत नेपाःलगायत विदेश, बिशेषतः अमेरिकाय् च्वनादीपिं नेवाः पासापिन्सं आपालं ग्वाहालि याःगु दु। बिदेशय् च्वनाः नं मातृभाषा, संस्कृति, संस्कारयात थकाय्त नेवाःतय्सं आपालं ग्वाहालि यानाच्वंगु दु धैगुया थ्व दसु जुयाब्यूगु दु। पत्रिका पिथनेत च्वसु, विज्ञापन बियाः ग्वाहालि यानादीपिन्त दबूपाखें न्ह्याक्व सुभाय् देछासां म्हो जुइ। थज्याःगु ग्वाहालि लिपा लिपा नं निरन्तर जुइ धैगु विश्वास याना।

किरण केन रंजित

नायः, लुमन्ति दबू

लुमन्ति दबू च्याकःगु ज्यासना पुचः

किरण केन रंजित
नायः

रामेश्वर श्रेष्ठ
निवर्तमान नायः

विजय वज्राचार्य
न्वकू

संजीव मान वैद्य
छ्याञ्जे

सिल्भा प्रधान
ल्यू-छ्याञ्जे

कबिन श्रेष्ठ
दाँभरी

कबिना नकःमि
ल्यू-दाँभरी

बिना महर्जन
मू दुजः

दर्शनवीर शाक्य
मू दुजः

राकेश महर्जन
मू दुजः

अर्विन्द्रमान सिंह
मू दुजः

करुणा प्रधान
मू दुजः

श्रीधर डाखुसी (श्रेष्ठ)
मू दुजः

पुष्पनारायण श्रेष्ठ
मू दुजः

लुमन्ति दबू च्याकःगु ज्यासना पुचःया

प्रमुख सल्लाहकारपिं

सहप्रा. डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ

सहप्रा. तुलसीलाल सिंह

शिक्षक प्रतिनिधि

उपप्रा. राजितवहादुर श्रेष्ठ

सल्लाहकारपिं

हिराकाजी महर्जन

सहप्रा. मोहनकृष्ण श्रेष्ठ

प्रकाश शाक्य

सुनिता राजभण्डारी

बाबुराजा महर्जन

भरत महर्जन

हरिशंकर मानन्धर

धलः

विधा/शिर्षक	च्वमि	पौल्याः
चिनाखँ/हाइकु/सायरी		
हाइकु	रेणु श्रेष्ठ	३५
अय् मनू !	सुनिता राजभण्डारी, जुन	७१
आन्तरिक उपनिवेशया बूथ लाकां	बिमल ताम्राकार	७६
बाखं		
मतिना	नानीमैंया श्रेष्ठ	३९
मौन चिल्लाय्	मोतिलक्ष्मी शाक्य	६४
च्वखँ		
"नेपाली विहार" छगू म्हसीका	उपप्रा. ईश्वरीमैया श्रेष्ठ	५
भाव प्याखं	शि.स. शरद कसाः	१८
अभिनव गुप्त	उपप्रा. रा जितवहादुर श्रेष्ठ	२२
पूर्वीय काव्यशास्त्र	आ.शि. लसता सिंह	२७
झारखः	तेजमाया महर्जन	४४
प्राचीन नेपालभाषा काव्यया इतिहास ...	शान्त महर्जन	४६
ज्याथा पञ्चदानगुथिया सनाःघासा	मोहनदेवी महर्जन	५२
शास्त्रीय प्याखनय् घंगला	आ.शि. जीवनकुमार महर्जन	५६
नेवाःभाय्या ऐतिहासिकता	प्रकाश शाक्य	६१
चित्लांग, तिस्तुंग, पालुंगया छत्वा खँ ...	कृष्णा श्रेष्ठ	६८
काव्य हेतु	कविना नेपाली (नकर्मी)	७२

विधा/शिर्षक	च्वमि	पौल्याः

पाल्पा विशेष :

भाषा विज्ञान

समीक्षा

कुगु, तुगु, दुगु, फुगु ह्रस्व जुइ

सहप्रा. काशीनाथ तमोट

नेपालभाषाया छ्यलाबुला चकनाः वनाच्वंगु दु । थौंकन्हय् बुखँपौ, पत्रपत्रिका, सफू च्वज्याय् जक मखु इन्टर्नेट अनलाइन पौ, ब्लगय् नं थ्व छ्यः । नेपालभाषाया वाक्य संरचनाय् -कुगु, -तुगु, दुगु व फुगु खँग्वः आपालं छ्यलेमाः । उकिया छ्यमिपिसं व दीर्घ जुइ धकाः भ्रम जुयाः -कूगु, -तूगु, दूगु, फूगुकथं छ्यलावयाच्वंगु दु । उकिया हुनि (कारण) सीकेबह जू । उकिया लागिं नेपालभाषाया धातु रूप व अपूर्ण भूतकालिक प्रत्यय 'व' लोप जुयाः थिथि रूप काःगु खँ ध्वाथुइकेमाः । गथे -

माग्वः	**धातु (क्रियार्थक)**	**पूर्व व-युक्त रूप**	**ज्वःलाःवना**	**च्वज्या रूप**
अकारान्त	न (नये)	नव/नवगु	नअगु	नःगु
आकारान्त	का (काये)	काव/कावगु	काआगु	काःगु
इकारान्त	बि (बिये)	बिव/बिवगु	बिउगु	बउगु/ब्युगु
उकारान्त	जु (जुये)	जुव/जुवगु	जुउगु	जूगु
ए=यकारान्त	क्य (क्यये)	क्यव/क्यवगु	क्यअगु	क्यःगु
ओ=वकारान्त	ख्व (ख्वये)	ख्वव/ख्ववगु	ख्वअगु	ख्वःगु

धलः १ - अपूर्ण भूतकालया प्रत्यय व-या ब्वलँ

थन 'व' प्रत्यय क्वय्बियाकथं ब्वलन -

१. न्हापा न्ह्यपुलां नेपालभाषाया इलय् 'व' प्रत्ययं हे अपूर्ण भूतकाल थुइकीगु खः । लिपुलां इलय् अझ थौंकन्हय् 'गु' प्रत्यय स्वाःवल ।

२. व प्रत्ययं अकारनाप अ, आकारनाप आ, इकार व उकारनाप उ, ए=यकारनाप य्अ-या कारणं अ, ओ=वकारनाप व्अ-या कारणं अ रुपय् हिल । व अ, आ, य, वकारय् ह्युगु कमजोर अ, आ, तनाः तःहा चिं (ः विसर्ग) जूवन । इकार व उकारय् सन्धि जुल - इया य् जुयाः उ- नाप

स्वाःवन यु-कथं। उकारय् उ-उ स्वानाः दीर्घ ऊ जुल। उकार दीर्घ जूगुलिं इकार नं दीर्घ जुइमाः थें च्वं, तर इ-या य्-कथं सन्धि जूगुलिं दीर्घ जुइमाःगु कारण खनेमन्त।

३. नेपालभाषाय् भारोप भाषाय्थें ए, ओ दीर्घ मखु। थ्व नेपालभाषाय् ह्रस्व (चीहा सः) खः। थ्व खँ क्यनेत नेपालभाषाय् ए य-कथं, ओ व-कथं ब्वलन। य, व च्वःसां व नेपालभाषाया ए, ओ माग्वः (स्वरवर्ण) हे खः। ए, ओ रूपय् च्वःसा थथे जुइ -

के (केये)	केव/केवगु	केएगु	केःगु
खो (खोये)	खोव/खोवगु	खोओगु	खोःगु

नेपालभाषाया खँग्वः ब्वलंगु ल्याखं अथे च्वइमखु, अझ सः नं अस्वाभाविक खनेदु।

४. ले-अन्त्य क्रियाय् व-या पलिसा न्हापा ल दुगु खः। गथे -

न्हि (न्हिले)	न्हिल/न्हिलगु	न्हिउगु	न्हिउगु/न्ह्युगु
सु (सुले)	सुल/सुलगु	सुउगु	सूगु

नेपालभाषाय् के-अन्त्य हःपा (प्रेरणार्थक) क्रिया च्वके, ल्वाके आदिया न्हापाया अपूर्ण भूतकालया व-युक्त रूप व उकिया आःया रूप थथे खः।

पुलांगु रूप	**हिला रूप**	**छ्यलेमाःगु रूप**
च्वकव	च्वकउगु	च्वकुगु
ल्वाकव	ल्वाकउगु	ल्वाकुगु
न्हिलकव	न्हिइकउगु	न्हिकुगु/न्हीकुगु
न्हुयकव	न्हुइकउगु	न्हुइकुगु/न्ह्विकुगु
ल्हेयकव	ल्ह्ययक्उगु	ल्ह्ययक्कुगु
खोयकव	ख्वयक्उगु	ख्वयक्कुगु

धलः २ - के-हःपा अपूर्ण भूतकालया प्रत्यय -कुगुया न्ह्यव रूप

क्वय् व-प्रत्ययसम्बन्धी थिथि खँ थुकथं न्ह्यथने फु -

१. हनेबहपिं यँमि चित्तधर 'हृदय' (नेसं १०२६-११०२) व वैकुण्ठप्रसाद लाकौल (नेसं १०२६-११२७)जुपिसं न्ह्याबलें च्वकःगु, याकःगु धकाः न्ववानादीगु

जिं न्यनागु दु। आः नं यँ-यलया पुलांगु पुस्तां थथे न्वंवाःनि। थन व तःहा सः (दीर्घ, :) जूवन।

२. धलः १ स्वय्‌बले उकारय्‌ जूगु, खूगु आदि तःहा रूप खनाः च्वकुगु, ल्वाकुगु आदि रूप नं च्वकूगु, ल्वाकूगु आदि दीर्घ जुइ धकाः ताय्‌कल, गुगु पाय्‌छि मखु।

३. ले-अन्त्य क्रियाय्‌ न्हापा व-या पलिसा ल दुगु खः।

च्वय्‌ न्ह्यथना धलः १ व धलः २ या दसुं नेपालभाषाय्‌ आपालं छ्यलीगु के-प्रत्यय, ते-प्रत्यय, क्रियार्थक दये, फये व अकरण खये क्रियाया अपूर्ण भूतकाल रूप क्वय्‌बियाकथं जुइगु यच्चुक सीदु।

क्रयार्थक	**खँग्वः**	**व-युक्त रूप**	**हिला रूप**	**छ्यला रूप**
प्रत्यय के	नके	नकव/नकवगु	नकउगु/नकःगु	नकुगु
प्रत्यय ते	सःते	सःतव/सःतवगु	सःतउगु/सःतःगु	सःतुगु
दये	दये	दव/दवगु	दउगु/दःगु	दुगु
फये	फये	फव/फवगु	फउगु/फःगु	फुगु
(म)खये	(म)खये	(म)खव/(म) खवगु	(म)खउगु/(म)खःगु	(म)खुगु

धलः ३ - अकारान्त धातुया अपूर्ण भूतकालया रुप

सःते (सःत-ये), द-ये, फ-ये, ख-ये अकारान्त धातु-युक्त क्रिया जूगुलिं सःतुगु, दुगु, फुगु, मखुगु, अपूर्ण भूतकालया रूप ह्रस्व जूगु खः।

“नेपाली विहार” छगू म्हसीका

उपप्रा. ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ

पृष्ठभूमि

नेपालभाषा साहित्यया इतिहासयात आःतक नं स्वंगू हे ब्वय् ब्वथला अध्ययन याय्‌गु चलन दु। प्राचीनकाल (नेसं ६२५-९६७), माध्यमिककाल (९६७-१०६१) व आधुनिककाल (१०६१ - आःतक्क)। न्यासः दँ मयाक न्ह्योनिसें अस्तित्वय् दुगु नेपालभाषा साहित्यया इतिहासयात थौंतक नं स्वंगू हे ब्वय् ब्वथला अध्ययन याय्‌गु चलन दु धकाः धयाच्वनेगुया अर्थ आधुनिककाल धकाः नालातःगु नेपालभाषा साहित्यया इतिहास आधुनिककालया लागां पुलाः वनेमफुगु सत्यतथ्य खँयात उलाब्यू। अथेजूगुया कारण विश्व साहित्यय् वा नेपाःदुनेया हे मेगु भाय् गुगु भाय्‌यात राष्ट्रं नं गाक्क संरक्षण बियातःगु खः, खस नेपाली भाषाया साहित्यया इतिहासय् आधुनिककालं फपुला वनेधुंकूगु खं क्यं। यद्यपि खस भाषा नेपालीयात राष्ट्रं संरक्षण, संबर्द्धन याःथें नेपालभाषायात याःगु खनेमदु। थौंतक्क नेपालभाषाया संरक्षण व विकास याय्‌गु लँपुइ राष्ट्रियस्तरंसिबें व्यक्तिगतरुपं हे जक न्ह्याःगु खनेदु। यदि राष्ट्रं थःगु देय् दुनेया थीथी भाय्‌यात नं उलि हे संरक्षण व संवर्द्धन याय्‌गु नीति दय्‌कूगु जूसा नेपालभाषा साहित्यं नं आपालं मू पुला, न्ह्यांवना तःजिगु थाय् काय्‌धुंकीगु खः। थ्व धयागु मात्र नेपालभाषाया अथवा नेवाःतय्‌गु जक गौरवया विषय मजूसे नेपाः देय्‌यागु हे गौरवया विषय जुइगु खः। तर इतिहासया थीथी थाकुगु, अःपुगु काल पार यानाः थौं वःगु संघीय व्यवस्थाया इलय् नं नेपालीभाषां थें देय्‌या मेमेगु भाषायात उलि थाय् मब्यूगु अनुभूति जू। यद्यपि ईब्यः यक्वं हिलेधुंकूगु दु, नेपालभाषाया सन्दर्भय् नं न्हापायागु कालय् थें थःगु मांभाषां च्वया सजाँय् फय्‌माःगु ई मखु, थःगु मांभाय्‌या सफू च्वयाः व्यवस्थाया मिखाय् धू जुइमाःगु व्यवस्थाया ई नं मखु। अथेसां नेवाःभाय्‌यागु थीथी ख्यः गुलि विकास जुइमाःगु खः जुइ फयाच्वंगु मदु धैगु खँ सीदु। ईब्यःयागु हिउपा नापनापं थौं मातृभाषा

अनुरागी जक जुयाः मांभाय्‌या सेवा जक याय्‌गु अवस्था नं मजुल, धाय्‌त्यनागुया तात्पर्य छु धाःसा, यदि ल्हाःम्हुतु चूलाकीगु लँपु, मनूतय् थःगु व्यक्तित्व विकास याय्‌गु माध्यम नं जुइफूगु जूसा आःतक नं नेवाःभाय्‌यागु विकास मजूगु बारे, नेवाःतय्‌सं नेवाःभाय्‌यात म्वाकातय्‌माः धयागु वहसयागु विषय मजुइफु । यदि थ्व अवस्थां पार जुइफूगु जूसा साहित्यया विकासं नं गति काइगु खः । मनं तुनाथें नेवाःभाय्‌ख्यःया विकास मजूसां जु हे मजूतक ला धया निराश जुइगु अवस्था ला मदुथें च्वं । तर थुलिं हे गाः धकाः च्वनेगु नं न्ह्यांवनेगु लँपुइ पंगः थनेथें जुइ । उकिं आशा व विश्वास याय्, सम्बन्धित ख्यलं नेवाःभाय्, साहित्ययात न्ह्यज्याकेगु ज्याय् निरन्तर रुपं न्ह्यां हे वनाच्वनी ।

परिचय

नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् माध्यमिककाल महत्वपूर्णगु काल खः । थ्व माध्यमिककालया शुरुवाट व विकास याय्‌गु ज्याय् मूवंगु थाय् दुगु थीथी पत्रिका, सफू आदि मध्ये छगू 'नेपाली विहार' कविता मुना खः । 'नेपाली विहार' नेपालभाषा साहित्यय् दकले न्हापांगु तःम्ह कविपिनिगु कविता मुना खः । थुकिया मुनामी व सम्पादक फत्तेबहादुर सिंह खः । नेसं १०५९ मिलापुन्हीबलय् न्हापां पिदंगु थ्व 'नेपाली विहार' नेपालभाषा व साहित्यया इतिहासय् छगू नालेबहःगु पलाः खः । थ्यंमथ्यं चयदँ (८०) न्ह्यो बेतियां पिदंगु द्वःछिगु प्रतिमध्ये उबले हे न्यासःगु बिक्री वितरण जुयाः फुइधुंकूगु सफू खः थ्व । उबले ल्यंदुगु न्यासःगु सफू तत्कालीन व्यवस्थां जफत यानाः दुर्लभ जूगु खः । थ्व पंक्तिकारया नं छगू अनुभव दु, पञ्चायत कालय् छम्हसिनं (?) थ्व न्ह्यःने तय्‌मज्यूगु सफू धकाः ब्यूगु खः । थ्यंमथ्यं स्वीन्हय्‌दँ-स्वीच्यादँ लिपा नेसं १०९६ ल्हुति पुन्हीबलय् निगूगु संस्करणकथं पिहाँवःगु थ्व सफू छगू प्रारम्भिक पद्य-संग्रह खः । थ्व मुनायात निगू ब्वय् ब्वथलातःगु दु । थुकी यलया मल्ल जुजु श्रीनिवास मल्लयागु छपु कविता प्राचीन कालयागु दुसा मेगु माध्यमिककालयापिं थीथी कविपिनिगु पद्य दुथ्याः । न्हापांगु ब्वय् गुपु (९) व निगूगु ब्वय् च्यापु (८) यानाः झिंन्हय्‌पु (१७) पद्य दुथ्याः । थुकी दुथ्याःपिं कविपिं व कविता क्वय् न्ह्यथनाकथं दु -

१. सिद्धिचरण श्रेष्ठ - राष्ट्रीय गान, वर्षा, गंगु खुसी ।
२. पूर्णबहादुर नेवा - धर्मया मर्म ।
३. फत्तेबहादुर सिंह - स्वां व कं, स्त्री शिक्षा, सफलताया नियम, प्रभाति (ब्यहांचुली), बांमलागु चाल ।

४. श्रीनिवास मल्ल - सुदामा चरित्र ।
५. सिद्धिदास अमात्य - कालचक्र ।
६. योगवीर सिंह - किर्तियात, जिगु मनया उदगार(अशान्त हृदय नामं) ।
७. वैकुण्ठप्रसाद लाकौल - ह्वयत्यंगु स्वांयात, विनय(तारा नामं) ।
८. हरिकृष्ण - नेपालभाषा साहित्य ।
९. धर्म्म आदित्य धर्म्माचार्य - जन्मभूमि नेपाल ।
१०. सुप्रभात - रत्न
११. शुभ दिन प्रकाश - कीर्ति ।

भिंछम्ह कविपिनिगु भिंन्हय्पु कवितामध्ये गुलिखे कविता नेपालभाषाया न्हापांगु पत्रिका 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' या उगुंथुगुं अंकं लिकयाः मुनातःगु खः । थ्व कविता मुनाया संग्रह व सम्पादन यानादीम्ह फत्तेबहादुर सिंह (१०२२-११०३)या च्वसां नेपालभाषाया साहित्यया थीथी विधाया सफूत पिदंगु दु । नेपालभाषा काव्य साहित्यय् माध्यमिककालया न्ह्यलुवा महाकवि सिद्धिदासया छम्ह शिष्य वय्कः साहित्यकार जक मखु नेपालभाषा थकाय्गु निंति तःदँतक थः हे संस्थापक, व्यवस्थापक, सम्पादक आदि फुक्क जुया 'नेपालभाषा न्हिपौ' पिकयादीम्ह पत्रकार नं खः । भाषारत्न (१०७६) उपाधिं विभूषित जुयादीम्ह वय्कःयागु थःगु कविता जक मखु मेपिनिगु कविता नं मुंका गुगु 'नेपाल विहार' सफू पिकयादिल, थ्व सफू नं नेपालभाषा माध्यमिककालया साहित्ययात विकास याय्त तिबः जूवंगु दु ।

थ्व बःचाधंगु सफुती दुथ्याःगु कवितायात थौंया मिखां स्वय्बलय् उलि ग्यंगु मजुइफु । तर थ्यंमथ्यं चय्दँ न्ह्यःया नेपाः व नेपालभाषा व साहित्यया सन्दर्भय् स्वय्बलय् 'नेपाली विहार' छगू हनेबहःगु पलाः खः । छखे राणाकालयागु दमन नीतिं क्वत्यलातःगु, मेखे पं. निष्ठानन्द, सिद्धिदास, धर्मादित्य धर्माचार्य, जगतसुन्दर मल्ल, शुक्रराज शास्त्री आदिपिनिगु परिश्रम व कृतिं यानाः नेपाःगाःया सःस्यूपिं नेवातय्गु समाजय् सामाजिक व राजनैतिक चेतनालिसें भाषिक सजगता नं दनावैच्वंगु ई । थ्व भाषिक चेतनायात ब्वंलंकेगुली नेपालभाषाया दकले न्हापांम्ह पत्रकार धर्मादित्य धर्माचार्य व वय्कलं पिकयादीगु बुद्धधर्म व नेपालभाषा (नेसं १०४५-१०५०) या तःधंगु ल्हाः दु । वय्कलं थ्व पत्रिका मार्फतं नेवाःतय्गु समाजय् धार्मिक सुधारया लिसें भाषिक व साहित्यिक पुनर्उत्थान याय्त कुतः यानादीगु भ्वलय् योगवीर सिंह, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल

थेंतुं फत्तेबहादुर सिंहजुयात नं कविया रुपय् थःगु भाषा, साहित्य, संस्कृति व जातीय ममतां कुत्तुकुलाः पिथने हल । नेसं १०४६ श्रीपञ्चमीखुन्हु कलकत्ताय् नेपालभाषा साहित्य मण्डल स्वनेगु ज्यानिसें धर्माचार्यजुं नेपालभाषा पद्य संग्रह, गद्य संग्रह, व्याकरण व वर्णमाला पिकाय्गु क्वःछ्यूगु खः । नेसं १०४९ गुंलापुन्हीबलय् पिदंगु बुद्धधर्म व नेपालभाषा अंकय् 'नेपालभाषा पद्य संग्रह' धयागु वर्तमान पद्य गीत तया ६० पौति तया प्रकाश जुइन' (पौ १६) अनं ल्यूया अंकय् (नेसं १०४९, यंला व कौला पुन्ही) 'नेपालभाषा पद्य साहित्य' नांयागु स्तम्भय् 'नेपालभाषा पद्य संग्रह धकाः नेपालभाषा थ्व सछि दँया थुखे दय्कूगु न्हूगु सिल व तुतः व में छन्द दुगु नं मदुगु नं मुंका छापय् यानागु दु ।' (पौ ३९) धकाः च्वयातःगु दुसां व संग्रह पिदंगु खनेमदु । बरु धर्माचार्यजुं थःगु पत्रिकायात बुद्ध धर्म धैगु नामं बुद्धधर्म व नेपालभाषा नां छुनादिसेंलि (नेसं १०४७, बछला-गुंला अकंनिसें) वहे पत्रिकाय् नेपालभाषां गद्य व पद्य नितां थ्याकाः उबलेया उत्साही लेखक कविपिन्त ग्वाकाः दिल । थ्व हे पुचलय् फत्तेबहादुर सिंजु नं थ्याः । उकिं वय्कःया 'नेपाली विहार' धर्माचार्यजुया अपूर्ण इच्छाया पूर्ति धाय्छिं । कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'जुं धयादीथें "(बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा) पत्रिकां भ्गीगु भाषा साहित्य मन्दिरया निगलं मू अंगः गद्य व पद्ययात गुलि क्वातुक दना थकल व खँ इतिहासं कनि ।" (भ्गीगु साहित्य, निकोखुसि, पौ ११२)

धर्माचार्यजुया अपुर्ण इच्छाया पूर्तिकथं स्वयातःगु थुगु नेपाली विहार सफू दुने मुनाच्वंगु सिद्धिचरणया कविता 'वर्षा' या कारणं राणाशासन कालय् जेलया सजाँय् फय्मालसा सम्पादकया भूमिकाया कारणं फत्तेबहादुर सिंहंनं जेल सजाँय् भोगे याय्माःगु खः । प्राचीनकालया छपु व माध्यमिक कालया थीथी कवितानापं नेपालभाषा काव्य साहित्यय् स्वच्छन्दवादया शुरुवात यानादीम्ह वैकुण्ठप्रसाद लाकौलया कविता दुथ्याःगु थ्व सफू नेपाली विहार तत्कालीन ईया निंतिं छगू महत्वपूर्ण व तःजिगु सफू ला जु हे जुल, उकिया नापनापं नेपालभाषा साहित्यया लिपाया लँपु कीगु छगू माध्यम नं जुल । काव्यया ख्यलय् नेपाली विहार छगू युगया अवशेष खःसां भाषिक जागरणया इतिहासय् फत्तेबहादुर सिंजुया 'भूमिका', धर्माचार्यया बुद्ध धर्म व नपालभाषा पत्रिकाय् पिदंगु 'नेपालभाषा व थ्वया साहित्य' (दँ ३, ल्याः १-२), 'नेपालभाषा आन्दोलन व साहित्य प्रचार (दँ ५, ल्याः १ व २-६) व 'नेपाल भाषा पद्य साहित्य (दँ ५,

ल्याः ४-५) यां ल्यू नेवाःसमाजयात इतःमतःकंक कुत्तुकुलेगु भर्त्सना धाय्ल्वः धकाः नांजाम्ह समीक्षक प्रा.डा. कमलप्रकाश मल्लजुया धापु दु । थ्व भूमिकाय् न्ह्यथनातःगु नेपालभाषाया बारे खँ नेपालभाषा ख्यलय् यक्व दँ लिपातक्क नं उलि हे सान्दर्भिक जुयाच्वंगु दु । अथेसां फत्तेबहादुर सिंजुया धापुयात दुवालाः धयातःगु नेपालभाषा भाषीतय् शिक्षित वर्ग थःगु भाय्या लागि छक्वः शिष्टगु विरोध प्रदर्शन यानालिं नैराश्ययया सल्लाह बिया 'खासा चालं' थःगु भाय् ब्वहां वंगुली 'सन्तोष याय्गु सिवाय् आयात मेगु छुं लँ मदुनि' धकाः सन्तोष काय्गु थौंया ई मखय् धुंकल ।

थुकथं नेपालभाषा साहित्यया माध्यमिककालय् बिस्कं हे तःजिगु मू दुगु 'नेपाली विहार' खय्तःला दकले न्हापांगु तःम्ह कविपिनिगु कविता मुना जूसां थुकिया भूमिकां गद्य ख्यलय् तःधंगु भूमिका म्हितुगु दु धाय्मछिं मजू । उकिं ला योगवीर सिंहजुं छन्हु फत्तेबहादुर सिंहजुयात उगु भूमिकाया प्रशंसा यानाः धयादीगु दु - 'नेपालभाषाय् नं थुलि बांलाक गद्य च्वयेजी धकाः जिं विचाः हे मयानानि ।' अले थ्व धापू पाखें नं वय्कःयात तःधंगु हःपा प्राप्त जूगु खँ सीदु ।

'नेपाली विहार' कविता मुना सफू पिदंगुया पृष्ठभूमी नेपालय् राणाशासनयागु निरंकुशताया चरम परिस्थिती नं नेपाली विहार सम्पादन यानाः पिकाय्गु प्रेरणाया बारे व मेमेगु खँ फत्तेबहादुर सिंहया खँग्वःपाखें सीकेगु कुतः याय् ।

- 'जि मां मदयाः क्रिया च्वँच्वना थाय् सिरास बाज्या (स्व. महाकवि सिद्धिदास अमात्य) विचाः याय्थें भ्कायाः धयादीगु खँ - बाबु, मां थें तःधंम्ह जगतय् मनूया सुं हे मदु । सुख दुःख धयागु भ्कीगु जुयातुं च्वनी, उकी च्यूताः तया च्वनां मचाः । छंत बुइकूम्ह मां मन्त खः आः छ न्ह्याक्व खोसां व लिहाँ वइ मखुत । 'भ्की मां-भाय् नं मां हे खः । छं आः मां-भाय्या सेवा या छन्त दुःख जुइमखु ।' थ्व धापूयात नुगलय् तयाः मांभाय्प्रति तःजिगु सेवाभाव तयादीम्ह सिद्धिदास अमात्यया हःपालं हे फत्तेबहादुर सिंहजुं 'नेपाली विहार' सफू पिथनादीगु स्पष्ट जू । राणा शासनया निरंकुशताया इलय् थःगु मांभाय् नेपालभाषाया केवल कविता मुना नेपाली विहार पिकाःगु नं दोष बियाः वय्कःयागु सर्वश्व हरण यानाः जन्मकाःछिं कैदया सजाँय फय्माल । थ्व सफू पिकाःगु दोष बियाः सजाँय फय्माल धासेंलि उबले थ्व सफू फत्तले पित मब्यू जुइ धैगु अःपुक हे थुइके फइ । थुजागु ग्याःचिकुया स्थिती नं छम्ह ल्याय्म्हं व सफू थः क्वथाय्

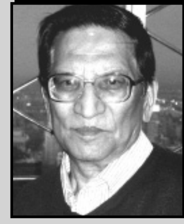
संदूया खोलं ल्हानाच्वंगु अप्पाया तःलय् सुचुकातःगु तक्क नं लिपा प्रकाशय् वल धकाः सीकादीम्ह वय्कः फत्तेबहादुर सिंहं 'नेपाली विहार' सम्बन्धी मेगु छगू लुमन्ति थुकथं न्ह्यथनादीगु दु ।

- 'भाजु जुद्धशम्सेरं (विसं १९९६ भाद्र महिनाय् लैनचौरय्) छगू उद्योग प्रदर्शन यानादिल । उकिया उद्घाटन नं वेकलं हे भाद्र २५ गते यानादीगु खः । व हे प्रदर्शनी छगू स्टल कयाः विभिन्न सफू नापं नेपाली विहार नं ब्वयातयागु खः । उकिया जिम्मा भूतपूर्व उपमंत्री भाजु सूर्यबहादुर भारद्वाजं कया च्वनादीगु खः । उगु प्रदर्शनी राष्ट्रपिता स्व. श्री ५ त्रिभुवन नं निरिक्षणय् बिज्यात । अन ब्वयातःगु सफू मध्ये नेपाली विहार सफू जिमिगु स्टलं न्याना यंका बिज्यात । थ्व छगू नं लुमंके बहगु घटना खः ।'

थुकथं ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दुगु नेपाली विहार सफूया विशेषता धाय्‌गु खःसा च्वय् न्ह्यथना थीथी खँ नापं नेपालभाषाया तःम्ह कविपिनिगु कविता मुनाः पिकयातःगु नेपालभाषाया दकले न्हापांगु सफू ला जु हे जुल, थुकी च्वयातःगु भूमिकाया नं आपालं प्रासांगिकता खनेदुगु खँ नं लुमंके बहः जू ।

सरल व सुगमताया कवि माधव मूल

इन्द्र माली

नेपालभाषा काव्य सर्गतय् छगः न्हूगु नगु ने.सं. १०९१ दँय् खनेदत । व नगु बुलुसे मच्वं । मेगु नगुया प्रवाहसिबें भचा बिस्कं थःगु कक्षय् न्ह्यज्यानाः वनाच्वन । ने.सं. १११२ दँय् थ्यंबलय् भचा साकार रूप खनेदत । मेपिंसिबें पानाच्वंगु भू बांलाक, यचुक व ध्वाथुइक सिइदत । ने.सं १०९१ दँय् आलाउलाथें, खःथें, मखुथें खनेदय्कवःगु प्रवृत्ति नीछदँ लिपा छगू स्यलागु थःगु कथंया प्रवृत्तिया रुपय् स्थापित याय्गु कुतः जुल । खला कविताय् दर्शन दुमथ्याःगु मखु, कविपिसं दर्शनयात अवलम्वन यानाः कविता मच्वःगु मखु, तर फुक्क धइथें अनुभूतियात दर्शनया लखय् प्याका उकियात तिस्सिना अभिव्यक्त याय्गु मुक्कं कुतः धाःसा माधव मूलया अभिव्यञ्जनाय् दुसुनाच्वंगु दु । बुद्धया बूगु देशय् भारती दार्शनिक कृष्णमूर्तिया दर्शनयात आत्मसात यानाः उकि हे अवलम्वित जुयाः थीथी इलय् नुगःदुने बुयावःगु अनुभूतियात कविताया रूप बियाः मांभासं थ्यंमथ्यं सःत्यापु कविता च्वयाः थकूगु खनेदु । साप हे म्हो कविता च्वइम्ह, कविताय् दर्शनयात अवलम्वित याइम्ह कविकथं भीसं म्हसीकेफु । दर्शनय् अवलम्वित जुयाः अनुभूतियात अभिव्यञ्जित याय्त आपालं कुतः याय्माः, मेहनत याय्माः, अभ्यास याय्माः कवि मूलया अनुभूतियात आत्मसात याय्बलय् कविया परिश्रमयात भीसं खंकेफु । थुकथं स्वय्बलय् छम्ह परिश्रमी कवि धाःसां छुकथंया द्वनी थें मताः । कविं दर्शनयात आत्मसात याय्त आपालं आपाः कुतः यानातःगु खनेदु । गुकियाना सहज भावनायात भचा मछिनिगु स्वाभाविक खः ।

खःला कवि मूलयागु न्हापांगु कविता संग्रह ने.सं.१११२ दँय् 'नकतिनिया कविता' पिदन । उकिं छगू लहर दना वय्माःगु खः, छगूकथं न्हूगु कवितां पिकयाब्यूगु स्पन्दन थें वय्माःगु खः । तर उकथं वःगु खनेमदु । बरु कवि मूलयात वयागु अनुभूतिया गाम्भीर्यता, सहज अभिव्यक्तिं याना ई.सं.

२००० दँय् 'एडिवर्स च्वाइस एवार्ड'पाखे विभूषित जूगु बुखँ नेपाली भाषाया राष्ट्रिय दैनिक 'गोरखापत्र' ब्वनागु खः । उगु ज्याभ्वः दि इण्टरनेशनल लाइब्रेरी अफ कांग्रेसया ग्वसालय् जूगु खः । सन् २००० दँनिसें आःतक नेपाःया मेपिं कपिपिंत उगु सिरपालं विभूषित याःगु थौं तक बुखँ न्यने मदुनी । कवि मूलया नां 'म्हसीका धलः' दुने फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य यथोचित थाय् बियाः छम्ह दार्शनिक कवि खः म्हसीका किया ब्यूगु दुसा नेपालभाषाया साहित्यया इतिहासय् उपस्थितिकथं नां छभ्वः जक दुथ्याकातःगु दु । तर नेपालभाषा परिषदया पिथनाय् ने.सं. ९८७ दँनिसें ने.सं. १०५०दँ तकया दुने भ्हीगु काव्य साहित्यय् सच्छि व चाचू दँया दुने जूगु विकासक्रम न्ह्ययथनाः उकिं हःगु न्हू-न्हूगु मोड व प्रवृत्तियात क्यनेगु कुतः यायफूपिं' (माधवलाल व मेपिं. सं, १११६, न्ह्यखँ) पिपीप्यम्ह कवि मध्यय् छम्ह कविया रुपय् कवि माधव मूलःयात नं मेपिं कवि सरह कवियागु स्वपु कविता नाप दुथ्याकातःगु दु ।

भ्हीसं कविताय् दर्शन मदुसा चि मदुगु सना थें जुइ नं धया वयाच्वना । भ्हीगु भाषाया मेपिं कवितय्त फणीन्द्ररत्न वज्राचार्यजु दार्शनिक कवि कथं गनं नं नालातःगु मदु । तर कवि मूलयात दार्शनिक कविकथं संकेत यानातःगु दु । कवि दर्शनपाखे अवलम्वन जुयाः धिसिमिसि जुइक पलाः तय्फूगुलिं वय्कलं थुकथं नालाकाःगु जुइमाः ।

खःला कवियागु अनुभूति आपालं सहज जू भ्हीगु नुगलय् कविं थःगु भावयात दर्शनय् थुना सम्प्रेषित याना बी फू । भारतयाम्ह तसकं नांजाःम्ह कवि केदारनाथ सिंहया छपु कविताया भ्वः छकः स्वय् -

उसका हाथ
अपने हाथ में लेते हुए मैंने सोचा
दुनियाँ को
हाथ की तरह गर्म और सुन्दर होना चाहिए ।

थुगु कवितायात कयाः आलोचक नामवर सिंहं थुगु कविताय् प्रगीतात्मकता व्यक्त जुयाच्वंगुयात विश्लेषण यानातःगु दु । कविताया सौन्दर्य व शिल्पयात नं आत्मसात याना जक समालोचक नामवर सिंह थःगु धारणा ब्वयातःगु अनुभूत जू ।

थ्व हे सन्दर्भय् दुबिना भ्हीसं कवि मूलया थुगु कविता छकः स्वय् -

खः, जिं थःत स्वयाः

नापं थःगु घाः
छभ्काः, जिं छंत लुमंकाः
मन भचा सिचुका ।
घाः गय् जुल व ला मस्यू,
अयनं, घाः ला थन हे दु
घाः ला अथें नं जुल,
छ नापं तापाना नं जुल,
छ नापं तापानां नं जुल
घाःया संसारय्
घाःखू जक ल्यंदनि
अयनं, स्याना हे च्वन ।

(जि, जि हे मखु छ मदयकं पौ २२)

नामवर सिंहया धापूयात अवलम्वन याना स्वय्‌बलय् च्वय् हिन्दीया कविताय् प्रगीतात्मकता दुबिनाच्वंगु दुसा कवि मूलया थुगु कविताय् मदु धकाः धाय् फइमखु ।

भ्रीगु काव्य साहित्यय् खने दयाच्वंगु न्हूगु कविताया प्रवृत्तियात हाचां गायाः न्हूगु प्रवृत्ति स्वनेगु ज्या आः तक बांलाक गुम्हं कविपाखे जूगु व स्यलाःगु सः थ्वयाच्वंगु भ्रीसं आभास याय् मफुनी । भ्री सामान्य ब्वमिपिं बौद्धिकताया नामय् जयअगक-उयअगक, व निर्यात विम्ब व प्रतीकया चलः खने दयाच्वंगु दु । छकः जितः छपु कविता ब्वनेत बिल, उगु कविताय् प्रव्रजावसित, पाण्डुखोरी, एण्टिम्पाटर, युथानेशीया, क्वान जुइ, देशोकोटो, पाण्डुखोरी आदि आदि खँग्वः विम्ब व प्रतीक कथं छ्यलातल । उम्ह कवि महोदय नं उगु कविता न्हूगु कविता ख्यलय् छगू न्हूगु प्रयोग धका जितः धाल । आः स्व, आपत थू धाय् उगु फुक्क खँग्वः नापं थः अपरिचित मथु धाय् धाःसा वं हिस्याइगु जुल । अले थीथी सफू पुइका मालाः ब्वनीगु बाहेक मेगु लँपु मंत । वं छ्यलातःगु विम्ब व प्रतीक धाःगुया अर्थ मालेगु ज्या याना । थीथी विषयया सफू पुइकेत बाध्य जुइमाल । गुलि खँग्वःया अर्थ मालेत विज्ञानविद् पासापिनिगु ग्वाहालि कयाः । स्ववाः ति थुकथं मेहनत याना ब्वना यंकाबलय् प्रव्रजावसितया अर्थ पथभ्रष्ट, पाण्डुखोरीया अर्थ पीतवस्त्रधारी, एण्टिम्पाटरया अर्थ धातुया छगू ग्रामया हे ३५० लाख डलर तूगु धातु, गुगु स्पुतनिक ब्वय्‌केत उर्जाकथं प्रयोग जुइगु

धातु, युथानेशीयाया अर्थ जि थें ताः इलं निसे म्हं मफयाच्वंपिं ल्वगितय्त अन्तिम ई थ्यंगु भाःपिया डाक्टरं विष बीत ग्वाहालि याइगु, क्वान जुइ धाय्वं नय् पित्याःपिं शिकारी खिचाया खोरय् छ्वयाः स्याइगु कोरियन दण्ड विधानया छगू, देशोकोटो धाय्वं जापानी वाद्ययन्त्रयात धाइगु धकाः सिल। उगु कविताया ख्वाःपाः छ्याङ्ग खनेदत। जितः गुगुकथं नं उगु कविताया अर्थबोध मजुल, भाव सम्प्रेषण मजुल, विम्ब विधान व प्रतीक योजना सिर्फ क्लिष्ट व बोध अगम्य जक मखु, ऋचथउतष्अ कथ्कदर्या जूगु जक तायका। अले उम्ह कवियात उगु कवितायात कयाः धया थ्व बकबास अभिव्यक्ति जक खः। थज्याःगु अभिव्यक्ति कविता जुइमखु। थुगु प्रवृत्तियात निरन्तरता बियवं क्लिष्टता व जटिलताया विकास जुइ, जनताया म्हुतुं कविता लाका यंकेगु ज्या जुइ। नापं गुम्ह कवि थःगु अनुभूतिप्रति इमान्दार व सचेत जुइफइमखु विम्ब व प्रतीक जक निर्यात याय्त स्वइ अज्याःपिंसं खँग्वःया अर्थान्तर याना बौद्धिकताया नामय् भ्कंगः जक लानाच्वनी। उकिं धयाः थज्याःगु प्रवृत्ति ज्वनावल धाःसा दकले न्हापां छंगु आलोचना याय् बाध्य जुइ नापं थज्याःगु प्रवृत्तियात जनसमक्ष यंका पर्दाफास याय्मालि सुनां नं सुनां नं ला अवश्य याइ। उम्ह कवि महोदय नं उगु कविता पिकाय्गु साहस मयात। भ्कीगु न्हूगु कविता धाय्, समकालीन कविताय् शालिनता, मधुरता, बोधगम्य जूगु ब्वना आनन्द काय्बलय् भ्काकाभ्कुकु कथं धाय् बा भ्वास्स धाय् भूपि नाप लाइगु, बासु शशी ध्वदुइगु, पोषण पाण्डेया सः खनेदइगु हिन्दूस्थानया व्यापारीतय्सं मेगु देय्या सामानयात मेड इन इण्डिया यानातःगु लुमनिगु। कविताय् नं थज्याःगु प्रवृत्ति विम्ब व प्रतीक दुथ्याकेगु ज्या खनाच्वना। मेखे कृष्णभक्त श्रेष्ठ व मोहन कोइरालाया अभिव्यक्ति ध्वदुसां उकियात मौलिक प्रयोग भाःपित भ्की बाध्य। भ्की विवश। मेखे जनवादी सः थ्वयाच्वंगु दु। चीमि पक्षधारी सः थ्वयाच्वंगु दु। शिल्प व सौन्दर्य पक्ष भचा क्वामतूगु महसूस बाहेक उगु सः हे थौंया समकालीनताय् न्ह्याय्धुंकूगु खनेदु। थज्याःगु परिवेशय् दुबिनाच्वनागु छगू त्या दशक दत। विवश व बाध्यतां याना जिं धयागु खः भचा खुसि सब्बु चान्हय् छगू निमेषया लागि प्रवाह दी उगु हे इलय् शान्तिकर गुभाजु म्वःल्हुय्त 'तारेमाम शरण' धकाः खुसिइ दुब्वांवनी। भ्कीगु न्हूगु कविता वा समकालीन कविता नं अथे हे म्वःल्हुइत वंगु नं निगू दशक दइन पिहां मवः, वयागु यकःति जूवन अर्थात् न्हूगु प्रवृत्ति सुना नं स्वना वयागु थाय् काय् मफु।

तःल्वचं याना प्याहां जुइ मफु । पिहां वनेवं कन्हय् कुन्हु मफइगु । उकिं पिने मवया, मजुया, फच्छिं फत्तले गनं मवना । सिर्फ इमरजेन्सी वार्डय् व अस्पतालया वेडय् च्वनीगु त्वःताः मेगु मदु ला थें च्वनेधुंकल । थज्याःगु परिवेशय् यकःति जीवन हनाच्वनाबलय् बिमल ताम्राकारया फोन वइ । इमेल चाय्का स्वय्त इनाप यानादी । अले भूमिका नापं च्वय्त धयादी । इमेल चाय्का स्वयाः माधव मूलया "'जि' दुने - मदुम्ह जि" कविता मुना जुयाच्वन । ब्वना यंकाः भचा नुगः सिचू थें, छु न्हूगु भाव सम्प्रेषण जू थें, ब्वनेबलय् कष्टकर मजूगु, बांलाक पांथूगु अनुभूति व संवेदना जायाच्वंगु भचा अनुभूत यात । मुसु वइगु जूगुलिं उकिं उलि दुबिइ मफुत । कन्हय् स्वय् धाधां निवाः फुत मुसु भ्फन उप्वः वयाच्वन । डाक्टरयात क्यंवना ला तुरन्त हे अस्पतालया इमर्जेन्सी भर्ना यात । छेँय् लिहां वय्मखन । छवाः नं मयाक अस्पतालया बेडय् च्वनेमाल । तर जितः धाःसा कवितां सालाच्वन । गुबले छेँय् लिथ्यनीथें जुयाच्वन । निमोनियां थ्यूगु जुयाच्वन । भचा क्वलाय्वं छेँय् वया । ल्यापटप चाय्का कवि मूलया कविता ब्वनेगु कुतः याना । मिखां ज्या बांलाक मब्यूसा ब्वनायंका कविया अभिव्यक्ति दुगु सरलता व सहजतां नुगःयात थीफूगु वाःचाय्का ।

सदां थन थ्वयाच्वंगु सः विवश व बाध्य जुया न्यनाच्वनेमाःगु, व सः न्त्याक्व हे फाकुसां, न्त्याक्व हे म्हाइपुक थ्वःसां न्यना हे च्वनेमाः । उकिं शालीनकथं कवि थुकथं थःगु नुगःया अनुभूतियात सम्प्रेषण याइ ।

आः ला हथाय् जुइ नं धुंकल न्हूगु युगया
मनू दुने न्हूम्ह मनू
न्हूगु लकसया मतिइ
न्हूम्ह जि, न्हूगु कासाय् ।
(नःलिम्ह जि, न्हूगु कासाय् पौ ३४)

कवि मूलयात आपासिनं जे. कृष्णमूर्तिया प्रभावया किपालु लानाच्वंगु न्त्यथनातःगु न्यनेदु । तर जिं जे. कृष्णमूर्तिया बिचाःयात गुबले दुवाला मस्वयानि । उकिं गुकथं, गुगु रूप प्रभाव लानाच्वन व धाय्मफु । उकिं उकियात कया छुं धाय् मफु, धाय्त नं मस्वया ।

केवल जिं कविया भावयात आत्मसात याय्त कुतः जक यानाच्वना । कविं तःछ्याना हे धाइ -

खः, जि थ्व लँ थाहां वनाच्वना
सुयाके छुं सल्हाः मकासें
लँ मदुथाय् लँ दयेकाः
थन जिगु तुति मदयेफु
म्ह छम्ह चुं दनेफु
अय्नं आः जि दी मखुत
लँपंख्याःतय्त म्वाका तये मफुत
जीवनकाःछि मयाःसा
सीधुंकाः जूसां क्वचायेके ।

(सदां न्ह्यानाच्वनीगु पलाः पौ ३१)

थुकथं ब्वनायंकेबलय् कवि मूल नेपालभाषा ख्यलय् दकले न्हापां पिलूम्ह तत्वदर्शी कवि (एजषयिकयउजभच उयभत) खः । कविया कोमल भाव अनुभूतियात सरस व सरल रूपं अभिव्यक्त जुयाच्वंगु खनेदु । कवितायात आत्मसात याय्त प्रस्रव वेदना थें ब्वंमि यानाच्वनेम्वाः । गथे नेपालभाषाया न्हू-कविता बाय् समकालीन कविताया नामय् पिदंगु नांजाःपिं कविपिनिगु कविता ब्वनेबलय् जूवनी । कवियागु मेमेगु कविता ब्वना यंकेबलय् समस्त हलिंयात चेतनां आत्मसात याय्गु आग्रह खनेदु । चुं जुयाच्वंगुलि पूर्ण, त्वाःत्वाः दनाच्वंगुलि पूर्णता, व्यक्ति जीवनय् विचरण जुया हलिं पाखे उन्मुख सः हे थुगु कविता मुनाया मूसः खः । कविया अभिव्यक्तिइ चित्रणय् परिमित खँग्वलं व्यापकता अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दु नापं सौन्दर्यप्रेम, जनचेतना, समाजचेतनाया लँपु लिना न्हूगु जीवन व आयामपाखे मुखरित जुयाच्वंगु अनुभूत यानाबीफु ।

कविं थः म्वानाच्वनागु युगय् ब्वलना वयाच्वंगु संशय, समाजय् विद्यमान जुयाच्वंगु मोह व ग्लानि, थौं खनेदयाच्वंगु अभाव व कुण्ठायात नं न्ह्यब्वया थःगु भाव प्रकटिकरण यानातःगु नं ल्वःवनापूगु आभास यानाबीफु । थ्व नं कवियागु छगू विशेषता खः ।

कविया न्हापांगु पलाः 'नकतिनिया कविता' नीखुदँ लिपा पिदनाच्वंगु थुगु पलाखं कविया पलाः गुलि स्यलाः, गुलि दुग्यं धयागु यचुक खनेदु । न्हापाया पलाः सिकें थुगु पलाखय् कलात्मकता स्यलानाच्वंगु न्ह्याम्हेसितं अनुभूत याकाबीफु । नापं थौंया मनूया जीवनय् घात प्रतिघात, द्वन्द अनैक्य (छगू जुइमफूगु भाव)या दथुइ छगू शाश्वत आनन्द प्राप्त लिपा वया जूगु

खनेदु । छाय्धाःसां जीवनयात, परिवेशयात व थौंया वातावरणयात तत्वदर्शी (Philosopher) मिखां स्वयाः उकियात कविं अभिव्यञ्जना यानातःगु अनुभूत जूवः ।

थौंया परिवेशय् वया नं म्हिगःया जीवन, मूल्य व मान्यता, म्हिगःया संस्कारजन्य खँ पाछाना च्वयातःगु साहित्य थौंया साहित्य जुइमखु । नापं थौंया युगयात ल्वय्क भावाभिव्यक्ति याय्मफु सा अज्याःगु साहित्य थौंयागु जुइफइमखु । अज्याःपिं साहित्यकारया रचना ब्वना छुं ई ला छ्याय्फइ, न्ह्यइपुकेफइ । तर थौंया साहित्य धाय्फइमखु । थौंया समकालीन साहित्य ख्यलय् नं पुलांगु मान्यता व मूयात कय्च्याना अनुशासित जुया च्वसां, उगु ईया आदर्श न्ह्यब्वया व रस संवेदनायात पाछाया रचना यानातःगुयात समकालीन वा थौंया साहित्य धाय्फइमखु । उकियात समकालीन इलय् अर्थात् थौकन्हय् हे रचना यानातःगु जूसां पुलांगु साहित्यकथं नालेगु जुइ ।

भाव प्याखं

शि.स. शरद कसाः

नेपाः छगू चीधंगु राज्य जूसांतबि बहुजाति, बहुभाषा, बहुसंस्कृति दुगु थःगु हे कथंया रहन–सहन व थीथी धर्म–संस्कृतिं जायाच्वंगु देश खः । थन दुपिं जातितय्के दुगु कलाकृतियात कयाः अध्ययन याय्बलय् थन ग्रामीण संस्कृति (Folk culture) व शहरीया संस्कृति (Urban culture) यानाः निताजिया दु तर जंगली आदिवासी संस्कृति (Primitive culture) धाःसा थन खनेमदु । थुकी नं शहरीया संस्कृति व कलाया विषययात कया स्वय्बलय् यँ उपत्यकायात काय्फु । प्रसिद्ध प्याखंहुलामि राजेन्द्र श्रेष्ठया कथं थ्व उपत्यकाय् दुगु वास्तुकला सिन्धुघाटीया न्याद्वःदँ पुलांगु वास्तुकलालिसे समरसता वा ज्वलिंज्वः जूगु सजीव माने याः ।

अथेहे यानाः गुगुं जाति अथवा समाजय् आध्यात्मिक अथवा लौकिक यानाः निताजिया कला खनेदु । थनया उत्कृष्ट कलाकृतिइ मूर्तिकलायात काय्बलय् मौर्यकालीन एवं कुषाणकालीन निसें कयाः लिच्छवी, गुप्त, मल्ल, शाहकालीन वा थौंया पाश्चात्य पुलांगु (क्लासिक) व आधुनिक शैलीत जीवन्त दुगु आः नं खंकेफु । चित्रकलायात कयाः स्वय्बलय् लिच्छवीकालीन पौभाः चित्रकलानिसें व धुंकाः मुगलकालीन चित्रकला नापं पाश्चात्य शैलीया पुलांगु उत्कृष्ट शैली व आधुनिक (मोडर्न) शैली चित्रकला राणाकालीन निसें शुरु जूगु खनेदइ ।

नाट्य परम्परायात काय्बलय् निताजिया रुपय् काय्फु :

१) थःगु हे लागि याय्गु कला (सेल्फ इन्जोइंग आर्ट)

२) मेपिन्त क्यनेगु रंगमंचीया कला (पर्फर्मिङ्ग आर्ट)

१. थःगु हे आनन्दया लागि म्ये हालेगु, प्याखं हुलेगु (नन–पर्फर्मिङ्ग आर्ट): गथे ज्या याय्बलय् म्ये हालेगु, मनोरञ्जनया लागि प्याखं हुलेगु व प्रार्थना वा

स्तुतिया नापं झाँकी वा पुचः मुनाः म्ये हालाः प्याखं हुलेगु म्ये अथवा प्याखं(नृत्य) थुकी लाइ ।

२. नाट्यकला (पर्फर्मिङ्ग आर्ट) गुगुं नं म्ये, नृत्य वा प्याखं, वाद्यवादन नापं नाटक लाछि, चुक, दबू वा देउराली आदि थासय् च्वना दर्शकतय्त क्यनेगुयात रंगमंचीय कला धाइ । थ्व नं निताजिया दु :–

क) पुजा क्रियात्मक तान्त्रिक रंगमंचीय कला (Ritual Performing Art) व

ख) लौकिक रंगमंचीय कला (Secular Performing Art)

यँ उपत्यका दुने याइगु तान्त्रिक पुजा क्रियात्मक प्याखनय् गं प्याखंत लाःवइ । थ्व प्राचीन व मध्यकालीनया खः । थुपिं गं प्याखंनय् प्राचीन शैलीया वाद्य–वादन, म्ये तथा भावनृत्य (चचा वर्णात्मक नृत्य), अथेहे युद्ध याइगु नृत्य, छगू दृश्यं मेगु दृश्यय् परिणत जुइगु नृत्य व मूक अभिनय (Mime), सम्वाद (Dialogue) लाइ । थुपिं नाटकत याय्बलय् विशेषकथंया पुजाआजा यानाः जीवन्यास तयाः दय्कूगु ख्वाःपाः पुनाः विशेकथंया पुजाआजा यानाः स्थायी रुपय् वा चकंक दय्कातःगु खनेदु, गुकी जुजुपिनि राज्यारोहण, राज्यभिषेक वा द्यःपिनि नृत्य वा प्याखं क्यनेगु याइ ।

गथे कान्तिपुरया प्राचीन पचलीभैरव गंप्याखं, भद्रकाली गंप्याखं, न्यतया गंप्याखं, किपूया बागभैरव प्याखं, हलचोकया सवःभक्कूप्याखं नापं तोखाया गंप्याखं व मध्यकालीन इन्द्रजात्राय् क्यनीगु देवीप्याखं लाःवइ ।

ललितपुरया प्राचीन शैलीया हरिसिद्धिया देवीप्याखं, थेचोया गंप्याखं, खोनाया सिकाली गंप्याखं, फम्पि व दक्षिणकालीया गंप्याखं, मध्यकालीन शैलीया शाक्य–वज्राचार्यपिसं हुलीगु श्रीनिवास मल्लपाखें च्वयातःगु गंप्याखं अथे हे सिद्धिनरसिंह मल्लपाखें च्वयातःगु थीथी कथंया विष्णुपुराणया आधारय् हुइकीगु प्याखं अथवा श्रीनिवास मल्लं च्वयातःगु नीतिशास्त्र पञ्चतन्त्रयात कयाः दय्कातःगु प्रहशन शैलीया नाटक कात्तिप्याखं लाः वइ ।

भक्तपुरया प्राचीन प्याखंया रुपय् दुगु नवदुर्गाप्याखं, अथे हे मध्यकालीन देवीप्याखं अर्थात् महाकालीप्याखं, नापं बोडेया नीलबाराहीप्याखं व थिमि, नगदेय्या देवी प्याखं(महाकाली प्याखं) लाःवइ ।

थ्वयानापं बज्राचार्यपिनिपाखें अहोरात्र विशेष गुह्य पुजा–आजा यानाः गुह्य रुपय् याइगु गणप्याखं (चचा प्याखं) आदि नं लाःवइ ।

थुपिं प्राचीन शैलीया प्याखं वा नाटकय् लाःवइ । थुपिं प्याखं हुइपिं वा नाटक याइपिं पात्रतयसं विशेषकथंया पुजा–आजा नापं दिक्षित जुयाः योग तथा तन्त्र चर्याय् आजीवन च्वनाच्वंगु दइ । थुपिं प्याखं वा नाटकयात प्राचीन वाद्य वा म्यें साथ वा तिबः बियाच्वंगु दइ । गथे म्येपाखे स्तुतिगान (चचा म्ये) व वाद्य–वादनपाखे पञ्चताल गुकी ताः, बबु, पोंगा, पँय्ताः, खिं, दमोखिं, कोताः, धाः आदि लाःवइ । संवाद धाःसा संक्षिप्त जक दइ ।

अथे हे लौकिक रंगमञ्चीय कला (Secular Theatrical Art) दुने खः प्याखं लाःवइ । थ्व प्याखं याय्बलय् म्हो ई अवधिया लागि दय्कूगु चकंगु रंगमञ्च वा दबू (टेम्पोररी स्टेज) या रुपय् दइ, गन राजनैतिक भाषण, हनाबनाया ज्याभ्वः, सांस्कृतिक ज्याभ्वः नं याय्गु सामाजिक मनोरञ्जनात्मक खः प्याखं वा नाटकत क्यनेगु याइ । थजाःगु नाटकत क्यनीबलय् नृत्य व गायन छ्यलाः अभिनय याःगु लुइके फइ । न्हापा थजाःगु नाट्य परम्परा दुने फुक्कं मिसा वा मिजं पात्रत मिजंतय्सं हे अभिनय याइ । थुपिं कलाकारतय्सं विशेष कथंया आजीवन चर्याय् च्वनेम्वाः । फुक्क जनजातिया वर्गपिसं ब्वति काय्दइ । तर अफसोच थ्व परम्परा त्वाःदःगु दु । थुपिं नाटक याय्बलय् गुगुं बन्देज मदु । आधुनिकताया रुपय् गुगुं नं बाजा, म्येया धुनत अले बाखंचु वा कथा वस्तु छ्यले फइ । थ्व खः प्याखंया परम्परां यानाः प्रत्येक दँ न्हूगु नाटक सृजना याय्गु परम्परा च्वं वंगु खः । गुकी दछिया दुने जुइगु साःगु–मसाःगु घटनायात कयाः उकिया समाधानया निंतिं सुझाव समेत दुथ्याकाः नाटकीय ढंगं समाजयात क्यनाः जनतायात सुसूचित याय्गु माध्यम जुयाः ज्ञान बीगु याइ । गुकिं उगु इलय्या सर्वसाधारण जनता अनपढ जूसां नं बौद्धिक चेतना एवं विवेकशील जुइत नं ग्वाहालि जूवं ।

थ्व उपत्यकाया नाट्य परम्परा दक्षिण एशियाली शैली दुनेलाःगु खंकेफइ । विशेष यानाः भरत नाट्य शास्त्रयात हे नाट्यवेदया रुपय् मानेयाइ व थ्व हे शास्त्र कथं इन्द्रजात्रा पर्व सत्यं असत्ययात विजययाःगु कथं हनीगु व उगु हे इलय् पर्फर्मिङ्ग आर्ट फेस्टिभलया रुपय क्यनीगु नृत्य वा नाट्यत क्यनीगु परम्परा थ्व हे उपत्यकाय् जक दुगु खंकेफइ । तर छगू विडम्बनाया खँ छु दु धाःसा, झीथाय्यापिं आधुनिक विद्वान् व राजनेतातय्सं थ्व खँयात महत्व बी मखु व थःथःपिनिगु अहम्तापूर्वक न्हूगु परम्परा चलेयाःगु जुयाच्वनी ।

नेपाःया रंगमञ्चीय कला वा मल्लकालीन नाटकनिसें शाहकालीन जुजु राजेन्द्रवीर विक्रम शाहपाखें च्वःगु महासत्व पाख्यान तक अध्ययन यानाः स्वतधाःसा थन भरत नाट्य शास्त्रयात मानेमयासे थःगु हे कथंया प्रस्तुतिकरण याःगु खनेदइ । गन बिना सूत्रधार वा नटी छ्यलाः नाटकयात न्ह्यःने न्ह्यज्याकूगु खनेदइ व फुक्कं पात्रत रंगमञ्चय् हे वयाः थःपिनिगु पात्र परिचय बियाच्वंगु दइ । दृश्य अथवा अङ्कय् परिवर्तन याय्बलय् नाटेश्वर वा देगलय् दुपिं थीथी देवी–द्यपिं चित्रित पर्दा वा गाछि छ्यली । तर खः प्याखनय् अजाःगु गुगुं पर्दा छ्यलातःगु खनेमदु ।

हरिसिद्धिया जलप्याखं गीति नाट्ययात स्वय्बलय् विदेशी विद्वान्तय्गु धापू कथं थ्व गीतिनाटक क्यनीबलय् युनानया नाट्य परम्परा लिसे ज्वःलाःवःगु खनेदइ । भरत नाट्य शास्त्रय् दइगु हस्तमुद्रा वा अङ्गमुद्रात स्वयाः अभ्र उप्वः विकसित रुपय रणजीत मल्लया पालाय् शुभङ्कर धइम्हेसिनं च्वःगु हस्त मुक्तावलीइ खंकेफइ । अथे हे संगीतपाखे नं थीथी मल्ल जुजुपिसं रचनायाःगु गथे जगज्योतिर्मल्लपाखें च्वयातःगु संगीत सार संग्रह अथे हे संगीत चूडामणी प्रताप मल्लपाखें च्वयातःगु संगीत शास्त्रया सफूत काय्फइ । थ्व संगीत शास्त्र परम्परा दुने दाफा म्ये भजन आदि लाःवइ । थ्व उपत्यकाया देगः, त्वाःत्वालय् भजन मण्डलीतय्सं न्ह्यब्वयाच्वंगु दइ । आःनं प्रत्येक दँय् यल लाय्कूया दबुली जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लपाखें च्वयातःगु थीथी रागय् न्यनाच्वंगु म्येत 'म्युजिक कन्सर्ट'या रुपय् हालेगु परम्परा दु । ● ● ●

अभिनव गुप्त

उपप्रा. राजितवहादुर श्रेष्ठ

परिचय

अभिनव गुप्त मध्यकालीन भारतया तःधंपिं च्वमिपिं मध्ये छम्ह खः। वय्‌कः तिव्र प्रतिभावान् प्रकांड पंडित नं खः। गुप्तया आपालं सफू दु। वय्‌कःया हे गुलिखे सफुतिं वय्‌कःया पूर्वज, मांअबु व मेपिं नातेदार, गुरुपिनिगु बारे सीकेफु। अभिनव गुप्तं पूर्वजपिनिगु संक्षिप्त परिचय **परात्रिंशिका**या टीका व **ईश्वरप्रत्यभिज्ञावि वृतिविमर्शिणी**या अन्तय् च्वयातःगु दु (काश्मीर संस्कृत सीरीज पृ. २७८-८०)। परात्रिंशिकाया टिकाय् च्वयातःकथं वय्‌कःया पूर्वज अभिगुप्तया छेँ गंगा व यमुनाया दथुइ लाःगु छगू थाय् अन्तर्वेदी (उत्तर प्रदेशया कन्नौज) धैगु थासय् लाः। लिपा अभिगुप्त काश्मीरया राजा ललितादित्यया आमंत्रणय् काश्मीर वनाः अन हे छेँ दय्‌काच्वन। अनंलि लिपा अभिनव गुप्तया परिवारय् वराह गुप्तया जन्म जुल। थ्वहे वराह गुप्त अभिनव गुप्तया बाज्या खः। वराह गुप्तया काय् चुरवलपाखें[1] ईसं ९५० या जःखः अभिनवया जन्म जूगु खः। अभिनव गुप्तया मांया नां विमला गुप्त व किजाया नां मनोरथ गुप्त खः। वया कका नं छम्ह दु, वया नां खः वामन गुप्त। अथेहे तापाबाज्या यशोराग गुप्त नं छम्ह तधंम्ह ब्यक्तिया रुपय् अभिनव गुप्तं थःगु अभिनव भारती धैगु सफुतिइ उल्लेख यानातःगु दु।

शिक्षा :

अभिनव गुप्तं विभिन्न आचार्यपिनिगु चरणय् च्वनाः शिक्षा प्राप्ति व प्रतिभा विकास यानादीगु दु। थः अबु थें हे वय्‌कः नं छम्ह शिवभक्त जुयाच्वन। थः शैवमार्गी जूसां ज्ञानया निंतिं वय्‌कलं बौद्ध अरहत व वैष्णव सिद्धान्तया पंडितपिं नं गुरु दय्‌कादिल। काव्यशास्त्रया गुरु इन्दुराज व नाट्यशास्त्रया गुरु भट्टतोत, दर्शनशास्त्रया उत्पलाचार्य खःसा सिद्धिचेल, लक्ष्मण गुप्तपिं नं वय्‌कःया गुरुया रुपय् खनेदु।

पदवी :

शैवदर्शन व प्रत्यभिज्ञान क्षेत्रय् वय्कःया विशेष दखल दुगुलिं **परम-माहेश्वराचार्य** थें जाःगु उच्च पदं वय्कःयात विभूषित यानातःगु दु ।

कृति :

वय्कलं च्वयादीगु विभिन्न विषयया सफूपाखें वय्कःया विद्वतता पिज्वयाच्वंगु दु । वय्कःया फुक्क सफूत अध्ययन याय्बले पूर्व लेखकपिनिगु सफूया टिका वा व्याख्या याय्गुलिइ वय्कः आपाः अभ्यस्त धैगु क्यं । वय्कलं विभिन्न विषयस च्वयातःगु सफूया ब्याख्या वा टिका यानादीगु दु । गथेकि -

तन्त्र : तन्त्रालोक अभिनव गुप्तया तःजिगु रचना खः । तन्त्रलोकयात तन्त्रशास्त्रया विश्वकोशया रुपय् माने यानातःगु दु । थुकी आगमतन्त्रया विवेचना यानातःगु दुसा परात्रिंशिकाविवरण, तन्त्रालोकसार नं दुथ्याकातःगु दु ।

स्तोत्र : भैरवस्तव, क्रमस्तोत्र थें जाःगु तःजिगु सफू रचना यानादीगु दुसा बोधपंचाशिका थें जाःगु चिचिधंगु सफूत नं रचना यानादीगु दु ।

काव्यशास्त्र तथा नाट्यशास्त्र : काव्यशास्त्र व नाट्यशास्त्रय् वय्कलं मौलिक सफू च्वयादीगु खनेमदु । अथेखःसां वय्कलं न्हापा च्वयातःगु काव्यशास्त्र तथा नाट्यशास्त्रया धाःसा टिका च्वयादीगु दु । काव्यशास्त्रय् रसवादया विरोधय् पिहांवःगु अलंकारवादं थाय् कयाच्वंगु इलय् आनन्दवर्धनं रसवादया हे विकासक्रमकथं ध्वनिवाद प्रतिपादन यात । थ्वहे सफू ध्वन्यालोकया ध्वन्यालोकलोचन टीका च्वयाः ध्वनिवादयात अफ्न लोकंह्वाकेगु ज्या अभिनव गुप्त पाखें यानादिल । अथेहे नाट्यशास्त्रया प्रवर्तक भरतया रससुत्रयात अफ्न अप्वः ब्याख्या याय्त अभिनवभारती सफू नं च्वयादिल । वय्कःया थुपिं निगुलिं सफू समीक्षा-कौशल, साहित्यसौन्दर्य तथा उत्कृष्ट शैलीया नमूना खः । उकिं थुपिं निगू सफूपाखें वय्कः थौंतकं लोकंह्वानाच्वंगु दु ।

ईश्वर-प्रत्यभिज्ञाविमर्शिनी, मालिनिविजय वार्तिक, परमार्थसार, शैवाद्वैतदर्शन थें जाःगु आपालं दर्शनसम्वन्धी नं वय्कःया सफूत दु । वय्कलं थःगु जीवनय् विभिन्न विषयया ४१ गू सफू च्वयादीगु दुसा थौंतकया दुने ३५ गू जक लुयावःगु दु ।

रससूत्रया व्याख्याकार :

नाटक प्रदर्शन जुइबलय् स्वंगू पक्षया भूमिका दइ -

१) पात्र वा अनुकार्य, २) रंगकर्मी वा अनुकर्ता ३) समाज वा दर्शक ।

प्याखं क्यनीबले सु व्यक्तियात लक्षित यानाः क्यनी व हे वास्तविक पात्र जुइ गथेकि रंगमञ्चय् रामायण प्याखं क्यन धाःसा द्वापर युगयाम्ह वास्तविक राम हे मूपात्र वा अनुकार्य जुइ । द्वापर युगयाम्ह रामया प्रतिनिधि जुयाः प्याखं क्यनीम्ह रंगकर्मी वा अनुकर्ता जुइसा टिकट पुलाः प्याखं स्वयाच्वंपिं दर्शक जुइ ।

इसापूर्व न्हापांगु सदीयाम्ह काव्यशास्त्री भरतं थःगु नाट्यशास्त्र सफुतिइ रसउत्पत्तिया विषयस च्वयादीगु रससूत्र -'विभावानुभावव्यभिचारी-संयोगाद्रसनिष्पत्तिः'य् विभाग, अनुभाव व संचारी वा व्यभिचारीभावया संयोगं रस निष्पत्ति जुइ धैगु खँ न्ह्यथनादिल तर रसया अनुभव अनुकार्य वा रंगकर्मी वा समाज मध्ये सुनां याइ धैगु विषयस मौन जुल । लिपा थ्व हे रससूत्रय् दुथ्यानाच्वंगु संयोग व निष्पत्तिया बारे विवाद जुयाः विभिन्न विद्वानपिसं थःथःगु धंगं ब्याख्या विश्लेषण याय्गु ज्या जुल । आपालं विद्वानपिसं ब्याख्या याःसां प्यम्हसिनं याःगु ब्याख्या वा सिद्धान्त (वाद) जक लोकंह्वाः -

भट्टलोल्लटया उत्पत्तिवाद : उत्पत्तिवाद वा आरोपवादया उद्भावक भट्टलोल्लटया विचाःकथं रससूत्रय् उल्लेख जूगु 'संयोग'या अर्थ सम्वन्ध व 'निष्पत्ति'या अर्थ उत्पत्ति खःसा विभावादि कारण व रस कार्य खः । थुगु आरोपवाद वा उत्पत्तिवादकथं प्याखनय् ऐतिहासिक पात्रत राम व मेमेपिंसं हे रसया अनुभुति याइ । रंगकर्मी विभिन्न भेषभुषां हाउभाउ यानाः ऐतिहासिक पात्रया अभिनय याइ । थुगु वादकथं रंगकर्मीयात पुलांम्ह पात्रया आरोप जक याइगुलिं रंगकर्मीयाके वा दर्शकयाके रसया अनुभुति न्यून जुइ (सिंह, मिति मदुः १७३) । मुख्य रस ला पुलांम्ह पात्र राम आदियाके उत्पत्ति जुइगुलिं थुगु वादयात उत्पत्तिवाद धकाः नं धाःगु खः । भट्टलोल्लटया थ्व सिद्धान्त विवादमुक्त जुइमफुत । थुकिया विरुद्धय् आचार्य शंकुकं मेगु मत स्थापना यात ।

शंकुकया अनुमितिवाद : अनुमितिवादया उद्भावक आचार्य शंकुकं भरतया 'निष्पत्ति'या अर्थ अनुमिति व संयोगया अर्थ अनुमाप्य-अनुमापक अले विभावादियात अनुमापक व रसयात अनुमाप्यया रुपय् मानेयात । शंकुकं नं रसया स्थिति मूलनायक वा अनुकार्ययाके हे जुइ तर अनुकार्यया आरोप रंगकर्मीयात याइगु मखुकि ऐतिहासिक पात्रया रुपय् रंगकर्मीं बांलाक अभिनय याइगुलिं दर्शकं धात्थेंम्ह राम आदि मूख्यपात्र धकाः अनुमान जक याइगु खः । गथे कि चित्रय् सर्प खन धाःसा धात्थेंम्ह हे सर्प थें भान जुइ । थुकथं अनुमानया आधारय् रंगकर्मी व दर्शकं रसानुभुति याइ । थुगु मत नं विवादरहित जुइमफुत

छाय्धाःसा अनुमानया आधारय् रसानुभुति जुइमखु । अनुमानं ज्ञान जक वृद्धि जुइ अनुभूति जुइमखु । उकिं थुगु मतयात नं खण्डन यानाः भट्टनायकं भुक्तिवादया स्थापना यात ।

भट्टनायकया भुक्तिवाद : भुक्तिवादया उद्भावक भट्टनायकं 'संयोग'या अर्थ भोज्यभोजक सम्वन्ध व 'निष्पत्ति'या अर्थ भुक्ति वा भोगया रुपय् कयादिल । थुगु सिद्धान्तकथं अनुकर्तायाके स्थायीभाव दइसा दर्शकयाके रसया स्थिति दइ (शर्मा, २०६१:४९) । ऐतिहासिक पात्रया अभिनय याइबले साधारणीकरण जुयाः स्वयाच्वंपिं दर्शकतय्सं रस भोग याइगु खः । रस भोग याइगुलिं थुगु वादयात भुक्तिवाद वा भोगवाद नं धाय्गु याः । दर्शकयात आपाः महत्व बियातःगुलिं थुगु वाद आपालं लोकंह्वाःसां थुगु मतयात नं अभिनव गुप्तं खण्डन यानाः अभिव्यक्तिवादया स्थापना यात ।

अभिनव गुप्तया अभिव्यक्तिवाद : भरतया रससूत्रया प्यम्हम्ह व दकले प्रतिभाशाली व्याख्याताया रुपय् अभिनव गुप्तयात काय्गु याः । गुप्त थःगु अभिनव भारती व ध्वन्यालोकलोचन निगुलिं सफुतिइ गम्भीरतापूर्वक रसया बारे चर्चा याःगु दु (शर्मा, २०६१:४९) । अभिनव गुप्त च्वय् न्ह्यथनापिं स्वम्हं विद्वानपिनिगु सिद्धान्तयात छसिकथं न्ह्यथना लिपा थःगु तर्क तःगु खः । स्वम्ह विद्वानपिंसं चर्चा यानातःगु सफू आःतकं लुयामवःनि अथेनं अभिनव गुप्तं स्वम्हेसिगु तर्कयात छसिकथं तयाब्यूगुलिं काव्यशास्त्रय् गुप्तया सफू आपालं महत्वपूर्ण जू ।

अभिनव गुप्तं भरतया रससूत्रय् छ्यलातःगु 'निष्पत्ति'या अर्थ अभिव्यक्ति वा व्यञ्जना व 'संयोगात्'या अर्थ ब्यङ्ग्य-व्यञ्जक सम्वन्ध धकाः नालाकाःगु दु । गुप्तया मतकथं रस ब्यङ्ग्य खःसा, विभावादि व्यञ्जक खः, अले रस अभिव्यक्ति जुइ । थुगु सिद्धान्तकथं दर्शकयाके न्ह्याबलें स्थायीभाव दयाच्वनी अले विभावादीया कारणं रस अभिव्यक्त जुइ । भुक्तिवादय् थें तुं हे साधारणिकरण जुयाः हे दर्शकं रस अनुभुति याइगु खँय् अभिनव नं सहमत जूगु खनेदु तर स्थायी भाव, रस नितां दर्शकयाके हे दइगु व रस भोग याइगु बस्तु मखु थ्व ला अनुभुति जक याइगु खः धकाः भुक्तिवादया खण्डन यात । थुकथं दर्शकयात हे प्रमुख स्थान बियाः रससूत्रया ब्याख्या याःगुलिं शिष्यत क्षेमेन्द्र लगायत फुक्क हे धैथें विद्वानत अभिनव गुप्तया सिद्धान्त नाप सहमत जूगु खनेदु ।

मृत्यु :

अभिनव गुप्तया गृहस्थी जीवनबारे गनं छुं हे उल्लेख मजूगुलिं वय्कः छम्ह आजीवन ब्रह्मचारी खः ला धैगु अनुमान यायेछिं (सुवेदी, २०३७ः २५४) । मचाबले हे गुप्तया मां मदुगु व अबु नं सन्यासी जुयावंगुलिं अभिनव गुप्तं मचानिसें हे दुःख भोगे याय्माल । दुःख भोगे यायां अन्तिम अवस्थाय् ईसं १०२५ या जःखः फ्रिंनिसः शिष्यपिनिगु दथुइ भैरवस्तोत्र पाठ यायां श्रीनगरं १३ मील दक्षिण-पश्चिमपाखेया बहुरुपा धैगु थासय् च्वंगु छगू गुफाय् दुहाँ फ्ाल अले अन हे सिद्ध जुल (काणे, ईस १९७७ः३०२) । टिकाकारया रुपय् स्थापित जूम्ह अभिनव गुप्त संस्कृत काव्यशास्त्रया छम्ह गुबलें ल्वःमंके मज्यूम्ह प्रचण्ड विद्वान खः ।

लिधंसा

उपाध्याय, केशवप्रसाद (विसं २०३६) *पूर्वीय साहित्य-सिद्धान्त*। काठमाडौं: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

काणे, पी.वी. (ईसं १९७७) *संस्कृत काव्यशास्त्रका इतिहास*। दिल्ली: मोतीलाल बनारीदास, (डा. इंद्रचंद्र शास्त्री अनुवादक) ।

काश्मीर संस्कृत सीरीज, संख्या १८, पृ. २७८-८० ।

शर्मा मोहनराज व खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल (विसं २०६१) *पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त*। काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

सिंह, राज किशोर (मिति मदु) *काव्य शास्त्र*। लखनउः प्रकाशन केन्द्र ।

सुवेदी, हंसपुरे (विसं २०३७) *संस्कृत वाङ्मयः संक्षिप्त अध्ययन*। काठमाडौं: त्रि.वि.पा. विकास केन्द्र ।

पूर्वीय काव्यशास्त्र

आ.शि. लसता सिंह

१) न्ह्यखँ

सामान्यरुपं धाय्‌बलय्‌ छम्ह कविं समाजयात हित जुइकथं च्वयात:गु रचनायात काव्य धाइ। कवि धयाम्ह छम्ह तसकं स:स्यूम्ह वा विद्धानया रुपय्‌ नालात:गु दु। उकिं तसकं स:स्यूम्ह विद्धानं समाजयात हित जुइगु कथं च्वइ। समाजयात बांला:गु लँपुइ यंकेगु लागि च्वइगुयात हे काव्य धाइ। काव्य सिर्जना साधारण अशिक्षित मनुखं याय्‌फैमखु धैगु अलंकारवादीशास्त्रीतय्‌गु मत दु (श्रेष्ठ;११३६:१२०)। काव्य धाय्‌बलय्‌ कवितायात जक मकासे गद्य, पद्य, चम्पु शैलीं च्वयात:गु फुक्क रचनायात थुइकी (शर्मा ; २०६३:१)। तर थौकन्हय्‌ काव्य धाय्‌बलय्‌ पद्य साहित्ययात जक नालेगु या:गु खनेदु। काव्य व साहित्य धाय्‌बलय्‌ निगुलिं फरक शब्द जूसां थुकिया अर्थ छगू हे खनेदु। काव्य खँग्व:या अर्थ संकुचित जुजुं वनसा साहित्यया व्यापक जुल। काव्य खँग्व:यात साहित्य खँग्वलय्‌ दकले न्हापा छ्यलेगु यानादीम्ह भर्तृहरि ख:। भर्तृहरि इस्वी ६५० या ज:ख:याम्ह धका: नालात:गु दु (थापा; २०६६, ३-४)। संस्कृत खँग्व: 'सहित' य्‌ 'यत' प्रत्यय स्वाना: साहित्य जूगु ख: (श्रेष्ठ; २०६२:१)। सहित धाय्‌बलय्‌ स+हित ख:। थुकिया शाब्दिक अर्थ सकल मनूया हित जुइकेत भिंकेत कविं वा च्वमिं थ:गु कल्पनाशक्ति छ्यला: च्वयात:गु रचना ख:। काव्य धाय्‌बलय्‌ कविं मनूया हितया निम्तिं च्वइगु, मनूतय्‌त भिंगु लं यंकीगु ख:सा साहित्यं नं मनूतय्‌त भिंकेगु नितिं च्वइ। उकिं साहित्य व काव्य छगू हे ख:। काव्य वा साहित्यया परिभाषा दकले न्हापां प्रस्तुत याम्ह भामह ख: (श्रेष्ठ; २०६३:१)।

२) काव्यसम्वन्धी विद्धान्‌पिनिगु मत

आचार्य भामह

'शब्दार्थौ सहितौ काव्यम्‌' (अधिकारी; २०६७:६)

[शब्द व अर्थ मिले जुया: काव्य जुइ] (बज्राचार्य; २०६९:१)

आचार्य दण्डी
'शरीरं तावादिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावलि'
['इष्ट' अर्थ दुगु शब्दया पुचः काब्यया शरीर खः] (बज्राचार्य; २०६९:१)

आचार्य वामन
'काब्यशब्दोऽयं गुणाऽलङ्कारसंस्कृतयोः शब्दार्थयोर्वर्वते ।' (श्रेष्ठ; २०६७:७)
[गुण व अलंकारया संस्कारित शब्दार्थयात साहित्य धाइ] (बज्राचार्य; २०६९:१)

आचार्य रुद्रत
'नुन शब्दार्थौं काब्यम्' (अधिकारी; २०६७:१०)
[शब्द व अर्थ हे काब्य खः ।]

आचार्य राजशेखर
"शब्दार्थयोर्थयावत्स सहभावेन साहित्यम्"
[गुण दुगु वाक्य हे काब्य खः]

आ. कुन्तक
'शब्दार्थौं सहितौ वक्रकविव्यापार शालिनि ।
वन्धे व्यवस्थितौ काव्यं तद्विदाह्लादकारिणि ॥ "
[शब्द व अर्थ तयाः न्ह्याइपुक च्वयातःगु साहित्य खः गुकी शब्द व अर्थ थवंथवय् थुलि सन्तुलित जुइकि गुगुं नं छगू म्हो वा अप्वः जुइमखु ॥"

वा

[आवश्यक स्वयां म्हो वा अप्वः मजूगु यइपुसेच्वंगु व स्पर्धामय् जूगु शब्दार्थयात साहित्य धाइ ।]

आ. मम्मट
'तददोषौ शब्दार्थौं सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि ।' (श्रेष्ठ; २०६७:८)
[दोष मदुगु गुणं जाःगु शब्दार्थयात, यद्यपि उकी गनं अलंकार शुन्य जुसां काब्य जुइ] (बज्राचार्य; २०६९:२)

आ. हेमचन्द्र
'अदोषौ सगुणौ सालङ्कारौ च शब्दार्थौं काब्यम् ।' (अधिकारी; २०६७:११)
[दोष मदूगु गुण दुगु अलङकारयुक्त शब्दार्थ काब्य खः ।] (शर्मा; २०६२:४)

आ. विश्वनाथ
वाक्यं रसात्मकं काव्यम् ' (अधिकारी; २०६७:६)
[रसात्मक वाक्य काव्य खः]

आ. अभिनव गुप्त
'कवतीर्य काव्यं'
[कविया कर्म काव्य खः] (सिंह; .... :२-३)

आ. जगन्नाथ
'रमणीयार्थप्रतिपादक : शब्द : काव्यम'
[रमणीय अर्थ बीफूगु शब्द हे काव्य खः] (अधिकारी; २०६७:६)

अथे हे मेदिनी कोषय् काव्यया परिभाषा थुकथं बियातःगु दु 'कवि के द्वारा जो कार्य सम्पन्न हो उसे काव्य कहते है" (सिंह; ...... :२) ।

थ्व परिभाषाकथं कविपाखें जुइगु न्ह्यागु नं च्वज्यायात काव्य धाइ ।

सामान्य रुपं पाश्चात्य साहित्य धाय्बलय् यूरोप अमेरिका आदि पश्चिमी साहित्ययात धाय्गुयाःसां पूर्वीय साहित्य धाय्बलय् पूर्व एशियाया साहित्ययात धाय्गु याः । पूर्वीय साहित्यया मूलश्रोत संस्कृत खः (उपाध्याय; २०६१:१) । विश्वया दकले पुलांगु भाषा ग्रीक, ल्याटिन व संस्कृत भाषायात नालातःगु दु । उकी मध्ये नं दकले पुलांगु भाषाकथं संस्कृत भाषायात कयातःगु दु । संस्कृत भाषायात देवभाषा कथं नालातःगु दु । वैदिक कालय् संस्कृत भाषा बोलीचाली व्यवहार व धार्मिक ज्याख्यलय् छ्यलीगु भाषा खः (आचार्य; २०६७:७) । थुकथं पूर्वीय साहित्य नं संस्कृत भासं हे सृजना जुयाच्वंगु खनेदु ।

संस्कृत भासं काव्यया नीति नियम च्वयातःगु सफूयात संस्कृत काव्यशास्त्र धाइ । थ्व सैद्धान्तिक नियम कथं च्व्यातःगु दइ वा काव्य (साहित्य) गथे यानाः निर्माण याय्गु धइगु सिद्धान्त बियाः च्वयातःगु सफू खः । अझ स्पष्ट रुपं धाय्बलय् काव्य च्वय्बलय् काव्यदुने दय्माःगु गुण, दोष, प्रयोजन, स्वरुप, हेतु आदि बारे च्वयातःगु सफूयात संस्कृत काव्यशास्त्र धाइ ।

पूर्वीय रसवादी आचार्यपिनिगु बिचाःकथं रस बिनां काव्य सिर्जना जुइमखु धइगु धारणा दु । रस संस्कृत काव्यया आत्मा खः (थापा; २०६६:३) ।

संस्कृत काब्यशास्त्रया उत्पत्ति इपू १ शदीनिसें ३ शदीदुने जूगु खनेदु। संस्कृत काब्यशास्त्रया दकले न्हापांम्ह काब्यशास्त्रीकथं आचार्य भरतयात नालातःगु दु। अथे हे संस्कृत काब्यशास्त्रया न्हापांगु सफू आचार्य भरतं च्वयादीगु 'नाट्यशास्त्र' खः। थुकिया सिद्धान्त रसवाद खः। थ्व सफू जम्मा ३६ अध्याय् व ५०० श्लोक दु। अथे हे सङ्गीत, अलङ्कार, छन्दशास्त्र, रस आदिया बारे थ्व सफुतिइ चर्चा यानातःगु दु (उपाध्याय; २०६१:६)। थ्व नाटकसम्वन्धि जक च्वयातःगु दकले न्हापांगु सैद्धान्तिक समालोचना खः।

'नाट्यशास्त्र' धुंकाः पिदंगु ग्रन्थ 'काब्यालङ्कार' खः। थुकिया च्वमि आचार्य भामह खः। थुकी ६ अध्याय व ४०० श्लोक दु। काब्य दोषयात गुकथं चिकेगु धइगु उपाय नं थ्व सफुतिइ स्यनातःगु दु (उपाध्याय; २०६१:७)।

भामह धुंकाः पिदंम्ह शास्त्री (आचार्य) दण्डी खः। दण्डीया प्रख्यात ग्रन्थ 'काब्यादर्श' खः। थुकि ३ अध्याय दु। दण्डीयात अलङ्कारवादी च्वमिकथं नालातःगु दु। थ्व सफुतिइ अलङ्कारया अर्थ, वर्गीकरण आदिया बारे च्वयातःगु दु (शर्मा; २०६३:५६)।

दण्डी धुंकाः पिदंम्ह आचार्य वामन खः। वामन रीतिवादया संस्थापक खः (शर्मा; २०६३:७२)। वामनया प्रख्यात ग्रन्थ 'काब्यालङ्कारसुत्र' खः। थुकी ५ अध्याय दु। थ्व सफू दुने काब्य प्रयोजन, रीति, गुण, दोष, अलङ्कार व शब्द शुद्धिया बिचाः यानातःगु दु।

वामन धुंका पूर्वीय काब्यशास्त्र च्वय्गु ल्हाः न्त्याकावंपि अभिनव गुप्त, मम्मट, राजशेखर, कुन्तक, विश्वनाथ क्षेमेन्द्र, जगन्नाथ आदि आचार्यपिं खः।

पूर्वीय शास्त्रया प्रवर्तक व वय्कःपिनिगु सिद्धान्त सफूया बारे थुकथं दु।

	सिद्धान्त	प्रवर्तक	ई	सफू	समर्थक
१	रसबाद	भरत	ई पू १ शदी	नाट्यशास्त्र	आनन्दवर्धन, अभिनव गुप्त, भट्टनायक
२	अलंकारवाद	भामह	ई पू ६ शदी	काब्यालङ्कार	दण्डी, उद्भट, रुद्रत, जयदेव
३	रीतिवाद	वामन	ई पू ८ शदी	काब्यलङ्कार सुत्र	×××

४	ध्वनिवाद	आनन्दवर्धन	ई पू ९ शदी	ध्वन्यालोक	अभिवन गुप्त, मम्मट, विश्वनाथ
५	वक्रोक्तिवाद	कुन्तक	ई पू ११ शदी	वक्रोक्तिकजिवितम्	×××
६	औचित्यवाद	क्षेमेन्द्र	ई पू ११ शदी	औचित्यविचार विमर्श	फुक्कं

३. लिखँ

समाजयात हित जुइकथं कविं च्वयातःगु रचनायात काब्य धाय्गु याः । काब्ययात साहित्य नं धाः । काब्य खँग्वःयात साहित्य खँग्वलय् दकले न्हापां छ्यलेगु यानादीम्ह भर्तृहरि खः । काब्यया परिभाषा दकले न्हांपा बियादीम्ह आचार्य भामह खः । संस्कत भासं काब्यया नीति नियम वा सिद्धान्त च्वयातःगु सफूयात पूर्वीय काब्यशास्त्र धाय्गु चलन दु । पूर्वीय काब्यशास्त्रया दकले न्हापांम्ह आचार्यकथं आचार्य भरतयात नालातःगु दु । अथे हे वय्कलं च्वयादीगु नाट्यशास्त्र सफूयात न्हापांगु सफूकथं नालातःगु दु । पुर्वीय आचार्यपिनिगु सिद्धान्तसम्बन्धी थीथी सफूत पिदंगु दुसा वय्कःपिनि सिद्धान्तकथं आचार्य भरतं रसवादयात जोड बियातःगु दु । अथे हे आचार्य भामहं अलंकारवाद, आचार्य वामनं रीतिवाद, आचार्य आनन्दवर्धनं ध्वनिवाद, आचार्य कुन्तकं वक्रोक्तिवाद व आचार्य क्षेमेन्द्रं औचित्यवादयात जोड बियातःगु दु ।

लिधंसा

अधिकारी, हेमाङ्गराज (वि.सं. २०६७) *पूवीर्य समालोचना सिद्धान्त*। ललितपुरः साझा प्रकाशन ।

आचार्य, कृष्णाप्रसाद व ईश्वरीप्रसाद गैर (वि.सं. २०६७) *नेपाली साहित्यको इतिहास तथा संस्कृत र पाश्चात्य साहित्यको रुपरेखा*। किर्तिपुरः क्षितिज प्रकाशन ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (वि.सं. २०६१) *पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त*। ललिपुरः साझा प्रकाशन ।

थापा, मोहन हिमांशु (वि.सं. २०६६) *साहित्य परिचय*। ललितपुरः साझा प्रकाशन ।

बज्राचार्य, चन्द्रमान (वि.सं. २०६९) *साहित्यिक सिद्धान्त*। यँः स्वदेश प्रकाशन ।

सिंह, राज किशोर (मिति मदु) *काब्यशास्त्र*। लखनऊः प्रकाशन केन्द्र ।

शर्मा, मोहनराज व खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल (वि.सं. २०६३) *पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त*। काठमाण्डौंः विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

श्रेष्ठ, ईश्वरकुमार (वि.सं. २०६२) *पूर्वीय एवम पाश्चात्य साहित्य समालोचना : प्रमुख मान्यता वाद र प्रणाली*। ललितपुरः साझा प्रकाशन ।

श्रेष्ठ, राजित (ने.सं. ११३६) 'काब्यगुण' *नेपालभाषा जर्नल,* ७:१२०-१२४ ।

नेपालभाषाय् 'चा' या छ्यलाबुला

रविन श्रेष्ठ

नेपालभाषा अर्थात् नेवाःभाय् नेवाःतसें ल्हाइगु भाय् खः । नेपालभाषायात थीथीकथं नामाकरण यानातःगु दु । आपालं नेवाःतसें नेवाःभाय् धाइ । गुलिंसिनं नेवारभाषा धाय्गु याः । औपचारिककथं व सःस्यूपिंसं नेपालभाषा धाइ । गैरनेवाःतय्सं हिस्याय्भनं नेवारी धाय्गु याः । नेपालभाषा थीथी थासय् थीथीकथं ल्हाय्गु यानाः वयाच्वंगु दु । थाय्कथं नेवाःभाय् भचाभचा पाः ।

नेपालभाषाया थीथी विशेषता दु । थुकीमध्ये छगः आखःया छगू खँग्वः जुइगु अर्थात् एकाक्षरी जुइगु पहः नं दु । हाकनं व हे एकाक्षर मेगु खँग्वःलिसे स्वाःवनधाःसा मेगु हे अर्थ जूवनी । थुकथं 'चा' छगः आखलं छगू अर्थयुक्त रुप कालधाःसा व आखः मखुसे छगू रुप जुइ । गुबलें व चा-या स्वतन्त्र रुप मदयाः मेगु रुपनाप स्वानाः जक अर्थ पिज्वइगु जुलधाःसा बद्धरुप धाइ । गथे चाकु, चासु, चागः, चाघः, चाले, चाय् थुगु दसू स्वय्बलय् गनं चा-या स्वतन्त्र अर्थ दु । चागः, चाघः । चायागु ग्वःचा जुयाः चागः जुल । चायागु लः तय्गु घः जुयाः चाघः जुल तर चाकु, चासु स्वय्बलय् चा-या जक स्वतन्त्र अर्थ मदु । कु व सु नाप मिले यानाः स्वाय्माः अले जक अर्थ पिलुइ । चाले, चाय्, चाके क्रिया स्वय्बलय् नं चा-या जक स्वतन्त्र अर्थ मदु । प्रसंगया खँ खाचा, खिचा थुज्वःगु हे खँग्वः खः । थुकी खा-या जक नं स्वतन्त्र अर्थ दु । चा-या जक नं स्वतन्त्र अर्थ दु । नापं तयाः स्वय्बलय् चीधीचाम्ह खा अर्थ जुइ । अथे हे खिचा स्वलधाःसा थथे हे फरक अर्थ पिज्वइ । खि धाय्बलय् छुं नसा नयाः शरीरं पचे यानाः ल्यंगु प्यनं पिहां वइगु फोहरगु वस्तु खः अले खिचा खँग्वः स्वय्बलय् छेँय् लहिनाः तइम्ह अथवा मनूतय् वस्ती दइम्ह जनावर धइगु अर्थ जुइ । खि व चा ब्यागलं तयाः स्वय्बलय् छताजिया जनावर धइगु सीमदु ।

नापं तयाः स्वय्‌बलय्‌ जनावर धइगु अर्थ थुइ । उकिं चा-या स्वतन्त्र रुप नं दु, बद्धरुप जक नं जूवं ।

चा-या अर्थ

चा (१) जमिनय्‌ दुगु बुँज्या यानाः अन्न सय्‌काः नय्‌त मदय्‌क मगाःगु प्राकृतिक वस्तु । खुसिबाः वयाः बुँइ च्वंगु चा दक्व चुइकायन ।

चा (२) छताजिया ई थुइकीगु न्हिनय्‌ धुंकाः वइगु ई । चान्हय्‌ खिउँसे च्वनी । कृष्णाष्टमीखुन्हु चा च्वनी ।

चा (३) छुं वस्तु चाय्‌गु ज्या या धकाः उजं बीगु कियारुप । आम कापः छकू चा ।

थ्व हे चा रुपयात मेगु रुपनाप स्वानाबिल धाःसा मेगु हे अर्थ पिज्वय्‌यः, गथे काय्‌चा, म्ह्याय्‌चा । थन काय्‌ व म्ह्याय्‌या सामान्य अर्थ थःम्ह हे मिजंम्ह सन्तान व मिसाम्ह सन्तान जुइ । व हे काय्‌ व म्ह्याय्‌ खँग्वलय्‌ चा लितँसा तलधाःसा काय्‌चा व म्ह्याय्‌चा जुइ । अले थःम्ह हे तिरिमय्‌जुया कोखं जन्म जूम्ह सन्तान मजूसे दाजु-तताजुया कोखं अथवा किजा-भौया कोखं बूम्ह सन्तान जुइ । थन काय्‌चा अथवा म्ह्याय्‌चा अर्थ चीधं थुइकाः अथवा क्वयंकाः धाःगु मखु । थुकथं थःथिति खँग्वलय्‌ गनं अनिवार्य रुपं 'चा' तय्‌ हे माः गनं ऐच्छिक रुपं जक तःसां गाः । काय्‌चा म्ह्याय्‌चा भिंचा खँग्वलय्‌ अनिवार्य रुपं चा ल्यूने स्वाय्‌ हे माः । गनं धाःसा ऐच्छिक रुपय्‌ तःसां ज्यू मतःसां ज्यू गथे छय्‌ छय्‌चा, छुइ छुइचा, भाइ भाइचा, मै मैचा इत्यादि ।

थःस्वयां थकालिपिं अथवा थःम्हसिनं यः तायकाः धाइथाय्‌ नं 'चा' स्वानाः सम्बोधन याइ । गथे-

दाइ - दाइचा । थःगु हे परिवारया दाजु जूसा दाइ अथवा दाजु हे धाइ । कारक रुपावलीइ यनीबलय्‌ धाःसा न्हापा व आः छुं भती पाः । न्हापा जूसा दाजुं धाइ, आः जूबलय्‌ दाइचां धाइ । ईकथं परिवर्तनं यानाः आः चा तय्‌माःगु जुल । भचा-भचा, भःचा-भःचा, भतीचा-भतीचा, भती-भती

थन न्ह्यब्वयातःगु प्यंगू दसुइ न्हापांगु निगुली चा मदय्‌क हे मगाः । लिपांगु निगुली चा दुसां ज्यू मदुसां ज्यू । थुकथं चा धइगु अनिवार्य रुप मखु । परिस्थिति स्वयाः तय्‌माले नं म्वाःले नं फु ।

गणनीय विशेषणं अगणनीय विशेषण जुइथाय् चा–या प्रयोग

'निगः' थ्व गणनाबोधक विशेषण खः । गथे गुचा निगः, ध्यबा निगः, जाकि निगः इत्यादि । थुकी 'चा' लितँसा तल धाय्‌व अर्थ परिवर्तन जुइ । जाकि निगःया थासय् जाकि निगःचा यात धाय्‌व अगणनीय विशेषण जुइ । निगःचाया अर्थ निगः मखु निगःसिकं आपाः हे खः, तर ल्याःख्याय् मछिंक अतिकं कम मात्रा जक धइगु अर्थ खः ।

जक–या समान अर्थय् चा–या प्रयोग

सुं मनूया ज्यामि तयाः छुं तधंगु ज्या याकाच्वंगु, तधंगु ज्या सिधय्‌केत ज्यामित आपाः हे माः । ज्यामित मालाहय् मफयाः अथवा छुं कारण ज्यामित मदु । दुपिं नं निम्हजक । थुबलय् सुं छम्ह वयाः थथे धाय्‌फु अपाय्‌खागु छैं दनेत नं निम्हचा ज्यामि तयाः गुबले छैं दने सिधइगु । निम्ह विशेषणय् चा स्वाय्‌हय्‌वं निम्हचा जुइ । थन निम्हचा-या अर्थ निम्हजक धाःगु खः । उकिं निम्हजक निम्हचा ज्यामि तयां मगाः । आपाः हे तय्‌माः धइगु अर्थ खः ।

क्वयंकाः अथवा हेला यानाः धाइथाय्

कानुनीरुपं सारा नेपालीत सकलें समान खः । थजात क्वजात धकाः सुनानं सुयातं भेदभाव याय् मदु अथे नं भाषाय् जातभातया प्रभाव आःतकं दनि । श्रेष्ठ, प्रधान, महाजु, राजभण्डारी, शाक्य, वज्राचार्य इत्यादि थजातया मनूत खः । ल्यंपिं ज्यापु, गथु, दुँइ, नाय्, प्वः, गायां इत्यादि क्वय्‌या मनूत जुल । उज्वःपिंत 'चा' तयाः सम्बोधन याइ, 'चा' तयाः व्यवहार याइ, गथे ज्यापुचा, नाय्‌चा, प्वःचा, सँय्‌चा । थुकथं सामाजिक व्यवहारय् 'चा' तयाः भाषिक व्यवहार याः । थन चा-या अर्थ हेला भाव खः । * * *

हाइकु

रेणु श्रेष्ठ

१. न:लि सडक
अषाढया मसान्तं
छेँज: चातवा:

२. देय्‌या चलन
ख्वा: दु सकतां दु हँ
डिग्री समाधी........!

३. थ:गु हे ला हिं
थ्यंकल वृद्धाश्रम
त्व:फ्यू म्हगस

४. छपास: कीग:
न्हिलासु हे पिज्वल
वल ग्व:फय्‌

५. देय्‌या रक्षकं
केरा प्व:थें प्वलेय:
मैचिया लँच

६. संस्कारी भम्चा
ससुद्य: बासं च्वंम्ह
घालय्‌ ध्वइथें

७. मचाछेँ बालं
थौंया बायो-चुनौती
वंशय्‌ मत च्या:

८. नारी चरित्र
तुयुगु भ्वंया दाग
हुयां मवंगु

नचुयावंपिं मनूत : मिसा समस्या

श्रद्धाचारी तिमिला

भाषा, साहित्यया ख्यलय् नांजाःम्ह जगदिश चित्रकार ज्यू खः । वय्कलं च्वयादीगु "नचुयावंपिं मनूत" उपन्यास छगू धाथें ईयात ल्वःगु यथार्थवादीं जाःगु थीथी घटनाया न्हाय्कं थें खः । वय्कःया व सरलशैली साहित्य व उखान टुक्का छाय्प्यूगु साहित्य ब्वने तसकं न्ह्याइपु ताः । थुगु उपन्यासय् ब्वयातःगु थीथी घटना व थीथी पात्रपिन्त जीवन्त रुपं समस्या पिडीतकथं ब्वयाः समाजय् धर्म, कला संस्कृति ब्वय्गुली वय्कः छम्ह सफल उपन्यासकार धाय्ल्वः ।

नचुयावंपिं मनूत उपन्यासदुने नेवाःसमाजया नसात्वसा, भेषभुषा, जीवनशैली, संस्कार, संस्कृति ब्ययातल । नापं इहिपा संस्कारदुने भौमचा मालेगु, भ्वय् न्यायेकेगु, भौमचा दुत काय्गु, काय् व भौयात कोथा बीगु आदि इत्यादि नं ब्वयातःगु खनेदु । थुकी दुनेया धाथेंया मोलिकता, सैद्धान्तिकताया लँपुइ दुने छम्ह मिसां जीवनभर भोगे यानावयाच्वंगु समस्या, पीडा, पीडां जाःगु संघर्षमय त्वाथलय् म्ह्याय्, भौ, कला, मां जुयाः सहयाना जुया यानावयाच्वंगु ज्वलन्त, जोमलाःगु घटनां जाःगु थ्व छगू सेल्लाःगु उपन्यास खः । खय्तला थ्व उपन्यास वय्कलं तःदँ बिकाः च्वयादिल । अझ थुकिया पूर्ण रुप बिइतला जुगजुगया राजनैतिक, सामाजिक परिवर्तनया लिच्वः प्युप्युं, धाय्गुखःसा २००७ सालया क्रान्तिया लिच्वः समाजय् गुकथं कल तर परिवर्तनया भ्वलय् छम्ह निम्ह वर्ग गरिवी व समस्या जाःगु, परिवार उपन्यासया ख्वाःपाःकथं मू पात्र नानीछोरी व सीलांन छुनं प्रजातन्त्रया लिच्वः लाय्मफुगु छगू बाध्यात्मक, अन्याय् सहयाना च्वनेमाःगु उगु जीवनशैलीकथं खनेदु । नचुयावंपिं मनूत उपन्यास जुगजुग लिपा प्रजातन्त्रया नाप राजनीति क्रान्तिया थीथी त्वाथःत पुला नं थुकि २०३५, २०३६ सला प्रजातान्त्रिक पञ्चायती प्रजातन्त्र तक्क नं छम्ह पिडीत समाजया सेल्लाम्ह नैतिकवान, कर्तव्य वहन यानाच्वंम्ह मिसा प्रति न्याय्या प्रसाद मथः धैगु ज्वलन्त प्रमाण समाजया नानीछोरी थःगु जीवन दुने हनवया सहयाना वयाच्वंगु थीथी घट्ना ब्वयाच्वं । खला उपन्यासदुने छगू तःहाकःगु ईब्यःयात

हे कया थीथी समस्यां जाःगु घटनात न्ह्यब्वःगु विशेषता नं खनेदु । थुकी दुने नेवाःसमाजया, व नं गरिबी, समस्या मूलक ययक् वा मयक् नं सामाजिक व देछाया राजनैतिक पिडां जाःगु छगू पुस्ताया ज्वलन्त बाखं खः । थ्व पीडा म्हिगः, थौं व कन्हय् नं कमजोर, असहाय, अशिक्षा यानाः गरिबीया मुलय् च्वनाः सहयाय्माःगु बाध्यता खः ।

छम्ह नेवाः मिसा, छम्ह म्ह्याय्मचां थःगु कर्तव्य स्वरुप बौया आज्ञा पालन यानाः थःम्हं ख्वाः हे मखंनिम्ह, म्हमस्यूम्ह, न्वंतक तुइ मननीम्ह वया छेँ, बुँ, लजगाः शिक्षा व बानी ब्यहोरा गज्याःगु धैगु छुं हे वाःमचायक् मां, बौ, समाजया इज्जतया निति थःगु जीवनया पासा थः भाःत, माजु व मस्तय्त छु कथं नं दुःखया लिच्वः मकंसे कर्तव्य स्वरुप कर्तव्य पालन याना जीवन सरल रुपिं हनाच्वंगुलिं नानीछोरीया जीवनी नारित्वया प्रमाण मयासे मगाः । थ्व नचुया वंपिं मनूत उपन्यासयात छगू विशेष कथं यथार्थवादीपरक ब्वय् फुगु हे च्वमिया श्रृजना क्षमताया बः खः । छम्ह मिसाया मनोभावयात दुवाला क्यने फुगु हे वय्कः जगदिश चित्रकारज्यूया सफलता खः । वय्कःया उपन्यास प्रति न्हापांगु पलाःख्वाय् समाजया दुने मिसां हनावयाच्वंगु समस्याया खिपः सात्तु सासां वय्कलं न्हाचः, आः व कन्हेया ईयात नं ब्वयाः वनाच्वंगु सेल्लाःगु दसु खः ।

छम्ह मिसा बहुपात्र जीवन हनेमाःगुला खहे खत । म्ह्याय् कला, भौ, मले, चमा, भोत, नीनी, तता इत्यादी कथंला दहे दु । थ्व उपन्यास दुने नानीछोरी चिकीचाकूगु छकू बुँया बुँज्याय् जीवन हनाच्वंम्ह तःसिंया दया मायाय् म्वाय्माःम्ह जुया नं थःगु मानविय स्वतन्त्रताय् छुनं बांमलाःगु किचलं मकय्क स्वतन्त्र रुपय् संघर्षया पलाः न्ह्याकु न्ह्याकुं पुस्ता पुस्ताया इज्जत तयाच्वंम्ह परिवारया दुजः खः । साहसी नानीछोरी । शिक्षाया रुपय् स्कूल, कलेजया प्रमाणपत्रं बिभूषिम्ह मखया नं समाजया ख्यलय्, संघर्षया दथ्वी तःधंगु अभिलाषा व आकांक्षा मदु, छछाः नय्गु, छजू पुनेगु व सुरक्षित छेँया दुने थःगु खुसी जीवन हनेगुलि सफलम्ह बहादुरी नानीछोरी खः । जीवन थःगु दायित्व पूवंकेगुलि त्यान्हुल, म्हाल धाइम्ह व मखु । वरु विशेषकथं न्ह्यानाच्वंगु उपन्यासया पलाखय् खय्तला छम्ह मिसाया इच्छा, आकांक्षा व स्वर्ग रुपि सुखी जीवन हनेगु दुनुगया भाव कथं सुखीमय जीवनय् साक्क नय्गु, बांलाक्क च्वनेगु तिसा वसतं तिया पुना सकसिनं हः हः धायक तःजी पहलं जुइगुला सु जक मिसा वा मनूया भावना दइमखु तर थ्व उपन्यासया मू पात्र नानीछोरीया जीवनय् उज्यागु अवस्था गबले नं थाय् काःगु खनेमदु ।

छगू वास्तविकतां मत्वःतुगु समस्या पुरुष प्रधान समाजया दबुलिइ, थः व थः भाःतया इच्छा पुरा याय्गुया निर्तिं, थःगु जीवनया हे ख्यलय् मयासे जीवनया अन्तिम संस्कारया निति., सीतधाःसा केबल काय् नं हे जक "मी" तय्माः धैगु भावना काय् बुइके धाधां व म्ह्याय् जक बुइकेमाःगु बाध्यता थ्व उपन्यासय् बांलाक्क खनेदु । म्ह्याय् बुइकुली थःगु छुं दोष मदुसां काय् बुइके मफया छम्ह समाजया दोषीया रुपय् वं धाइ "छुयाय् जिं वय्कःयात काय् छम्ह बुइका बिइ मफुत" धैगु साहसी रुपि निर्दोषं जाःगु अधैर्यता नं प्वंकातःगु धाथें मेगु नापं ज्वःमलाःगु समस्या खः ।

मेगु कथं नानीछोरी सहयाय्माःगु लँपु धइगु सत्ता, सरकार, राजनीतिया गलत नीतिया कारणं स्वनिगःदथ्वी थासं थासय् अनियन्त्रित असन्तुलित आप्रवासनया ल्वचं ग्रस्त जुयाः वयाच्वंगु खः । लिच्वःकथं आदिवासी नेवाःत बुलुँहुँ विस्थापित जुजुं वनाच्वंगुलिं व कुल भूमिं पितिंका च्वनेमाःम्ह छम्ह नानीछोरी नं खः । ● ● ●

मतिना

नानीमैंया श्रेष्ठ

थ्व स्वीदँति न्ह्यःयागु खँ खः । छन्हु जि जा थुथुं समाचार न्यनाः च्वनागु, समाचारया भ्वलय् थुजाःगु समाचार धालकि थौं न्हिनय् गुहेश्वरी जंगलय् मिजं व मिसा निम्ह नापं सिनाच्वंगु लास लुयावल । गुँइ ला सा भ्रवाः मस्तय्सं सा भ्वयाच्वंगु इलय् खंगु जुयाच्वन ।

उपिं न्ह्यवइगु वासः नयाः सिनाच्वंगु जुयाच्वन । इपिं निम्हेसिया विचय् मतिना जूगु जुयाच्वन । मिसाम्ह जात क्वय्याम्ह जूगुलिं मिजंया छेँजनं अनुमति मब्यूगु जुयाच्वन । अले छेँ त्वःताः निम्हं भारतय् बिस्युं वने धकाः वःगु जुयाच्वन । विमानस्थलय् थ्यंकाः टिकट काय्गु भ्वलय् निम्हय्सिया इहिपा मजुनि । अले प्रमाण क्यनेमफुत । अले इमित विमानस्थलय् पन । अय्जुया उपाय मदुगुलिं इपिं सिनावंगु जुल । इमिसं सीन्ह्यः पत्र थथे च्वयातःगु जुयाच्वन, जिपिं निम्ह थुगु जुनी नापं च्वनेमखंसा मेगु जुनी नापंच्वने दय्मा, उकें निम्हसिगु नं लास छगू हे दिपय् नापं तयाः उनांब्यु ।

थ्वया बारे जितः बांलाक न्यनेमास्तिवया अन हे त्वालय् च्वंम्ह जिम्ह भ्वतया केहेँयाके न्यना । वं थुकथं कन - जिमिगु त्वालय् अप्पा भट्टा साहु सन्तुलाल धनिया काय् शरण छम्ह ल्याय्म्ह जुइ धुंकूम्ह, बौयागु ज्याय् ग्वाहालि यानाच्वंम्ह । अन हे त्वाःया विष्णु धयाम्ह जात क्वय्याम्ह धनि मजुम्हसिया म्ह्याय् सरु धयाम्ह ल्यासेम्ह नापं निम्ह बिचय् यःत्यः जूगु जुयाच्वन । खँ कनाच्वंम्ह भ्वतं जितः धालकि स्वयादिसँ नानी, भ्मी जातया यक्व सवाल दु । उकिं थ्व खँय् शरणया मांबौनं सियाः त्वफिकेत यक्व स्वल । तर गनं खँ न्यं धकाः । इमिगु यःत्यः जूगु सियाः त्वालय् च्वपिं जलाखला विचय् खँल्हाबला जुल ।

छन्हु तुयुमैंचां कयः म्वाजुयात धाल- सिला म्वाजु छं छन्त साहुया

काय् शरण व विष्णुचिया म्हयाय् सरु नापं मतिना जुयाच्वन हं । कयो म्वाजुं धाल - धाथें ख:ला व मिसानापं जक इहिपायात धासा शरणचापिन्त गुठी बाहेक याइ । उबलय् हे शरणया मां लँय् वल, तुयुमै धाल - शरण माँ लँय् वल । कयो म्वाजुं धाल - आसे न्हिं जिं वयाके छक मस्यू पहलं न्यने न्हां ।

कयो म्वाजुं धाल - गन वने त्यना हरिमै, अँ ! पस: छक वनेत्यना भ्वत धाल । कयो भ्वत अँ ! मै छंगु काय्या ब्याहा न्या:लाकि छु । हरिमै नं धाल - मखु भ्वत । हानं कयो भ्वतं धाल कि मस्तय् खँल्हानाच्वंगु कि विष्णुचिया म्ह्याय् सरुचा नापं व्याहा याइगु धका: धयाच्वंगुलिं न्यनागु, तँचाय् मते न्हि मै धाल । अले हरिमैनं धाल - उमिगु जात भ्फीत ज्यूला । मखु मसिया न्यनागु धाल । वहे भ्वलय् जि वने भ्वत धया: हरिमै वन ।

तर हरिमैंया मनय् लँधुछिं धौबजि वाल । थौं काय्याके थ्व खँ न्यनेगु बिचा: यात । काय् छेँय् दुहां वय्का जा नकुनकुं काय्याके न्हिने कयो भ्वतं धा:गु खँ न्यन । छ छु विष्णुया म्ह्याय् सरुचा नाप जुयाच्वनागु ला । वला भ्फीत जात मिलेमजू । छं मस्यूला, बाबु धाल । तर बाबुं लिस: बिल, थौंकन्हय् जातया सवाल मदु थ:यात यलकि ज्यू नि धाय्खतं दनावन ।

माम्हेसिया मन मच्वन, मनय् खँल्हात, इलय् ब्यलय् मेमेपिं जलाखलापिन्सं का स्व:थें खँ हिका: ल्हा:गु लुमन । वहे छम्ह काय्, म्ह्याय् जक स्वम्ह दु । हरिमाया साप हे नुगमछिंका थ:त शरणया बौम्हेसित खँ कन । शरणचाला विष्णुचिया म्ह्याय् सरुचा नाप जुयाच्वंगु जुयाच्वन । बौम्ह छकलं तंपिकया न्ह्याक्व हे य:त्य: जुसां छुते याय् माल धाल । जित: नं उखुन्हु हाकुचां ख्याय्थें धा:गु अथे जात मज्यूपिनि नाप व्याहा जुल कि हा:खा: छुटे याइ, गुठी नं दुकाइ मखु चलन दु धाल । जि मथुया न्हिलाच्वना । जित: हे धा:गु जुयाच्वन खनी ।

वया कन्हय् खुन्हुनिसें मांम्ह हरिमाया म्ह सुखमदया इलय् ब्यलय् वेहोस थें जुइगु जुल । म्ह्याय्पिं इतमत कना: किजा शरणयात यक्व सम्फे याना: न्वात । तर वं वास्ता हे मया: । डाक्टरया वासलं नं मथिल । थ्व खँ सिया लछि ति लिपा वं प्राण त्व:तावन । बौम्ह साप हे जागे जुल । काय्म्हेसित यक्व सम्फे याना: न्वात । अय्नं मस्यु पहलं जुल । तर काय्म्ह वास्ता मया: ।

बौम्ह तंपिकया छेँन पिहां हुँ धका: ब्व:बिल । थ्व खँ शरणं वना: सरुयात धाल । सरु भ्फी निम्ह थन मच्वंसे तापाक्क वनेनु धाल । भारत देशय् वनेगु सल्लाह जुल । छन्हु निन्हु लिपा निम्ह गुन्ता ज्वना: विमान स्थलय् वन ।

थ्व खँ सरुया मांपिन्स स्यूथें । विमान स्थलय् टिकट काय् त्यंबलय् निम्हसिया विचय् नाता प्रमाण क्यने मफुत, व्याहा नं मजुनि । अले इमित पन । अन निम्हं निरास पहलं गुहेश्वरी जंगलय् वने न्ह्यः न्ह्यवइगु वासः न्याना: म्वाय्गु सिबें सीगु हे निर्णय याना: वन । पत्र छगू च्वया नापं फय्तुना सिनाच्वन ।

थुखे शरणया बौ नं फोकय् याना: ब्व:ब्यूसां लिबाक्क तक छेँय् मव:गुलिं । न्यंकं मालास्वत, मदुगुलिं थानाय् खवर बिल । प्रहरीतय्सं गुहेश्वरी जंगलय् छगू जोडी लास खना प्रहरीयात खवर यात । थ्व खँ न्यना: मिजया छेँज:पिं मिसाया छेँज:पिं थ:थ: मनू मुंका अन थ्यंकल । इमिगु विचय् वाद विवाद त:च्व: जुल । मिसायापिंसं पत्र अनुसार निम्ह छगू हे दिपय् उइगु धालसा मिजंया थ:पिसं थ्व जुइमखु धका: चर्का चर्की जुल । थ्व हे हुलय् मिजंया लास ब्वाका अलग्ग दिपय् उत । नापं च्वंगु दिपय् हे उके मखु धा:गु । तर मिसाया थ:पिन्सं जोडदार नकसां हाला: नापंच्वंगु दिपय् उत हँ ।

थथे थुमिगु मतिना क्वातुगुलिं ज्यानया हे परवाह मयात । मतिनाय् जातभातया खँ वइमखु धैगु दसु त्व:ता:वन । ● ● ●

‘डा. नम्रता’ बाखंया छत्वाचा म्हसिका

उपप्रा. निर्मला श्रेष्ठ

शशिकला मानन्धरजुया बाखं “डा. नम्रता” खः । थ्व बाखनय् नेपाःया नेवाः मिसाया समस्या व दीनहीन स्थितिया चित्रण यानातःगु दु । मिसाया समस्यायात न्ह्यब्वया थौंकन्हेयापिं मिसात निरंकुश सहयाना भाःतया चिप नया जक च्वनिमखु । मिसातय् नं साहस दु थःगु तुतिं थः दने फु धैगु सन्देश बियाः थ्व बाखं न्ह्यब्वयातःगु खः । थ्व बाखनय् न्हूगु चेतना लहर व जागरण हय्त मिसातय्त उत्साहया नापं बल व्यूगु दु ।

“डा. नम्रता” बाखंया मू पात्र डा. नम्रता खः । सहायक पात्रया रुपय् नम्रताया पासा छबिन्द्र खः । डा. नम्रता व छबिन्द्र निम्हया प्रेम प्रसंग न्ह्यब(वया समाजया परिस्थिति छर्लङ्ग न्ह्यब्वसें समस्यायात मिसाजातं नं अपुक्क समाधान याय्फु, मिसात धैपि नं हिम्मतवान साहसी व थःगु तुतिइ थः दनेफु धैगु सन्देश बियातःगु खः ।

थ्व बाखंया भाषाशैली सरल व यथार्थपन दु । छम्ह मिसां थःगु तुतिं दनेफु धैगु आत्मबल पिब्वयातःगु दु । सहायक पात्रया रुपय् नम्रताया प्रेमी छबिन्द्र जातीय संस्कारयात दोष बियाः आत्मीय प्रेम दुम्ह नम्रतायात हाकुतिना धोका बिल । थथे थःत धोका बियाच्वंम्ह छबिन्द्रयात नं थःम्हं अनेक ज्ञान बिया छ छम्ह मांबौया सपुत काय्मचा खः धासें उदार नुगलं मिसा जातिं धाय्फूगु प्रतिबिम्ब दु । थःयात धोका ब्यूम्ह छबिन्द्र एयरपोर्टय् काःवम्हसिया डा. नम्रता नापलाःगु इलय् मुस्कान (न्हिलाख्वाः) हे बनावटी खनेदु । नक्कलपनया न्हिला ख्वाः खनेदु । उलिजक मखु दुनुगलंनिसें हर्षखुसी मजुसे आपद मनय् खँ ल्हाःम्ह थें जूगु क्यनातःगु तसकं सान्दर्भिकता दु ।

छबिन्द्रया थ्व बाखनय् थःप्रति थः बिश्वास मदु धैगु क्यना समाजया मिजंया अर्थात् प्रेम प्रेमीया दुने बाचा यात हाकुतिना रुढीबाढी सामाजिक

परम्पराय् च्वंगु खनेदु । मिजं पात्रया इमान्दारीता क्यनाः मिसा पात्रयात धोका बिया नं अभ्र थः (छबिन्द्र) मिजंपात्रया भावना चोखोगु माया दु आःतक्क प्रेमिका हे यः धैगु खँ न्ह्यब्वयातःगु दु । मिजं पात्रं अभ्र नं सत्तीक च्वनेगु कुतः याःगु दु । छबिन्द्रया जीवन पासा छैं मांअबु चूलाकाब्यूम्ह सुजाता दु । सुजाता थःगु जातयाम्ह, समाजय् क्यने मिलेजूम्ह व मांअबुया थः याकःकाय् जुया अलग्ग छैं पिहाँ वय्‌गु मनसुवा मदुम्ह छबिन्द्र खः । छबिन्द्र सुजाता इहिपा याय्‌धुंकाः नं डा. नम्रता थःत यो अभ्र नापं च्वनेगु बिचाः यानाः छबिन्द्र नम्रतायाथाय् वयाच्वनिगु न्ह्यब्वया शशिकलाजु भ्रीगु समाज व व्यवहारयात न्ह्यब्वःगु अति सान्दर्भिक जु । तर अन्तय् सुजाता छबिन्द्रया तिरीमय्‌जु दय्‌क नं डा. नम्रता नाप नापं च्वनेगु छबिन्द्रया इच्छा व्यक्त याःगु अवस्थाय् डा. नम्रता धाःगु खँ मिसाजाति दक्वसिनं धाय्‌फय्‌के माःगु खँ खः । ब्याहायाय् धुंकुम्ह मिजं मेम्ह मिसायाथाय् आर्थिक प्रलोभन व स्वार्थी मायाया जालय् ब्यंकेगु अनेक प्रियाया खँयात हाकुतिना छ्वया थः याकःचा नं म्वाय्‌फु दनेफु, मिसातय्‌सं मिसायात दुःख बीमज्यू, मिजंया माया मोह प्रलोभनय् दुबेजुइ मज्यू धैगु खँ न्ह्यब्वयातःगु अति हे मननशील खँ खः । मिजं पात्रया नापं मिसापात्र निम्हस्या बिचाः याय्‌माः । भ्रीगु समाजय् दक्व मिसा मिजंनं ध्यान तय्‌माःगु खः । ● ● ●

झारखः

तेजमाया महर्जन

नेवाःत थीथी तजिलजि अले नखःचखतं तःमि धकाः हलिन्यंक नांजाः । नेवाः तजिलजि व नखःचखः झीगु संस्कृतिया छगू धरोहर खः । नेवाःतय्सं दच्छियंकं थीथी नखःचखः हनावयाच्वंगु दु । गुलिं तःजिक हनीसा गुलिं चीसकं हनी । अथे हे गुलिं पाहां सःताः हनीसा गुलिं पाहां मसःतूसे हनी । झारखः चीहनीगु नखः खः । थ्व नखः सिनाज्या क्वचाय्का म्ह्याय्मस्त सःताः नकेगु जुयाः म्ह्याय्मचा नखःकथं नं काय्गु याः । थ्व नखः थाय्कथं हनीगु पाः । थ्व नखः नेवाः समाजय् गुलिसियां हनेमाःसा गुलिसियां हनेम्वाः । थुगु नखः बुलुहुँ बुलुहुँ न्हनावनाच्वंगु दु । विशेषयानाः बुँज्यानाप स्वापू दुगु नखः जूगुलिं बुँज्या याइपिं नेवाः समुदायं थुगु नखः हनाः वयाच्वंगु खनेदु । स्वनिगःया दक्षिण पश्चिम लागा (सतुंगः, बोसिगां, तप्ख्यः, मच्छेगां, बलम्बु, ल्ह्वंखाः नःगां, थक्वाः)य् थौंतक नं हनाः वयाच्वंगु दनि । म्ह्याय्मचात सःताः नकेगु नं याःनि । किपू, पांगाय् थुगु नखः हंसां थौंकन्हे म्ह्याय्मचात सःता नकेगु मयाय् धुंकल । अन च्वंपिनि थुगु नखः झारकु नामं हनी । सिंरमितय् न्हापा हनेगु याःसा आः वयाः न्हंनावने धुंकल । सिनाज्याबलय् म्ह्याय्मचात थःछेँय् वयाः वा पीत ग्वाहालि याःवइगु जुयाः सःताः नकेगु यानातःगु खः । ज्याया इलय् म्ह्याय्मस्तय्त बांलाक्क नकेत्वंके याय् मफइगु जुयाः सःता नकेगु यानातःगु जुइमाः ।

झारखः/झारकु नामं स्वनिगःया दक्षिण पश्चिम लागाय् धाय्गु यानाः वयाच्वंगु थुगु नखः थाकुक याय्माःगु सिनाज्या क्वचाय्वं न्याय्कीगु जूगुलिं झासु लनेगु वा आराम काय्गु नखःया रुपय् काय्छिं । सिनाज्यां यानाः छेँय् फोहर जुयाच्वनीगु इलय् सिनाज्या क्वचाय्का छेँय् सरसफाइ याय्माःगु कारणं थ्व नखः हनाः वयाच्वंगु खनेदु ।

थुगु नखःयात गनं सिनामनि ब्यंकेगु धकाः नं धाय्गु याः । दुखं कःपिनि दूब्यंकेगु, मचाबूपिनि, मचाबू ब्यंकेगु याःथें सिनाज्यां लिमलानाच्वंपिनि सिनाज्या क्वचाय्काः उगु ज्यापाखें ब्यंकेगु हे सिनामनि ब्यंकेगु खः । उकिं थुगु नखः सिनाज्यां जुयाच्वंगु फोहरपाखें मुक्त जुइगु वा शुद्ध याय्गु तातुना हनाः वयाच्वंगु खनेदु ।

बुँ ग्वखः दुगु खः वःखः बुँइ वा पीक्वचाय् धुंकाः वा क्वचाःगु दिंखुनु म्वःल्हुयाः वसः हियाः आराम काइ । वा पीक्वचाःगु दिंया कन्हेखुनुनिसें स्वन्हुतक द्यः पुज्याइ मखु, म्वःल्हुइ मखु, वसः हीमखु । प्यन्हुया दिंखुनु छैँ छखां बँ थिलाः, भारा सिलाः, म्वःल्हुयाः नीसी यानाः नीलः हयाः नीवस्तं पुनां द्यःत निस्त (नित्य) पुजा याइ । थ्व दिंखुनु प्यता घासा ज्वरे यानाः मांबौ मदय् धुंकुगु छैँजःपिनि सिकब्वः तयातिनि छैँजःपिनि नइ । प्यता घासा धाय्बलय् ला, अचार, बुबः, वाउँचा आदि खः । थः मनतुनाकथं अप्वः घासा दय्कुसां प्यता घासां कम दय्के मज्यू । प्यता घासाय् वाउँचा मदय्कं मगाःगु घासा खः । सिकब्वः तय्त प्यता घासा मदय्कं मगाःगु जुयाः प्यता घासा ज्वरे याय्गु यानातःगु जुइफु । थ्व नखः खुनु प्यता घासा ज्वरे यानाः वः छुना म्ह्याय्मचातय्त साक्कभिंक नकाः नखः क्वचाय्की । नेवाःतय्गु थ्व हे नखःचखः, जात्रा आदी थौं वयाः भ्हीगु संस्कृति जुयाब्यूगु दु । अले थुकी हे भ्हीगु गौरव दु ।

प्राचीन नेपालभाषा काव्यया इतिहास व विशेषता

शान्त महर्जन

नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहासकथं ने.सं. ६२५ निसें ९६७ तकयाः ईयात प्राचीनकाल धकाः धाइ । ने.सं. ६२५ निसें ८८८ तक ईयात न्ह्यच्वःगु प्राचीनकाल व ने.सं. ८८८ निसें ९६७ तकःया ईयात लिच्वःगु प्राचीनकाल धकाः धाइ (तुलाधर; ११२०:६४) । प्राचीनकालय् साहित्य स्वंगू किसिमं विकास जुगु खनेदु । व स्वंगू म्ये, नाटक व बाखं खः । थ्व स्वंगूमध्ये दकले अप्वः विकास जुगु म्ये खः । थ्व इलय् अप्वः यानाः धार्मिकपक्षयात कयाः म्ये च्वयातःगु दु (सिं; ११३७:१०१) । गथेकि, द्यःपिनिगु भेषभुषा, मुद्रा आदिया म्ये । ई हिलाः वंलिसे म्ये च्वःगु प्रकृति नं पानावन । न्हापा खालि भक्तिभाव जकः खनेदइथाय् आः प्रेम, मतिनाया रचना जुगु खनेदु । अथे हे, देशवर्ण, राजवर्ण, देशया परिस्थितिया, जुजुया गुणगाण, सामाजिक, आर्थिक व राजनैतिक ध्याचूम्ये नापनापं पारिवारिक स्थिति आदिया म्ये च्वयाहःगु खनेदु ।

प्राचीनकालय् नेपालभाषाया न्हापांगु म्ये यलया तिभय जुजुपाले अज्ञातपिन्सं ने.सं. ६९२ प्रणमति जुगमति म्ये व ने.सं. ६९४ अमल सहस्रनाम म्येयात नालातःगु दु (तुलाधर; ११३२:२) । प्रणमति जुगमति म्ये तिभय जुजुपिं थःथःहे ल्वानाच्वंगु इलय् जुजुपिं मिलेजुइमाः, इमितं शत्रुपाखें सर्तक जुइमाल धकाः संन्देश बियाः च्वयातःगु खनेदुसा, अमल सहस्रनाम म्येय् बुंगद्यःयात साक्षी तःया मेपिं जुजुपिसं सहयोग यानातःगु गुण मसिगु धकाः च्वयातःगु खनेदु । नेपालभाषाया दकले न्हापांम्ह आदिकवि कथं जुजु महेन्द्र मल्ल (६८० निसें ६९४) यात नालातःगु दु (वैद्य; ११२२:१७) । जुजु महेन्द्र मल्लपाखें च्वया तःगु म्ये "कपटि नं माया क्यनाः" व "मेवः मदु जित छिं" लुयाः वःसां थुकि तिथिमिति उल्लेख मजुगुलिं न्हापांगु म्येया रुपं नालातःगु मदु । प्राचीनकालय् नेपालभाषा काव्य साहित्य अप्वः यानाः मल्ल जुजुपिनिगु सृजना खनेदु । थ्व कारणं यानाः

मल्लकालयात नेपालभाषाया इतिहासय् स्वर्णयुग नं धाइ (तुलाधर; ११३२:१) । मल्ल जुजु जक मखु थुगु इलय् लानि (रानी)पिं नापनापं सर्वसाधारण जनतां नं म्ये च्वयात:गु खनेदु (सिं; ११३७:१०१-१०२) ।

उगु इलय् च्वयात:गु स्वय्‌बले जुजु व सर्वसाधारणपिन्सं थ:गु पहलं च्वयात:गु खनेदु । गथेकि, जुजुपिन्सं च्वइबलय् अप्व:याना: द्यया भक्तिभाव जा:गु म्ये, थ:थ:म्हं आत्म प्रसंसा याना: च्वयात:गु दुसा अले, रानीपिसं थ:त जुगु अन्याय, अत्याचार बारे थम्हं भोगे यानात:गु म्ये दु:ख व वेदना प्वंका: च्वयात:गु दु (सिं; ११३७:१०२) । सर्वसाधारणं अप्व:याना: राजभक्ति म्ये च्वयात:गु दु । सर्वसाधारणं च्वया त:गु लुया: व:सां इमिगु नां उल्लेख यानात:गु खनेमदु । थ:गु नांया पलेसा उगु इलय्‌या जुजुया नां व तिथिमिति च्वयात:गु म्ये खनेदु ।

यलय् तिभय जुजुपिनिगु पालय् ने.सं. ६८० पाखे जुजु विष्णु सिंहया स्वम्ह काय्‌पिं नरसिंह, पुरन्द्रसिंह व उद्धवसिंहदेव स्वम्ह जाना: यलराज्य यानाच्वंगु इलय् स्वम्हेसिया नामं तिभय जुजुपिनिगु ई धा:गु ख: । थुगु म्येय् उगु ईया राजनैतिक, धार्मिक, नैतिक, सास्कृतिक नापनापं सर्वसाधाराण जनताया राजभक्ति व जुजुपिनिगु प्रजाप्रतिया माया अभिव्यक्ति खनेदु । थौं स्वया: ४०० बर्ष न्ह्य: मनूतय्‌गु भावना थौया ईया मनूतय्‌गु थें लोभ, मोह, पाप आदि खनेदयाच्वंगु भाव काव्यय् खनेदु । थ:त स्वजातिय राष्ट्र्यात अहित जुइगु ज्या मजुइमा धयागु भावनां रचना जुगु खनेदु ।

प्राचीन काव्यया विशेषता

१) **प्राचीनकालय् मल्ल जुजु व रानीतय्‌गु काव्य च्वयात:गु ।**
प्राचीनकालय् सर्वसाधारणं काव्य च्व:सां थ:गु नां मच्वसें जुजुपिनिगु नां च्वय्‌गु चलन दु । अथेजुया: प्राचीनकालय् अप्व:याना: काव्य मल्ल जुजु अले रानीपिन्सं च्वयात:गु खनेदु ।

२) **सर्वसाधारणं थ:गु नां मच्व:सां व इलय् याम्ह सासक व तिथिमिति तयात:गु दु ।**
प्राचीनकालय् जुजुं छुं धाइला, मयय्‌क्क च्वलधासा: देशं पितनी धका: सर्वसाधाIणं काव्य च्वयात:गु द:सां इमिसं थ:गु नां धा:सा सुचुकीगु खनेदु । अथेजूसां व इलय्‌या शासक व तिथिमिति तया: काव्य च्वयात:गु खनेदु ।

३) **निःस्वार्थ भावनां च्वया तःगु**

प्राचीनकालय् सर्वसाधारणतय्‌गु भावना निःस्वार्थ दु । सुयात नं चित्त दुःखे यायगु, मनय् छुं हे पाप मदयक निःस्वार्थ भावनां काव्य च्वयातःगु खनेदु ।

४) **जुजु व प्रजाया सम्बन्ध**

थुगु इया काव्य ब्वनेबलय् जुजुं प्रजायात अति माया याःगु अले प्रजां जुजुयात माने यानाच्वंगु खनेदु ।

५) **धार्मिक, सामाजिक, मतिनाया म्ये**

थ्व इलय् काव्य यक्व यानाः धार्मिक, सामाजिक, मतिनाया वर्णन यानाः च्वयातःगु खनेदु । वहे प्रकृतिया वर्णन यानाः च्वयातःगु काव्यया म्ये व कवितात नं खनेदु ।

६) **पौराणिक वा लोकबाखंया लिधंसाय् म्ये**

थ्व प्राचीनकालय् च्वयातःगु म्ये पौराणिक व लोकबाखंया आधारय् च्वयातःगु खनेदु । बाखंम्ये धाःसा काल्पनिक रुपं च्वयातःगु खनेदु ।

७) **आत्मपरक शैली**

थ्व इलय् जुजु व प्रजातय्‌गु माया दःसां जुजु पाखें दुःख बीबलय् थःगु मनया भाव काव्यया माध्यमं प्वंकाः च्वयातःगु काव्य खनेदु ।

८) **शासकया व्यवस्था बारे च्वयातःगु**

थ्व प्राचीनकालय् च्वयातःगु काव्य ब्वनेबलय् शासकतय्‌गु शासकीय व्यवस्था बारे च्वयातःगु खनेदु ।

९) **मल्ल जुजुपिसं आत्मप्रसंसा व लानिपिन्सं थःगु पीडा व वेदनाया म्ये च्वयातःगु**

थ्व प्राचीनकालय् च्वयातःगु काव्य म्ये मल्ल जुजुपिसं थःथःम्हसित आत्मप्रशंसा यानाः च्वयातःगु खनेदुसा लानि (रानी) पिन्सं थःगु हे पीडा व वेदना प्वंकाः च्वयातःगु काव्य म्ये खनेदु ।

१०) **शब्दांक छ्यलीगु**

कविं थःगु म्येय् तिथिमिति च्वइबलय् शब्दांक नं छ्यलेगु याः । गथेकि सल(७), किसि(८) रङ्ग(५) आदि ।

११) **काव्य न्यंकेत**

थ्व इलय् काव्य, कविता वा म्ये च्वयाः ल्यंकेत मखु, सकसित न्यंकेगु उद्देश्यं च्वइगु खः ।

१२) **लयबद्ध**

थ्व प्राचीनकालय् च्वयातःगु काव्यय् शासकया वर्णन व थःगु पीडा व वेदनायात लय तयाः च्वयातःगु खनेदु ।

प्रणमति जुगमति

प्रणमति जुगमति म्ये यलया तिभय जुजु पालय् च्वयातःगु म्ये खः । थुकिया च्वमि अज्ञात खनेदु । थ्व म्ये जुजुपिनिगु नां तिथिमिति नापं स्पष्ट जूगु दकले न्हापांगु पुलांगु म्ये खः । थ्व म्ये ने.सं. ६९२ पाखे च्वयातःगु खनेदु । थ्व म्ये पूवंक्क ब्वनाः स्वयबले, थुकिया च्वमिं कलात्मक ढंगं भावयात शसक्त रुपं प्रस्तुत यानातःगु खनेदु । नापनापं तत्कालिन सामाजिक, राजनैतिक व साहित्यिक स्थितिया जः ह्वलेगु ज्या नं यानातःगु दु ।

यलय् तिभय जुजुपिनिगु पालय् थःथः मिलेजुयाः राज्य याय्माःथाय् जुजुपिं थःथः मिलेमजूगु खनाः च्वमि थःथः अथे घात, अन्तरघात याय् मज्यू । थः दाजुकिजापिनि जियाः भिनावंगु खनाः नुगः स्याकेमज्यू, यदि थज्याःगु भाव नुगलय् ब्वलन धाःसा थःथः हे ल्वानाच्वने माली, थःथः ल्वानाच्वन धाःसा (वन मदयाः सिंह न्हनाः वं थें सिंह मदया वनया शोभा मदयाः वं थें) थःगु बुंया शोभा बुलुयाः वनी । थःथे थःगु अनुचित व्यवहारं थःगु आन्द्राभुरी न्हनाः थःत कमजोर याइ धाःसा मेपिन्सं नं ल्वाके फइ । अथे हे, थः स्वयां तःधिपिन्त मानेयानाः चीधिपिन्त माया यानाः थःथः मिले जुयाः च्वनेमाः धकाः कविं थःगु देश भक्ति, राजभक्ति व राजाप्रति मतिना यानाच्वंगु खनेदु । अथे हे खःगु याःम्हेसित मखुगु ज्या याय्मज्यू । विवेक, विचार यानाः छु पाय्छि, छु पाय्छि मखु धकाः थुइकेमाः । बैद्यं रोगीयात ल्वय् लंकेत, थीथी वासः बियाः लंकाबी, तर थःगु दशा भिनाच्वंगुलिं जक ल्वय् लाःगु धकाः भाःपिया वैद्ययात ल्वःमंकीथें राज्ययात अपजस जक बीमज्यू धकाः कविं धयातःगु दु । थ्व म्येया मूलभाव थःथः ल्वाय्मज्यू, अले थःथः ल्वानाच्वन धाःसा मेपिन्सं फाइदा काइ । उकिं मिले जुयाः च्वनेमाः ।

प्रणमति जुगमतिया विशेषता

प्रणमति जुगमति म्ये यलया तिभय जुजुपिनिगु पालय् च्वयातःगु खः । थ्व म्येया च्वमि अज्ञात खनेदु (तुलाधर; ११३२:२) । दकले न्हापा जुजुपिनिगु नां तिथिमिति नापं स्पष्ट जुगु पुलांगु म्ये खः । थ्व म्येयात पूवंक ब्वनाः स्वयबलय्

थुकिया रचनाकारया भाव व कला निगू पक्षं शसक्त खनेदु । नापं तत्कालिन सामाजिक राजनैतिक सास्कृतिक साहित्यिक स्थितिया जः ह्वलेगु ज्या थ्व म्यें याःगु खनेदु ।

दकले न्हापां ला मनूतय्गु अनैतिकता, अधर्म, इर्ष्या आदि थें जाःगु अवगुणत न्ह्यब्वय्गु ज्या थ्व म्येय् यानातःगु दु । मनूतय्के खनेदयाच्वंगु थज्याःगु अनैतिकता, अधर्म, इर्ष्या आदियात न्हंकाः समाजयात सद्भावपाखे न्ह्याकेगु हे थःगु कर्तव्य खः धकाः असत्य, अधर्म याइपिनिगु सर्वनास जुइमा धकाः तत्कालिन परम्पराकथं ख्याच्वः बीगु नापं अर्ति उपदेश बीगु याःगु दु । समाजयात सद्मार्गपाखे उन्मुख याय्गु तातुनाः थ्व म्येया च्वमिं तत्कालिन परम्परा थें काव्यया अन्त्यय् द्यःयाके मुक्ति व मोक्ष प्राप्त जुइमा, थःपिन्त प्रतिपाल यानातःपिं जुजुपिन्त शत्रुनाश याय्फैगु शक्ति प्राप्त जुइमा धकाः बर फ्वनातःगु दु । थ्व च्वमिया थःगु देशप्रेमनापं तत्कालिन जुजुप्रति दुगु आस्था, विश्वास, भक्तिया प्रतीक खः ।

प्राचीन इलय् कविपिन्सं थःगु सिर्जना क्वचाय्काः थ्यासफुतिइ थाय् ल्यनधाःसा तत्कालिन घटनाया टिपोट च्वय्गु परम्परा दु । थुगु प्रणमति जुगमति म्ये क्वचाय् धुंकाः इन्द्रजात्राया छत्वाःचा चित्रण यानातःगु दु । थुकी न्ह्यथनातःकथं थुगु इलय् इन्द्रजात्रा छगू राष्ट्रिय पर्व कथं हे खनेदु । फःया घेनाः दबू दय्काः इन्द्रया बहान किसियात छत्र कुइकाः द्यः ब्वय्गु, मत च्याकेगु अले फयां फक्व तिसा वसतं पुनाः जात्रा स्वःवनेगु चलन दुगु खनेदु ।

थुकथं नेपालभाषाया प्राचीन म्ये केबल भाषिक साहित्यिक दृष्टिं जक मखु, सांस्कृतिक अध्ययन, अनुसन्धानया दृष्टिं नं उतिकं महत्वपूर्ण जुयाच्वंगु खनेदु ।

अमल सहस्रनाम

अमल सहस्रनाम म्ये यलया तिभयजुजुपिनिगु इलय्या स्वपु मध्ये छपु खः । थुगु म्येया च्वमि नं अज्ञात । थुगु म्ये ने.सं. ६९४ च्वयातःगु खनेदु (सिं; ११३७:१०२) । थुगु म्ये राजभक्ति पाखे च्वयातःगु खनेदु । बुंगद्यःया गुण न्ह्यथनाः वय्कःया प्रार्थना यानाः म्ये न्ह्याकातःगु दु । बुंगद्यःयात संबोधन यानाः यलया तिभय जुजुपिन्सं शत्रु पक्षयात क्वथले फय्मा धकाः खर्गसिद्धिया वरदान बियाः बिज्याःम्ह धकाः प्रार्थना यानातःगु दु ।

यलया तिभय जुजुपिं व जनता मिलेजुयाः च्वने धैगु थासे स्वयाः प्यन्हुया दुने क्वाथः (किल्ला) दय्का धकाः थःगु बहादुरी क्यनाः च्वयातःगु म्ये खः । तिभय जुजुपिनिगु पालय् स्वयाः न्ह्यः नेपालय् सुनानं स्वयाः प्यन्हुया दुने थज्याःगु ज्या जूगु मदुनि धकाः मेपिनिगु राज्य स्वयाः बल्ला धकाः उल्लेख यानातःगु दु । अथे हे निन्हुया दुने मालिगाँ, होलोच्व निगू गाँ च्याकातःगु बहादुर नं न्ह्यब्वयातःगु दु । थुकथं ख्वप देय्यात यानातःगु गुण इमिसं मसिल धैगु खँ नं उल्लेख यानातःगु दु ।

ख्वप देशं त्वःफिकेमाःगु सको, चाँगु, भोट व पनौती राज्य थः जुजुपिनिगु बल, बुद्धि व उपायं लित कयाबिल । आःवया यल देय्या गुण मस्यूम्ह गथे पाशय् च्वंम्ह किसि छुं जालं बचे याःगु वं ल्वःमंकल । थुकथं हे यलया जुजुपिन्सं याःगु गुण ल्वःमंकूगु खनाः नुगः मछिं धकाः थःगु राज्ययात बेवास्ता यात धकाः धयातःगु दु । मेपिनिगु खँ न्यनाः आपाः अहंकार जुगुलिं उमिगु गति ब्वय्का यंकूम्ह कापरेया थें दुरगति जुइ धकाः उल्लेख यानातःगु दु ।

थुगु म्ये पञ्चतन्त्रया बाखंयात उपमाकथं छ्यलातःगु खनेदु । गथेकि, पाशन केड हस्ति छुन रापरपा थ्य, बिपतिस राषलपा गथे मसेर (पाशय् लाःम्ह किसियात छुं विभिन्न बुद्धि जुक्तिं बचे यात व गुण फुक्क ल्वःमंकल) । राजहंश नेम्हसेन कापरे बोयकाथ्यं पररपिव महेमान श्वहुने (लःहँय्तय्सं काउलियात स्वर्ग यंकुबलय् काउलिं घमण्ड यानाः न्वःवाना थः सीमाल) । थ्व म्ये खासयानाः क्वाथःया बारे च्वयातःगु खःसा ख्वप उपकार बारे च्वयातःगु दु ।

लिधंसा

तुलाधर, प्रेमशान्ति (नेसं ११२०) *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास*। यैंः नेपालभाषा एकेदमि ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (नेसं ११३२) “नेपालभाषा साहित्य छगू म्हसिका” *लुमन्ति दबू* १:१-५ ।

सिं, लसता (नेसं ११३७) “प्राचीनकालया स्वम्ह म्येच्वमि रानीपिं” *नेपाल भाषा पौ* (जर्नल) ८: १०१-१०६ ।

वैद्य, जनकलाल (नेसं ११२२) *नेपालभाषा प्राचीन काव्य सिर्जना*। यैंः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

ज्याथा पञ्चदानगुथिया सनाःघासा

मोहनदेवी महर्जन

१. न्ह्यखँ

यैँ महानगरदुनेया परम्परागत स्वीनिगू त्वाः व कुम्हाःतय्‌गु न्यागू त्वाःया गुथिमध्ये ज्याथात्वाःया पञ्चदानगुथि छगू ऐतिहासिक मुख्यगु गुथि खः । थुगु गुथिया आकर्षण धैगु सनाःघासा खः ।

२. सनाःघासा

ज्याथाय् बियाछ्वयातःपिं म्ह्याय्मस्त, भिनामस्तपाखें थःथितिपिन्थाय् मेगु छुं मब्यूसां सनाःघासा इनाबीगु चलन दु । उकिं यानाः ज्याथापञ्चदानगुथिया घासातमध्ये सनाःघासा मूख्य घासा खः । थज्याःगु महत्वपूर्ण सनाःघासा अचार दय्‌केत मदय्‌क मगाःगु फकं यैंय् जक मुनाः मगाना मेथासं नं मुंकेमाःगु अवस्था दु ।

२.१ फकं काःवनेगु : पञ्चदान बीत भुजा थुइगु गुन्हु न्ह्यः वा गुंपुन्हिधुंकाः वइगु गुंलागाः तृतीयाखुन्हु माक्व फकं पाःलाःपिन्सं चूलाकेमाः । न्हापा-न्हापा सनाःघासा फिइत माःगु फकं पाःलाःया थःथिति, पासाभाइ, जःलाखःलापाखें गन गुथाय् दु धैगु सीकाः मनू छ्वयाः काय्‌के छ्वइगु खः । लगभग २५-३० पाथि न्ह्यंगु ४०-४२ ग्वः त्यपय् सनाःघासा फिइत माक्व फकं न्ह्यखुन्हु हे कयाहयातइ । तर आःया अवस्थाय् बुंज्या याय्‌गु व जग्गाया अभाव नापनापं बुंज्या याइपिं नं म्हो जुजुं वनाच्वंगुलिं फकंया उब्जनी नं म्हो जुइगु स्वभाविक खः । यैँ न्यंक फकं मूनाः सनाःघासा फिउसां मगाइगु अवस्था वःगुलिं दँय्‌दसं वामचाय्‌क म्हो जुजुं वंगु खनेदु । उकिं थौंकन्हय् लगभग १४-१५ ग्वः त्यपया ल्याखं जक सनाःघासा फिनाः वयाच्वंगु दु । त्यप म्हासय् याय्‌मज्यू धकाः स्वंगः पुलांगु त्यप

जक फिनाः मेगु २०० लि. या ड्रमय् फिइगु यानाच्वंगु दु। थुलिया लागि नं यँय् फकं मुने मफया झण्डै ४०-४५ दँ न्ह्यःनिसें ख्वपय् वनाः फकं कयावयाच्वंगु खः । थथे तःदँ न्ह्यःनिसें दँय्दसं फकं काःवनाच्वंगुलिं ख्वपःया ज्यापुतय्सं यँया कुम्हाःतय्सं फकं काःवइ धकाः अलग्ग हे फकं पिनातइगु जुयाच्वन । थथे च्यान्हु न्ह्यः फकं स्वयाः वःथाय् फकं काःवनेत पाःलाः प्यम्ह व भलिं पाःलाः प्यम्ह अनिवार्य रूपं वनेमाः । मेपिं दुजःपिं न्ह्यांन्ह्यांपिं थःगु पाःवइबलय् फकं कायथाय् सीकेत वंसां ज्यू । थुकथं फकं कयाहयाः ज्याथाय् द्यःलुविइ तय्हइ । फकं काय्त ग्वाहालि याःपिं दुजःपिन्त पाःलापिं मिलेजुयाः इच्छाकथं ल्वसाघासा तयाः बजि नकलकि क्वचाइ ।

२.३ सनाःघासा फिइगु विधि : सनाःघासा फिइत माक्व फकंया व्यवस्था याय्धुंकाः कन्हय्खुन्हु वा गुंलागा चौथीखुन्हु सनाःघासा फिइ । थ्वखुन्हु अनिवार्य रूपं नायःपिं निम्ह, सुवाः प्यम्ह, छ्वथ्वँ सुलिं निम्ह, भलिं पाःलाः प्यम्ह व पाःलाः प्यम्ह च्वनेमाः । मेपिं फकं सफा याय्त, फकं त्वाल्हाय्त माक्व मनूया व्यवस्था पाःलाःपिंपाखें याय्माः । फकं सफा याय्गु धकाः लखं सिलेगु मखु सफा कापतं यच्चुक हुयाः याय्गु खः ।

सनाःघासा फिइत माःगु ज्वलं

फकं	- २०००-२५०० काँय् (छगू टिप)
पःका चुं	- छमुरी
हलू चुं	- छमुरी
छ्वथ्वँ	- २०० लिटर

सफा याइपिनि सफा याइ, फकं त्वाथलिपिनि सःस्यूपिन्सं वा नायःपिन्सं ब्यूगु नमुनाकथं त्वाथलाच्वनी । थथे ज्या याय्त पाःलाःल्याः छेँजः जक मगाःसा थःथितिपिं वयाः ग्वाहालि याःवइ । नमुनाकथं (१ फुट) त्वाथःगु फकंयात सुवाःतय्सं मसलाया मात्रा मिलेयानाः वाली । छ्वथ्वँ सुलिंनं सनाःघासा फिइत माक्व छ्वथ्वँ न्ह्यःने तयाबी । पाःलाखं पःकाचुं व हलुचुं ब्याग्लं-ब्याग्लं थलय् तयाबी । थुपिं मसलात सनाःघासा वाले सिमधतले थपेयानातुं च्वनी । तःग्वःगु बाताय् त्वाथलातःगु फकं, छ्वथ्वँ, पःकाचुं व हलूचुंया मात्रा मिलेयानाः सनाःघासा वाली । वाले सिधःलिसे ल्ह्यइपिन्सं

ल्ह्ययाः सनाःघासा फिइथाय् द्यःछैँय् यंकाबी । अले अन फिइपिं सुवाःतय्सं त्यपय् क्वफानाच्वनी । थथे सनाःघासा फिइत ग्वाहालि याइपिं ४५-५० म्ह सुथंनिसें सिमधतले यानाच्वनी । ज्या याःपिन्त पाःलाखं सुथंनिसें नसात्वंसाया व्यवस्था याइ । सुथसिया कौलानिसें ज्यःनाः याकी । ज्या सिमधःसा बजि तकं इच्छाकथं ल्वसाघासा तयाः ताःलाकेमाः । बजि नके न्ह्यः गुरुपिं व नायःपिन्त गुरु, नायः भाग धकाः खमुली छथल छथल फकं हः तय्केछ्वइ । फकंया दं जक सनाः फिइगु जुगुलिं फकं हः स्वकंचा पाय्त ज्यू धकाः थथे बियाछ्वइगु खः । तर थौंकन्हय् फकंहः ख्वपय् हे त्वःता थकी । उकिं थ्व नियम न्हनावने धुंकल । बजि नकेगु धकाः न्हापा-न्हापा छुचुंमरी आलुघासा तयाः नकी । थौंकन्हय् लाः, अचार, आलुघासा तयाः नकी । पाःलाःपिनि थलबल व थाय् सुचुपिचु याय् क्वचालकि थ्वखुन्हुया ज्या क्वचाइ । अथे हे थ्वहे दिनय् ईस्वया नायःपिन्सं दच्छियंक पञ्चदानगुथिनाप स्वापु दुगु भ्वय्यात माक्व थ्वकि जाकि इनाबी । पञ्चदानगुथि ज्वःछि यंकेमाःगु थ्वँ, कताथ्वँ, पञ्चदान बीत भुजा थुइत माक्व जाकि नं सनाःघासा फिइ खुन्हु इनेगु यानातःगु खनेदु । थ्व दक्वं २०५० साल न्ह्यःया ज्याभ्वः खः । थ्व गुथिया आयस्ता तयातःगु जग्गाया बालि पूवइगु वां व्यवस्था जुगु जाकि खः । थ्वकि इनेगु ज्या थुकथं जुयाच्वंगु खनेदु ।

(क) पाःलाःयात
- कताथ्वँ थुइत फःचां गुफा
- चतुर्थी (चथाः) खुन्हुयात फःचां निफा
- पाः धुंकेत फःचां निफा

(ख) छ्वथ्वँ सुलिंतय्त
- मूभ्वय् खुन्हुयात फःचां प्यफा

(ग) भलिंतय्त
- पाः धुंके खुन्हुयात फःचां निफा

(घ) मूभलिंतय्त
- पाः धुंकेखुन्हुयात व मत काय्खुन्हुयात फःचां निफा

(ङ) भुजा थुइत
- फःचां ख्वीफा (स्वमुरी)

थुकथं थ्वँ थुइत व पञ्चदान बीत भुजा थुइत मा:गु जाकि वा थ्वकिया व्यवस्था यानात:गु खनेदु । आ:वया च्वय् न्ह्यथनाकथंया चलन न्हनावने धुंकल । आवश्यकताकथं गबलें गबलें गुथिया धेबां न्याय्गु न्हूगु नियम लागु यानात:गु दु ।

२.४ सना:घासा दुल्हाय्गु

सना:घासा फिना: प्यन्हु लिपा गुंलागा कृष्णजनमाष्टमीखुन्हु सना:घासा दुल्हाय्गु ज्या जुइ । थुकिया लागि नाय:त निम्ह, सुवा:त प्यम्ह व पा:ला:त प्यम्ह च्वना: सना:घासा दुल्हाइ । दुल्हाय्गु धैगु प्यन्हुन्ह्य: त्यपय् जाय्क त:गु फकं प्यन्हु लिपा: क्वलाना: बाग: त्यप बाकि जुयाच्वनिगुलिं छग: त्यपय् च्वंगु सना:घासा लिकया मेगुली जाय्क दुल्हाइगु ख: । दुल्हाय्बलय् निग: त्यपया छग: जक जुइ । थथे दक्वं दुल्हाय् क्वचालकि पा:लाखं सुवा: व नाय:पिन्त ज्य:ना: याकाछ्वइ । अलेतिनि सना:घासा फिइगु दक्वं ज्या क्वचाइ ।

शास्त्रीय प्याखनय् घंगला

आ.शि. जीवनकुमार महर्जन

विश्वय् पुलांगु साहित्यिक विधामध्ये प्याखं नं छगू खः। नेपाःया प्याखं परम्परा नं न्हूगु मखु ताःहाक। प्याखनं उगु इलय् जनजीवनय् क्वातुक हा ज्वने धुंकल धैगु खँ नेवाःतय्गु थीथी त्वालय् दुगु दबुलिं स्पष्ट यानाच्वंगु दु। मध्यकालय् नेवाः समाजय् तान्त्रिक शक्तिया छ्यलाबुला अप्वःया वन। चा, सिँ, ल्वहं, धातुया मूर्तिइ द्यःया प्राण प्रतिष्ठा यानाः देवत्व दुबिके ज्यूसा मनूयाके नं देवत्व दुबिके ज्यू धैगु प्रयोगात्मक पद्धतिया सिद्धान्तया शुरुवात उगु ईया सिद्धतय्सं यात। गुकिं यानाः भक्ति प्याखंया जन्म जुल जुइ। थुकथं देवदेवी दुबिका पूजा आराधना यानाः द्यःपिनिगु हे अनुकरण याय्त स्वःगुलिं हे सायद थुज्वःगु प्याखंया विकास जूगु जुइमाः। मध्यकालय् नेपालमण्डल दुने यक्व हे देवदेवीपिनिगु प्याखंत दय्केगु ज्या जुल।,

शास्त्रीय प्याखं परम्पराय् थीथी देवदेवी प्याखं, अजिमाया प्याखं, आदि ख्वाःपाः पुयाः हुइगु प्याखं खः। थुगु प्याखंत तान्त्रिक शक्तिलिसे स्वापू दुगु प्याखंत खः। छुं नं प्याखं स्यनेत नासःद्यः पूजा व मेगु थीथी पूजाआजा याय्माःगु परम्परा नेवाः समाजय् दु। ख्वाःपाः पुयाः हुइगु प्याखनय् नासःद्यःया पूजा लिपा मेगु विशेष पूजा याय्माः व खः घंगला पूजा। घंगला देवत्वया प्रतीक खः। गुम्ह देवीया प्याखं हुइकेगु खः उम्ह देवदेवीथाय् वनाः घंगलाय् द्यः सालेगु याइ। उकिं देवप्रतिष्ठा हे घंगलाय् याइ। छुंनं अष्टमातृका प्याखं वा देवदेवीया प्याखनय् प्याखंम्वलं घंगला न्ह्याय् धुनेवं खाय्गु शुरु जुइ। त्वःतलकि खाय्गु नं दी। थुकिया अर्थ घंगला न्ह्यातकि घंगलाय् दुगु देवत्व उम्ह प्याखंम्वःयाके दुबी। घंगला त्वःतलकि उम्ह प्याखंम्वःयाके च्वंगु देवत्व नं लिहां वनीगु खः। उकिं ख्वाःपाः पुयाः हुइकिगु प्याखनय् घंगलाया थःगु हे बिस्कं पहः दु। घंगलाय् द्यः सालेगु पलेसा यदि प्याखंम्वःयाके हे द्यः साःसा

देवत्व लित मकाःतले खानाः हे च्वने माली । तान्त्रिक लागाय् देवत्व प्राप्त जुलकि खाय्माःगु परम्परा दु । उकिं प्याखंम्वःयाके देवत्व मसाःसे घंगलाय् जक सालेगु यानातःगु जुइमाः । प्याखंम्वः गुबले द्यः जुया प्याखं हुइ उबले जक घंगला न्ह्याय्गु याइ ।

मध्यकालय् घंगलाय् सिद्धि प्राप्ति याय्गु विधियात लिपिबद्ध यानातःगु दु गुकियात झीसं घाघरसिद्धि विधि, घाघलसिद्धि विधि, घुर्घुरीबन्धनसिद्धि विधि, गुर्घुरीबन्धनसिद्धि विधि, घर्घरासिद्धि विधि, घर्घरीसिद्धि विधि आदिया नामं म्हसीके फु । चीगःगु गंयात संस्कृतभाषाय् घर्घरा, घर्घर्य धाइ । घाघरसिद्धि विधिया बारे मध्यकालय् लिपिबद्ध जुयाच्वंगु सफूत गुलिं चीहालं च्वयातःगु दुसा गुलिं ताःहाकलं च्वयातःगु दु । चीहाकलं च्वयातःगुलिइ थथे याय्गु अथे याय्गु धकाः निर्देशन वाक्यजक च्वयातःगु दु ताःहाकलं च्वयातःगुलिइ मन्त्रनापं निर्देशन वाक्य च्वयातःगु दु । राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित लगत नं १/१५८१ स दुगु घाघरसिद्धि विधि नांया मध्यकालीन छगू थ्यासफू गुगु शास्त्रीय प्याखनय् प्याखंम्वःतय्त माःगु घंगलाय् देवत्व प्रतिष्ठा याय्त च्वयातःगु खः । थुगु सफुती थथे च्वयातःगु दु ।

? ॐ नमः श्रीनाटेश्वराय नमः ॥ ॥
ततो घाघरसिद्धि विधान ॥ ॥ ॥ ॥
मुल नाटेश्वर पूजन पूर्वोक्त क्रमेण नाटेश्वर पूजयत् ॥ ॥ ॥
पुष्पभाजन, न्यास ॥ ताल ॥ खिं ॥ बहुलि ॥ आचोरागा ॥
संप्रदाय बोय ॥
पूर्वोक्त क्रमेण, तार आदिन, समस्तं संप्रदाय पूजा याय ॥
स्वस्व मन्त्रेन, वलि ॥
धूप ॥ दीप ॥ नैवद्य ॥ जाप ॥ स्तोत्रं ॥ ॥ ॥
थ्वते धुनङाव ॥ ॥
ग्वय छाय ॥ पशुतर्पण याय ॥ ॥
ततो प्याखनमो उझा आदिनं पतवासन,
स्वस्तिक चोयाव स्वस्तिकस स्वने,
एका प्लकान, गाले निर्व्वछन याय ॥
अर्घपात्र लंखन हाय ॥

मितं फं ताडचा सगोनन त्वाय ॥ ॥
घाघर आदिनं विशर्जन याय ॥ ॥
प्याखनमोया लाहातस, चेतन, स्तिक चोय ॥
गाछेकार, गाछे, लवल्हाय ॥
ताल ॥ बहुलि ॥ खिं ॥
दक्षिणा तस्यं उभ्कापनि लवल्हाय ॥ ॥
घाघर भुल्हाय, त्वुदोन, आचोरागा बिय ॥ ॥
मूलमन्त्र पदलपाव बिय ॥
दक्षिणा तस्यं प्याखनमो बिय ॥ ॥
थ्वते धुनकाव ॥
चन्दन ॥ सिन्धुर ॥ सगोन ॥ स्वान बिय ॥
गाछे पेङन ॥ सेफं आरतिन गाल ॥ ताय होले ॥ ॥
प्रतिष्टा, सूत्रया प्याखन जुक्व हुयके ॥
प्रवेश जुक्व खाङन, हुय माल ॥ ॥
ततो आचार्य पूजा ॥
दक्षिणा याचके ॥
वाचन ॥ वलि थोय ॥ ॥
देवसके स्वान कोकायव स्वान बिय, समय बिय ॥ ॥
छे वाङाव, स्व ३ स्व माडल थेले ॥
लंखन के बो ३ ॥ मितं बिय ॥
स्व ३ प्याखन स्यङा थायस देवल्हाय ॥ ॥
समय चेपन थिएके ॥ ॥
घाघर तोय ॥
इति घाघरसिद्धिविधिः समाप्तां ॥ शुभं ॥
नाटेश्वर प्रीतिरस्तु ॥ शुभं ॥ ॥

थौंकन्हय्या भाषाय् हिला

नासःद्यःयात नमस्कार याय्। आः घाघरसिद्धि विधान। नासःद्यःयात पूजा यानाः स्वांछासें प्याखं मुद्राय् च्वनाः ताः, खिं, ख्वाय्मालि, आचोरागा (काःरु) आदि दक्वं ब्वय्गु। छसिकथं ताः आदि दक्वयात मन्त्र ब्वँब्वं पूजा

यायगु । धुपाँय्, मत, जाकिं पूजा यानाः स्तोत्र ब्वनेगु । थुलि याय् धुनेवं ग्वय् छाय्गु, पशु वलि बिइगु । प्याखंम्वः, गुरुं प्वताचं स्वस्तिक च्वय्गु । स्वस्तिकय् ईका पःकां गालाः द्यःने छाय्गु । अर्घपात्रं लः हाः याय्गु । मत, फं, ताःचां, सगं बियाः घंगला विसर्जन याय् । प्याखंम्वःया ल्हातय् सिन्हलं स्वस्तिक च्वय् । गाछेकारं गाछे लः ल्हाय् । ताः, खिं, ख्वाय्मालिइ दक्षिणा तस्यं गुरुयात लःल्हाय्गु । घंगला, बाजं थाय्थें यानाः क्यनाः, त्वुदोनरु, आचोरागा (काःरु) बिय् । मूलमन्त्र ब्वने । दक्षिणा तस्यं प्याखंम्वलं बिइ । थ्व धुंकाः श्रीखण्ड, सिन्दुर, सगं स्वां बिइ । गाछे प्यनी । सिँयागु फं आरति याय् । ताय् ह्वले । प्रतिष्ठा सूत्रया प्याखं दक्वं हुय्के । प्रवेश जुक्व खानाः हुइ माल । आः आचार्य पूजा । दक्षिणा तय् । छुं वाचन (पाठ) याय् । वलि थय् । द्यःयाके च्वंगु स्वां क्वकयाः स्वां बिय् । समय बिय् । छैंय् वनाः स्वकः मन्दः थिले । स्वकःतक लखं हाः यानाः मत बिय् । प्याखं स्यंगु थासय् स्वकः द्यःल्हाय् । समय चिपं थिय्के । घंगला त्वय् । घाघरसिद्धि विधि क्वचाइ । शुभं

मध्यकालीन थुगु सफुती घंगलाय् सिद्धि प्राप्तिया मन्त्र बियातःगु मदु । निर्देशन वाक्य जक बियातःगु दु । घंगला प्याखंलिसे स्वापू दुगु वस्तु जूगुलिं थुगु सफुलिइ नं दकलय् न्हापां नासःद्यःया स्तुतियासें घाघरसिद्धि विधि च्वय्गु न्ह्याकातःगु दु । घंगलाय् सिद्धि प्राप्त याय्गु विधि च्वयातःगु थुगु सफू बःचाधंगु जूसां घंगलाय् सिद्धि प्राप्तिया विधि विधान अःपुक न्ह्यब्वयातःगु दु । प्याखंयात हिसि दय्क नासलं लिकेत नासःद्यःया पूजा याय्माःगु परम्परा नेवाः समाजय् थौंतक नं ल्यनाच्वंगु दनि । प्राचीन शास्त्रीय प्याखं संगीतयुक्त जुइ । संगीतयुक्त जुइत बाद्य, गेय् नाट्य दक्वं ल्वाक ज्यानाच्वनी । थुगु सिद्धि प्राप्तिया सफुती नं प्याखं संगीतयुक्त यानाः हिसिं बिलिबिलं जाय्केगुनिंतिं मुद्राय् च्वनाः ताः, खिं, ख्वाय्मालि, आचोरागा (काःरु) ब्वयाः पूजा याय्माःगु परम्परा खनेदु । प्याखंम्वः, बाजं नापनापं प्याखंलिसे स्वापू दुगु दक्वं ज्वलंत नं पूजा याय्माःगु थुगु सफुतिं क्यनाच्वंगु दु । प्याखंम्वः, गुरुं प्वताय् नं स्वस्तिक च्वयाः उकी ईका पःकां गालाः द्यःने छाय्गु, अर्घपात्रं लः हाः यानाः च्वख याय्गु, मत बियाः, फं लुनाः, ताःचां सालाः सगं बिइगु थें ज्वःगु मध्यकालीन नेवाः संस्कृतिनापं उगु इलय् छ्यलीगु बाजं आदिया बारे सय्केत सीकेत थुगु सफुतिं ग्वहालि यानाच्वंगु दु । अथेहे प्याखंम्वलं याय्माःगु कर्तव्य व गुरुयात

यायमा:गु सम्मानया बारे नं थुगु सफुलिइ न्ह्यथनात:गु दु । उकिं घाघरसिद्धि सफू पुलांगु शास्त्रीय प्याखंया प्याखंम्व:तय्सं घंगला न्ह्याय् न्ह्य: याय्मा:गु तान्त्रिक पूजाया वर्णन ख: ।

नेवा: समाजं न्ह्याका वयाच्वंगु थीथी देवदेवी प्याखं, अजिमाया प्याखं, लाखे प्याखं घंगला न्ह्याय्मा:गु परम्परा दनि । नेवालमण्डलया थीथी अजिमा प्याखनय् घंगलाय् द्य: साला: प्याखं हुइकेगु चलन थौंतक नं ल्यं दनि । ख्वपया नवदुर्गा प्याखनय् गंछिद्य:या घंगला नास:द्य: थाय् न्ह्य:ने तया: पूजा याना: देवत्व सालेगु याइ । थूकथं स्वय् बलय् देवत्वया प्राण प्रतिष्ठा नाप नापं नासलं लिकेत तान्त्रिक शक्तिया ज्वलं रुपय् छ्यलात:गु खनेदु । उकिं घंगलां शास्त्रीय प्याखनय् महत्वपूर्ण थाय् कयात:गु दु ।

लिधंसा

वज्राचार्य, आशाकाजी (नेसं ११०२) *मल्लकालीन गं प्याखं*। यल: आशाकाजी वज्राचार्य ।

वज्राचार्य, चुन्दा (नेसं ११०५) *मल्लकालया छुं संस्कृति*। यें: काशीनाथ, तमोट ।

श्रेष्ठ, पुरुषोत्तमलोचन (नेसं ११२३) *भक्तपुरको नवदुर्गा गण*। भक्तपुर: बबिता श्रेष्ठ ।

श्रेष्ठ, माणिकलाल (नेसं ११२०) "प्याखं (नाटक) साहित्य : छुं चर्चा" *नास: दबू*। पृष्ठ ११-१४ ।

नेवाःभाय्या ऐतिहासिकता

प्रकाश शाक्य

नेवाः जातितय्गु देय् नेपाः देय् खः । अथे थुमिसं ल्हाइगु भाय्यात नेवाः भाय् धाइगु खः । नेपाः खँग्वः नेपाल खँग्वःया चीहाकःगु रुप खः । खय्तला विश्वया अति पुलांगु प्यंगू-न्यागू देय्मध्ये नेपाः देय् नं लाः धाइ । डिल्लीरमण रेग्मीया कथं नेवाःजाति नेपालय् जक मखु भारतया दक्व भागय् नं म्वानाच्वंगु मध्ये छगू पुलांगु जाति खः । थुमिगु सभ्यता भारतया छुं पुलांगु सहर मध्ये नं पुलां धकाः च्वयातःगु दु । डेभिड गेल्नरं नेवाःजातिया खँय् थथे च्वयातःगु दु कि धात्थें यदि सुं तसकं ल्यूनेतक लिहांवना धाय्गु खःसा नेवातय्गु इतिहास आदिम समाजया युग प्रारम्भ जूबलय् हे जुइमाः ।

पूर्वय् च्वंपिनिगु दक्व भाषाया जननी अर्थात् मूल भाषा संस्कृत खः । थथे जूसां नं अलगअलग परिबेसय् भाषाया विकास जुजुं वंगुया कारणं दक्व भाषाया अस्तित्व थःथःगु कथंया जुल । थथे हे नेपाः देंय् च्वंपिं नेवाःजातितय्गु भाय्यात नेवाःभाय् धकाः नामाकरण जुल । इतिहासया पानाय् थ्व भाय्यात पर्यावाचीकथं नेपालभाषा, नेवार भाषा, नेवारी भाषा धकाः नं सम्बोधन या(नातःगु दु । ने.सं. ८९० सं मल्ल शासकतय्त पदच्युत याय् न्ह्यः नेवाः भाय् नेपालया राज्य भाषा खः ।

विश्वया (आतक दयाच्वंगु) अति पुलांगु भाय् मध्ये नेवाः भाय् नं छगू खः । थथे धाःगुया छगू कारण थ्व खः कि थ्व भाय्ले न्ह, म्ह, ल्ह थें जागु खँग्वःत छ्यलाच्वंगुलिं खः । थज्यागु आखःया खँय् नन्दीस अधिकारीया थथे धापू दु - हिन्दि भाषाय् प्राचीन युगय् 'ऐ' व 'ओ' थेंजागु संयुक्त स्रोत प्रचलित ज्वी धुंकल । 'ॠ' व 'ॡ' या प्रयोग समाप्त जुल । न्ह, म्ह, ल्ह थें जाःगु संयुक्त आखः व्यञ्जन न, म, ल थें जागु ले परिवर्तन जुल ।

सुनितकुमार चटर्जी थ्व क्षेत्रया भाषाभाषीयात भाषाकथं वर्गीकरण

याय्‌बलय्‌ नेवाभाय्‌यात थथे याना वर्गीकरण यानातःगु दु - थ्व क्षेत्रया दक्व भाय्‌यात Sino-Tibetan भाय्‌ धाइ । थुकिया नं टिबेतन-बर्मा व सियामिज - चिनियाँ याना निगू कचा दु । तिबेतन बर्मा भाय्‌ले नं निगु कचा दुगु मध्ये मगर, गुरुङ, मुल्मी, सुनुवार, किराती, लेप्चा थें नेवाःभाय्‌ नं हिमाली भाषिका पुचःलय्‌ ला ।

भारोपेलि-चीन भाषाय्‌ तिबेत-बर्मा भाय्‌ तसकं महत्वपूर्ण पुचः खः । मंगोलियन जाति दक्वसियां थ्व भाय्‌ ल्हाइ । थ्व भाय्‌ छगू महत्वपूर्ण गु खँ एकाक्षरी (Monosyllabic)खः अर्थात्‌ छगः आखःलय्‌ छगू अर्थ दइ । एकाक्षरी आखः दुगु भाय्‌ प्राचीन कालंनिसें वयाच्वंगु खः धयागु धापू दु । थुकि न्ह्यःतँसा व लितँसा तयाः मेमेगु खँग्वः दय्‌का यंकी । थ्व भाषाय्‌ मेमेगु विशेषता थ्व खःकी छगू खँग्वःया अर्थ यक्व दइ, भाववाचक नाम दइमखु, व हे छगू खँग्व(ःयात संज्ञा, विशेषण व क्रिया नं याय्‌जिउ । व्याकरण पाखें लिङ्ग (Gender) दइमखु । अले थुकिं अप्वः नासिका वर्ण दइ । थ्व पुचलय्‌ वाक्य कर्ता, कर्म, क्रिया यानाः छसिकथं वइ । सिल्भा लेभिं नेवाः भाय्‌ पुलांगु कि तिबेतेन भाय्‌ पुलांगु खँय्‌ थथे धयातःगु दु - तिब्बती भाय्‌ नापं थुमिगु भाय्‌ लनाः स्वय्‌बलय्‌ नेवाः भाय्‌ अप्‍क पुलांगु खः धकाः हजसन अनुमान यानातःगु दु ।

डिल्लीरमण रेग्मीं थौं नं १७०० बर्ष न्ह्यः संस्कृतं च्वयातःगु कौतिल्य अर्थशास्त्रय्‌ नेपाल खँग्वः न्ह्यथनातःगुलिं थ्व संस्कृत खँग्वः खःला धका शंका यात । तर बाबुराम आचार्यं नेवाः भाय्‌ आर्य भाषा थें च्वंसां सङ्ख्या वाचक शब्द व क्रियापद नापं थ्वया आर्य भाषा नापं छुं सम्बन्ध मदु । शब्दकोस व व्याकरणया नियम नं अलग हे दु धका धाल । थुगु कथं नेपाः देय्‌ थें हे नेवाः भाय्‌ नं बिस्कं अस्तित्व दुगु छगू अति पुलांगु भाय्‌ खः ।

थौंकन्हय्‌ नेवाः भाय्‌लय्‌ ह्यूपा वःगु कारणया खँय्‌ कमलप्रकाश मल्लया थज्याःगु खँ दु - नेवाःतयेगु भाय्‌या मू खँग्वः, खँ ल्हाय्‌गु पहः आदि फुक्कं चीन-सें भाय्‌या खलः जुसां न्हापांनिसें इमिगु समाजय्‌ जुजु, पुरोहित, भिक्षु, वन्दे, आचाजु, जोशी व कायस्थपिसं शिक्षा-दिक्षा, धर्म-कर्म, च्वयेगु-ब्वनेगु ज्याय्‌ थ्व हे भाय्‌यात मछ्यःसे संस्कृतया प्रयोग यागुलिं थ्व भाषाय्‌ संस्कृतया प्रभाव लाःवंगु जक मखुकि थ्व भाषाया अपहेलना थें जुया गुलि विकास जुइगु संभवगु खः उलि मजुल ।

काशीनाथ तमोटं थ्व भाषाय्‌ मेमेगु भाय्‌या खँग्वःत ल्वाकज्यानाः

व:गुयात कया: थथे धयात:गु दुकि छगू बल्ला:गु अनुमानकथं आ:यागु नेवा: भाषाय् छ्यलावयाच्वंगु ५० प्रतिशत खँग्व: संस्कृत वा मेगु आर्य भाषाया तद्भव तत्सम् खँग्व: पाखें व:गु ख: ।

भाषा शास्त्रीपिंसं थज्या:गु छगू अनुसन्धान याना: तयात:गु दुकि छुं नं भाय्लय् सामान्यतया: १,००० वर्षया दुने व भाय्या ८५ प्रतिशत जक सुरक्षत जुया: १५ प्रतिशत लोप जुइ । थ्व धा:गुया अर्थ व भाय्लय् मेमेगु भाय्या १५ प्रतिशत खँग्व:त न्हूगु जुया: दुहांवइ । १,००० वर्षया १५ प्रतिशत व काशीनाथ तमोटं नेवा: भाय्लय् मेमेगु भाय्या खँग्व:त पचास प्रतिशत दुहां वयाच्वंगु दु धा:गुकथं नेवा: भाय् ३५०० दँ पुलांगु खनेदु । थ्व सत्यगु हे खँ ख: । छाय्धा:सा नेवा:जातिया विकास मञ्जुश्री नापं स्वापू दु । अभिलेख विज्ञान कथं मञ्जुश्री नं थनयागु ल: पितना: छ्वया: मानव वस्ती दय्कूगु धयागु ई.पू. १५००या नापनाप ख: ।

थज्यागु महत्वपूर्ण ऐतिहासिकं जा:गु नेवा: जातिया नेवा: भाय्यात छखे राज्यं दमन याय्गु निति ज्वनाच्वंगु दुसा मेखे नेवा:तय्सं हे थ्व भाय् छ्यलेगु म्हो यानाहयाच्वंगु दु । छु थ्व भाय् छुं दशक लिपा धात्थें लोप जुइला ? भाषाशास्त्रीपिंसं या:गु अध्ययन कथं भाषात लोप ज्वीगु मू कारणयात कया: थथे बर्णन यानात:गु दु - सुं नं मस्तं थ:गु मांभाय् छें नं ल्हाइ समाजय् नं ल्हाइसा व भाय् सच्छिदँ मयाकं म्वाइ । मखु छें जक ल्हाइसा व भाय् ५० दँ धुंका: दैमखु यदि छें नं ल्हाइमखु पिने नं ल्हाइमखुसा व भाय् सीत धका: सीकि । थ्व धापू कथं सहरय् च्वंपिं छुं नेवा:तय्गु छेँय् नेवा: भाय् सीधुंकल धा:सां जीउ । अथे जूगुलिं भाषा म्वाका तय्गु ख:सा मस्तयत नेवा: भाय् ल्हाकेगु यानातय् माल । छाय्धासा भाषा सित धा:सा जाति नं सी । थ्व खँ भ्फीसं स्यूगु हे ख: ।

मौन चिल्लाय्

मोतिलक्ष्मी शाक्य

लक्ष्मीयात एअरपोर्टय् सीअफ यानाः ल्याहां वयाच्वंपिं, लक्ष्मीया दाजु सविन व तताजु साहिराया नुगः मछिनावःगु खँ ल्हानां ब्याःगु हे मखु । बिछोड वेदनाया दुःखं नुगः स्वःपिं निम्हेसियां थवं थवय् न्ववाय्‌गु तक्क मन मवं । मूक भाषां जक नुगःखँ व्यक्त यानाः एअरपोर्ट ल्याहां वयाच्वंपिं अपिं । छ्यं क्वःक्वःछुना ववं एअरपोर्टया तःध्वाखां पिने ट्याक्सी छगः कयाः स्वम्हं ट्याक्सीइ द्वाहां वन सुरुक्क । मां हेरादेवीया धाःसा म्ह्याय् हवाइजहाजय् च्वनाः ब्वयावंगु स्वस्वं नुगः स्वकु थाहां वः । गर्वं छ्यं धधःस्वाः । ख्वाः नं मुसुमुसु काः । पिने सुं म्हस्यूपिं खनी ला, म्ह्याय्‌या विषयय् कयाः सुयातं खँ थ्वकेदइ ला धयाथें सलांत्या फ्रंगःयागु गःपःथें छ्यं चाचाःहू । तर सविन ! गबले चच्छि थें धकाः बायाच्वने मलंपिं निम्ह दाजुकेहें । थौं न्यादँ न्यादँ मछि बायाच्वने माःगु स्थिति वःगु । हाकुगुं पुलावने मलंम्ह मिसामचा । च्वापुगुं पुलाः पिने देशय् वनाः ज्या याय्‌त आँट यानावंम्ह लक्ष्मी । ध्यबाया लोभय् तारं साला यंकूम्ह केहें ... । लुममं गाडी दुने हे सविनया थितु थिइक फ्रसुकाः पिज्वइ । हेरादेवीया धाःसा म्ह्याय् ब्वयाच्वंगु लुमलुमं लसतां मुसुमुसु कयाः खँ थ्वय्‌काच्वनी ।

'भाग्य धयागु साःप तःधं बाबु । अथे सर्गतं सर्गतं ब्वयावने धयागु यस्सें दइमखु । तक १ नं बल्लाकेमाः । छंगु हे खँ कयाः ल्हाय्‌का स्व ! काय्‌मचा जुयाः नं छं अथे वनेगु मती मतः । थौंकन्हय् जकं न्ह्याम्ह पिने वनाः कमाय् याःवनी । छं केहेँनं आँट यानावन । बां हे लात । आखः यक्व पास मदुम्ह जूसां कमम्ह मखु जि म्ह्याय् । ... गुलि गुलि आखः पासपिं ला अथे वने मदु । वने धाय्‌वं अथें अथें वने दइगु थाय् खःला व ?

मांया म्हुतु भ्वासिखँ पिज्वःलिसे सविनया नुगलय् चुपिं च्वास्स च्वास्स सुइ । सुया सुयागु खँय् लगे लगे जुयाः आखः ब्वनेगु हे त्वःताः अरब देशय् वंम्ह लक्ष्मी । प्याहां वनेत हे जिद्दि याःम्ह केहेँया लागि बह्लय् लाकेमाःगु थःगु छें ।

सविनया नुगः हिहिलनावइ । साहिराया नुगलय् जक छु छु खँ स्वचानाच्वंगु दु मस्यू । निम्ह निखे स्वयाः मिखा क्वपीकाः ब्वांवनाच्वंगु ट्याक्सीया नापनापं नुगः दुनेया बेदना नं ब्वाकाच्वनी । फयलिंचा सरीम्ह मांम्ह धाःसा थःगु इच्छा पूवंगुया लसताय् धाय्माल, लसतां काय्यात खँ थ्वकुथ्वकुं वनी ।

'... बाबु ! आः लक्ष्मीलक्ष्मी ब्वयावनाः गन धाःथाय् थ्यनेवं मेगु 'ह्वाइजाःजय्' (फय्खतय्) च्वनावनी ? अन देशयागु ह्वाइजाःज नेपाःयागु ह्वाइजाःज स्वयाः नं तग्वः हँ मखु ला ? गपाय्ग्वःगु ह्वाइजाःज जुइ व हला ? यम्हय्सा ! 'अरिबि' (अरब) धाःगु देशय् थौं हे थ्यनी थें मखु ला ? कि कन्हय् तिनि थ्यनीगु ? ... छं केहें अथे विदेश वंगु सिल धाय्वं झी थःथिति, वया पासापिं सकलें हे गजब चाइतिनि जुइ । ... वने धाय्वं अथें वने फइगु ज्या मखुनि सा ... '

मां च्वय्च्वय् धाःलिसे सविन ख्वय्ख्वय् धायावनी । मांयात चिचिमिचि च्याना दुनुगः हे तज्याक छकः ख्वय् मास्तेवइ । ... लँ धुच्छि हाहां वःम्ह मां । प्यातरा प्यातरा हाला ववं हे अपिं थःगु भ्याःक्वय् थ्यनी । ट्याक्सीवालायात सुभाय् सहित ट्याक्सीया भाडा बी सबिनं । केहेँनं प्वंकावंगु प्वंगु छेँय् सविन नं साहिरां नं प्वंगु नुगः घानाः लुकुक्क धाय्क द्वाहां वनी । छेँ छखां झिंझां दंगु अनुभव जुइ । छेँय् दुने मात्र उपिं निम्हेसिया हे जक याकः संसार थें ताइ । 'हेत्तेरि' या निरासा सः थ्वइ । तर मां हेरादेवी ! म्ह्याय्यात हवाइजहाजय् तया ब्वय्काः वयागु खँ सुयात कने सुयात कने धया थें, जःलाखःला सुं नापलाइगु आशां छ्यं चाचाःहिइकाः लिफःन्ह्यफः स्वस्वं लुखा पिने हे च्वनाः नुगलय् स्वां ह्वय्काच्वनी ।

जातभातय् ल्याःचाः तयेगु थौंया कानुनं मब्यू । अय्नं तःधं जातयापिं मनूतय्सं, खासयाना, जातियताया गुमान च्वतुक्क हुयाछ्वय् मफुनि । आः थन हेरादेवीया छेँयागु विषयया खँ हे ल्हाय्गु खःसा - साहिरापिनिगु जात हेरादेवीपिनिगु जात स्वयाः नं च्वय्यागु जातयाम्ह खः । शिक्षाय् नं सविन स्वयाः उप्वः शिक्षितम्ह । सुब्बा सरह जागिर नयाच्वंम्ह संभ्रान्त मिसा । सविनया जीवन पासाया रूपय् छेँ कत्ताय्त वःम्ह साहिरा । बौ म्ह्याय्-निम्ह माचा जक दुपिं उपिं न्हापा । सविनपिनिगु छेँय् हे बालं च्वना वनेधुंकूपिं उपिं । उमिगु छेँय् बालं च्वनाच्वंतल्ले हेरादेवीयागु मिखाय् साहिरा साप भलादमी । ज्ञानी । हिसिं लाःम्ह मिसा खः । सविनया तिरिमय्जुया रूपय् छेँय् द्वाहां वःसां निसें साहिराया म्हसीकाय् अनेक नीचनीचगु अपशब्द न्हिप्यं घाकाहल । साहिरा छम्ह नकचरी, लज्या मचाःम्ह छोत्ताम्ह मिसा जुल । मेपिं

मिजं छम्ह मिखां मखंम्ह । आखः सया नं मूर्ख मनू । 'साहिरा' धयागु नां तक्क नं कुंखिनाया नां जुल । 'स्वय् हे नं छु ख्वाः वय्क छुनातःगु मुस्मां नां जुइ व । 'साहिराचा' हँ । छि ... ! जिमि म्ह्याय्या नां जुलं 'लक्ष्मीलक्ष्मी' । गुलि बांलाःगु नां । ज्ञानलक्ष्मी ! ध्यानलक्ष्मी ! बुद्धलक्ष्मी ! छु छु जक लक्ष्मीत दु । तर जिमि म्ह्याय्या नां ला 'लक्ष्मीलक्ष्मी' । सुयां खुनु दु ला अज्याःगु नां । गुलि बांलाःगु नेवाः नां । आहा ... !'

सविनयात जीवनपासा नालाः भौमचाया रूपय् मूलुखां द्वाहां वःसां निसें उमि निम्हं निम्हेसिया लिधंसा जुल । छेँया दथुअंगः धस्वाकेगु उमिगु मू कुतः जुल । निनाः बल्लाकेगु कुतलय् - सविनया ज्या थःगु छेँय् किराना पसः । न्हिच्छि अफिस वनीम्ह साहिरां छेँय् च्वनेबलय् नं छेँय् सुंक च्वनाः नय्म्वःक, थः अलग्ग कुर्ता सुइगु टेलर पसः छगू चाय्कल । निम्हत्यपूया नं यःम्ह केहेँमय्जु भाःपातःम्ह लक्ष्मीलक्ष्मीयात वं ब्वनेधात्तले आखः ब्वंका तय्गु । अफ्र ला, वं जक इच्छा याःसा वं धाःथाय् ट्रेनिङ्ग छ्वया तय्गु उमिगु बिचाः । थौंकन्हय् आर्थिक श्रोतया व्यवसायिक ट्रेनिङ्ग धयागु कम्प्युटर ट्रेनिङ्ग, ब्यूटिपार्लर ट्रेनिङ्ग, नर्सिङ् ट्रेनिङ्ग, ह्याण्डिक्राफ्टय् कतांमरि दय्केगु, ब्याग सुइगु, धकि बास्केट आदि थाय्गु, चायागु सामान दय्केगु आदि अनेक अनेक ज्या दु । मन दय्माः । कुतः याय् फय्केमाः । ... तर हेरादेवी ! भौयागु मुस्माली वःगु नां 'साहिरा' धयागु नां छतायात न्ह्यलुइकाः भौया ल्हातं जा नय्माःसा द्यांलाना सिनावने' धया थज्याःगु प्रण कयाः उखुन्हु निसें वया धर्म 'स्वयंपाक हापु' नय्त अलग्ग भुतू जुल । काय्या दर्जा 'कलाः पशु' जुल । अरबय् वंम्ह म्ह्याय्मय्जु लक्ष्मीलक्ष्मी धाःसा लय्लय् पतिकं कुरि कुरि ध्यबा छ्वयाहइम्ह लक्ष्मी हे जुल । म्ह्याय्या बैंश लखय् दाया थ्याच्च तिनि धकाः वं बिचाः याय् हे मफुत । म्ह्याय् प्रतिया अहमताय् व महाअहंमि जुल ।

प्यम्ह माचाया जीवन नांचा । पुखुली न्ह्यात वा खुसिइ न्ह्यात अथवा महासमुन्द्रय् हे न्ह्यात खः । न्ह्याःवनाच्वन थःथःगु हे तालं । म्हुतु तेंतेंम्ह माजुं म्हुतुइ धौ फिकातःपिं, सविन व साहिरा, निम्हत्यपू धाःसा माजुया न्ह्यःने जीवित किपा ।

× × ×

स्वदँ लिपा । लक्ष्मीलक्ष्मी नेपाः ल्याहां वइगु जुल । न्यादँया लागि विदेशय् वंम्ह लक्ष्मी, स्वदँ हे ल्याहां वय्त्यंम्ह जुल । थन थःगु छेँय् धाःसा मां नापया बिलिखिं । पारिवारिक स्वापुतिइ वथं गयाच्वंगु स्थिति । केहेँयात कनेमाली धकाः धौबजि वाल सविनया । मांयात नं छु धाये छु धाय् जुल ।

धाधां हाहां हे केहेँमय्जु छेँक्वय् थ्यंक वल । एअरपोर्टय् लँस्वयाः काःवने न्ह्यः हे छेँया भ्याःक्वय् थ्यंम्ह केहेँमय्जुया गाडी खनाः स्वम्ह माचाया नं छु याये छु याय् जुल । हथासं क्वाहां वनाः काचाकाचां केहेँयात लसकुस याःवन । आहा ! गज्याःम्ह हाइहाइम्ह केहेँमय्जु गाडीं प्याहां वइगु जुइ । सविनया नुगः स्वकु थाहां वल, केहेँचा सकुशल ल्याहां वःगुलिं । धात्थें हे गाडीया खापा चायकेवं केहेँमय्जु गाडीं प्याहां वल । प्याहां वयाकथं नं ल्हाः निपां ब्वयकाः भाराक्क धायक दाइयात कस्सिक घयपुया कथनं हिहिललं ख्वल । लक्ष्मीलक्ष्मीया पहः खनाः सविन जिल्ल जुल । छु गथे जुल धाय् हे मफुत । दुःखं ख्वःगु खः वा मिलनया लसतां लसता ख्वबि हाःगु खः सविनं सीके हे मफुत । पलख निम्हेसिया आलिंगन धुंकाः, लसतां मिखाय् ख्वबिं लःलःधाःम्ह सविनं, 'हय् लाति ! छेँय् थ्यनेधुंकाः नं अथे नुगः मछिंकेमाः ला व, जिमिसं छंत एअरपोर्टय् काःवय् मफुत । का, उकिया लागि जिं माफि फ्वने । ... का स्व थन ! छंगु न्ह्यःने जिपिं सकलें दु । मां नं स्वःसा ! थन छंथाय् न्ह्यःने हे दु । छं तताजु खं ला !! छंत लसकुस यायत नसला बीगुया लागि करुवा ज्वना छंथाय् न्ह्यःने दनाच्वंगु दु । बि । धस्वा । अथे नुगः मछिंकेत्यः ला ? थःगु छेँय् धयागु फुंइकेसाथं द्वाहां वनेगु का ! ... का नु तलय् ... ' धाधां केहेँयात आलिंगनं फ्यनेत स्वल । का ! केहेँचिया ख्वाः चूलाय्वं ला सविन थारान्हुल । म्हसीके मफुकथं गंसीगु वइगु कवंख्वाः खनाः सविन अवाक्क जुल । स्वस्वं स्वस्वं सविनं लक्ष्मीलक्ष्मीया जीवन यात्रा ! लखय् चिकं लेहेँलेहेँ पुइकावःगुया आंकलन थुल । क्वाःलखं लुनाः म्ह मू हाल । ल्यूनेसं दनाच्वंम्ह साहिरां मे वांन्यात । लक्ष्मीलक्ष्मी छेँ न्ह्यःनेया भज्यं ख्वाःगु भ्वाता जुयाच्वन ।

स्वदँ तक्क होटेलय् भारा चिप सिलाः मुस्मांतय्गु चिपं प्वाः थनाः म्वानाच्वंम्ह लक्ष्मीलक्ष्मी । व स्वयं नं सुया चिप सुया चिप ... । गुबलें सुयात मजुइमाःगु नां काये मात्रं ग्यानापुस्से च्वंगु एड्स (ब्ष्मक) नांया भयानकगु ल्वय् ब्यकुं च्यानाः अरब देशं ल्याहां वयाच्वंम्ह नःलि मिसामचा । महान् मांया महान्म्ह म्ह्याय् लक्ष्मीलक्ष्मी !

म्ह्याय्या स्थिति खना हेरादेवी न ख्वय्फत न लक्ष्मीयात थःगु आलिंगनय् घयसुया हे कायफत । वेदनां पम्हुइत्यंगु विरहाग्नि नुगलं, बल्लं बल्लं ख्वलु पिचायकाः ख्वयत स्वलं ख्वबि हे नं हाया मवःगु भाजंमिखा२ त्वालां कनाः, सः पिज्वय्के हे मफया छाती ल्हाः तयाः भ्वाता जुयाः दनाच्वंम्ह हेरादेवी दनाच्वनं ! ... ।

नोट : टक१ = भाग्य, भाजंमिखा२ = ख्वबि महाइगु मिखा, असह्य वेदना, लखय् दायां थ्याच्च = बुद्धि छिपय् मजूनिपिं ।

चित्लांग, तिस्तुंग, पालुंगया छत्वा खँ

कृष्णा श्रेष्ठ

चित्लांग, तिस्तुंग, पालुंग मकवानपुर जिल्लाया थाहा नगरपालिकादुने लाःगु थाय् खः । मकवानपुर उत्तर पाखे ६६ कि.मी. तहाकःगु महाभारत श्रृङ्खला व दक्षिणय् ९२ कि.मि. तहाकःगु चुरे पर्वत (सिवालिक पहाड) लाःगु जिल्ला व नेपाः देय् दुहाँवय्गु लँपुया रुपय् परिचित थाय् नं खः । थ्व जिल्लाया नां सेनबंशीय जुजु मुकुन्दसेनया नां अपभ्रंस जुयाः माकन्दपुर अनं लिपा मकवानपुर जूगु धैगु जनश्रुति दु । चित्लांगया पुर्वय् फाखेल, पश्चिमय् तिस्तुंग, उत्तरय् तोप्लांग व थानकोट, दक्षिणय मार्खु लाः ।

चन्द्रागिरी डाँडाया ल्यूने एक डेढ घण्टा कुहाँवल धाय्वं चित्लांग थ्यनी । फर्पिंग जुयाः वनेबलय् भचा चाःहिलेमाः । त्रिभुवन राजमार्ग दय्के न्ह्यः उपत्यकां तराई वनेगु दकले चीहाकःगु लँ नं खः चित्लांग । काठमाडौं - भीमफेदीया दथुइ अशोकं दय्कातःगु चैत्य दुगु जुयाः 'चैत्य लँ' लिपा 'चैत्यलांग' अले चित्लांग जूगु धैगु जनश्रुति दु । प्राचीनकालय् चि हैगु लँ जुयाः चिलं धाधां चित्लांग जूगु खः धैगु नं धैगु जनश्रुति दु । थन अप्वःयानाः गोपाली, बलामी, सायमी, श्रेष्ठ, तामांग, देउला, महर्जन आदियागु वस्ती दुगु खनेदु । धार्मिक, सांस्कृतिक सम्पदात नं यक्व हे दु । व खः - चित्लांग चैत्य, तलेजु, भीमसेन, सातधारा, स्वच्छन्द भैरव, अष्टभैरव, नारायणहिटी, सरस्वती, गुर्जुधारा आदि । गोपालीतय्गु बस्तीच्वंगु छगू अभिलेखय् गोपालीत गबलेनिसें वःगु धैगु बारे च्वयातःगु दु ।

थन मू जात्रा पर्वत नं दु । गथेकि कार्तिक नाच, वाथःप्याखं, मङ्सिर पुन्ही, (योमरी पुन्ही), बुद्ध जयन्ती खः । स्वच्छन्द भैरव दुगु थासय् थ्व थाय्या मसान नं दुगुलिं थ्व भैरवयात मसानभैरव नं धाइ ।

प्राचीनकालनिसें ब्यवस्थित वस्तीया विकाश जूगु थाय् गुकिया प्रमाणकथं तिस्तुंगया अंशुवर्माया शिलापत्र(अभिलेख)यात कयातःगु दु । थुकी स्वस्ति नैपालेभ्यः (नेपाःमिपिनिगु कल्याण जुइमा) धकाः उल्लेख यानातःगु दु । अथे हे बज्रबाराही उच्चमावि थहचोक तिस्तुंगय् च्वंगु वसन्तदेवया सं ४३४ या अभिलेखय् परमदैव धकाः च्वयातःगु दु ।

थन गोत फार्म (goat farm) व गोत चीज (goat cheese) या उद्योग संचालन जुयाच्वंगुलिं चीजया निंतिं थ्व थाय् प्रख्यात जू ।

कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा चित्लांगया लँय् स्वम्ह प्यम्ह भरियातय्त भारी ज्वंकाः भारतीय भक्त छम्ह पशुपती चाःह्यूवःगु खनाः थःगु मनं प्रस्फुटित जूगु कविता यात्री कविता खः धैगु न्यनेदु । चित्लांग पर्यटकीय दृष्टिकोणं स्वय्बलय् नं यक्व हे न्ह्याइपुगु थाय खः । थ्व लँपु सत्तीगु जुयाः दकले न्हापां लरी कुबिकाहःगुलिं मधेशय् च्वंपिन्सं लौरी नेपाल धाय्गु याः धैगु जनश्रुति नं दु ।

तिष्टुंगया वज्रवाराहीथाय् स्वदँय् छकः स्वन्हु द्यःखः जात्रा जुइ । गुकिं न्यागू खत वाराही, भैरब, इन्द्रायणी, गणेश, कुमारीद्यः दइ । द्यः जुइपिं बिभिन्न समुहयापिं गथेकि वाराही देउला समुदाय, भैरव धामी, ज्यापू समूह, गणेश, कुमारी, इन्द्रायणी श्रेष्ठ समूहयापिं जुइगु खः ।

थ्व जात्राय् मेमेथाय् थें द्यःया मूर्ति खतय् मतसें मनू हे द्यः जुयाः खतय् च्वनाः जात्रा याईगु चलन दु । थन धामीयाके मन्यसें छुं हे ज्याखँ याय्मज्यू । न्ह्यागु याय्माःसां धामीयाके न्यनाः धामीं धाःकथं याय्माः । थनया वज्रवाराही द्यःया थासं छुं हे हय्मज्यू थें अनया वज्रवाराही मांया थासं छुं नं घाँय्, सिमा कचात काय्गु (हय्गु) याय्मज्यू । हलकि वस्तुत नाश जुइगु, छुं नं बिघ्न जुइ धैगु लोकविश्वास दु । थन बलि पुजा याइबलय् छ्यं लित यंकेमज्यू । थथे छ्यंया रास गुलि दु उलि हे जाभुलाऊ धकाः जाया पहाड दय्काः द्यःथाय् न्ह्यःने तय्गु चलन दु ।

थनया दरवार लागाय् तलेजु भवानीया मन्दिर नं दु, नापं दुइँमाजु द्यःया देगः नं दु । दुइँ अजिमायात दुइँया रुपय् सुनानं माने मयानाः द्यः जुयाः थाहाँ वय्मफुगुलिं मोहनीबलय् कुमारी मांया रुपय् वलि पुजा याइगु चलन दु

धैगु कथन (जनश्रुति) नं दु ।

पालुंगयात तःतःपागु ल्वहं दुगु थाय् जुयाः पाःल्वं धाधां पालुंग जूवंगु खः धैगु अनुमान दु । पालुंगयात ७०० पालुंग धाइ, थुकीयात ७०० घर पालुंगया ७०० म्ह पालुंगे धाःगु खः धकाः अनुमान यायमाःगु खनेदु नं धाइ । थनया दरवारयात कोतथुम्की दरवार धाइ धैगु न्यनेदु । थन शंखमुल, अष्टभैरव, अष्टकुण्ड, पाण्डुकेश्वर महादेव आदि धार्मिक स्थलत दुगु थाय खः । थन २००, ३०० दँ पुलांगु छेँत दु । अथे हे ताहाफल्चा अष्टभैरबया नापं नं फल्चाया बारे उल्लेख यानातःगु अभिलेखत नं खनेदु ।

थ्व थाय बहु भाषिक, बहुजातीय उकिनं तामांग जातीतय बाहुल्यता दुगु थाय् खः । थन तामांग भाय् ल्हाइपिं अप्वः । थन च्वंपिं व्राह्मण, क्षेत्री, नेवाः, मगर, चेपांग फुकसिगु लजगा बुंज्या हे खः ।

थथे नेपाःया धार्मिक, ऐतिहासिक, न्ह्याइपूगु थीथी थाय्यात संरक्षण याय्फःसा पर्यटकीय विकाशया लँपु चाली ।

अय् मनू !

सुनिता राजभण्डारी, जुनु

अय् मनू ! छ मनू जुयाः छक्वः स्वयाबिउ थन
लुयावइ अखण्ड मानवताया धर्म नं थन
अय् मनू ! छ द्यः जुयाः छक्वः स्वयाबिउ थन
लुयावइ असङ्ख्य जीवनया दर्शन नं थन ॥

अय् मनू ! द्वेष क्लेश हाकुतिनाः छक्वः स्वयाबिउ थन
ह्वयावइ माया व विश्वासया अनगिन्ति सुमन थन
अय् मनू ! दुःमिखा चायकाः छक्वः स्वयाबिउ थन
लुयावइ गुलि नं दु स्वर्ग धाःगु अनन्त भुवन थन ॥

अय् मनू ! नित्यथें जाःगु थ्व अनित्य संसारय्
जिगु जिगु धैगु छु यंकेगु दु धकाः थन
अय् मनू ! ख्वबि व न्हिलाया निन्हु मखा जीन्दगी
मात्र लुमन्ति छगू हे त्वःताः थकेगु मखा थन ॥

काव्य हेतु

कविना नेपाली (नकर्मी)

न्ह्यखँ

काव्य च्वइपिंत कवि वा साहित्यकार धाइ । कविं थःगु नुगलय् दूगु खँयात शिलशिलाबद्ध ढंगं च्वइगुयात हे काव्य धाइ । मानवसमाजय् प्राचीन इलय् काव्यया तःधंगु थाय् दु । उगु इलय् कवि वा साहित्यकार धैम्ह तसकं विद्वान् सःस्यूम्ह जूगुलिं उमिसं मखुगु, मभिंगु मज्यूगु गबलें च्वइमखु, न्वंवाइमखु धैगु धारणा दु । अथेजुगुलिं लोकं माने यानातःम्ह कविं छु धाल व तसकं भिंगु जुइ अले वं छु च्वल व फुक्कं काव्य जुइ । तर लिपा १४औं शदीया विश्वनाथया साहित्य दर्पण सफूया प्रकाशन लिपा बुलुहुं काव्यया परिभाषा पाना वन । न्हापा कविं गद्य, पद्य वा चम्पु न्ह्यागु हे शैलीं च्वःसां काव्य जुइ । तर आःवया थुकिया परिभाषा संकुचन जुजुं काव्य धाय्बलय् पद्ययात जक नालेगु यानाच्वन । ईकथं न्ह्यागुया नं परिवर्तन जुइ, आःवया गद्य, पद्य व चम्पु फुक्कयात साहित्य धाय्गु यात, काव्य मधाल । थुकथं साहित्यया अर्थ विस्तार जुजुं वनसा काव्यया अर्थ संकुचित जुल । सकसित हित याइगु हे साहित्य खः । सकसित भिं याइम्ह कविं च्वइगु काव्य खः । थुकथं साहित्य व काव्य निगुलिं हे समाजयात हित वा भिं याइ ।

काव्य हेतु

मनूतय्गु सभ्यता नापनापं काव्य (साहित्य)या नं विकास जुजुं वःगु खनेदु । साहित्य धइगु सुं नं सामान्य मनूतय्सं सृजना याय्फइमखु । काव्य धैगु हे शक्ति दुपिं मनूतय्सं जक काव्य सृजना याय्फइ । सकल मनूतय्के काव्य सृजना याय्गु शक्ति दइमखु । द्यःया वरदानं, पूर्वजन्मया फलं, गुरुया शिक्षां, अभ्यास वा विभिन्न तन्त्रमन्त्रं शक्ति आर्जन जुइ । थुकथं साहित्य सृजना याय्त दृश्य वा अदृश्य थीथी कारणत दयाच्वनी । थ्वहे थीथी कारणं यानाः छम्ह साहित्यकार उत्कृष्ट साहित्य सृजना याइ । थथे उत्कृष्ट साहित्य सृजना याइगु मुख्य कारण हे काव्य हेतु खः ।

काव्य च्वयगु धैगु हे प्रतिभा तथा शक्ति मदयकं च्वय् फइमखु । कवियाके छगू थज्याःगु शक्ति दइ गुकिं यानाः कविं थःगु नुगलय् दूगु खँ च्वयफइ । अले काव्यया सृजना जुइ । कबियाके काव्य निर्माण याय्गु शक्ति उत्पन्न याय्गु साधनया नां हे काव्य हेतु खः । खुगूगु शदीयाम्ह संस्कृत काव्यशास्त्री भामहनिसें थौंतक नं काव्य हेतुबारे अध्ययन अनुसन्धानया ज्या मदिक्क न्ह्यानाच्वंगु दु । विभिन्न विद्वान्तय्गु विचाःकथं साहित्यकारं प्रतिभा, व्युत्पत्ति व अभ्यास स्वता कारणं काव्य सृजना याइ ।

१) प्रतिभा : कवियाके सुलाच्वंगु प्रतिभां हे काव्य सृजना याइ । थ्व धापुयात आपा विद्वानतय्सं समर्थन याःगु दु । प्रतिभा दुपिं प्रतिभावान व्यक्तियात छुं नं स्यनेम्वाः, व अथें हे सइ । दसुकथं छम्ह मचा बुइवं ख्वइ । ख्वय्गु मचाया प्रतिभा खः । व मचायात ख्वय्गु सुनां स्यनीमखु । अथेनं व मचा ख्वइ । अथे हे सु नं मनू साहित्यकार जुइत वयाके दुने प्रतिभा दय्माः, अले जक व व्यक्तिं साहित्य सृजना याय्फइ । संस्कृत काव्यशास्त्री भामहं नं थःगु काव्यालंकार सफुती प्रतिभायात काव्यया कारण मानेयाःगु दु ।

गुरुपदेशादध्येतु शास्त्रं जडाधियोप्यलम् ।

काव्यं तु जायते जातु कस्यचित् प्रतिभावतः ॥

गुरुया उपदेशं ला न्हयाथेंयाम्हं नं शास्त्रया अध्ययन याय्फइ तर काव्यया कर्ताला प्रतिभावान मनू हे जक जुइफइ धकाः भामहं धाःगु दु ।

प्रतिभाया नं स्वता श्रोत दु ।

क) सहजा : पुर्व जन्मय् छम्ह मनूयाके छु गुण दु, थ्व जन्मय् नं वहे गुण दुसा उकियात सहजा (शक्ति) धाइ । पुर्वजन्मया संस्कारं उत्पन्न जुइगु प्रतिभायात सहजा (शक्ति) धाइ । सुनं व्यक्ति साहित्यकार जुइत व व्यक्ति पुर्व जन्मय् नं कवियागु गुण दुम्ह जुइमाः धकाः धाइ ।

ख) आहार्य : वर्तमान जन्मया संस्कारं उत्पन्न जूगु प्रतिभा आहार्य खः । छम्ह उत्कृष्ट साहित्यकार जुइत वयागु वंशाणुगत प्रतिभा दय्माः । साहित्यकार जक मखु मेमेगु ख्यलय् नं वंशाणुगत प्रतिभा दय्माः गथेकि - डाक्टरया मचा डाक्टर हे जुइगु, इन्जिनियरया मचा इन्जिनियर हे जुइगु । उकिं थुगु सिद्धान्त छुं भतिचा विज्ञान सम्मत खनेदु ।

ग) औपदेशकी : तन्त्रमन्त्रादि साधनं उत्पन्न जुइगु औपदेशिकी प्रतिभा खः । छम्ह साहित्यकार जुइत तन्त्रमन्त्रपाखें प्राप्त जुइगु अलौकिक शक्ति नं दय् हे माः धकाः धाइ । गथेकि छुं नं साहित्य च्वय् न्ह्यः न्हापालाक्क मंगलाचरण च्वइ । मंगलाचरणपाखें च्वज्या सिद्ध याय्गु अलौकिक शक्ति

प्राप्त जुइ धैगु विश्वास दु ।

काव्य शास्त्री राजशेखरया धापूकथं प्रतिभा निगू प्रकारया दु ।

क) कारयित्री प्रतिभा

ख) भावयित्री प्रतिभा

काव्य सृजना याकीगु प्रतिभायात कारयित्री प्रतिभा धाइ । कारयित्री प्रतिभा दुपिं कवि जुइ । समालोचक याइगु प्रतिभायात भावयित्री प्रतिभा धाइ ।

२) व्युत्पत्ति

साहित्यकारया गहन अध्ययन अनुसन्धानया कारणं जक उत्कृष्ट काव्य सृजना जुइ धैगु व्युत्पत्तिवादितय्गु धापु दु । व्युत्पत्ति धैगु बिउ(पुसा) पाखें उत्पत्ति जुगुयात धाइ । छुं नं वस्तु उत्पादन याय्त बिउ माः । व वस्तु अथें उत्पत्ति जुइमखु । छम्ह बांलाःम्ह साहित्यकार जुइत वं अध्ययन, मेहेनत याय्माः । बिना मेहेनत छुं नं सृजना जुइमखु व उकिया औचित्य नं दइमखु । उकिं काव्य सृजना याय्त अध्ययन याय्माः । व्युत्पत्तिवादितय्सं छम्ह उत्कृष्ट साहित्यकार जुइत गुरुपाखें सय्काः, सीकाः, गहन अध्ययन यानाः जक उत्कृष्ट साहित्य सृजना जुइ धकाः धाःगु दु ।

३) अभ्यास

अभ्यास बिना सुं नं व्यक्ति बांलाःम्ह व उत्कृष्ट साहित्यकार जुइमखु । साहित्यकारयाके प्रतिभा व अध्ययन जक दयां मगाः, अभ्यास मदय्कं साहित्य च्वय् हे फइमखु धकाः अभ्यासवादितय्सं धाइ । गथेकि महाभारतया छम्ह उत्कृष्ट पात्र एकलब्या गुरु हे मदुसां निरन्तर अभ्यासया कारणं व छम्ह तधंम्ह धनुर्धारी जुल । उकिं काव्य सृजनाया लागि प्रतिभा व व्युत्पत्ति जक दयां मगाः, गुबले तक सृजकं अभ्यास याइमखु उबले तक्क बांलाःम्ह साहित्यकार जुइफइमखु ।

थुकथं छम्ह बांलाःम्ह साहित्यकार जुइत प्रतिभावादितय्सं प्रतिभा हे माः धाइ, व्युत्पत्तिवादितय्सं अध्ययन हे याय्माः धाइसा अभ्यासवादितय्सं अभ्यासयात हे केन्द्रविन्दु ताय्की । तर समन्वयवादितय्सं धाःसा छम्ह उत्कृष्ट साहित्यकार जुइत प्रतिभा, अध्ययन व अभ्यास स्वतां दय्माः धकाः दावा याइ । थुकथं प्रतिभा, व्युत्पत्ति व अभ्यासया कारणं हे जक मनू उत्कृष्ट साहित्यकार जुइफइ ।

आन्तरिक उपनिवेशया बूथ लाकां

बिमल ताम्राकार

सासः ल्हाक्व पतिकं
ग्वालि ज्यःगु व बूथ लाकांया
सार्की नकिंया च्वाम्हगु च्वकां
नुगलय् च्वाक्क च्वाक्क सुइ ।

व बूथ लाकामं जिगु म्हतुप्वालय्
हि भःभः वयेक न्ह्याच्वन ।
जिगु भाय् तंका छ्वयेत स्वयाच्वन ।

व बूथ लाकामं जिगु क्यब, बुँ, छेँ, देगः, बहाः, बहिली
कवाज म्हित वयाच्वन
जिगु बाय् तंका छ्वयेत स्वयाच्वन ।

व बूथ लाकां न्ह्यपु न्ह्यपुइ
तिंतिंन्हुया न्हूवयाच्वन ।
ल्याय्म्हपिं देसय् छुं मदु धकाः
हलिंया गुगुं कुंलाचाय् च्यः जुयाः तनाच्वन ।
ल्यासेपिं देय्या भलसा मदु धकाः
हलिंया गुगुं कुंलाचाय् भ्वातिं जुयाः तनाच्वन ।

व बूथ लाकांया थ्वास्स थ्वास्स नँ वःगुयात
न्ह्याम्हसिनं धुं, धुपाँय् थें नस्वाः धकाः स्वांफ्वःया म्ये चिउंसा
व म्येयात जिं भजन याना हालेमफु !

येँया खाग्वःनाप पाःगु भोँतया छ्वुं खँग्वः

हरिशंकर मानन्धर

भाय् धइगु छगू हे जूसां अनेतने प्रभाव कथं हिलाः वा थाय् स्वया फरक जुइफु । ज्याखँ कथं न्हुन्हूगु खँग्वःत दय्फु । दुगु खँग्वःत तना वनेफु । भाय् थथे जुजुं विकास जुया वइगु खः । व हे कथं नेपालभाषाय् नं येँ व भोँतरिखे ल्हाना वयाच्वंगु छुं छुं खँग्वः थन न्ह्यब्वय् । नेवाः भाय्या न्हापांगु आदि वा उद्गम् थाय् दोलखा भाय् धाःसां विकासया आधार वा जग यमि भासंयात बियातःगु दु । अथे जुयाः थन येँया खँग्वःत नाप भोँत व वया जःखःया न्हय्गू गांमध्ये धौख्यः बाहेक सकभनं ल्हाइगु भाषाय् पाःगु छुं खँग्वःत पिब्वयाच्वना ।

सतिक लाःगु देय् (शहर) व गां जुयाः नं थीथी भाय् छ्यलावयाच्वंगु दु । वता (पूर्व) रिखे दोलखाया खँग्वःत नेवाः भाय्या हे जूसां भोँत व स्वनिगःया नेवाःतय्सं ध्वाथुइके थाकु । व हे दोलखा भाय् सिन्धुपाल्चोक जिल्लाया ताःथली व चौतारा जुयाः धौख्यः थ्यनिबलय् ध्वाथुइके अःपुया वःसां खँग्वःत पाः । भोँतय् थ्यन धाय्वं ध्वाथुइके अःपुसां खँग्वःत पाः । पुलां पुस्तायात भचा अःपु जुइफु तर न्हू पुस्तायात थाकुइफु । अय्जुयाः थन व हे व हे तुं जूगु वा मपाःगु खँग्वः मबिसे पाःगु खँग्वः जक बीत्यना ।

खय्भासाया गोलभेडायात यमितय्सं ग्वलभ्यारा वा गोलभेरा धाइ । भोमितय्सं नं गोलभेरा हे धाइ । अथेसां धौख्यःमितसें धाइबलय् कालांकुलुं धाइ । थय्क स्वय्बलय् कालांकुलुं नेवाः खँग्वः हे धाय्गु पाय्छि जू थें च्वं ।

अथेहे कःनियात धौख्यःमितसें लाजा धाइ । लाजा धाइबलय् भोँतय् व मेथाय् च्वंपिं नेवाःतय्सं ला व जा निथी खँग्वः न्यने वा ताय्फु । थज्याःगु खँग्वःत मध्ये पाःगु छुं छुं खँग्वःत थन ब्वय्त्यना ।

थन क्वय् अ:पुकेया निर्तिं न्हापां म्हया ब्व (अंगत), अले म्हया अवस्था, वयांलि छैं, छैंया ब्व व: ज:ख:, अनंलि तिसा व वस:त, दकलय् लिपा तनावने धुंकूगु व थौंकन्हय् मछचले धुंकूगु दापु-दासु खँग्व:त कथहं न्ह्यथना ।

(१) म्हया ब्व :

थ्व पुचलय् छगः आखःग्वःया खँग्वलय् वा मेगु आखःग्वःनाप वइगु खँग्वलय् अकारयात आकार यानाः छ्यलेगु याः, गथे कि, सँ यात साँ । अथेतुं, आकारान्तयात अकारान्तय् हय्गु अले लीफुति तयाः नं यंकेगु याः गथे कि, म्हतुप्वाःयात म्हतुप्वः । खँग्वः हे पाकाः नं ल्हाय्गु याः गथे कि, ग:प:यात कक्कु । भोँतय् ग:प: धा:गु गबलें न्यनेमदु । गनं गनं अनुस्वर वा शिरविन्दु तयाः नं भोमि भाषाय् छ्यलेगु याः गथे कि, ग्वाय्यात ग्वाँय् । क्वय् मेमेगु खँग्वःत येँ व भोँतय् जुयाच्वंगु छुं छुं छ्यला क्यनाच्वना ।

येँ	*भोँतय्*	*येँ*	*भोँतय्*
छ्योंं, कपाः	कपः	न्हिपु	न्हेपु
न्हाय्पं	न्हेपं	सँ, सँगु	साँ, साँगु
न्यता	ङतः	म्ह	म्हा
द्वला	दुला	कथु	काँथु
ख्वाः	ख्वः	वाकाः	वकः
थक्व	थाँक्व	च्वामुन्हाय्	चोमुन्हाय्
पतिं, पतिंचा	पातिं, पातिंचा	जँ, जनफा	जाँ, जाँर
आतापाति,	आतिकुति	जलसि	जँलासि
त्वाना	त्वःनः	हिनु	हिनः
ख्याँप्वाः	खिकुंप्वः	साहा	सहँ
गौचा	गुचागुलि	चिमिसँ	चिमिसोँ
बपिक्वँय्	बापिक्वँय्	जधु, दुवग:क्वँय्	दुगाभू
नय्वा	धौवा	प्याथः ला	प्याचः ला
खायुप्वः	खाइप्वः	तेपु	तेपुचा
ल्हाः	लाहाः	जवः	ज:पा
देवः, ख:वः	देपा	ल्हुकुगाः	ल्हुकुगः
चसुप्वाः	चसप्वः	दा	दाँ
न्हासिकुति, फ्याफः	न्हाय्पत्ति	बपि	बापि

भुयुसँ	भुइसाँ	मिखाफुसँ	मिखाफुसाँ
म्हालापतिं	न्हालापातिं	वाकुधि	वाधि
सतबत,	सँप्वः	साँथु,	साँप्वः

आदि ...

(२) म्हया अवस्था व उसाँय् :

उसाँय्यात उसाँ धकाः उथेंउथें क्यनी सा म्ह खँग्वःयात अकारान्तं म्हा धका आकारान्तय् यंकाः छ्यलाबुला यानावया च्वंगु दु । उसाँय् मदुम्ह धाय्माःसा उसांमरुम्हा धकाः धाय्गु याइ । अथे हे यक्व थासय् म्ह या म्हा जुयावइगु खः । क्वय् बियातः थें ब्वनेबलय् खनी :

यँ	***भाँतय्***	***यँ***	***भाँतय्***
बूम्ह	बूम्हा	दुरुत्वंम्ह	दुरुत्वंम्हा
ल्त्वंम्ह	ल्त्वंम्हा	गंसिम्ह	गांसिम्हा
कँलाय्म्ह	क्वैंकालिम्हा	ज्याथः	बुरा
ज्याथी	बुरी	तःधिम्ह	तःरिम्हा
चिधिम्ह	चिचाधिकम्हा	बल्लाम्ह	बल्लाम्हा
निर्धाम्ह	बःमलाम्हा	बाज्यःवंम्ह	बाज्यःवांम्हा
ल्याय्म्ह	ल्याय्म्हो	खँल्हाय्	खाँल्हाय्
न तुने	नातोने, बास् काये	न्यासिवने	ङयः वाने
सासःल्हाय्	साँसल्हाय् आदि ...		

(३) छँ, छँया ब्व व जःखः

भी बाय्च्वनेगु थाय् छेँयात भोँतय् नं छेँ हे धाइ । तर छेँया थाय्या व वस्तुतय्गु नां धाःसा हिलाः पानावनी । गथे कि, अंगःयात आंगः धाइ । छेँ दनीगु अप्पायात अप्पा हे धाइसा मबूगु अप्पा वा कचिअपायात, अंगलय् अं आखःयात आकार यानाब्यु थें कचि यात काचि वा काँचि यानाः काचिअपा धाइ, अथे हे पानावनाः आँय्पायात भोँतय् बुराबुरीतसें अउपा धाइ सा थौंकन्हय् पोंलअपा नं धा । अथेहे पाःगु छुं छुं खँग्वःत थथे दु ।

यँ	***भाँतय्***	***यँ***	***भाँतय्***
लं	लां	केब	किबा, केबा
अःत, अपा	अःग, अप्पा	अगः, अपाकुचा	अगःचा,
कोचाअपा	आँय्पा	पोँल	अपा

अंगः	आंगः	लंब्व	लांबः भ य ा :
भ्यो, भ्यः	सँभ्याः	साँभ्यो	
तसि	तासि	पःखाः	पःखः
बँ	बाँ	मातं	मातां
बलचा	पौको, पौकोचा	अगु, भुतू	भुथु
पौ	पोंलः	क्वलापौ,	क्वतापौ
कोलापु	पिलालखु	लाखःचा	लोखा
लुखा	त्वाथः, तगिं	ताकिं	सख्वा
साख्वः	च्वतय्	चुतय्	सुपौ
सुपोंलः,	सुकुपोंल	स्वाहाने, स्वान्ह	स्वाहां
बइगः	दंदे, बइगः	न्ह्यःने	हःने
जवय्	जपाय्	खवय्	देपाय्
थतक्वत	थाताकोता	कुने	कोने
ताःचा	तःचा	ताःफो	तःफो
तुनासिँ	त्वनसिँ	मत	मता
इताः	इतः	ओता (पूर्व)	वःकु,द्यो लुइपाखे
यियेता (पश्चिम)	तियता(?), द्यो बीपाखे	यता, येता	थाथुदिशा, थाचोपाखे
यिता	कोथु दिशापाखे, आदि ...		

(४) तिसा व वसःत

पलांगु तिसावसःयात भचा हिलाः नां काय्गु वा छ्यलेगु याः । न्हून्हूगु पोसाकया नां गथे कि कोट, पाइन्ट, कमिज, गन्जी आदि नांत निथासं छथि हे धाइ सा पुलांगु तिसावसःयात भाय् हिलाः वा हीकाः धाय्गु याइ, थुपिं थथे दु :

यँ	***भाँतय् यँ***	***भाँतय्***	
अजः	आंजः	अंगु	आंगु
हिनाअंगु	हिङाआंगु	काता	काँता
ख्वाःहुसा	ख्वःफुसा	पर्सि, पतासि	प्रासी
प्वाकलं	प्वानं	लं, पुथुलं	नं, पुथुनं
गथि	गाछि	फुंग, फ्वंग	फुंगा, फोंगा
सुरुवाः	सुरुवः	लंच, लच्व, लंचा	लःच
म्हिचा	म्हेचा	लाकां	लकां

मिसालं	मिसानं	सचिका	साँचिका
भोतो, भोत	प्वानं	इजार, पुतू	चिखि, पुथू
भान्तां लं, तपालं (लबेदा)	तःपाःनं	सँपो	साँपो
सतुबतु	साँथुचा	हिलं, हिसा	हिलावसः
न्ह्योपाता	हँपाता	आदि ...	

(५) दापु-दासु

तना वने धुंकूगु जूसां वा आः छ्यलेम्वाःथें च्वंगु दापुदासु (नापतौल/ध्यबा) तय्गु नां व मात्रा (थुलिउलि) धइगु परिमाण क्यनीगु नां तनाः थमवं धइगु तात्तुनाः क्वय् बियाच्वना-

यँ	***भाँतय्***	***यँ***	***भाँतय्***
अय्तछि	अय्ताछि	बाल्ह	बाँल्हा, बाखि
पँल, पँल्ह	पँला, छखि	बगल्ह	बगला, न्यखि
लति	मिखाफुति, लाल	अँगुछि, क्वल्छि	आँगुछि, कोलाछि
छलंगु	छलांगु	म्हुग्छि	म्हुकूछि
तःहा, चिहा	तःहाक, चिच्याहाक,	चकंछि	चक्छि, जःछि
धिब्छ	धेबाछगः, ध्याछः	न्यागः	ङागः
भिगः	हिगः	न्याना	ङाना
भितका, भिर्का	हिर्का	आदि ...	

मामां वनेबलय् यक्वं थज्याःगु खँग्वःत लुयावइ । थुकिं नेवाः भाय्या खँग्वः धुकू अप्वय्का बी । खँग्वः धुकूयात थुकिं तःमि याइ । म्वाःसां म्वाःसां मेमेगु भाय्या खँग्वः त्यासा काय् मालीमखु । सिकसिकं भीगु थाय्या नां मेमेपिसं तइब्यू थें स्व जक स्वयाः, न्यनाः भीगु भाय् तःमि जुइमखु । भीगु थाय्या थःगु हे पुलांगु नां दय्कदय्कं यँ, यल, ख्वप, व भाँतयात कथहं काठमाडौं वा कान्तिपुर, पाटन वा ललितपुर, भादगाउँ वा भक्तपुर अले बनेपा वा बण्डिकापुर नामं गौरव वा ग्यसु ताय्काच्वन धाःसा अले बुलुहुँ भीसं थाय् नं त्वःतावन धाःसा नेवाःतय्गु नेपाः गन ल्यनी ?

लोकवार्ता : पाल्पा

शैक्षिक सत्र २०७१/७२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं न्हापांगु दँ, न्यागूगु पत्र लोकवार्ताया आंशिक पाठ्यक्रम अन्तर्गत क्षेत्रकार्य स्थलगत प्रतिवेदन न्ह्यःब्वयत् शैक्षिक सत्र २०७१/०७२ या विद्यार्थी पुचलं नेपाया ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, सामाजिक व धार्मिक महत्वं जाःगु पाल्पा, तानसेनयात ल्यल। थुगु अध्ययन ज्या ताःलाकेत नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया शिक्षक व विद्यार्थी पुचः वि.सं. २०७३ फागुन ३ निसें ६ गतेतक तानसेन, पाल्पा शैक्षिक अध्ययन भ्रमण यात। भ्रमणय् ब्वतिकाःपिं-

शिक्षक पुचः

प्रा.डा. चन्द्रमान वज्राचार्य
सह प्रा. डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
उप प्रा. वज्रमुनि वज्राचार्य
उप प्रा. राजित बहादुर श्रेष्ठ
उप प्रा. निर्मला श्रेष्ठ
शि.स. शरद कसाः
आ.शि. जीवनकुमार महर्जन
आ.शि. दीपा महर्जन

विद्यार्थी पुचः

अमिर महर्जन
अर्विन्द्रमान सिं
विजय वज्राचार्य
वीणा महर्जन
दर्शनवीर शाक्य
जसना राजभण्डारी
केशरी प्रधान
राकेश महर्जन
रानीशोभा महर्जन
उमेश्वरमान प्रधान

पाल्पाया म्हसिका

नेपाः देय्या ५ नं प्रदेशया १४ गू जिल्लामध्ये पाल्पा जिल्ला छगू पहाडी जिल्ला खः । पाल्पा जिल्लाय् नं चाहिलेबहःगु पर्यटकीय नापं व्यापारिक केन्द्र तानसेन नगरपालिका बुटवलं ३९ कि.मी. अले यँ नं ३१० कि.मी तापाक दु । पाल्पा जिल्लाया सदरमुकाम तानसेन आनन्ददायी मौसमया हुनिं थ्व नगरया महत्व अप्वया वनाच्वंगु दु । श्रीनगर डाँडाया मुलय् च्वंगु तानसेन नगरपालिका समुद्र सतहसिबें १,३७१ मिटर उचाइलय् दु । थुकिया भौगोलिक स्थिति विश्व मानचित्रय् २७ डिग्री ५० मिनेटनसें २७ डिग्री ५३ मिनेट उत्तर अक्षांश व ८३ डिग्री ३१ मिनेट निसें ८३ डिग्री ३५ मिनेट पूर्व देशान्तरय् लाः ।

प्राकृतिक सुन्दरता जाःगु तानसेन नगरय् नेवाः व मगर जातितय्गु बसोबास अप्वः दु । राणाकालय् तानसेनयात नेपालमण्डल धुंकाः महत्वपूर्ण राजनीतिक व प्रशासनिक अखडाया रुपय् कयातःगु दु । थाज्या व धातुकलाया नितिं प्रसिद्ध तानसेन मधेश व पहाडया दथुइ मू व्यापारिक थाय् नापं खः । मौसम सफा जूगु न्हि तानसेनं धवलागिरी, अन्नपूर्ण, मनास्लु, गौरीशंकर, व मेमेगु यक्व हिमशिखरया यइपुक लू स्वय्खनी । नेपाः देय् एकीकरण जुइ न्ह्यः तानसेन, पाल्पा छगू बिस्कं व शक्तिशाली राज्य कथं म्हसिका बियाच्वंगु खः । प्राकृतिक सौन्दर्य, शीप, कलापाखें तःमिगु ऐतिहासिक तानसेन नगर आधुनिकतापाखें वनेत जुरुमुरे जुयाच्वंगु दु । पुलांगु इलय् सेनवंशी राजातय्गु राजधानी तकं जुइधुंकूगु तानसेन नगर इतिहास मालेज्या व अन्वेषणयात पियाच्वंगु दु ।

न्हूगु संरचनाय् तानसेन

नेपाःया पाल्पा जिल्लाया तानेसेन नागरपालिकाय् वि.सं. २०४८ सालय् ११ गू वडा दूगु अले लिपा ४ गू वडा तनाः १५ गू वडा दु अले २१.७२ वर्गकिलोमिटर क्षेत्रफल व ३१,१६१ म्ह जनसंख्या दु । न्हूगु मापदण्दकथं नगरपालिका दय्केत पहाडी जिल्लाय् ३५,००० जनसंख्या माः । आः वया लिकलागु बाराडी, मदनपोखरा, तेल्घा, बन्दपोखरा, बौघापोखराथोक, बौघागुम्हा, अर्गली गाभे यानाः न्हूगु तानसेन नगरपालिकाय् कालीगण्डकी खुसिनिसें तिनाउ खुसीतकया भूभाग दु । थौकन्हय् तानसेन नगरपालिकाय् १०९.८ वर्गकिलोमिटर क्षेत्रफल भूभाग दुसाः ५०,४०५ जनसंख्या दु । थ्व तानसेन नगरपालिका आः वया वडा ल्याः १४ गू जक दु ।

तानसेनया मू थाय्

अमरसिंह थापां सन् १८०७ ई.सं.य् दय्कूगु अमरनारायण देगः, सन् १९२७ य् खड्ग शमशेरं दय्कूगु व प्रताप शम्शेर ज.ब.रां. जिर्णोद्धार याःगु तानसेन दरवार, खड्गशमशेरं दय्कूगु शीतलपाटी (गोलघर), ब्रिटीश भारतीय फौजयात बुकूगु लसताय् सन् १८१४य् उजीरसिंह थापां दय्कूगु भगवती देगः, पाल्पा जिल्लाया दक्कले पुलांगु बौद्ध विहार कथं नांजाःगु आनन्द विहार नापं महाचैत्य विहार, महाबोधी विहार, वीरेन्द्र क्यबः, पश्चिमा शैलीं दय्कूगु त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पसया प्रशासकीय भवन, पाल्पाली ढाका उद्योग, करुवा उद्योग, श्रीनगरडाँडा, परिलोक वन थ्व नगरया मू चाहिलेबहःगु सम्पदात खः । तानसेनं १६ किलोमिटर उत्तरय् कालीगण्डकी खुसि सिथय् खड्गशमशेरं थः यःम्ह लानी तेजकुमारी देवीया लुमन्तिइ दय्कूगु रानीघाट दरबार (रानीमहल/नेपाःया ताजमहल), ९ किलोमिटर पश्चिमय् कालभैरव व उगु देगलय् दुगु एसिया हे तधंगु लीया त्रिशुल छकः वनेमाःगु थाय् खः ।

तानसेनया नामाकरण

पाल्पा जिल्ला मूलतः मगःतय्गु थाय् खः । थ्व थाय्या नां मगः भासं टान व सिंङ स्वानाः जूगु खः । मगः भासाय् टानया अर्थ हाथा खःसा सिंङ या अर्थ सिँ अले टानसिङया अथं हाथा दय्केगु सिँ धइगु थाय् खः । थ्वहे टानसिंङ लिपा तानसेन जूवंगु (टानसिंङ – तानसिन – तानसेन / ङ – न, इ – ए)

खनेदु । थ्व थाय्या नां लिसे भारतया नांदंम्ह शास्त्रीय संगीतज्ञ तासेनया नां नं स्वानाः धाय्गु याः । यद्यपि थ्वलिसे स्वापू छु नं खनेमदु ।

इतिहासय् तानसेन

इतिहास जानकार निर्मल श्रेष्ठया कथं विसं १८४४ य् महादत्त सेनं 'श्रीनगर सहर' दय्का बस्ती विस्तार याःगु खः । टुँडिखेलया म्हुतुंनिसें नारायणद्यः जुया असनत्वाः, सितलपाटी, भगवतीत्वाः जुयाः कैलाशनगरतक दुगु थ्व पुलांगु बस्ती खः । सिल्खानटोल, टक्सार बुलुहुँ लिपा बस्ति न्यनावंगु त्वाः खः । पश्चिमया राजधानी नं थ्व हे जुल । इटालीया प्रसिद्ध विद्वान अले इतिहासकार प्रोफेसर जोशेफ टुचीया धापूकथं पाल्पा जिल्लाया अस्तित्व ईसाया न्यागू शताब्दीपाखे हे दय्धुंकूगु दु । उगु इलय् भारतवर्ष व चीन प्रदेशया तधंगु लागा मंगोलियाया आधिपत्यय् थ्व लागा न्ह्यानाच्वंगु खः । वय्कःया भनाइ कथं मंगोलियन शब्द वाल्वा पाखें पाल्पा जूवंगु खः । मंगोलियन वाल्वाया अर्थ सीप कला व कालीगढ खः ।

भारतय् मुगलतय्गु आक्रमण सह याय् मफयाः तुथारय सेन पैयागं बिस्यूं वयाः बुटवलया लँजुया रिसिङ (रिब्दीकोट, ८ फेक) य् च्वना थःगु स्वतन्त्र राज्य स्थापना यात । तानसेन वय् न्ह्यः सेनवंशीय जुजुपिं शिलाङथोकया न्ह्यने लाःगु पुरानकोटयात थःगु राजधानी दय्काः शासन याःगु इतिहासय् उल्लेख दु । वि.सं. १३६३ य् तुथारय् सेननिसें प्रारम्भ जुया पाल्पा राज्यया संस्थापक धाइम्ह रुद्र सेनं १५६६ य् पाल्पाय् राज्यया पलिस्था याःगु खः । गुकिया राजधानी तानसेन खः । झण्डै ४,९८ वर्षतक शासन याःपिं पाल्पाली सेन जुजुपिं मध्ये लिपांम्ह पृथ्वीपाल सेनया इलय् बहादुर शाह व भीमसेन थापाया रणनैतिक चार्तुयाइँ नं पाल्पा राज्य वि.सं. १८६१ य् नेपाल राज्यस दुथ्याकल । मुकुन्द सेन प्रथमया नेतृत्वय् पाल्पां काठमाडौं, धनकुटा व भोजपुरतक नं राज्य विस्तार याःगु खने दु ।

तानसेनय् नेवाः जाति

इतिहास स्वयेगु खःसा नेपाः गालं नेवाःत पिने वनेमाःगु तःताः कारण दु । नेवाःत गुथि, भ्वय् यक्वः न्याय्के माःगुलिं साहुतय्के कयातःगु त्यासा पुले मफयाः छेँ बुँ मियाः वंगु खः । अथेहे पृथ्वीनारायण शाहनं स्वनिगः त्याके

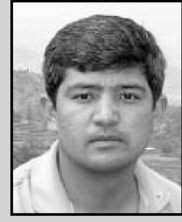
धुंकाः याःगु अत्याचार गथे मल्ल जुजुपिंत ग्वाहालि याःगु आरोपय् सर्वस्व हरण, स्याय्‌गु, देसं पितनाछ्वय्‌गु कारणं चांचां हे नेपाः गालय् च्वंपिं नेवाःत विस्थापित जुल । हाकनं रणबहादुर शाहया पालय् तः कैया महामारी वय्‌वं छखाः छेँय् संुयात नं ल्वचं कल धाःसा सकल परिवार हे देय् त्वताः वनेमाःगु । थुकिं यानाः यक्वः हे मनूत येँ देय् त्वःताः वनेमाल ।

पाल्पाय् नेवाःत सेनकालनिसें हे वंगु खनेदु । भाषा वंशावलीइ उल्लेख यानातःगु कथं नेपाल संवत् ६२२ पाखें रत्न मल्लया शासनकालय् कुकु नांया भोटे देवान आदि भोटेतय्‌सं यक्व दुःख ब्यूगु जुयाः सेन जुजुयायाके सैनिक सहयोग कयाः भोटेतय्‌त स्याःगु उल्लेख दु । थ्व प्रसंगं नेपाःगाःया मल्ल जुजु व पाल्पाया सेन जुजुतय्‌गु बांलागु सम्बन्ध दुगु खनेदु । उगु इलय् हे नेवाःत व्यापार व्यवसाय व निर्माण ज्याया निंतिं पाल्पा वंगु खः । थ्व खँ आःया पाल्पा जिल्लाया भैरवस्थान गाविस व उकिया छचाखेरं दुगु नेवाःशैलीयागु छेँ व छेँया झ्याः, लुखा, थामय् कियातःगु काष्ठकलाया बांलाःगु दसू नापं नेवाः संस्कृति, रीतिरिवाज, भेषभूषा, खानपानं पुष्टि याइ ।

महादत्त सेनया शासनकालय् पाल्पाया श्रीनगर शहर (आःया तानसेन) पलिस्था यानाः सेन राज्यया राजधानी आःयागु तानसेनय् सारे याःगु खनेदु । व नगर दय्‌कूगु धकाः उल्लेख जूगु शिलालेखय् नेवाःतय्‌गु नां अंकित दु । थ्व खँ नेवाःतय्‌गु बसोबास तानसेनय् सेनकालंनिसें दुगु खनेदु । येँ नं पृथ्वीपाल सेनं सन् १२११ (वि.सं. १८६०) मा पाल्पा सामाकोट टक्सारया विष्णु महर्जन व बौझगरी महाजनयात टक्सार न्ह्याकी धकाः च्वयातःगु पौ नं थ्व खँयात पुष्टि याइ कि थन टक्सार नेवाःतय्‌सं न्ह्याकाच्वंगु अले व थासय् नेवाःतय्‌गु बस्ती दु धकाः । टक्सारय् हे भिंद्यःया देगलय् गंखय् 'स्वस्ति श्री सम्वत् १८६४ साल मिति पौष बढि १३ रोज ७ दथु टोलको भजन गर्ने भाइले यो घण्ट श्री ५ भीमसेन प्रति समर्पण थामी सुभम् ।' धकाः कीयातःगु हरफपाखें पाल्पाय् नेवाःतय्‌गु आगमन वि.सं. १८६४ सालय् सिबें न्ह्यःहे जुइधुंकूगु खनेदु ।

अथेयाना वि.सं. १८८६ सालय् आश्विन सुदि ४ रोज ६ बख्तावर सिंह थापाया पालय् चौधरी अमालीं छेँ पजनी मयाय्‌त, थःगु पक्का छेँ दय्‌का पलिं चिनां नगर बांलाकेत तानसेनया महाजन व्यापारी नेवाःत मणीराज, मेहखान, साधुराम, मनीरत्न, तेजनारायण, चुकढीदेवी, नरसिंह (समर नरसिंह) आदिया नामय् दूगु लालमोहरं नेवाःतय्‌गु स्थायी बसोबास दुगु क्यनी ।

पाल्पाया नखःचखः

अमिर महर्जन

मूति

सांस्कृतिक रुपय् न्ह्यःने लाःपिं नेवाःतय् दच्छियंकं छुं नं छुं नखःचखः हनाच्वनी । पूर्खानिसें न्ह्यानावयाच्वंगु थज्याःगु नखःचखःया ल्यूने छुं नं छुं धार्मिक जनविश्वास सुलाच्वंगु खनेदु । थः जःखःया प्राकृतिक, सामाजिक प्रभावकथं नं नखःचखः हनावयाच्वंगु दइ । न्हियान्हिथंया ज्याय् लिमलाःफमलाः छुं भतिचा मानसिक व शारीरिक आराम काय्गु निंतिं नं नखःचखः हनाच्वंगु दु । थःगु जीवनपद्धतिनापं तप्यंक ग्वाहालि याइगु प्रकृति, पशुपंक्षी, ब्यां, सर्प, आदि पूजा यानाः नं नखःचखः हनाच्वंगु दु । प्रत्येक नखःचखः नेवाःतय्गु आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक, मनोरञ्जन व स्वास्थ्यनाप प्रत्यक्ष स्वापू दु धइगु धारणा दु । ऋतुपतिकं सइगु सिसाबुसा नय्गुकथं नं नखःचखः हनाच्वंगु दु । थम्हं थःत तकं सम्मान याय्कथं म्हपुजा नखः हनाच्वंगु दु । थःगु जीवनय् छुं भतिचा न्ह्याइपुकेत अर्थात् मनोरञ्जन याय्त, धार्मिक विश्वासकथं मुक्ति प्राप्त याय्त, पापं मुक्त जुयाः धर्म लाकेत थीथी इलय् जात्रा, प्याखंत ब्वय्गु, स्वय्गु यानाच्वंगु दु । थथे थःगु जीवनयात व्यवस्थितकथं न्ह्याकेत हनाच्वंगु नखःचखः, जात्रां नेवाःतय्त सांस्कृतिकरुपं जक न्ह्यःने लाकूगु मदु कि थुकिं नेवाःतय्गु कलाकौशल, शीप व जीवनपद्धति नं न्ह्यब्वय्त तःधंगु भूमिका म्हिताच्वंगु दु ।

१. पाल्पाया नखःचखः

सामाजिक, प्राकृतिक परिवेशकथं मनूतय् नखःचखः नं फरक फरक जुयाच्वनी । तानसेनया नेवाःत ख्वप, यँ, यल व विभिन्न थासं वनाः बसोबास यानाच्वंपिं जूसां नं थनया सामाजिक, प्राकृतिक फरक परिवेश व वातावरणं

यानाः थः पूर्खा हनावयाच्वंगु नखःचखः नापनापं थःगु हे मौलिक नखःचखः नं हनाच्वंगु दु । तानसेनय् नेवाःतय्सं हनावयाच्वंगु थीथी नखःचखः व जात्रा थुकथं दु :

१.१ गथांमुगः चःह्रे

नेवाःतय्गु नखःचखःमध्ये दकले न्हापां वइगु नखः गथांमुगः चःह्रे खः । दिल्लागा चतुर्दशीकुन्हु हनीगु थ्व नखःबलय् भूत, प्रेत वाय् यंकेगु धकाः गथांमुगः वा घण्टाकर्ण दय्काः वाय्गु चलन दु । भूतप्रेतं थीमफय्क धकाः लुँ, वहः, सिजः, ली आदिया अंगू न्ह्याय्गु चलन नं दु ।

तानसेनय् गथांमुगः चःह्रे राणा शासनकालंनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु दु । थ्व दिंखुन्हु छेँखापतिकं सुथय् भिन्द्यः पूजा याःवनी । छ्वासय् स्वका तुति दय्काः न्हाय्पंकथियाम्ह गथांमुगः थनातइ । नापं लँ पनाः जगाः काय्गु याइ । जगाः कयाच्वंम्हेसित ध्यबा मबिल धाःसा 'घण्टाकर्ण सरको नाति गयो' धकाः हाय्केगु याइ । जगाः काइबलय् नांजाःम्ह कलाकार गंगा दाईनं च्वयाब्यूगु लाखेयागु ख्वाःपाः हासाय् तिकी । लिपा बहनी जुल कि खुसिइ वाय्यंकी । व हे बहनी म्ह्याय् जिलाजं सःताः समेबजि नकाः नखः हनी ।

१.२ नागपंचमी

श्रावणशुक्ल पंचमीखुन्हु हनीगु थ्व नखःबलय् नागयात पूजा यानाः थःगु लुखाय् नागया तस्वीर तिकेगु याइ । तानसेनय् छगू किम्बदन्ती दु । छखा छेँय् न्ह्याबलें नाग वयाः दुःख बीगु यानाच्वन । व छेँय् च्वंम्हेसिनं नाग पंचमीखुन्हु थःगु छेँया लुखाय् नागया किपा तयाः पूजा यानाबिल । उबलेनिसें नागं दुःख मबिल धयागु बाखं दु । थ्व हे जनविश्वासं यानाः ९५ प्रतिशत मगः व ब्राम्ह्ण व ५ प्रतिशत नेवाःतय्सं नागया पूजा यानाः नखः हनावयाच्वंगु दु ।

१.३ गुंपुन्हि व सापारु

गुंपुन्हियात छगू तःधंगु नखःकथं कयातःगु दु । थ्व न्हिखुन्हु ब्यांयात जा नकेगु चलन नं दु । ब्यांयात जा नकेगु धकाः फकंयागु अचार, जा व क्वाति तयाः छेँया भ्यालय् लुखाय् तयाः नकेगु याइ । ब्यांयात जा नकेगु धयागु ब्यांयात स्याबासी बीगु लागि खः धाइ । छगू किम्बदन्तीकथं तानसेनय् छम्ह

पाल्पाया सायाः ।

घण्टाकर्ण दुगु जुयाच्वन । घण्टाकर्णं मस्त नय्गु व न्हाय्पं निपातय् गं घानाः बस्तीइ च्वंपिंत हैरान यानाच्वन । छन्हु बहनी घण्टाकर्णया न्ह्यःने ब्यां छम्ह ट्वार्र ट्वार्र हालाच्वन । व हे ट्वार्र ट्वार्र हालाच्वंगुयात घण्टाकर्णं राम राम धयाच्वंगु ताल । घण्टाकर्णं व ब्यांचां राम राम धयाच्वंगुलिं व ब्यांयात स्याय्गु कुतः यात । लिपा व ब्यां तिं तिं न्हुयाः छगू दलदलय् वन । नापनापं घण्टाकर्ण नं दलदलय् दुबिनाः सित । थथे छम्ह ब्याँचां घण्टाकर्णयात स्याःगुलिं हरेक दँया गुंपुन्हिखुन्हु ब्यांयात जा नकाः नखः हनी ।

गुंपुन्हि बहनीखुन्हु भजन हालीपिंसं भजन हालाः च्वनीसा सुयां छेँय् मनू मदुगु जूसा उगु छेँया जःपिंसं वर्षात् वा टेन्ट ल्यूने खिपतं चिनाः शहर चाःहिलेगु याइ । अले ख्वपय् च्वंपिंसं मिसाम्हसित धाःसा ताहामचा हय्गु याइ न्हापा न्हापा । आः सापारुखुन्हु जक ताहामचा हय्गु याइ । यँ, यलं वयाः च्वंवःपिंसं थथे याइमखु । सापारुखुन्हु गांया सुं मुली मन्त धाःसा पंयागु ख्वाःपाः छगू साया दय्काः हाकुगु कम्मलं भुनाः ८-१०-१२ म्ह जानाः क्वबियाः देय्

चाःहिकेगु याइ । थ्व क्षेत्री, मगःपिंसं याइसा नेवाःतय्सं सा छम्ह वा मचायात म्हासुगु कापतं भुंकाः नौ बुइकाः देय् चाःहिकेगु याइ । गुम्हेसिनं रामायण निर्गुण कनाः बासा वा दक्व मुंकाः चाःहिलेगु यानाः सापारु हनी । थ्व मुख्य यानाः शितलपाटी व दरबार न्ह्यःने चाःहिकी ।

१.४ यलपञ्चदान

तानसेनय् यलपञ्चदान यलं वयाच्वंपिंसं हनेगु याइ । थ्व पञ्चदानया निंतिं गुथि नं स्वनातःगु दु । व हे गुथिं दान काःवःपिं शाक्य, बज्राचार्यपिंत पञ्चदान बियाः नखः हनी ।

१.५ गणेशचौथी

तानसेनय् नेवाःतय्सं माने याइगु नखःचखःमध्ये गणेशचौथी वा खुँद्यः पूजा नं खः । थ्व नखःखुनु बहनी खिचा हालेधुंकाः सुकुन्दाय् मत च्याकाः गणेद्यःया पूजा याःवनी । गणेद्यःया पूजा यायत पालिजास्वां मदय्कं मगाः । पूजा सिधय्काः समेबजि नापं हलिमलि, तुसि, आम्सी नय्गु याइ । थ्व दिंखुन्हु गुलि घासा तयाः नय्फत उलि हे मोहनी नखःबलय् नं नय्फइ धयागु धापू दु । पूजा याइबलय् तुसि, आम्सी, हलिमलि नापं पउँ जक तयाः याइ । लिपा व हे पउँ, ध्यबा, तुसि, आम्सी पिने तयाबी । थ्व सुनां काल वयात पउँग्वः ध्यबा तःपिनिगु दशा सरे जुइगु जनविश्वास दु । थ्व दिनय् छेँजःया थकाली चन्द्रमा मखंक सुलाच्वनीसा लिपा चन्द्रमा खनेमन्त कि जक पिहांवइ नापं आम्सी छगः छगः नं घाय्गु चलन दुगुलिं यानाः खुँया दोष दइमखु धइगु धारणा दु ।

१.६ मोहनी

मोहनी नखः छगू राष्ट्रिय नखः खः । मोहनी नखः आश्विनशुक्ल प्रतिपदानिसें सुरु जुइ । प्रतिपदा छन्हु न्ह्यः जंगलय् वनाः चा कयाहइ । कन्हय्खुन्हु क्वः महानीबलय् छेँ पिने तयातःगु चा दुतयंकी । व चाय् फि भचा नं ल्वाकछ्यानाः ब्वताय् तयाः कःनि, तछ्व साइत स्वयाः ह्वली । अले बातां त्वपुयातइ । थथे ह्वलीगुयात नःलस्वां तय्गु धाइ । लिपा हरेक दिन व ह्वलातःगु नःलि स्वांयात नीलः तयाः पूजा याइ । दुतियाखुन्हु बहनी चन्द्रमा स्वय्गु चलन दु । थ्व स्वल कि भिं जुइ धाइ । थ्व तानसेनय् दक्वसिनं याइमखु । सीमित

जातिं जक याइ । थ्व चन्द्रमा स्वय्गुयात दुत्का चाँद धाइ ।

फूलपाती अर्थात् सप्तमीखुन्हु न्हापा राणातय्गु पालय् तिंख्यलय् क्वय् अमरगंज भैरव दुथाय् फूलपाती हयाः तयातइ । अले १२-१ बजे बाजं थानाः फूलपातीयात दुलिइ तयाः निशान छेँय् तय्यंकी । महाअष्टमी कूछिभ्वय्खुन्हु कर्णेलनापं फौज वयाः राजकीय सम्मान यानाः भगवती द्यःथाय् पूजा याइ । नेवाःतय्सं थःथाय् दुगु लबःयात सफा यानाः आगमय् थापना याइ । बहनी कालरात्री धकाः पूजा याइसा नेवाःतय्सं कूछिभ्वय् नइ । महानवमीखुन्हु हरेक देवदेवीयागु पूजा याःवनी । अले लिपातिनि थःगु छेँय् पूजा यानाः बहनी भ्वय् तयाः नखः हनी । न्हापा थ्व दिंखुन्हु बलि बीगु याःसा थौंकन्हय् बलि बीगु मयाय् धुंकल । दशमी टिकाखुन्हु पूजा यानाः थापना यानातःगु ज्याभः क्वकयाः बिसर्जन याइ । बिसर्जन याइबलय् ज्याभः कयाः छेँया कजि वा छेलिइ स्वकः ह ह ह धकाः दिकी । लिपा पूजा यानातःगु सँला क्वकयाः पालु भचा अप्वः तयाः समेबजि नय्गु याइ । व हे न्हिखुन्हुनिसें थःसिबें थकालीपिंथाय् फलफूल ज्वनाः सिन्हः त्यूवनी । टिकाखुन्हु थापना यानातःगु नःलिस्वां, क्वखा, मोहनी सिन्हः तिकाः गच्छेकथं दक्षिणा बी । थथे यानाः एकादशीतक टिका तिनाः लिपा नःला स्वनातःगुयात बिहारय् प्वंकाः मोहनी नखः क्वचाय्की ।

१.७ स्वन्ति

स्वन्ति नखः कार्तिककृष्ण त्रयोदशीखुनुंनिसें हनी । क्वःपुजा, खिचापुजा, लक्ष्मीपुजा, म्हपुजा व किजापुजा यानाः स्वन्ति नखः हनी । स्वन्ति नखः हनेत छेँय् च्वंपिं मिस्तसें लच्छि न्ह्यःनिसें तयारी यानाच्वनी । तानसेनयागु चलन वा बाध्यता धाय् अन स्वन्तिया लागि माःगु ज्वलंत बजारय् न्याय् मदुगुलिं थथे याय्माःगु खः । थ्व नखःखुनु घ्यः कुँ नं थनेगु याइ नापं चौरासी व्यञ्जनयागु घासा दय्काः लक्ष्मीपुजा याइ । लिपा म्हपुजा व किजापुजा यानाः कन्हय्खुन्हु लक्ष्मीपुजायागु प्रसाद वा लक्ष्मीपुजायागु स्वां क्वकयाः थः परिवार व म्ह्याय् जिलाजं सःताः समेबजि नयाः स्वन्ति नखः क्वचाय्की ।

१.८ योमरि पुन्हि

थ्व नखः मंसिर पुन्हिखुनु हनी । छन्हु न्ह्यः योमरि दय्कातइ । कन्हय्खुनु दय्कातःगु योमरि तयाः पुजा वनी । लिपा १६ गः योमरि, बायो मायो नापं

फुम्हेसें थीथी मूर्ति दय्काः न्हूगु वायागु भकारी तयाः स्वनी । योमरि स्वंगु प्यन्हु लिपा फुसा भिंखुगः योमरि तयाः मफुसा साधारण पुजा यानाः स्वनातःगु योमरि क्वकाइ । लिपा म्ह्याय् जिलाजं सःताः नखः हनी ।

१.९ सिथिनखः

सिथिनखःखुनु थीथी कथंया वः दय्काः नय्गु याइ । थ्व परिवारया जःपिं जक च्वनाः हनी । थ्व नखः हनेगु मू हुनि धैगु स्वन्ति सिधल कि प्यला तक तानसेन पिने वनाः व्यापार, व्यवसाय याःवनी । लिपा व्यापार यानाः लिहांवइ । व्यापार व्यवसाय यानाः प्यलातक छुं नं नखः हने मखंगुलिं थ्व नखःयात सितिं वःगु नखः धकाः थीथी परिकारयागु वः, चतांमरि दय्काः भ्वय् नयाः हनी । तानसेनय् थीथी थासं वयाच्वंपिं दुगुलिं थन व हे थाय्कथं नखःचखः हनावयाच्वंगु दु । थ्व थीथी नखः नापं भगवती जात्रा, रोपाइँ जात्रा, बाघजात्रा, न्वांगी नय्गु (धौ, चिनी, हाम्वः व जाकि तयाः दय्कातःगु खाना), पाहांचःह्रे, बिस्काः जात्रा, लगं जात्रा आदि नं हनावयाच्वंगु दु ।

लिखँ

संस्कृति मानवीय पहिचान खः । थ्व हे मौलिक संस्कृतिं यानाः भ्मी नेवाःयागु म्हसीका बियाच्वंगु दु । भ्मीगु नखःचखः ईकथं दय्कातःगुलिं थुकीदुने वैज्ञानिकता नं खनेदु । उकिं नखःचखः मनोवैज्ञानिक, वैज्ञानिक, आर्थिक, सामाजिक, मनोरञ्जननाप स्वापू दु धकाः भ्मीसं धाय्फु । मनूतय् लिमलाः फमलाः ज्या यानाच्वनी । गुकिं यानाः आराम याय्गु ई मदयाच्वनी । ईकथं नसात्वसा नयाः नखःचखः हन धाःसा शरीरयात पौष्टिक तत्व नं दइ । नापं आराम नं दइ । आराम निगू कथंया जुइमाः । शारीरिक व मानसिक आराम । मानसिक आराम ख्याः याय्गु, न्हिलेगु, लसता प्वंकेगु खःसा शारीरिक आरामकथं ईकथं नसात्वसा नयाः याइ ।

तानसेनय् नेपाःयागु विभिन्न थासं नेवाःत वनाः च्वनाच्वंगु खनेदु । अथेजूगुलिं थनयागु सांस्कृतिक पहिचानय् एकरुपता खनेमदु । अथेखःसां थनयागु जात्रा पर्व हनेगुली धाःसा एकरुपता खनेदु । भगवती जात्रा, रोपाइँ जात्रा, बाघ जात्रा, अमरनारायण जात्रा थनयागु मुख्य जात्रा खः ।

तानसेनय् हनावयाच्वंगु नखःचखः नं बुलुहुँ न्हनावयाच्वंगु दु । थुकिया मू

हुनि धैगु अनयागु लजगा, अन थासय् वःगु ह्यूपाः नापं नखःचखःया महत्वबारे जानकारी बीमफुगु खं यानाः खः । लजगायागु सिलसिलाय् विभिन्न थासय् वंगु खनेदु । गुकिं यानाः नखःचखः नं ल्वःमंकाः वनाच्वंगु दु । अथेजूगुलिं नखःचखःयात परम्पराथें मयासे ईकथं न्ह्याकायंकेगु संस्कृति दय्काबिल धाःसातिनि झी नेवाःतय्गु नखःचखः ल्यनाच्वनीगु खनेदु ।

लिधंसा

तुलाधर, प्रेमशान्ति (ने.सं. ११२०) *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास*। यें : नेपालभाषा एकेदमि ।

बस्याल, टुलराज (ने.सं. ११२४) 'पाल्पा दर्शन' ।

श्रेष्ठ, पद्म (ने.सं ११२५) *नेवाः*। यें : स्यस्यः समाज ।

सिंह, दशरथमान (विसं २०७३) *त्यो समय, त्यो परिवेश : मेरो जीवनयात्राको संस्मरण*। काठमाडौं: न्हूजः गुथि ।

खँल्हाबल्हा : बाबुरत्न शाक्य (४५ दँ), टक्सार, तानसेन
कल्पना श्रेष्ठ (४८ दँ), बसन्तपुर, तानसेन
शम्भु श्रेष्ठ (५० दँ), बसन्तपुर, तानसेन
कृष्णप्रसाद शाक्य (८० दँ), टक्सार, तानसेन

सुकुन्दा दय्केगु प्रविधि

अर्विन्द्रमान सिं

मूति

लोक धाय्वं छगू निश्चित थाय् व अनया समाज थुइकी । छुं जाति विशेषं स्थानीय तवरं लोकपरम्पराकथं सिर्जना याइगु कला लोककला खः । थुकी सङ्गीतकला, चित्रकला, नृत्यकला, काष्ठकला, धातुकला, शील्पकला आदि विविध विधा दुथ्याः । तानसेन पाल्पाया छगू लोककला धातुया सुकुन्दा दय्केगु नं खः ।

१. लोककलादुने धातुकला

धातुकला स्वंगू कथंया दु । धाले यानाः, दायाः व धाले यानाः दायाः दय्कीगु । धातुकलाय् द्यः व छु नं कथंया थलबल दय्केत न्हापां सि (मैन)यागु दय्की । थःत गज्याःगु माःगु खः, अज्याःगु मैनया दय्की अले लिपा उकी चुलुसेच्वंगु चां/कुमिचां नःगु चां भुनी । हाकनं उकियात ह्याउँगु चाय् स्वः ल्वाकाछ्याना तःगुलिं भुनी । अले दुने दुगु मैन क्वाकाः ह्वः छह्वः दय्का पिने पिकाइ । मैन दक्व लिकाय् धुंकाः उगु खालि थासय् धातु नाय्का जाय्की । लिपा भुनातःगु पिनेयागु चा तछ्यानाः लिकाइ ।

दायाः दय्कीगु धातुकला गथेकी द्यः दय्केत न्हापा धातुया पत्रयात ल्यूनें दायाः/छ्यानाः थःत माःगु कथंया आकार बिइ । अले लिपा थथे छ्यानाः दय्कातःगु थीथी अंगयात लिसं तयाः स्वाना द्यः, थलबल तयार याइ । गुबलें दायाः/छ्यानाः दय्कूम्ह द्यःया सिंहासन धाःसा धाले यानाः नं दय्की । अथे हे धाले यानाः दय्कूम्ह द्यः जूसा वया सिंहासन दायाः/छ्यानाः दय्की । विशेषयानाः थुज्वःगु ज्यायात आपालं नेवाःतय्सं थःगु लजगाकथं न्ह्याकाच्वंगु दु । थौंतक नं परम्परागतरुपं द्यः नापनापं धार्मिक रुपय् व मनूतय्गु दैनिक

रुपय् छ्यलीगु थलबल, कलः, पूजाभः, कोतः अन्ति, कलश, पानस, सुकुन्दा, पाला, गं, घः, करुवा, ताँफ, गिलास, देमा, बाता, कराइ, कसौडी, दाला, फोसि, तेप आदि दय्काच्वंगु दु ।

२. तानसेनय् सुकुन्दा दय्केगु प्रविधि

मनूया सभ्यतायात जीवन्त याय्गु ज्या उद्योग नं छगू खः । व्यापकरुपं उपभोगया नितिं उत्पादन याय्गु आवश्यकता बोध याय्सिबें न्ह्यः हे मनूतय्सं थःत माःगु उपभोग्य वस्तु उत्पादन याइ । घरेलु उद्योग गुलि बांलाक्क न्ह्याः वनेफत उलि हे समुदाय व समग्र देशया हे विकास जुइ । तानसेन, पाल्पाय् नेवाःतय्गु आगमन १८६४ संवत् सिवें न्ह्यःनिसे दुगु व टक्सार न्ह्याकूपिं नेवाःत जूगुलि थनया नेवाःत ताः इलंनिसें धातुया ज्या यानाच्वंपिं व थ्व ज्याय् तसकं सःपिं व स्यूपिं धकाः पुष्टि जूगु दु । नेवाःतय्गु धातुकला विशेष रुपं टानसेनया टक्सारय् ध्येबा दय्केगुली तक थ्यंगु दु । उबलेनिसें आःतक तानसेनया नेवाःतय्सं धातुया ज्या यानाः आःया पुस्तातक नं न्ह्याकाः हे च्वंगु दु । टक्सारय् ध्येबा, देगः, द्यः, थलबल दय्कीपिं थनया नेवाःतय्सं लिपाया इलय् तानसेयात करुवाया नितिं नं लोकंह्वाकूगु खः । आःवया धाःसा करुवाया उलि छ्यलाबुला मजूगु जुयाः थनच्वंपिं सकसिनं सुकुन्दा व झलर पानस दय्केगु यानाच्वंगु दु । करुवा ब्वय्गु वा सुयात उपहार बीमाल धाःसा जक न्यानायंकेगु याःगुलिं थनया धातुया ज्या याइपिं नेवाःतय्सं आःवया दक्कले अप्वः सुकुन्दा दय्केगु यानाच्वंगु दु ।

२.१ सुकुन्दा दय्केत माःगु कच्चा पदार्थ

२.१.१ रांग (टिन)

रांग[1] (टिन) छगू रासायनिक तत्व खः । कँ दय्केत सिजः ४ भाग सा रांग १ भाग ल्वाकछ्याइ । रांग गुलि अप्वः जुइ, कँ उलि हे कडा व तुयुसे च्वनी । रांग लिसं (निगू कँया वस्तु स्वाय्गु) तय्त छ्यली ।

---

१ टिन पेराडिक टेबलया १४ नं या लाइनय् दइ । थुकिया परमाणु ल्या ५० खः । वैज्ञानिक चिं क्ल खः । थ्व छगू संक्रमण धातु खः । रांगयात २३२ डिग्रीसेल्सियसय नाइ ।

२.१.२ सिजः

सिजः[२] थ्व छगू संक्रमण धातु खः । थ्वः ह्याँगूगु संतारसि रंगयागु जुइ । कें दय्केत सिजः व रांग ल्वाकछ्यानाः दय्की ।

२.१.३ जस्ता[३] (जिंक)

जस्ता छगू रसायनिक तत्व खः। थ्व छगू संक्रमण धातु खः । थ्व यचुगु खरानी रंगयागु जुइ । म्हासुगु कें दय्केत रांग, सिजः नाप जस्ता ल्वाकछ्याइ ।

२.१.४ म्हः (सीसा)

म्हः[४] रासायनिक तत्व खः । म्हःयात नेपाली भाषां सीसा धाइ । थ्व छगू संक्रमित धातु खः । म्हःया रंग वहः थें तुयुसे च्वंसां थुकियात फसं थीवं थ्व खरानी रंगयागु जुइ ।

२.१.५ मैन (सी)

मैन हाया छेँयात दाय्काः प्रशोधन याय्धुंकाः तयार जुइ । कस्ति लिकाय् धुंकाः ल्यंदनीगु हाछेँपाखें मैन दय्कीगु खः । द्यः वा थलबल दय्केत न्हापां मैनया प्रतिलिपि तयार याइ ।

२.१.६ कोइला

कोइला इन्धनकथं छ्यली । ऊर्जाया प्रमुखस्रोत कथं कोइलायात कयाःतगु दु । छु नं कथंयागु सिँ च्यानाः ल्यँदनिगु ह्यंग्वाःयात कोइला धाइ । मेगु छगू खनिज कोइला धाइ वा रेल कोइला नं धाः गुकियात खानीं लिकाइ ।

---

२ अंग्रेजी भासं कपर धाइः । थ्व पेरोडिक टेबलय् ११ नं या समुहलय् दु । थुकिया परमाणु ल्याः २९ खः । सिजःया वैज्ञानिक चिं ऋग खः । सिजः नाय्केत १०८४.६२ डिग्री सेल्सियसय् क्वाकेमाः ।

३ जस्तायात अंग्रेजी भाषां जिंक धाइ । थ्व पेरोडिक टेबलय् १२ नं या समुहय् दुसा थुकिया परमाणु ल्याः ३० खः । अले जस्ताया वैज्ञानिक चिं श्ल खः । जस्ता नाय्केत ४२० डिग्री सेल्सियय तापक्रम माः ।

४ सा अंग्रेजी भाषां लीड (Lead) धाइ । थ्व पेरोडिक टेबलय् १४ नं या समुहय् दइगु खःसा थुकिया परमाणु ल्याः ८२ खः । म्हःया वैज्ञानिक चिं एद खः । म्हः नाय्केत ३२८ डिग्रीसेल्सियस तापक्रम माः ।

२.१.७ चुलुगु चा / कुमिचां नःगु चा

कुमिचां नयातःगु चा तसकं चुलुसेच्वनी । थ्व जंगलय् जक दइ । थुकियात गामय् च्वंपिनिगु भाषां 'देवल माटो' वा 'धमिराले खाएको माटो' धकाः धाइ । मैनया थासायात न्हापां थ्व हे चां भुनीगु खः । बुट्टा कियातःगु मैनयागु थासाय् चिधंगु बुट्टाय् दुने दुने थ्यंक चां भुनेमाःगु जुया थ्व चां इलेगु याइ । थ्व चा तसकं हे चुलुसे व मसिनो जुइ ।

२.१.८ ह्याउँगु चा

ह्याउँगु चा ह्याउँसे, म्हासुसे च्वंगु जुइ ।पुलांगु छेँय् बँ इलेत छ्यलीगु चा थ्व हे खः । थ्व चा चुलुगु चा सिबें भचा ख्वातुसे च्वनी । थ्व चा गने धुंकाः कडा जुइ । धातु धाले यायबलय् चा तमज्याय्मा धकाः थ्व चां मैनयात भुनी ।

२.१.९ छ्याकः म्व

वा कलय् क्यलीबलय् वाय् दुगु जाकि व पिनेया ब्व अलग जुइ । व हे पिनेया ब्वयात म्व धाइ । सिँयागु थासायात चां जक भुनेबलय् तज्याइ धकाः चानापं थ्व म्व नं ल्वाकछ्याना भुनेगु याइ ।

२.२ सुकुन्दा दय्केत माःगु ज्याभः

२.२.१ मुगः

मुगः छुं नं वस्तुयात बलाघात वा छ्याय्त छ्यलीगु ज्याभः खः । थ्व ज्याभलय् म्वः व चु दइ । चुइ ज्वनाः म्वलं छ्याय्गु ज्या याइ । मुगः नँमुगः, सिँमुगः, लःमुगः, खतांमुगः, ख्वःमुगः आदि प्रकारया दइ ।

२.२.२ कतां

कतां नँया ज्याभः खः । थ्व त्याचिंक ताःहाकः जुइ । थुकिया हाकःया छखेपाखें जक च्वाउँसे वा पतचिंगु यानातःगु दइ । मेगु पाखें मुगलं छ्याना बुट्टा कीत थ्व ज्याभः छ्यली ।

२.२.३ घोंचा (घः)

थ्व छगू कथंया चाया थल खः । थ्व थलय् धातु तया नाय्की । थ्व थल

विशेषयाना: कँचां दय्की । कँचा गुलि गुलि मिं छुल उलि हे कडा जुइ । व हे जुया: थ्व चाया थल दय्का: उकी धातु नाय्केगु ज्या याइ ।

२.२.४ काप्छेली

नँयागु चिम्तायात काप्छेली धाइ । थ्व बस्तुयात काका: ज्वनेत दय्कात:गु ता:हाक:गु ज्याभ: ख: । निपू नँयात ऋसयाना छखे त:हाक: अले मेखे चीहाक: जुइ । चीहाक:थाय् नँयात द्यतुंका अर्धगोलाकार दय्कात:गु दइ । निगू नँ याना: गोलाकार जुइ । द्यतुंगु थासय् ह्व: दय्का: रिपिट छ्यानात:गु दइ । त:हाक:थाय् निपा:ल्हातं ज्वनीगु याइ । थ्व धातु नाय्का:त:गु घ:यात भट्टीं ल्ह्वनाहय्त छ्यली ।

२.२.५ चिम्ता

नँपातायात लथ्याना: निगू चु छखे हे स्वका: दय्कात:गुयात चिम्ता धाइ । ज्या कथं थुकिया हाक: व ब्या निर्धारण जुइ । सुकुन्दा दय्केबलय् कोइला ज्वनेत व चिचीधंगु घ: ज्वनेत थ्व चिम्ता छ्यली । अले गाले यानात:गु घलय् मेगु धातु तने मालधा:सां नं थ्व ज्याभ:या ग्वाहालि काइ ।

२.२.६ धग:

धग: छखे ज्वनेत नँया हाक: दइसा मेगु हाकलय् नँया गोलाकार गा:वंगु भाग दइ । थुकिया हाक:, गा: व गोलाइ मा:कथं निर्धारण जुइ । थ्व धग: गाले यानात:गु धातुयात तुया: थासाय् दुने प्वंकेत छ्यली ।

२.२.७ व:चा

किट धातुयात छ्याक: छ्याक: याना: दय्कात:गु ज्याभ: व:चा ख: । थुकिं छु नं धातु चुलेगु ज्या याइ । धाले याना: लिका:गु सुकुन्दायात चुलेत, बुट्टा बांलाकेत थ्व ज्याभ: छ्यली ।

२.३ सुकुन्दा दय्केगु विधि

धातुकलाय् ढालेयाना: दय्केगु प्रविधिइ छुं नं वस्तु दय्केगु ख: व थें च्वंगु थासा दय्केमा: । नेवा:तय्सं थासा अप्व:याना: मैनया दय्कूगु खनेदु । सुकुन्दा दय्केत न्हापालाक्क मैनयात नाय्का छाने याना: सफा याइ । मैनयात

सुकुन्दा दय्काच्वंगु थी थी लू ।

भचा भचा क्वाकाः ग्वारा यानाः दथुइ गाः वंकी । सुकुन्दाया चिकं तय्गु थल दय्केमाःगु जुयाः थ्व आकार बीधुंकाः थुकियात छगू त्यालय् कताकाः व त्याःयात चाःचाः हिइकी । थौंकन्हय् थ्व मेसिनं चाहिकी । ताःहाकःगु कतां छपू क्वाकाः थथे चाहुलाच्वंगु थासाय् क्वाःगु कतांनं विस्तारं थीका कुमाःनं चाःथल दय्कुथें थःत माःकथंया सुकुन्दाया म्हया आकार बी ।

आकार बीधुंकूगु थासाय् बुट्टा की । मेमेगु दिकेगु ब्वः, ज्वनेगु चू, मतः च्याकेगु ब्वः, सुकुन्दाया गणेद्यः, नाग आदि सियागु ल्हातं हे दय्काः बुट्टा की । थुपिं फुक्कं क्वाःगु मैनया भ्वलं थीकाः थीकाः लिसं तय्थें यानाः स्वाइ । सुकुन्दा गज्याःगु बुट्टा पिकाय्गु धकाः थन हे निर्धारण याय्माः ।

बुट्टा कीधुंकूगु मैनया थासायात मेथिचां (धमिरां नयातःगु चा) रंग तय्गु ब्रुसं रंग पाःथें चां इली । थ्व चा इलीगुया मू आजु धयागु चिचीधंगु बुट्टाया कापिकापि तक नं चा वनेमा व लिपा मेगु चां भुनीबलय् चिचीधंगु बुट्टा मस्यनेमा धकाः खः । थथे दुन नं पिनें नं ब्रुसं मेथिचां इलय् धुंकाः मैनया थासायात फसं जक गंकी । गने धुंकाः हाकनं छकः मेथिचा इली । थथे निक्वः तक मेथिचां इलेधुंकाः मैनया सुकुन्दाय् च्वंगु बुट्टात सुरक्षित जुइ ।

अनं लिपाः ह्याउँचाय् छ्याकःमो भचा भचा ल्वाकछ्यानाः मेथिचां निक्वः

तक इलेधुंकूगु मैंनया सुकुन्दायात हाकनं छक्वः दुने नं पिनें नं सालुसेच्वंक भुनी। थुकियात छन्हु न्हिच्छि चच्छि अथे हे गंकेत त्वतातइ। गनेधुंकाः आःधाःसा ख्वातुक्क दुने नं पिने नं न्हापा थें तुं भुनां न्हिच्छि चच्छि त्वःताःतइ।

थथे गनेधुंकूगु थासायात अन्तिम रुप बीत गलय् (भट्टी) तयाः उइ। उइधुंकाः थुकियात काप्छेलिं ज्वनाः भट्टीं लिकाइ। थुकिया मैन दक्वः नायाः तरल जुइ। अले छकूचा प्वाः खना मैन दक्व लिकाइ। थुलि लिपा थुकियात हाकनं छक्वः गलय् अखतं प्वाः क्वय्लाकाः तइ। थथे याय्बलय् ल्यंदनिगु फुकं मैन नायाः उगु प्वालं पिहाँवइ। थुलि लिपा सुकुन्दाया थासा तयार जुइ।

धातु नाय्का क्वफाय्गु कँया धातु दय्केत न्हापां घोँचाय् (घः) १ भाग रांग (टिन), ४ निसें ६ भाग ताक सिजः तयाः नाय्की। धातु नाय्केत न्हापां छघौ ई काइसा लिपा उकी तनाः तनाः यंकेबलय् १५ मिनेटं नायाः वनी। थथे यानाः दय्कूगु धातु तुयुसेच्वंगु बांलाःगु कँ (कांस) जुइ। १ भाग रांग (टिन), १ भाग जस्ता, ४ भाग सिजः तयाः नाय्केबलय् म्हासुनंगु धातु कँ तयार जुइ। रांगया भागय् म्हः नं ल्वाकछ्याय्गु याइ। रांग, म्हः, जस्ता, सिजः नाय्काः तयार जुइगु धातु कँ कडा जुइ। बुट्टा कीमाःसां अपुइ। तर गुलि गुलि जस्ता व म्हः ल्वाकछ्यात उलि उलि कमसलयागु कँ तयार जुइ। थःत गुगुकथंया धातु माःगु खः उकथंया घोंचाय् (घः) नाय्काः धवलं तरल धातुयात तुयाः चिग्वःगु घलय् प्वंकी। काप्छेलिं चिग्वःगु घःयात ज्वनाः थासाया प्वालं प्वंकाः तरल धातु थासाया दुने छ्वइ। तरल धातु दुने वनेवं हे धिक्का जुइधुंकी। अले थुकियात लखय् दुबे यानाः पिकयाः थासा तछ्याःसां ज्यू। छन्हु अथें तया कन्हय्खुनु जक चा तछ्याना लिकाइ।

थासा तछ्यानाः लिकाय् धुंकूगु सुकुन्दायात सफा याइ। न्हापा वःचां चुयाः सफा याइसा आः धाःसा ग्राइन्डरं सफा याइ। बुट्टा स्यंसा हाकनं मुगः व कतांया भरं बुट्टा मिले याइ। माःगुकथंया माःगु थासय् हाकनं बुट्टा कीमाःसां हाकनं की। थथेयानाः सुकुन्दा तयार याइ।

लिखँ

धातुकलाया करुवा/सुकुन्दा दय्केगुली तानसेनय् विशेष थाय् दु। अभ्र तानसेनया धातुकलां पाल्पा जिल्लाया म्हसीका देय्न्यंक बीत ताःलाःगु दु। पाल्पाली ढाका, करुवाया नितिं तानसेन देय्न्यंकं लोकंह्वाः। थथे देय्न्यंकं व

विदेशय् तकं लोकंह्वाःगु करुवा उद्योगया आयु धाःसा यक्व खनेमन्त । न्यू तानसेन करुवा उद्योग, पाल्पाली करुवा उद्योग व श्रीनगर पाल्पाली करुवा उद्योग यानाः तानसेनय् करुवा दयकीपिं मुक्कं स्वखा छैं जक ल्यं दनी । तर न्हूगु पुस्तां थ्व ज्यायात नाला कयाच्वंगु मदु । न्हूगु पुस्तां नालाः मकाःबलय् थ्व धातु उद्योग मेगु पुस्तातक थ्यनी मखुत । थ्व पुस्ता छगू धुंकाः पाल्पाया करुवा उद्योग नं मदइगु खनेदत । पाल्पाया न्हाय् करुवा उद्योग एकदम रुग्न अवस्थाय् लानाच्वंगु खनेदु । थ्व उद्योग संरक्षणया निर्तिं सरकारं छु नं क्वातुगु पलाः ल्ह्वंगु खनेमदु ।

न्हूगु पुस्ता थ्व ज्याय् च्यूताः तःगु खनेमदु । याकःचां जक यानाः नं सुकुन्दा दय्के फइमखु । महिनाया २५/३० हजार पारिश्रमिक दइगु थुगु ज्या याइपिं मनूत हे खनेमदु । भचा फोहोर ज्या जुयाः मनूतय्सं थुकी मन क्वमस्वाकूगु खनेदु । छगू लटया ज्या २०/२२ दिन लगे जुइगु याः । छगू लटय् ५ गः सुकुन्दा, १ मिटरया १ जोडी झलर पानस तयार जुइ । गुकिया बजाः मू २ लाख तक वइ ।

पाल्पायात उद्योगया रुपय् म्हसिकाच्वंगु धैगु हे थज्याःगु हे धातु व कापःया उत्पादन खः । सरकारपाखें छुं नं कथंया टेवा मदयाः व ज्या याइपिं मनूत म्हो जुयाः पाल्पाली धातु व्यवसायीत बुलुहुँ पलायन जुयावंगु खनेदु । उकिं नं कच्चापदार्थया समस्यां यानाः नं थ्व ज्या याइपिं म्हो जूगु खनेदु । न्हापा न्हापा जंगलपाखें कोइला काय्गु दुगुलिं ज्या याय्त तसकं अःपु । आःधाःसा विदेशं रेलकोइला हय्माःगु स्थिति दु । रेलकोइला नं इलय् थ्यनाच्वंगु खनेमदु । धातु दय्केगु निर्तिं कच्चापदार्थ रांग, म्हः, जस्ता व सिजः आवश्यक जू । थ्व कच्चा पदार्थया समस्या ज्यंकेत गांगामय् मनूत चाःहीका धातुया पुलां पुलांगु थलबल न्यानाहयाः उकियात गालेयानाः हाकनं न्हूगु धातुया सामानत दय्काच्वंगु खनेदु ।

न्हून्हू प्रविधि वय्धुंकूगु दुसां तानसेनया नेवाःतय्सं पुलांगु हे प्रविधिं ज्या यानाच्वंगु खनेदु । गनं मेपिन्सं यानाच्वंगु न्हूगू प्रविधि खनधाःसा व हे प्रविधि उमित नं ज्या वइथें च्वं धकाः व सामान हयाः ज्या यानाच्वंगु खनेदु । अथेयानाः जक थ्व उद्योग न्ह्यानाच्वंगु खनेदु । सरकारया उद्योग मन्त्रालयपाखें न्हू प्रविधित स्यनाच्वंगु खनेमदु । थनच्वंपिं नेवाःतय्सं ट्रेनिङ बिलं नं छम्हेसिनं हे ट्रेनिङ काःमवःगु खनेदु । मनूतय्गु थ्व ज्याय् मन क्वमसाःगुया मू कारण धैगु हे थ्व उद्योगं छुं नं सामान तयारी याय्त म्होतिं ३० न्हु ई काइ । थ्व ज्या यानाः

न्हियान्हिथं नय्त थाकुइगु व सामान तयार जुइधुंकाः नं इलय् हे मी फइ ला वा मफइ ला धकाः ग्याःचिकु दयाच्वनीगु हुनिं थ्व उद्योगय् तानसनेया न्हूगु पुस्ता आकर्षित मजूगु अनुमान यायूछिं। सरकार व न्हूगु पुस्ताया छुं कथंया ग्वाहालि मदुसां तबि नेवाःतय्गु म्हसिका जुयाच्वंगु थुगु धातुकला उद्योग तानसेनय् आःतक नं सुस्त गतिं न्ह्यानाच्वंगु दु। थुकि सम्बन्धित थासं इलय् हे बिचाः मयात धाःसा तानसेनया धातु उद्योग छगू इतिहासय् जक ल्यनाच्वनीगु खनेदु।

लिधंसा

अर्याल, माधव (विसं २०३७) 'नयाँ संरचनामा पाल्पाली नगर' *कान्तिपुर,* (वि.सं. २०७० चैत्र २०)

कसाः, शरद, ११३०, जातिया म्हसिका, *'नेवाःलोकवार्ता'*। यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग।

तुलाधर, प्रेमशान्ति, ११२०, *'नेपालभाषा साहित्यया इतिहास'*। यैँः नेपालभाषा एकेदमि

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (नेसं ११२१) *'तानसेन नेवाः भाषिकाय् रुपायन पद्धति'*। यलः नेपालमण्डल घःचाःधुकू, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (नेसं ११३०), लोकभाषा, *नेवाःलोकवार्ता*। यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग।

श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (नेसं ११३०), लोकवार्ता, *'नेवाः लोकवार्ता'*। यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग।

श्रेष्ठ, निर्मल (नेसं ११३३) *'पाल्पा नेवारहरूको आगमन'*। (वि.सं.२०७० साउन २५)

सिंह, दशरथमान (वि.सं.२०७३) *'त्यो समय, त्यो परिवेश : मेरो जीवनयात्राको संस्मरण'*। काठमाडौंः न्हूजः गुथि।

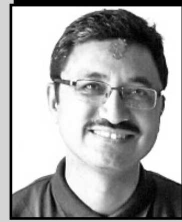
सुचना विभाग (वि.सं.२०७३) *'नेपाल परिचय'*। यैँः सुचना विभाग, नेपाल सरकार।

खँल्हाबल्हा

दिपेन्द्र बज्राचार्य (४५), टक्सार, तानसेन, २०७३ फागुन ४, थाय् : दिपेन्द्रया ज्यासः

मंगलप्रसाद बज्राचार्य (७०), टक्सार, तानसेन, २०७३ फागुन ५

पाल्पाय् भगवती जात्रा

विजय वज्राचार्य

मूति

पाल्पा, भगवती त्वालय् रणउज्जेश्वरी भगवतीया ल्ववनापुसे च्वंगु देगः दु । व देगलय् तयातःगु जगतमाता भगवतीया दँय् दसं भाद्रकृष्ण नवमीखुन्हु भव्य सिंदुर जात्रा याइ । थ्व जात्राया राष्ट्रिय महत्व दु । छाय्धाःसा थ्व जात्रा नेपाल-अंग्रेज युद्धय् पाल्पा क्षेत्रया नेपाःमितय्गु विजय जुगुलिं लसताकथं न्याय्काः वयाच्वंगु खः ।

१. भगवती जात्राया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

पाल्पाली प्रशासकया रुपय् कर्णेल उजीरसिंह थापाया नेतृत्वय् नेपालं विसं १८७१ पौषनिसें १८७२ जेठ तक्क जुगु अंग्रेजनापंया युद्धय् त्याकुगु खः । थुकिया लुमन्तिइ विसं १८७७ निसें निरन्तर दँय् दसं विजयउत्सव न्याय्केगु यानाः वयाच्वंगु दु । पाल्पाया थुगु भगवती जात्रा अवलोकनया लागि गुल्मी, अर्घाखाँची, पर्वत, कास्की, रुपन्देही लगायत थीथी जिल्लाया श्रद्धालु भक्तजनपिं वय्गु याइ ।

१.१ भगवती देगया नामाकरण

उजीरसिंह थापां थःगु नांया न्ह्यःनेच्वंगु उजीर, थः मां रणकुमारी नांया न्ह्यःनेच्वंगु रण व इश्वरी खँग्वः स्वानाः थ्व देगःया नां रणउज्जेश्वरी छुगु खः धैगु धापु दु । अथे हे गुलिंसिनं युद्धलिसे स्वाःम्ह भगवती जूगुलिं थःगु नांया न्ह्यःने रण स्वानाः रणउज्जेश्वरी छुगु जुइमा धैगु नं अनुमान दु । देगः निर्माणया आधार स्वय्गु खःसा युद्धया लुमन्ति स्वरुप रण खँग्वः स्वाःगु खँ स्पष्ट जू । देगः न्ह्यःने च्वंगु मू घण्टाय् रणकुमारीया नां कियातःगुलिं उजीरसिंहं थः मांया नां

न्ह्यःने तयाः भगवतीया नां छ्गु तर्क नं पायुछि हे जुइफु ।

१.२ भगवती जात्राया परम्परा

उजीर सिंह थापां नेपाल अंग्रेज युद्धय् भगवतीया शक्तिं थः त्याःसा स्वनिगःया ईन्द्रजात्रा व कुमारीजात्राथें पाल्पाय् नं भगवतीया सिंदूर जात्रा भव्य रुपं न्याय्केगु धकाः भाकल याःगु खः । थःगु भाकलकथं प्यागोडा शैलीया भव्य देगः दय्केबिल । लिसें भगवती व मेमेगु द्यःपिनि सुन्दर व आकर्षक धातुया मूर्ति प्रतिस्थापित यात । अले लिपा थःगु भाकलकथं सिंदूर जात्रा यानाः नगर चाःहुइकेगु परम्परा न्ह्याकल ।

१.३. रथयात्राया तयारी

दँय् दसं तःजिक न्याय्कीगु माता भगवतीया सिन्दुरे रथयात्रा परम्परागत रुपं न्याय्केत नेपाली सेनापाखें माताया प्रतिमूर्ति, देगः व देग परिसरदुने सरसफाइ याइ । स्थानीय श्रद्धालु भक्तजनपिन्सं रथ टल्के याइ, देगः समाः याय्गु, झिलीमिली मतः तइ । देगः परिसरदुने फुक्कथासय् तानसेन नगरपालिकां मतया व्यवस्था याइ । नेपाल प्रहरी तथा नेपाली सेनाया जवानतय्सं भगवती माताया प्रतिमूर्तिया सरसफाइ याइ, देगः व श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु शान्ति सुरक्षाया व्यवस्था याइ । भाद्रकृष्ण अष्टमीया बहनीसिया ८ः०० ताः इलय् निसें तान्त्रिक विधिकथं पुजा व पुजाया इलय् शंख, घण्टा, डमरु व पञ्चेबाजा थानाः श्रद्धालु भक्तजनपिन्सं प्यखेरिखें माताया जय जयकार याइ । भजनखलकं परम्परागत दाफा भजनकिर्तन यानाः चच्छि जाग्राम च्वनी । अले चान्हसिया ११ बजे परम्परानिसें चलेजुयावःगु बलिपुजा सिधय्धुंकाः विशेषरुपं समाः यानातःगु रथय् माताया चीधंगु प्रतिमूर्ति तयाः स्वकः तक देगः चाःहुइकी । जाग्राम पुजाया झ्वलय् नेपाली सेनापाखें खुक्वः तक बढाइँ तोप न्याय्की ।

वया कन्हे भाद्रकृष्ण नवमीखुन्हु सुथंनिसें तानसेन व लिक्क च्वंगु जिल्लां विशाल श्रद्धालु भक्तजनपिं पुजा याय्त, दर्शन याय्त व वलि बीत वइ । सिन्दुरे रथयात्राया लागि न्हापा न्हापा शाही नेपाली सेनाया पिपातय्सं रथ कुबिगु याइ, तर थौंकन्हय् धाःसा चिर्तुधारा गाविस घोरबन्दाया कुमाल जातिया मनूतय्सं रथ कुबी । वटुकतय्सं स्वस्ती वाचन याइ । नेपाली सेनापाखें माताया रथयात सलामी अर्पण यानाः बढाइँ तोप न्याय्की । अले भक्तजनपिन्सं माताया

पाल्पा, भगवती त्वालय् रणउज्जेश्वरी भगवतीया सुन्दर देगः ।

जयजयकार यानाः रथ ल्ह्वनाः श्री रणउजिरेश्वरी भजन खलया नेतृत्वय् दाफा भजन हालाः स्वंकः तक देगः चाःहिकी । नेपाली सेना पाल्पा व्यारेकया कर्णेल व भगवती गुठी व्यवस्थापन समितिया नायोनं संयुक्त रुपं विधिवत कर्णेल पुजा यानाः मेय् बलि बियाः रथयात नगर परिक्रमा याइ ।

१.४ रथ नगर परिक्रमा

श्री रणउज्जेश्वरी भगवतीया सुन्दर, कलात्मक रथयात नगर परिक्रमा याइगु झ्वलय् रथया न्ह्यःने ह्याउँगु, तुयु धजा चिनाताइपिं, डमरु थाय्गु समूह, लियो लियो पायो पायो धकाः ढोलक व झ्याली थाइपिं ल्याय्म्हत, नेपाली सेनाया टुकडी, श्री रणउज्जेश्वरी भगवती भजन खलः, विश्व हिन्दु महासंघया भजनमण्डली च्वनी । अथे हे रथया ल्यूने ब्याण्ड बाजा, नेपाली सेनाया मेगु टुकडी, टोल विकास समिति, निजी व सरकारी स्कुलया विद्यार्थीत, शिक्षक, प्राध्यापक, साहु महाजन, श्रद्धालु भक्तजन व अन्तय् औपचारिक पोशाकय् निजामति राष्टसेवक कर्मचारीपिं, अथे हे थी थी थासं वःपिं श्रद्धालु भक्तजनपिं च्वनी । थथे नगर परिक्रमा याइगु इलय् दकले न्हापां नेपाल सरकारपाखें

जिल्ला प्रशासन कार्यालयया प्रांगणय् प्रमुख जिल्ला अधिकारीं परम्परागत धार्मिक विधि बमोजिम वलि पुजा याइ । थथे सरकारी पुजा क्वचाय्काः मखन टोल, शितलपाटी, भगवती टोल जुयाः बसन्तपुर, कैलाशनगर, तानसेनया च्वय् पाखेया त्वालय् चाःहुइके धुंकाः हानं शितलपाटी जुयाः असन, नारायण, भिमसेन टोल यंकी । लिपा नगरवासीपाखें तानसेन नगरपालिकाया नगरप्रमुख, वर्तमान अवस्थाय् कार्यकारी अधिकृतं पुजा व बलि बिइधुंकाः नेपाली सेनाया जवानपिन्सं भगवती माताया रथ कुबिया सेनाया ब्यारेकदुने यंकाः गणपतिपाखें पुजा व बलि बियाः मातायात सलामी अर्पण यानाः ब्यारेकया पश्चिम लुखां रथ पिकाइ । थ्वधुंकाः हानं कुमालजातिपिन्सं रथ कुबियाः बस स्टेशन, बडिज्ञान टोल, सिल्खान टोल, टक्सार जुयाः नगरया अधिकांश वडाय् चाःहुइका हानं भगवती टोल, शितलपाटी मूलुखा जुयाः अन्तय् भगवती देगःया परिसरय् प्रवेश यानाः हानं रथयात स्वकःतक देगः चाःहुइका भगवती देगया प्रवेशद्वारया न्ह्यःने नेपाली सेनां बढाईं यानाः औपचारिक रुपं भगवती रथयात्रा समापन याइ । बिर्सजन लिपा रथया धजा काय्फःसा सुरक्षा, प्रगति, सुख शान्ति दइ धैगु जनविश्वास दुगुलिं श्रद्धालु भक्तजनपिन्सं धजा काय्त तंछाडमछाड याइ । गुबलें बलें थथे तंछाड मछाड याइबलय् ल्वापु नं जुइ । उकिं भगवती मन्दिर गुठी समितिं छुं दँ न्ह्यःनिसें नेपाल प्रहरीजवानं घेराबन्दी यानाः रथ व रथ कुबीपिन्त सुरक्षा प्रदान याय्गु अले श्रद्धालु भक्तजनपिन्त माता श्री रणउज्जेश्वरीया प्रसाद स्वरुप धजा प्यंगू झ्यालं इनेगु व्यवस्था याःगु दु ।

१.५ जात्राया समस्या

धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक व सामाजिक महत्व दुगु थुगु रथयात्रात निरन्तर रुपं न्ह्याकेत आपालं पंगःत दु । उकिमध्ये आर्थिक अभाव नं छगू खः धैगु जात्रालिसे सम्वन्धित निकायया धापु दु । जात्रा सञ्चालन याय्त करीब रु. ३,००,००० निसें रु. ४,००,०००० तक खर्च जुइ । वर्तमान इलय् जिल्ला विकास समिति, तानसेन नगरपालिका, तानसेन गुठी, पाल्पा उद्योग वाणिज्य संघ, मालपोत कार्यालय, गुठीया जमीन रैकरय् परिवर्तन याःगु रकमया ब्याज, नेपाल सरकारपाखें बीगु आर्थिक सहयोग रकम व तानसेन पाल्पावासीपाखें याइगु आर्थिक सहयोग संकलनं भगवती जात्रा सञ्चालन जुयावयाच्वंगु दु । पाल्पाया भगवती माताया शोभायात्राया लागि तत्कालीन सरकारपाखें वि.स.

२०१५ सालनिसें रु. १०००। तका जक उपलब्ध यानावयाच्वंगु ख:सा २०७२ सालनिसें रु. ५०००। तका उपलब्ध या:गु दु । थ्व बाहेक नेपाल सरकारपाखें छुं नं आर्थिक ग्वाहालि मजूगु संचालक पक्षया दावी ख: । आर्थिक अभावया कारणं परम्परागत चलन अनुसार जात्रा सञ्चालन यायृत व नित्य पुजा, थीथी इलय् जुइगु थीथी पर्व पूजा व देग: परिसरया मर्मत तथा सरसफाइ याय्त तसक्कं थाकुया च्वंगु दु ।

लिखँ

नेपा:देय्या म्हसीका हे नेवा:तय्गु रहनसहन, जात्रा, नख:चख: तजिलजि ख: । थुकिंयाना: हे नेपा:देय्या नां हलिमय् बय्बय् जुयाच्वंगु दु । उकिं नेपा: धैगु हे नेवा: ख: । थ्व नेवा:तय्गु रहनसहन, जात्रा, नख:चख: तजिलजि हे थ:थिति नापलाय्गु, आत्मीयता अप्वकेगु छगू माध्यम नं ख: । उकिं फुक्कं जाना: थ्व जात्रा, नख:चख:, तजिलजियात म्वाका तय्मा: । नेवा: संस्कृति मन्तधा:सा नेवा:तय्गु अस्तित्व नं थ्व हलिमं तनावनी । थ्व खँ ल्वमंके मज्यू । नेवा:त छधी छप्पं जुया: न्ह्या:वनेमा: । नख:चखा:, जात्रा, तजिलजियात त्व:ते मज्यू । लिपा वइपिन्त नं स्यंस्यं वनेमा: । थथे जुलधा:सा नेवा:त दइ, नेवा: दत कि नेपा: नं दइ ।

लिधँसा

खँल्हाबल्हा
पुरन वज्राचार्य (५६), भगवती टोल, तानसेन ।
केदारलाल श्रेष्ठ (५३), भगवती टोल, तानसेन

पाल्पाया लोकबाखं

विणा महर्जन

मूति

लोकबाखं नं नेवाः लोकसाहित्यया छगू समृद्ध विधा खः । थथे लोकसाहित्यया प्रमुख विधाया रुपय् प्रचलित लोकबाखं कनेगु, न्यनेगु चलन नेवाः समुदायदुने आपालं दु । नेवाःसमाजय् प्रचलित लोकबाखंत मनोरञ्जन व ज्ञानगुणया दृष्टिं जक महत्वपूर्ण मजूसे थुकिं तत्कालीन लोकजीवन, लोकपद्धति, मनोभाव, चालचलन आदियात नं ब्वय्गु याइगुलिं थज्याःगु लोकबाखंया विशेष महत्व दु । छम्हेसिनं न्यनाः मेम्हसित कनीगु जूगुलिं लोकबाखंयात न्यँकंबाखं नं धाय्गु याः । न्हापा न्हापा च्वय्गु साधन मदु । अथेजूगुलिं बाखं च्वयातइ मखु । भी अजाअजिपिंसं सुथय् बहनी दक्व मस्त मुंकाः बाखं कनेगु याइ । थ्व न्यँकंबाखं जक जुइ । चिकुलाबलय् बहनी दक्व ज्या सिधय्काः मकः कुयाः दक्व मस्त मुंकाः थःपिंसं सःगु न्यनातःगु बाखं कनी धाःसा तांन्वःबलय् सिचुथाय् च्वनाः, फल्चाय् च्वनाः फुर्सदया इलय् कनेगु याइ । थ्व लोकबाखं न्यँकंबाखं जुयाः थ्व न्ह्याबलें छगू हे जुइमखु । न्यनीम्हेसिनं न्यनाः लुमंकातःगु गुलि खः अथे जक कनीगु जुइ । अथेजुयाः थ्व लोकबाखं थाय्कथं, मनूकथं छगू हे बाखं नं कनीबलय् फरक फरक जुइ । बाखनय् छुं भतिचासां खँ पानाच्वनी । अथेजुयाः व हे छपु बाखं यँय् छगू जूसा मेथाय् छुं भतिचा पानाच्वनी । अजाअजिपिंसं कनीगु व न्यनाः लिपाया पुस्तां कनीगु नं फरक जुइ । तर लोकबाखनं छुं भचा शिक्षा नं बियाच्वनी ।

१. पाल्पाया लोकबाखं

इतिहास स्वय्बलय् सेनवंशया इलंनिसें पाल्पाय् वस्ती दुगुखःसा विसं १८६१ निसें नेवाःतय्गु नं वस्ती अप्वयावन । नेवाःतय्गु मू बस्ती नेपाःगाः जूसां विभिन्न कारणं यानाः नेवाःत नेपाःगालं पिने च्वंवंगु खनेदु । संस्कृतिविद्

तिलकप्रकाश कायस्थया धापूकथं स्वय्‌बलय्‌ थौं स्वयां २०० दँ न्ह्यः नेवाःत स्वंगू कारणं बसाइँसराइ जूगु खनेदु । नेपाःगालं पाल्पाय्‌ वंपिं नेवाःतय्‌सं हे नेवाः लोकबाखंयात नं सुरक्षित यानातल ।

१.१ ध्वंच्वलय्‌चाया बाखं

छगू देशय्‌ छम्ह मैंचा दु । व थः मांअबुया याकः म्ह्याय्‌ जुगुलिं साप हे सुखी जुयाच्वनी । म्ह्याय्‌ याकःचा जूगुलिं वया मांअबुं वयात पासा च्वलय्‌ छम्ह न्यानाबी । व च्वलय्‌चाया नां ध्वंच्वलय्‌ जुयाच्वनी । व मैंचा न्ह्याबलें व ध्वंच्वलय्‌चायात ज्वनाः जंगलय्‌ जःवनी । ई न्ह्यानावनी । छन्हु व मैंचाया मां ल्वचं कयाः सी । अले बौम्हसिनं मेम्ह कलाः हइ । चिरिमामं व मैंचायात माया याइमखु, यक्व ज्या याकी, नकी धाःसा मखु । लिपा चिरिमांया नं छम्ह म्ह्याय्‌ बुइ । तःधिकः जुइवं निम्ह तताकेहें न्ह्याबलें थें व ध्वंच्वलय्‌चा जःवनी । चिरिमामं थः म्ह्याय्‌यात साःगु भिंगु नकी । तताम्हेसित धाःसा दक्वसिनं नय्‌धुंकाः ल्यंपुल्यं जक नकी । अथेजूसां व मैंचा भ्रं भ्रं ल्ह्वनावइ । साःगु भिंगु नःम्ह केहेंम्ह स्वयां मैंचा ल्ह्वनावःगु खनाः चिरिमांया मनय्‌ धौबजि वाली । अले चिरिमामं थः म्ह्याय्‌यात ततानाप च्वलय्‌चा जःवनेबलय्‌ तताम्हं छु छु नइ स्व धकाः धयाछ्वइ । केहेंम्हसिनं थः मामं धाःथें तताम्हेसिनं मखंक सुलाः ततां छु छु याइ धकाः स्वयाच्वनी । न्ह्याबलें थें व मैंचा याकःचा जुइबलय्‌ व ध्वंच्वलय्‌चां साःसाःगु मरि ल्ह्वयाः व मैंचायात बी । अले केहेंम्हं छेँय्‌ वनाः थः मांयात व दक्व खँ कनी । व खँ न्यनाः चिरिमांम्हेसिया सह याय्‌ जीमखु । अले चिरिमांम्हेसिनं व च्वलय्‌चा स्यानाः ला नय्‌गु बिचाः याइ । थ्व खँ व च्वलय्‌चां नं सी । च्वलय्‌चां मैंचायात थ्व खँ कनी । मैंचा साप हे दुःखी जुइ । अले च्वलय्‌चां मैंचायात छिमि चिरिमांनं जितः स्यानाः ला नकेहइ । छं नय्‌मते । दक्व क्वँय्‌ क्यबय्‌ ल्हाकाब्यू धकाः मैंचायात खँ स्यनी । धात्थें छन्हु चिरिमांम्हेसिनं व ध्वंच्वलय्‌चा स्यानाः ला दय्‌की । व च्वलेचिया ला मैंचायात नं न धकाः बी । मैंचां ध्वंच्वलय्‌चां धाःथें प्वाःस्याः धकाः ला नइमखु । दक्व क्वँय्‌ क्यबय्‌ यंकाः ल्हाकाबी । क्यबय्‌ क्वँय्‌ ल्हाकूथाय्‌ छमा योमरिया मा बुयावइ । योमरिमा तःमा जुइवं लिपा योमरि नं सइ । मैंचा व वया केहें न्ह्याबलें व योमरिमाय्‌ थहां वनाः योमरि खानाः नइ । छन्हु न्ह्याबलें थें व मैंचां योमरि माय्‌ थहां वनाः योमरि खानाः नयाच्वनीबलय्‌ लाखे लसिं वयाः जिमित नं योमरि ति ले मैंचा धकाः फ्वंवइ । योमरि ब्यूवइबलय्‌ लाखेलसिंनं मैंचायात पाछ्राया यंकी । व मैंचायात लाखे लसिंनं

ल्वंकः नकातइ । छन्हु लाखे लसिंनं मैंचायात मरि छुना च्वं, जिपिं वा चुलाः वय् धयाथकी । मैंचा मरि छुनाच्वनी । उबलय् लाक्क छुँ छम्ह वयाः मैंचायात 'खँ छता न्यने यःसा मरि छपा चुइँ' धकाः धाःवइ । छुँ यक्व हालाच्वंगुलिं मैंचां छुँयात का नः धकाः मरि वांछ्वयाबी । छुँ अले मैंचायात लाखे लसिं वयात स्यानाः नयत चुपि ज्वयकः वंगु धकाः कनी । छुं मैंचायात लाखे लसिंथाय् दुगु हिरामोति जुहारात दक्व ज्वनाः याकनं बिसिं हुँ धकाः धाइ । धात्थें मैंचा नं दक्व हिरामोति जुहारात ज्वनाः थःगु छेँय् बिस्युं वनी । मैंचा छेँ थ्यनेवं वया चिरिमांयात याकनं खापा खं वा, भ्यातुल धकाः सःताच्वनी । चिरिमामं काचाकाचां भ्यालं स्वइ । मैंचां यक्व हिरामोति ज्वनावःगु खनी । चिरिमांम्ह तसकं लय्ताइ । अले मैंचायात गनं कया हयागु धकाः न्यनी । मैंचां दक्व खँ कनी । चिरिमांम्हेसित थः म्ह्याय् नं छ्वय् मास्तिवइ । अले चिरिमांम्ह थः म्ह्याय्यात नं योमरि खाकेछ्वइ । व हे इलय् हानं लाखेलसिं वयाः जिमित नं योमरि ति ले धकाः फ्वंवइ । अले व केहेँम्ह लय्लय् तायाः योमरि बीत सिमां कुहां वइ । लाखेलसिंनं व केहेँम्हेसित नं पाछ्रायाः यंकी । छन्हु व केहेँम्हेसित नं लाखेलसिंनं मरि छुना ति, मसला छ्याना ति धकाः ज्या बियाः वा चुलावय् धकाः पिहांवनी । व हे इलय् हाकनं छुँ वयाः 'खँ छता न्यने यःसा मरि छपा चुइँ' धकाः धाःवइ । दक्व हिरामोती ज्वनाः छेँय् वनेगु मतिइ तयाः च्वंबलय् छुँ हालाच्वंगु जुयाः व केहेँम्हेसित तं पिहांवइ । अले तमं गुलि हालाच्वंगु धकाः चिम्तां कय्काछ्वइ । छुँ अन हे सी । उगु हे इलय् लाखेलसिं छेँय् दुहां वइ । दक्वसिया मरि नयाः बहनी द्यनी । केहेँम्हेसिया न्ह्यः वयाच्वनीबलय् लाखे नं छकु ला च्वाइँत ध्यनाः नइ । केहेँम्हं आइया धकाः हाली । लाखे नं छुं जूगु मखु, कुसिं न्याःगु जुइ, द्यँ द्यँ धकाः ह्ययकाः थ्यनी । हाकनं लसिंनं छकू ला च्वाइँत ध्यनाः नइ । हाकनं आइया धकाः हाली । छुं नं जूगु मखु द्यँ द्यँ, कुसि न्याःगु धाइ । अथे यायां दक्व ला नयाबी । अले क्वँय् जक योमरिमाय् यंकाः खानाबी । उखे चिरिमांम्हेसिया थः म्ह्याय् नं हिरामोती ज्वनाः वइ धकाः समाः यानाः म्ह्याय् वइगु लँ स्वयाच्वनी । उबलय् हे छम्ह क्वः वयाः योमरिमाय् च्वनाः मांया समा समा म्ह्याय्या क्वँय् क्वँय् धकाः हालाच्वनी । मांम्हेसिया तं पिहांवइ । थ्व क्वः गुलि जक हालाच्वंगु धकाः भ्यालय् च्वनाः ख्यानाः छ्वइबलय् थः म्ह्याय्या क्वँय् योमरिमाय् खानातःगु खनी । अले मांम्ह ख्वयाच्वनी । थुखे मैंचां यक्व हिरामोती ज्वनावःगुलिं सुखी जुयाच्वनी । थ्व बाखं छपु शिक्षामूलक लोकबाखं खः । बांलाःगु ज्या याःसा बां हे लाइ, मखुगु ज्या याःसा दुःख जुइ धकाः थ्व बाखनं शिक्षा बियाच्वंगु दु (विमला श्रेष्ठ, भगवती टोल) ।

१.२ तुयुम्ह सलया बाखं

थ्व खँ जुद्ध शमशेरया पालय्याग खँ खः । न्हापा तानसेनय् छम्ह मनू क्रिया च्वनाच्वन । उम्ह मनू क्रिया च्वनाच्वंगु थासय् मुंपिं छपुचः मनूत तुयुम्ह सलया खँ ल्हानाच्वंगु । उमिसं खँ ल्हानाच्वंबलय् धात्थें हे तक् तक् यानाः छम्ह सलः अन वल । सलं छ्यं पिकयाः स्वल । सलया खँ ल्हानाच्वगु इलय् सल हे थ्यंकःवःबलय् क्रियापुत्र च्वनाच्वंपिं छग्वारा जुइक ग्यात । लिपा जुद्ध शमशेरया मनूत वयाः दरबारपाखें छम्ह सल बिस्युं वंगु दु, खं ला धकाः न्यंवल खनि । सलःयात ख्याःकथं कयाः वया खँ हे न्यँकंबाखं जुयावंगु खः (रञ्जना श्रेष्ठ, भीमसेनटोल) ।

१.३ रुरुकन्या व ऋषिकेश मन्दिरया बाखं

पाल्पाया सदरमुकाम तानसेन बजारं ५ कोश तापाक्क छगू बजार दु । व थाय्यात रुरु बजार धाइगु खः । उत्तरपाखे कालीगण्डकी नदी, पश्चिमपाखे रिडी खुसि वयाः निगू खुसिया संगमस्थल थ्व थाय् खः । थ्व थाय् स्याङ्जा, गुल्मी व पाल्पाया संगम स्थल नं खः । अथेजूगुलिं थ्व थाय्यात विशेष रुपं कयातःगु दु । रुरुया मेगु नां रिडी नं खः । थ्व हे थासय् देवदत्त नांयाम्ह छम्ह ब्राह्मणया जन्म जुल । लिपा व ब्राह्मण विद्वान जुयाः वेद वेदाङ्गय् पारङ्गत नं जुल । व हे ब्राह्मण थन खुसिया किनाराय् छगू आश्रम दय्काः तपस्या यानाच्वन । तपस्या यानाच्वंगु व थासय् यक्व सिमात नं दुगु जुयाच्वन । अथेजूगुलिं अन यक्व चखुं बखुं नं दुगु, थीथी फलफूल नं दुगु न्त्याइपुसे च्वंगु थाय् जूगुलिं व वनय् तपस्वीया तपस्या पूवनीगु हे जुल । थथे तपस्या पूवनाः स्वर्गलोकय् इन्द्रया सिंहासन दगमगय् जूगु सियाः व तपस्वीया तपस्या भंग याय्त इन्द्रं इन्द्रलोकया तसकं हे बांलाःम्ह अप्सरा प्रम्लोचायात अन छ्वयाहल । व अप्सरां तपस्वीया तपस्या भंग याय्त अनेक कथंया जुक्ति नं म्हितल । तपस्वीया सेवा यानाच्वन । अथे जुजुं व तपस्वीयात अप्सरां थःगु वशय् लाकल । तपस्वीपाखें अप्सराया छम्ह मचा दत । व मचा दय्काः तिनि तपस्वीं न्त्यलं चाःथें जुल । अले थः अप्सराया वशय् लाःगु वाःचाल ।

अनंलि व तपस्वी व थाय् हे त्वःताः मेगु थासय् तपस्या याय्त वन । गुगु थाय्यात भृगुथुम धाइ । लिपा अप्सरां नं थम्हं बुइकाम्ह म्त्याय् त्वःताः स्वर्गलोकय् वन । मचायात त्वःताः मांम्ह अप्सरा स्वर्गलोकय् वंगुलिं व मचायात छम्ह रुरु नां दुम्ह मृग वयाः दुरु त्वंकेगु यात । व मृगं थःगु दुरु त्वंकाः व

मचायात तःधि यात । व हे मचां लिपा सांसारिक माया मोह दक्वं त्वःताः थः अबुं थें भगवान् विष्णुया आराधना यानाच्वन । थ्व खनाः विष्णु भगवान् तसकं लय्तायाः व रुरुयात दर्शन बियाः छु बर फ्वनीगु फ्वँ धाल । व खँ न्यनाः रुरुं निपा ल्हातं बिन्ति यानाः जितः मेगु छुं बरदान म्वाः । छःपिनिगु थ्व हे दिव्य रुप न्ह्याबलें थ्व हे थासय् दयाच्वनेमाः धकाः फ्वन । रुरुया थ्व तसकं निःस्वार्थ खँ न्यनाः भगवान विष्णु तसकं लय्ताल । अले रुरुयात बरदान ब्युसें छंगु इच्छाकथं जि थन हे शिलामूर्ति जुयाः च्वने धकाः धाल । मेगु छगू नं बरदान ब्युसें रुरुयात भगवान विष्णुं छंगु थ्व नाशवान शरीर थ्व थासय् मदयावंसां छंगु हे नामं थ्व तसकं तःधंगु तीर्थ जुयाच्वनी । थ्व तीर्थय् म्वः ल्हुयाः सुनां जिगु (ऋषिकेश)या दर्शन याइ वया दक्वं पाप मुक्त जुयाः मोक्ष लाइ धकाः धाल ।

थ्व कथं व रुरु क्षेत्रय् आःतक नं तापाकं तापाकं दर्शनार्थी वयाः म्वःल्हुयाः ऋषिकेश भगवानया दर्शन याःवयाच्वंगु दनि (सिंह, १११७ः१-१७) ।

लिखँ

लोकबाखं धइगु धार्मिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक, भ्रीगु संस्कार अथवा जुजुपिनि नाप स्वाकाः दय्कातःगु खनेदु । थ्व लोकबाखं गथे न्यन अथे हे कनेमाः धइगु मदु । थाय्बाय्कथं नं बाखनय् छुं भचा पानाच्वनी । भ्रीगु धर्म, भ्रीगु संस्कारकथं नं बाखं पानाच्वनी । ध्वंच्वलेचिया बाखं छपु हे जूसां पाल्पाया बाखँ व येँय् कनीगु बाखं भचा भचा पाःगु खनेदु । येँय् कनीबलय् बाखनय् ध्वंच्वलेचां तताम्हेसित साःसाःगु नसा ल्ह्वयाः नकीगु व उगु नसा केहेँयात नं बीबलय् केहेँम्हं थःगु लुसिकापिइ सुचुकाः उकिया दसू छेँय् क्यनेयंकीगु खः । तर थन तप्यंक केहेँम्ह थ्व खँ छेँय् वनाः मांम्हेसित धयाबिल धाय्काः क्वचाय्कातल । अथे हे, थ्व हे बाखनय् छुं वयाः खँ छता न्यनेयःसा मरि छपाः चुइँ धइगु खँत्वाः लिसें योमरि सिमाय् क्वः जुयाः 'मांया समा समा म्ह्याय्या क्वँय् क्वँय्' धकाः न्यंकी । छुँचां धाःगु खँत्वाः येँया बाखनय् नं दुथ्यानाच्वंगु दुसा क्वःया खँत्वाः धाःसा येँया नं गुलिं बाखनय् दु, गुलिं बाखनय् न्यनेमदु । थुकथं छपु हे बाखंया तुलनात्मक अध्ययन याय्बलय् बाखंया सार छगू हे जुयाः नं दथुइ दथुइ वःगु छुं छुं ब्वय् हिलासू वयाच्वंगु खंकेफै ।

पाल्पाया मौलिक लोकबाखनय् नं धर्म व अलौकीकता स्वानाच्वंगु खंकेफइ ।

पाल्पाया सदरमुकाम तानसेन बजारं ५ कोश तापागु रुरु क्षेत्रय् च्वंगु देवदत्त व बांलाःम्ह अप्सरा प्रम्लोचा ।

पाल्पाय् वइम्ह तुयुम्ह सलया बाखंलिसें पाल्पाया धार्मिक आस्थां जाःगु थाय् रिडि क्षेत्रबारेया बाखं नं दु । लोकबाखं न्हापा न्हापा अजाअजिपिंसं कनातःगु जुयाः थौंतकं ल्यनाच्वन । थज्याःगु लोकबाखं न्हूगु पुस्तायात नं सकुशल लःल्हाय्फःसा जक ल्यनाच्वनी, मखुसा न्हनावनी ।

लिधंसा

जोशी, रास (नेसं ११३४) 'लोकवार्ता सभ्यताया न्हाय्कं व लः' *लुमन्ति दबू, दँ ३, ल्याः ३,* पृ. १७१-१७७ ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (नेसं ११३६) 'नेवाः लोकसाहित्य', *नेवा लोकसाहित्य, ल्याः ३*, पृ. ३-१६ ।

सिंह, कविन्द्रमान (विसं २०५४) *पाल्पाको सेरोफेरो (संस्कृति)* । यैं: महेशमान सिंह ।

खँलाबल्हा

विमला श्रेष्ठ (५६), तानसेन भगवती टोल

रञ्जना श्रेष्ठ (४२), तानसेन भीमसेन टोल

पाल्पाया नसात्वँसा

दर्शनवीर शाक्य

मूति

नसात्वँसा छुं नं सभ्यताया म्हसीका खः। समाज न्ह्याकेगु निंतिं पूर्खां स्यनावंगु सभ्यता थ्व हे खः। उकिं पुर्खां ईब्यः स्वयाः छु इलय् छु नय्गु धैगु खँ माःमाःकथं न्ह्याइपुक्क अपुक्क हे स्यनावंगु दु। गुलिं नसा सामाजिकरूपं प्रेरित यानातःगु दुसा, गुलिं धार्मिक व भौगोलिकरूपं। न्ह्यागु हे उत्प्रेरणा दुसां मू उद्देश्य स्वच्छ जीवन हनेगु निंतिं हे खः। नसात्वँसा मानवसभ्यताय् थुकथं भ्यलय् पुनाच्वंगु दु कि हरेक ई वा हरेक जीवनया घटनायात नं नय्गुलिसे स्वाकाः हे जीवनयात हनाच्वंगु दइ। मूलतः नेवाःतय्सं जीवनया थीथी क्रियाकलापयात नसात्वँसाया माध्यमं हनाच्वंगु हे नेवाःसभ्यताया चिं खः। थ्व हे सभ्यताया चिंदुने नसात्वँसापाखें हे जातिगत वा भौगोलिक म्हसीका ब्वय्त ताःलानाच्वंगु दु।

१. पाल्पाय् नसात्वँसा

थौंया इलय् नसात्वँसाया ल्याखं पाल्पाय् सामान्यकथं हे दिनचर्या न्ह्यानाच्वंगु दु। छुंकथंया विशेष नसात्वँसां न्हिं शुरु जुयाच्वंगु मदु। सुथय् च्या, नास्ता, जा, न्हिनसिया खाजा, अले बहनी नं थःत यःगु कथं। न्हिं स्वछ्राः निसें प्यछ्राः नइ (सहलहः बेनुकुमारी श्रेष्ठ)।
नेवाःभाषिकाकथं पाल्पाय् नसात्वँसाया नां न्ह्यब्वयातःगु दुसा पाल्पाय् छ्यलाच्वंगु नसात्वँसायात स्वताजि ब्वय् ब्वथले छिं।

१.१ ईकथं नसा

पाल्पा नेवाःतय्गु छगू पुलांगु बस्ती खः। मौसमकथं थन नय्गु

त्वनेगु पाः । थन नं नेवाःतय्गु सभ्यताया चिं नेवाः नखःचखःबलय् नइगु नसाज्वलं नं क्यनाच्वंगु दु । ईकथं थनया नसात्वँसाय् विविधता दु । हरेक नखःचखःयात विशेष परिकार दय्का नय्गु थनया संस्कार दु । मौसमकथं दच्छिया झिंनिलायात नेपाल संवतया ला कथं नालाः थ्वहे ला दुने लानाच्वंगु थीथी नखःचखः व उत्सवयात नालेबलय् थनया मूमू नखःचखः थुकथं दु (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

तछला (सिथि नखः)

सिथि नखः खुन्हु वः, चटांमरी, कःसु बारा दय्का नइ ।

दिल्ला (गथांमुगः)

गथांमुगःखुन्हु बहनी सुपंया ख्याः सालायंकेगु परम्परा दु । बहनी ला, बजि तयाः नइसा गुलिस्यां सँय्बजि (समय्बजि) नं नइ ।

गुंला (गुंपुन्हिं)

गुंपुन्हिंखुन्हु गुता बुबःया क्वाति दाय्काः त्वनी ।

ञला (खुँ पुजा) (चथा)

ञलाय् खुँ पुजा धकाः बहनी सुकुण्डा च्याकाः आकाशय् स्वयाः पुज्याइ । थथे पुज्याय् सिधय्का बुबः, कनि, मुस्या, बरां तयाः नय्गु याः । लिसें सँय्बजि नं नइ ।

कौला (मोहनी)

मोहनी नखलय् थन मूलरूपं सप्तमी अर्थात् फुलपातीया न्हिंनिसें जक ला दुत हय्गु चलन दु । फुलपातीनिसें अष्टमी, नवमी व दशमी तक भ्वय् नइ । घटस्थापनाखुन्हु पिनातःगु नलस्वां दशमीखुन्हु क्वकयाः आगंद्यः पुज्याना नखः हनी ।

कछला (स्वन्ति)

कछलाया स्वन्ति नखलय् लक्ष्मीपुजा, म्हपुजा व किजापुजा यानाः स्वन्हु भ्वय् नइ । लक्ष्मीपुजा खुन्हु चय्प्यता घासा तयाः लक्ष्मीब्व तइ ।

थिंला (योमरी पुन्हिं)
योमरी पुन्हिखुन्हु थीथी कथंया योमरी दय्काः नइ । चाकु, माय्, खुवाः, कस्ति तयाः योमरि दय्की ।

पोहेला (घ्यःचाकु सँल्हू)
घ्यःचाकु सँल्हूखुन्हु घ्यःचाकु नइ । बजि व थीथी तरकारीलिसें हाकनं खिचडी (माय् जा) दय्काः नइ ।

सिल्ला (सिलाचःऱ्हे)
सिलाचऱ्हेखुन्हु बुबः, लाभा नइ ।

१.२ विशेष नखः व नसा

पाल्पाय् नेवाःत थीथी भौगोलिक थासं वःपिं जुयाः थःगु मूल थासं वःपिं मनुखं थःगु भौगोलिक नखःचखःलिसें जातिगत नखःचखः नं हनेगु याः । अक्षय तृतीयाखुन्हु साखःति त्वनेगु याः । साखःलिसें सत्तु नं नइ । पाल्पाय् धाःसा थथे फुक्कं जातिं साखःति दय्का त्वनेगु मयाः । पाल्पाया स्यस्यःसमुदायं साखःति दय्काः मेमेगु समुदयाययात त्वंकी । बैशाख १ गते थन बिस्काँट/विस्काँठ (बिस्का जात्रा) नखः हनावयाच्वंगु दु । जात्राया नखःत्या सःताः भ्वय् नकी । गुँलाबलय् पंचदान हनावयाच्वंगु दु । पंचदान नं ख्वप व यें पंचदान धकाः हनावयाच्वंगु दुसा, यलपंचदान धकाः बिस्कं हे हनाच्वंगु दु । थ्व नितां हे दिनय् समुदायकथं यें, यल, ख्वपया शाक्य, वज्राचार्य, बुद्धाचार्यपिन्सं खीर दय्का नइ । येँयाःबलय् येँया जात्रा मदुसां उपाखा वनेगु चलन नं दु । लँ दुच्छि मत बियाः ज्ञानमाला भजन हालाः वनीसा उपाखा वनीपिन्त ला व अय्लाः बाहेकया खाना नकी । अथे हे सकिमिला पुन्हिखुन्हु नं न्हिच्छि द्यांलानाः बहनी चन्द्रमा पुज्यानाः छुस्यामुस्याः नइ । जा नइमखु । चिभ्याः नं नइमखु (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

पाल्पाया छगू बिस्कं म्हसीका दुगु जात्रा भगवतीजात्रा खः । थुगु जात्राय् कृष्णाष्टमीखुन्हु जाग्राम च्वनाः भजन याइ । चान्हय् जाग्राम च्वंपिन्त सकसित छ्वय्ला नकी । छ्वय्ला नकेगु निंतिं थन गुथि नं नीस्वनातःगु दु । जात्राय् वःपिन्त प्रसादकथं छ्वय्ला प्वःप्वःचिना इनाबी । येँनं पाल्पा वःपिंसं थन

घोडाजात्रा नखः हनेगु याःसा, यलं वःपिंसं बुँगद्यः रथय् तइगु दिनयात नखःकथं हनेगु याः (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

२. सामाजिक संस्कारया भ्वय्

सामाजिक संस्कारया भ्वय्कथं पाल्पाय् थीथी नेवाःसंस्कार न्ह्यानाच्वंगु दु । पाल्पाय् नेवाःसंस्कारकथं जन्मन्हिं, मचा जंक्व, व्याहा, चौरासि पुजा (ज्याथः जंकु) सकतां याइ । बान्हाः तइगु भ्वय् याइ, तर वरे छुइगु भ्वय्धाःसा संस्थां याइगुलिं याय्म्वाः (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

मचायात जा नकेगु वा अन्नप्राशन छगू विशेष संस्कार खः । मिसामचा न्याला व मिजं मचा खुला दइबलय् थुगु संस्कार याइ । मचायात छेँया दकले थकालीम्ह मनुखं थाय्भु ज्वरे याइ । अथे हे मचायात हामा (दकले तःधिम्ह मनुखं) निसें अन्न नकाः कथहं कुहां वनी । पाल्पाया अन्नप्राशन याकेगु भ्वलय् मचायात मल्ता फय्केगु नं याइ (सहलहः शान्ति मल्ल) ।[1] गुकिंयाना मचाया ख्वसः पिदनी । थाय्भु नय्धुंकाः छेँया थकालीं थाय्भु दुवातय् वाय्यंकी । थाय्भुइ नं विशेषयानाः खुता खुता परिकार तइ । चौचभि (फसिया थीथी घासा), खुताजी तरकारी, खुताजी अचार, खुताजी मरि, खुताजी फलफुल, मसप्वः, ग्वाः, धौ आदि तइ । तर अय्लाः म्वाः । उकथं हे चौरासीपुजा धकाः सुं नं मनू ८४ बर्ष दतकि ज्याजंक्वकथं पुजा याइ । थज्याःगु ज्याभ्वः याइगु इलय् थाय्भुया विशेष महत्व दुगु जुल (सहलहः बेनुकुमारी श्रेष्ठ) ।

पाल्पाया नसात्वँसाय् लप्ते नं अतिकं हे महत्वपूर्ण जू । पाल्पाय् लप्ते धाय्गु इलय् लप्ते छ्हः जक थुइगु खःसा लप्तेपाः धालकि भ्वय् नय्गु लप्ते ब्व धकाः थुइकी । लप्तेपाः भ्वय् नय्गु इलय् जक मखुसे थाय्भु तय्गु, खोडी, बौटा दय्का थीथी प्रयोजनया निंतिं ज्या काइ (सहलहः सहनशीला शाक्य) । लप्तेपाय् नं अतिकं हे कलात्मक ढंगं सुइगु याइ । थाय्भु दय्केबलय् धाःसा सामान्य भ्वय् नय्गु लप्तेपाः सिबें निदुगं स्वदुगं तप्पाक्क लप्ते सुइसा लप्ते कुँकुँ लुइकाः तःपाक्क सुइगु याइ । लप्तेया कलात्मकता पाल्पाया भ्वजय् विशेषरूपं खनेदु ।

---

१ शान्ति मल्ल, (७८) बसन्तपुर, तानसेन । खँल्हाबल्हा २०७३-१२-२ । थाय् बसन्तपुर तानसेन ।

मोहनी व स्वन्तिइ धा:सा लप्ते सुया: भ्वय् नइमखु । थ्व इलय् तत:पा:गु केरा हलय् माक्व भु पाय्कु चाना: उकिइ तुं भ्वय् नइ (सहलह: मनमोहन सिंह) ।

२.१ भ्वय् न्ह्यः

छुं नं त:धंगु सामाजिक ज्याभ्वलय् भ्वय् नकेगु चलन नेवा:तय् दु । लसता स्वया: गथेकि जंक्व भ्वय्, व्याहा भ्वय्, चौरासीपुजा भ्वय् पाल्पाय् जुयातुं च्वनी । तर थथे भ्वय् याय् न्ह्य: नं छुंछुं कथंया विधित दु ।

छुं नं भ्वय् यायन्ह्य: हे सकलें मुना: सहलह याइ । भ्वय्या घासा, लगत, क्वा: फुक्कं सहलह जुइ । थुकीयात भुतुलिइ च्वनिपिंत नकै ख: धका: धाइ । भ्वय् छन्हु निन्हु न्ह्य: थुबलय् लुसि ध्यना सरसफाइ याइ । थुकीयात लुसि ध्यने धका: धाइ (सहलह: सौन्दर्या शाक्य) ।

भ्वय्या दकले मूब्व बजि ख: । पाल्पाय् छसरा निसरा धका: मधा:से भ्वय् न:पिं दना: मवंतले नकेगु चलन दु । थन बुब:या यक्व घासा दु । उकथं हे भ्होल दुगु घासा नं थन यक्व हे प्रचलनय् दुसा, भ्वय् नइबलय् नं मरि तय्गु चलन दु । विशेषरुपं थन फिनि मरी तय्गु या: ।

२.२ भ्वजय् तइगु थीथी ब्वघासा

मिं क्वा:	मिं फ्वया: मलसा तया: दाय्कात:गु क्वा: ।
तुसि क्वा:	तुसिया मौसमकथं जक दय्की । तुसियात ताना: तरकारीकथं दय्की, बेसन तया: ताकुकी ।
फसि क्वा:	फसिया तरकारी
भ्होले	बन्दा, भ्वरी, प्याज दुदुगु तरकारी तया: दय्की ।
आम्लि ख्वला	न्याँ भुटे याना: मुस्या: ग्व:, आम्लिख्वला, बेसन तया: दय्की ।
आलु कवाफ	आलुया कवाफ ।
छ्वय्ला	छ्वयात:गु वा मना: वालात:गु ला
न्याँखुना	म्येया छ्यंगु दाय्का: न्याँतया: ख्वय्कात:गु ति
तखला	म्येला छ्यंगु तया: गाक्क दाय्का: ख्वय्कात:गु ला
अचार	आलु, लैं, कय्गु व मसला तया: दय्कात:गु अचार
पंचकोल	आलु, तामा (छ्वं), भुति, सेंविं(सिमि), इस्कुस तया: दय्कीगु क्वा: ।

भुतुवा	सँ, भ्वरी, अँपि इत्यादि मनाः पुकातःगु
वाउँचा	दकले अन्तिमय्
धौ व फलफुल	धौ व मौसमकथं दुगु सि ।

२.३ भ्वय् व थीथी संस्कार

भ्वजय् चिपनिप याय्मज्यु धैगु थनया लोकविश्वास नं दु । भ्वय् ज्वरेयाय् धुंकाः थन समुदायकथं अले पुजागतरूपं नं निब्व वा स्वब्वः द्यःयात तइ । अक्सर भुतूब्व व द्यःब्व, तइ । भुतुलिइ भ्वय् ज्वरेयाय् धुंकाः चि गाः, मगाः नं स्वइ । भुतुलिइ हे ज्वरेयाइपिंसं नः स्वइ ।

भ्वय्या थीथी विशेषता वा संस्कारयात नालेगुखःसा भ्वय् नकेन्ह्यः हे थकाली वा मानेयाय् माःपिंत ल्हाः सिकेगु चलन दु । भ्वय् नय् क्वचाय्का नं नुसिकेगु चलन दु (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

भ्वय् नकेगु इलय् छसरा निसरा धकाः छुंकथंया निश्चितता मदु । भ्वय् नःपिनि प्वाः मजाःतले हे वा भ्वय् गात धकाः मधाःतले हे थीथी घासा लिसा तइ । भ्वय् गात धकाः धालकि भ्वजय् वाउँचा दकले लिपांगु घासाकथं तइ । थ्व धुंकाःतिनि धौ, सिसाबुसा तइ । नुसिकेधुंकाः वा कुलेत धकाः सिंकाः बी । सिंका बीधुंकाःतिनि भ्वय् क्वचाइ । भ्वय् नय् क्वचाय्काः चिप तुफिं पुनाः दोबातय् वाय्यंकी (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) ।

३. भौगोलिक विशेषताया नसा

पाल्पाया भौगोलिक वातावरण येँलिसे ज्वःलाःगु जक मखुसे थनया थीथी त्वाःया नां नं ज्वःलाः । थन बसन्तपुर, मखं, असं, भिंद्यत्वाः धकाः नां छुनातःगु दु । बिसं २००८, २००९ सालय् तक्क थन छुं नं कथंया तरकारी मसः । थन नइगु धैगु लैंचाना(लैंसू), फसि मुस्या, मी क्वाः, पालु, लाभा, बजि व म्येला अले अय्लाः । थुगु इलय् तक्क नं अय्लाः दुइसःम्ह भौमचा दतधाःसा वइत हे देय्या दकले बांलाःम्ह मिसाकथं नाली (शाक्य, ११३५:५३-५४) । तानसेनया तरकारी नं निता हे जक आलु व प्याज । थन च्वंपिं ज्यापुतय्सं मेमेगु वाउँचा तरकारी खेती याय्मसः । खानाया निंतिं बुटवलया भरय् च्वनेमाः । बुटवलपाखें हे मेमेगु तरकारी व कें हइ (सहलहः सौन्दर्या शाक्य) । अथेखःसां थौंया इलय् पाल्पाय् धाःसा थीथी नखःचखः हनेगु यानाच्वंगु दु । तानसेनय् नसात्वँसाया

स्वापू नेवाः सभ्यताया थीथी पक्ष गथेकि नखःचखः व रीतितिथिलिसे स्वानाच्वंगु मखुसे भौगोलिक रूपं नं थनया विशेष नसात खनेदु ।

३.१ रोठ :

पाल्पाया भैरवस्थानय् भैरव द्यःयात हे छाय्गु धकाः छगू विशेष मरि छुइगु याः । घ्यः, कस्ति, छुचुं तयाः न्हायाः चाकलाक्क क्यलाः थ्व मरि छुइ । मरिइ हे भैरवया मिखा, न्हाय् व म्हुतु दय्काः थुगु मरिया छकू टुक्रा चानाः द्यःछाना ल्यंदुगु प्रसादकथं बिइ ।

३.२ सिंका मरी :

सिंका मरी जाकिया दय्कीगु मरी खः । थीथी रंग छ्यलाः सिंकाथें साल्लुक्क दय्कातइगु मरी धाःसा चाःचाः तुइकाः गंका तइ । रंगविरंगया थ्व मरी चिकनय् छुनाः द्यःयात छाइ । थुगु हे मरी पुकातःगु टुक्रा टुक्रा यानाः बजि नाप ल्वाकछ्याना नइ ।

३.३ ख्वचि :

मनूत म्ह मफइबलय् वा कमजार जुइगु इलय् मू निनाः लप्ते हलय् प्वःचिना हायाः नइ (सहलहः ज्ञानकाजी शाक्य) ।

३.४ सुकुटी :

म्येला पानाः सुकुगंकाः छुयाः वालाः नइ । भौगालिक मौसम व वातावरणया प्रभावं थन मेमेगु तरकारी यक्व मदुगुलिं पशुपालनय् भर च्वने माः । थुकीया हे लिच्वःकथं सुकुटीइ खनेदु ।

३.५ चुकौनी :

चुकौनी छगू कथंया अचारथें जाःगु नसा खः । आलु, धौ व थीथी मसला तयाः दय्कीगु थुगु खाना पाल्पाया भौगोलिक विशेष पहिचानया नसा खः ।

लिखँ

नसात्वँसा सकल जातिया सभ्यताया पहिचान खः । नसात्वँसां हे

पाल्पाया भैरवस्थानय् भैरव द्यःयात छायगु धकाः छगू विशेष मरि (रोठ) छुइगु याः ।
मरिइ हे भैरवया मिखा, न्हाय् व म्हुतु दय्काः द्यःयात छाइ ।

सकल जातिया पहिचान बियाच्वनी । पाल्पाय् यक्व हे नेवाःजाति मिश्रीत कथं च्वनाच्वंगु जुगुलिं थन सांस्कृतिक पहिचानय् एकरूपता खंके थाकु । अथेनं थनया सांस्कृतिक विविधताय् धाःसा भौगोलिक जातिगत पहिचानलिसें संस्कृतिया ज्वलन्त दसू नसात्वँसापाखें नं लुयाच्वंगु दु । पाल्पा विविध भौगोलिक जातिगत मनूत मुनाच्वंगु थाय् खः । थनया नसात्वँसाय् विविधता व हनिगु नखःचखः अले संस्कारं क्यनाच्वंगु दु । भौगोलिक जातिगत विविधता दुसां नेवाःतय्गु संस्कार व परम्पराकथं थीथी नसाज्वलनं एकताया पहिचान न्ह्याकाच्वंगु दु ।

थीथी क्वाःघासा गथेकि तुसि क्वा, पंचकोल, भोलय् थीथी मौसमी नसात्वँसाया सदुपयोगया नमुना खः । नेवाःतय्सं छुं नं खाना सितिं मछ्वसे वा म्हो नसाज्वलं नं विशेष परिकार दय्केसः धैगु सभ्यताया चिं खः । मेमेगु अन्नबाली मदुगु कारणं पाल्पाय् सुलभ जुगु आलु व धौपाखें दय्कीगु चुकौनी पाल्पाया हे मौलिक पहिचानया नसा जुगु दु । भौगोलिक पहिचानया विस्कं

नसा दइ धैगु थ्व दसू खः । उकथं हे सुं मनू कमजोर जूसा मू हायाः नकेगु लोकोपचार खः । धार्मिक आस्थाया निंतिं मरियात छ्यलातःगु लोकसंस्कृतिया दसु खः ।

अन्नप्राशनया इलय् मचायात मल्ता फय्केगु नं चलन दुगु जुल । पाल्पाया चिकुगु थासय् मल्ता फय्केगु मस्तय्गु निंतिं प्रतिरोधात्मक शक्ति अप्वय्केगु खःसा म्हय् ताप नं अप्वय्केगु नसाकथं मल्तायात काइ । थ्व प्रचलन जातिगत रूपं पानाच्वंगु खनेदु । उकथं हे भ्वय् न्ह्यः नं छुं चिपनिप याय्मज्युगु, नुसिकेगु, द्यःब्व तय्गुली लोकविश्वास, थनया अतिकं कट्टरता खः ।
पाल्पाया नेवाःतय् भ्वय् जक नयां मगाः, भ्वजय् नं कलात्मकता माः धैगु लप्तेपाःया नमुनां क्यनाच्वंगु दु । भ्वय् नय्त छ्यलीगु लप्ते लोककलाया उत्कृष्ट दसु खः ।

लिधँसा

शाक्य ज्ञानकाजी (नेसं ११३५), *महिमा न्हिपंया मर्म न्ह्यपुया* । थिमिः दिनेश काजी वज्राचार्य व अंजु वज्राचार्य ।

सिंह दशरथमान (विसं २०७३), *त्यो समय त्यो परिवेश* । यँः न्हुजः गुथि ।

सहलह

बेनुकुमारी श्रेष्ठ (८०) बसन्तपुर, तानसेन । २०७३-१२-२ ।
मनमोहन सिंह (४८) तक्सार, तानसेन । २०७३-१२-३ ।
शान्ति मल्ल (७८) बसन्तपुर, तानसेन । २०७३-१२-२ ।
सहनशीला शाक्य (३८) तक्सार, तानसेन । २०७३-१२-३ ।
सौन्दर्या शाक्य (४५) तक्सार, तानसेन । २०७३-१२-२ ।
ज्ञानकाजी शाक्य (७४) महाराजगंज । २०७४-१-२२ ।

पाल्पाया वास्तुशास्त्र

जसना राजभण्डारी

मूति

वास्तुशास्त्रं भौतिक संरचना (छेँ, देगः, सतः, फल्चा, तुं, हिति आदि) गथे यानाः दय्‌केगु धकाः शिक्षा बी । वास्तुशास्त्रया पालना यानाः दय्‌कूगु छेँय् च्वनेबलय् सुख, शान्ति एवं समृद्धि जुइगु विश्वास दु । थुज्वःगु छेँय् च्वनेबलय् उत्साह, उमंग व उल्लासयागु अनुभूति जुइ । वास्तुशास्त्र छगू प्राचीन विज्ञान खः । थाय्‌बाय् अनुसार छेँ, देगः, फल्चा, सतः, देगः, हिति, तुं आदिया वास्तुशास्त्र पानाच्वनी । भौगोलिक कारणं यानाः नं वास्तुशास्त्र पानाच्वनी । छथाय्‌या वास्तुशास्त्र मेथाय् लिसे ज्वः मलाय्‌फु ।

१. पाल्पाया नेवाःछेँया वास्तुशास्त्र

नेवाःतय्‌सं नालवयाच्वगुं वास्तुशास्त्रया थःगु हे मौलिकता दु । नेवाःतय्‌सं न्ह्यागुं दय्‌के न्ह्यः वास्तुशास्त्रकथं याय्‌माःगु नियम पालना याइ । पुलांगु शैलीया छेँत नेपाली कला व वास्तुशास्त्रया दृष्टिकोणं तसकं महत्वपुर्ण खनेदु । पुलांगु छेँया निर्माणशैली झ्याः, लुखा, पौ आदियात नेपाःया छगू ब्यागलंया वास्तुकलाया दसूकथ काय्‌गु यानाच्वंगु दु ।

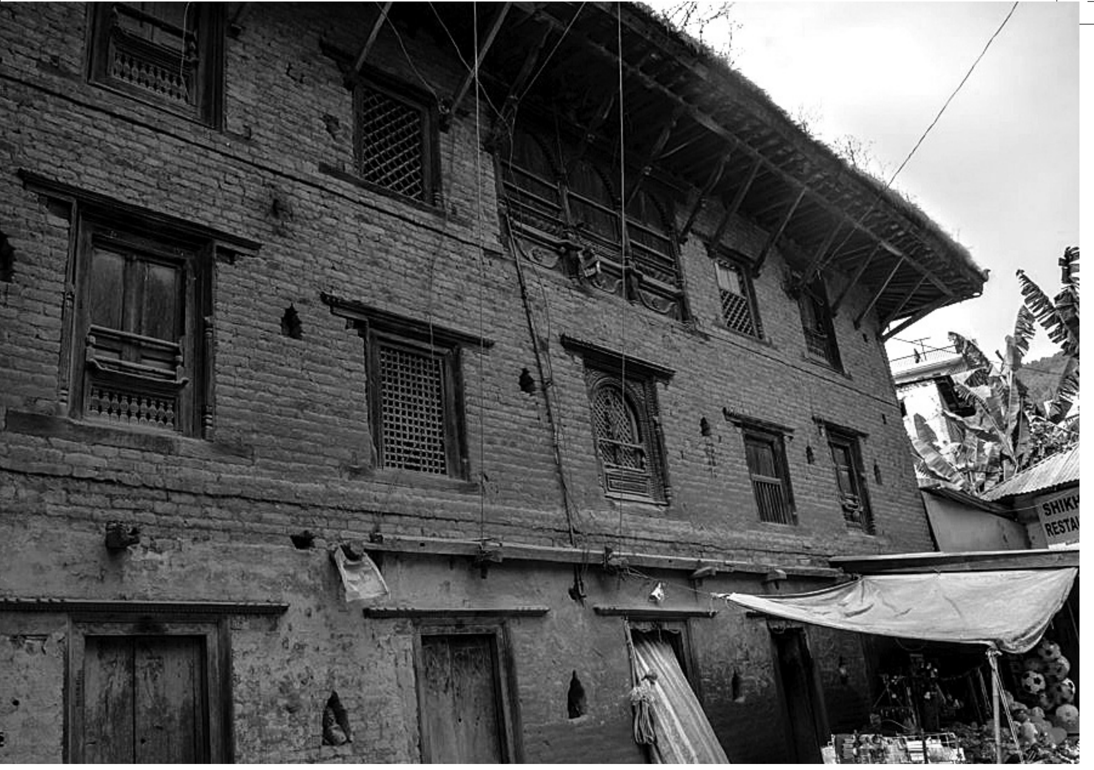
पाल्पाय् छेँ दय्‌केत दकले न्हापा उगु थाय् तू-मतू स्वय्‌गु नितिं चा क्यनी । उगु थाय् मतूसा अन शान्ति यानाः जक छेँ दय्‌की, मखुसा मेगु हे थासय् वनाः दय्‌केमाः धइगु मान्यता दु । छेँ दनेत चा क्यना तुइ धुंकालि जग पूजा याइ । पञ्चरत्न धातु तयाः जग पूजा याइ । पुजा याय् धुंकाः तिनि छेँया जग तय्‌गु सुरु याइ । जग ल्ह्वनेबलय् ल्वहं हे तइ । पाःलूगु थाय् जूगुलिं जग ल्ह्वनेबलय् ल्वहं हे तइगु खः । जग दने धुंकाः तिनि छेँ दनेगु सुरु याइ । राणाकालीन आपालं छेँय् आँय्‌पौ तयाः दनातःगु दु ।

पाल्पाया भौगोलिक वातावरण पाःगु हुनिं छैँ दय्केगु वास्तु मेमेगु थाय् सिबें पाः । पाल्पायागु चा यैँया स्वयां बल्लाःगु खनेदु । अन चट्टानया द्यःने वस्ती दय्काः च्वनाच्वंगु दु । अनया छैँया जग एकदम बल्लाक दय्कातःगु दु । चट्टान द्यःने वस्ती दय्काच्वंगुलिं अनया छैँ तःखा मजू । आँय्पापौया छैँ दनातःगु दु । बूअप्पा मदुगु इलय् कच्ची अप्पा तयाः छैँ दनी । मखुसा छैँदुने पाखे कच्ची अप्पा तयाः अले पिनेपाखे बू अप्पा तयाः नं छैँ दनातःगु दु । छैँ दय्केबलय् जग बल्लाक तय्माः धइगु धारणां यानाः ५ फुट ६ फुट जग तयाः छैँ दय्कातःगु दु । जग तयन्त्यः न्यागू धातु तयाः पुजा याइ । छैँ दनेबलय् सिँ दुने व पिने चुकू तय्गु प्रणाली दु । अन नेवाःतय्गु गुलिं छैँ ढलान यानाः नं दय्कातःगु दु । छैँय् भ्याः तइबलय् गुलि जग्गाय् छैँ दनातःगु खः वा छैँकथं भ्याः तय्गु चलन दु । लुखाः तइबलय् दलानया दथुइ तइमखु । छैँया अंगः एकदम ख्वातुक्क दनातःगु दु । हरेक तल्ला पतिकं स्वाहानेया च्वसं खापा दु । स्वाहानेया च्वय् लाःगु खापायात तःखा धाइ । पाल्पाया वस्ती चट्टानय् दुगुलिं थनया लँ पाःलू, थःजा-क्वजाः । सम्मगु लँ हे मदु । भच्चा सम्म थाय् वःसा हाकनं पाःलूगु थाय् वइ । उकिं अनयागु भौगोलिक कारणं यानाः छगू थासं स्वय्बलय् नितँजाः जूसां मेथासं स्वय्बलय् प्यतँजाः जुयाच्वनी । थ्व छगू पाल्पायागु छैँयागु विशेषता खः ।

न्हापा पाल्पाय् छैँ दय्केगु विस्कं तरिका दु । लिपा वयाः तिनि इन्जिनियर तयाः उमि सल्लाहकथं दय्केगु सुरु जुल । छैँ दय्के न्त्यः याइगु जग पुजा छैँया मुलिं याइ । लुखा तइबलय्, भ्याः तइबलय् नं पुजा यानाः तिनि तइ । पुजा याइबलय् साइत स्वयाः तिनि पुजा याइ । पुजा याइबलय् ताय्, ध्वजा तइ । धलिं प्रणालीं छैँ दनातःगु दु । स्वाहाने तइबलय् न्हय्गू त्वाथः तयाः दय्कातःगु दु । पाल्पाय् अप्पो चिकुइगु हुनिं भ्याः नं चिचीपाः । अटश भ्या, सँभ्यःा तयातःगु दु । भ्याः तइबलय् बिजोडा ल्याखय् तइ । भ्याः क्वसं फ्यतुइ जीक थाय् छकू दय्कातःगु दु । जात्रा स्वय्गु, वसः पाय्गु, ला व मेमेगु खाद्यान्न पाय्गु निंतिं छैँय् बार्दली नं पिकयातःगु दु । बुइगलय् कुँ वनेगु थाय् दय्कातःगु दु । अंगः ततःग्वः यानाः छैँ दनातःगु दु । धलिं तइबलय् न क्वय् क्वय् लाक्क तःतःपुगु धलिं तयाः च्वय्या तल्लाय् चिचिपुगु धलिं तयातःगु दु ।

२. छैँ दय्केबलय् छय्लीगु सामग्री

छैँ दय्केबलय् अन छु छु सामग्री उपलब्ध दु व हे सामग्री छय्ली । बूअप्पा

तानसेन बजारय् नेवाः वास्तुकला कथं दनातःगु छखाः छें ।

मदगु इलय् कच्ची अप्पा छचलाः नं छें दनातःगु दु । दुनेपाखे कच्ची अप्पा तयाः पिने बूअप्पा तयाः न छें दय्कातःगु खंकेफु । छें दय्केबलय् चा, सिँ, ल्वहं, नँया छड, अप्पा आदि तयाः दय्की ।

ल्वहं : जग तइबलय् ल्वहं तइ । जग बल्लाकेमाः धकाः थथे ल्वहं तइगु खः । कमजोर जुइगुलिं अप्पा तइमखु ।

अप्पा : छें दक्को अप्पां दनातःगु दु । अप्पो यानाः बूअप्पां हे छें दनी तर बूअप्पा मदुगु इलय् कच्ची अप्पा नं तयाः छें दनातःगु दु ।

सिँ : भ्याः, स्वाहाने, दराज, सनू (सन्दुक), खापा, धलिं, दलान, बार्दलि दक्कों सिँया हे दय्कातःगु दु । मातः, स्वाहाने पिचुसे च्वंगु सिँ छ्यलाः दय्कातःगु दु ।

चा : छेँया फुक्क थासय् चां इलातःगु दु । प्लास्टर याय्गु ज्या चां यानातःगु दु । छेँया बँ चां हे दय्कातःगु दु ।

३. पाल्पाया छेँया विशेषता

पाल्पाय् अप्वःयानाः पल्लिं चिनातःगु छें दु । पल्लि दुगु छेँया नापनापं गुम्बा

शैलीया नं छैँ दु । थःगु शैलीकथं छैँ दय्केगु चलन दु । छैँ धलिं तयाः दय्कातःगु दु । दकले क्वय्या तल्लायात छेली, व धुंकाःया तल्लाया ना मातँ, अनं च्वय्या तल्ला चोतँ दु । दकले च्वय्या तल्लाया नां बुइगल धयाः तयातःगु दु । बुइगल भ्वय् नकेगु निंतिं दय्कातःगु दु । हरेक तल्ला, क्वथाय् ग्वाखंप्वाः दु । अले छेँया पिने न ग्वाखंप्वाः दु । ग्वाखंप्वाः मत च्याकेगु निंतिं दय्कातःगु खः । स्वाहाने, खापा, भ्याः दक्को सिँयागु दय्कातःगु दु । छेँया अंगः ख्वातुक्क दय्कातःगु दु । ख्वातुगु अंगयात दराजया रुपय् नं सदुपयोग यानातःगु दु ।

यँ स्वयां पाल्पाया छेँत पाः । पाल्पाया छेँया भ्याः, खापा फुक्कं यँया छेँस्वयां पाः । अन मूलुखाया तप्यंक न्ह्यःने मू दलान तय्मज्यू धइगु विश्वास दु । छैँ दय्केबलय् सिँ तइबलय् 'मठ पार्नुहुन्न' धाइ । थथे 'मठ लगे मजू' धयागु निखे गेट चुलिंचु लाकेमज्यू धइगु खः । भतिचा, एक इन्च सां पाकेमाः । निगू लुखा चुलिचुं लाकेमज्यू, अथे चुलिचुं लातधाःसा सुं मदुसां सदां सः जक वयाच्वनी धइगु विश्वास दु । मठ तय्बलय् उकिं भचासां उखेथुखे यानातःगु खंकेफु । अथे हे, पाल्पाय् छेँया दथु भ्याःया क्वसं सीधा थांक्वः लाकेमज्यू धइगु नं विश्वास दु । थुकिया ल्यूनेया कारण बारे मस्यूसां न्हापांनिसें लाके मज्यू धयातःगुलिं छैँ दनेबलय् स्वपाः भ्याः दुसा दथुइ च्वंगु भ्याः क्वय् थांक्वः (पिलर) तइमखु । पाल्पाया छैँ चा, अप्पां दय्कातःगु दु । स्वाहानेया सिँ दक्को चिकंसिं दय्कातःगु दु । डाँडाय् वस्ती दय्कूगु कारणं पाल्पाया छैँ न्ह्यःनं छतँजाः व ल्यूनं नितँजाः जूगु विशेषता खः । जग तइबलय् नं ल्वहं तयाः जक दय्की, अप्पा तइमखु । धलिं तइबलय् सिँया द्यःने दली तयाः हानं दलीया द्यःने सिँ लानाः तयातःगु दु । दलीया निखे चुकू तय्गु चलन दु । छेँया मूलुखां दुने हाकनं मेगु लुखा दुगु थनयागु विशेषता खः । थन पुलांगु शैलीया तचा माःता बाःता छ्यलातःगु दु । पाल्पाय् छुं नं पूजा याय् न्ह्यः दकले न्हापां पिखालखु पूजा याइ । पिखालखु पूजा याय्धुंकाः तिनि मेमेपिं द्यः पूजा याइ । पिने पूजा यानाः दुहाँ वय्बलय् नं पिखालखु पूजा यानाः तिनि दुहांवनी । थ्व पाल्पायागु विशेषता खः ।

लिखँ

नेवाःतय्सं नालाः वयाच्वंगु वास्तुशास्त्रया थःगु हे मौलिकता दु । वास्तुशास्त्र ज्ञानया आधारय् छैँ दय्कीगु तरिका सीका काय्फइ । पाल्पाय् थःगु हे तरिकां छैँ दय्काच्वंगु खःसा आः वयाः इन्जिनियरया ग्वाहालि कयाः छैँ दय्केगु सुरु जुल । पुलांगु वास्तुशैलीया छैँ बुलुहुँ न्हनावनाच्वंगु खनेदु । थुकिया मू हुनिं धयागु द्रुत गतिं

अप्वयाच्वंगु शहरीकरण व जनसंख्या बृद्धि खः । येँय् नं आपाः धयाथें परम्परागत नेवाःछेँ म्हो जुजुं वनाः उकिया थासय् ढलानछेँ दनेगु जुइधुंकल । पाल्पाय् पुलांगु छेँ ल्यं दनि । पाल्पाय् २०० वर्ष पुलांगु ५०० खाः ति पुलांगु छेँ ल्यं दनि ।

पाल्पाय् स्वनिगःया थीथी थासं नेवाःत बसाइँसराइ जुयावःगु खनेदु । विभिन्न थासं बसाइँसराइ जुयावःगु जूसां पिनें स्वय्बलय् नेवाःतय्गु पुलांगु छेँया आकार अथे अथे हे खनेदु । छेँ दय्केबलय् छु सामग्री न्ह्यःने दु उकिं हे दय्केगु यानाच्वंगु खनेदु । गथे बूअप्पा मदुगु इलय् कच्ची अप्पा तयाः छेँ दनातल । छेँ दने न्ह्यः जग तइबलय् पुजा याइगु तरिका धाःसा नेवाःदथुइ नं समुदायकथं पाः । गुगुं समुदायं गुरुजु तयाः पुजा यानाच्वंगु दुसा गुगुं समुदायं धाःसा छेँया मूलीं हे पूजा याइगु जुयाच्वन । पाल्पाय् दक्वो छेँया भ्र्या चिपाः । लुखा नं चीधं । भौगोलिक कारणं यानाः अनया छेँ तःखा मजू । चट्टान द्यःने वस्ती दुगुलिं छेँया क्वय् तल्लाया क्वसं नं मेगु तल्ला दु । छेँया हरेक क्वथाय् मत तय्गु निंतिं ग्वाखंप्वाः तयातःगु दु । सँभ्र्याः, तिकिभ्र्याःत तयातःगु दु । बार्दली पिकयातःगु छेँ दुसा छेँया पिने पिखालखु दय्कातःगु छेँपाखें नेवाः पहिचान पिब्वयाच्वंगु दु ।

लिधंसा

श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (नेसं ११३०) 'नेवाः लोकवार्ता', *नेवाः लोकवार्ता*। यल नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. १-१९ ।

श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (नेसं ११३०) 'वास्तु व ज्ञान', *नेवाः लोकवार्ता*। यल नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २२९-२४० ।

जोशी, रास (नेसं ११३०) 'अन्धविश्वास', *नेवाः लोकवार्ता*। यल नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २७२-२८१ ।

सिंह, दशरथमान (नेसं ११३६) *त्यो समय, त्यो परिवेश : मेरो जीवनयात्राको संस्मरण*। काठमाडौंः न्हूजः गुथि (वि.सं. २०७३) ।

खँल्हाबल्हा

त्रिरत्न लाल शाक्य, (५८ वर्ष, नायः, नेवाः देय् दबू तानसेन) तक्सार त्वाः, खँल्हाबल्हा २०७३ फागुण ४, थाय् : त्रिरत्न लाल शाक्यया पसः, तक्सार ।

सौन्दर्या शाक्य, (४५ वर्ष) तक्सार, तानसेन, खँल्हाबल्हा २०७३ फागुण ५, थाय् : सौन्दर्या शाक्यया छेँ ।

पाल्पाया लोकोपचार

केशरी प्रधान

मूति

पाल्पाय् दुगु लोकोपचार आपालं पुलांपिं मनूत दुथाय् छैंय् बांलाक न्ह्यानाच्वंगु दुसा आधुनिक मनूतसें मयाः थें नं खनेदु । तर बांलाक खँ न्यनेबलय् ला धात्थें हे त्वःतूगु मखु, थुकिया प्रयोग जक म्हो जुयावंगु खनेदु ।

१. लोकोपचारया घटना

घटना १

भगवती त्वालय् च्वनादीम्ह न्ययख़ुदँ दुम्ह विमला श्रेष्ठजुं धयादीकथं ह्याउँमचात ख्वाउँचाल धाःसा इमू दाय्काः कापतय् प्वःचिनाः गःपतय् घाकाः तय्गु, मचातय्त न्हाय्पं प्वाः खंकेबलय् नं हलू चिकं पाकेगु याः । अथे हे थःथाय् लहिनातयाम्ह खायात गनं घाः जूसां हलुचिकं पाकेगु यानावयाच्वंगु दु । स्वँय् ख्वाउँ चाःसा (सेखं चाःसा) इमू, हलू, पालु, चि तयाः लः त्वनेगु । प्वाः गडबड जुयाः अपच जुलधाःसा हलू, मी, चिकं ह्वानागु धौ नय्गु । पत्थर बढे जुलधाःसा लैंसू तयाः कोलः कैँ नय्गु । मस्त सातुवनीबलय् द्यःमांथाय् क्यंवनेगु वा गुर्जुथाय् क्यंवनेगु नं चलन दु । पुनाहःसा नागयात पुइँ तयाः पूजा यानाबी । शरीरं ही बाःवल (bleeding) धाःसा कुमारी द्यः पूजा याय्गु चलन दु ।

घटना २

भीमसेन त्वालय् च्वनादीम्ह पीछदँ दुम्ह रञ्जना श्रेष्ठं अउकइ वइबलय् वहःया अंगुनं तग्वयक गोल च्वयाः दथुइ लाक्क थियाः अउकइयात 'छ तना हुँ कि कराइँ स्वयाः तग्वः जुइक वा' धाय्गु यात धाःसा अउकइ लनावनी धइगु

विश्वास दु । कराइँ पाय्ग्वःगु अउकइ मिखाय् गथे न्ह्यनी, उकिं वं त्वःतावनी' धइगु विश्वास दु । अथे हे न्हासि वइबलय् हाकः पाकाः निगः मन्त्र ब्वनाः ईका, पःका वांछ्वय्बलय् छथुं हे न्हासिवःगु दीगु लोकविश्वास नं दु । थ्व विषयस वय्कलं डाक्टरयाथाय् वनाः न्हासिवःगु मद्युम्ह छम्ह मनुखं थुकथं हे हाकः पानाः मन्त्र ब्वंगु इलय् न्हासिवःगु द्यूगु खँ नं तनादिल ।

घटना ३

तानसेन, बसन्तपुर निवासी समाजसेवी निर्मल श्रेष्ठया कथं मस्त ख्वाउँचायाः बिरामी जुइबलय् कापलेया क्वँय् चुलाः म्हय्खा-पाया खरानी नाप नकल कि लनि धकाः धयादी । वय्कलं थःगु छेँय् नं कछुवाया कंकाल व अथे मेमेपिं कीत मुंकातयादीगु दु । नःलास्वांया कुँ न्हासय् छ्वयाबिल धाःसा वा त्वंकल धाःसा नं सेखं चाःगु लनिगु कनादिल । अथे हे वय्कलं असुरोया लप्तेय् तयाः लः दाय्काः बाफ काय्गु याःसां सेखं क्वलाइ धयादिल । सेखं चाइबलय् कागतीया अचार नं नय्गु बांलाः धकाः नं कनादिल ।

घटना ४

जीना श्रेष्ठया कथं ८१ वर्ष दुम्ह पूर्णबहादुर श्रेष्ठयात ज्वनाकइ (जनीकइ) वःबलय् पुंयात सःताः सिंह च्वकाः इतुंबहालय् पूजा यानाः नागयात पुँइ हाय्कल । अले तुयु हाम्वः, तुयु सितु व सा दुरु तयाः कइलय् नं पाय्गु यात । उलिं मगानाः छाला विशेषज्ञ क्यनाः वासः नं पानाबिल । तर वय्कःया कइ मलन । सःसस्यूपिंथाय् क्यंवंबलय् थुकिया दोष डाक्टरयाथाय् क्यंवंगुलिं नाग कोप जुल धकाः धयाहल । वय्कःया कइ क्वमलात, अले वय्कःया ल्हाः नं कय्कुना वन, म्ह नं कय् कुनावन । वय्कः परलोक जूबलय् म्ह हे तमप्यं हँ । थुकथं ज्वनाकइ वइबलय् डाक्टर क्यनेमज्यूगु धारणा दुगु खँ जीनाजुं कनादिल । वय्कलं दसू कथं पूर्णबहादुरया हे छय्या खँ नं तनादिल । छय्यात नं ज्वनाकइ वःगु इलय् नागयात पुँइ हायाः पूजा यानाः तुयु हाम्वः, तुयु सितु, सा दुरु तयाः पाकाः सिंह च्वकाबिल । तर वय्कलं डाक्टर क्यनामदी । अले वय्कःया कइ क्वलानावन । भचा भचा स्याःथाय् वासः मपासे विभिन्न आसन यानाः ल्हाः म्ह संकेगु जुल । थौंकन्हय् वय्कः पूर्ण स्वस्थ जुयादी धइगु खँ जीना श्रेष्ठजुं कनादिल ।

घटना ५

बसला श्रेष्ठजुं भुजिंखां न्याइबलय् न्याँ लाय्गु जालिं बुयाः थ्वात्तु थ्वानाः जालीयात स्वाहाने क्वय् तयाबीवं लनी धयादिल । अथे हे मचाया प्वाथय् किमि दाःसा पालाबी च्वलाः त्वंकाः ल्यंगु पालाबी वयात तुं क्वखाय्का ब्यूसा क्वलानावनीगु खँ धयादिल । अथे हे, थः मस्त मचाबलय् हे सीगु, आपाः मम्वाइगु जुयाः मचा चीधिबलय् हे क्वजातयात मचा मियाछ्वय्गु खँ कनादिल । वय्कःया कथं मचा चीधिबलय् हे क्वजातयात मियाबीमाः अले वःगु ध्यबाया ची न्यानाः नयाबिल कि उम्ह मचा स्वानाच्वनीगु विश्वास दु । थ्व विश्वास आःतक नं न्ह्याना हे च्वंगु दु । क्वजातयात मचा मीगु विषयस स्पष्ट यानादिसें वय्कलं मचा मिया धकाः यक्व ध्यबा कयाः मचा बिया हे छ्वय्गु मखु, छतका दां कयाः मचा वयात लःल्हाना बीगु अले व मचायात थम्हं हे कयाः लहिनाः ब्वलंकेगु खः ।

घटना ६

तानसेन नगरपालिकाया पार्कय् दुम्ह राधिका प्रधानजुं नं माल्पा छुयाच्वनाबलय् न्ह्यःने च्वनाच्वंम्ह मचायात ग्वारा ग्वारा दाःगु घ्यःचिकं लाःथाय् न्ह्यःनेसं दुगु गमलाया चा पाका बीवं लंगु खँ कनादिल । गमलाया चा काय्गु ईतक फ्वंगाना वय्धुंकूगु जूसां लिपा छुं नं मजुइक लनावन धकाः धयादिल । अथे हे, क्वाःगु च्या वाःगु इलय् आलु तानाः उकिया झोलं लुनाः उकिया द्यःने आलु तानाः तयाब्यूबलय् याउँसे च्वंगु व फ्वंमगासे लनाच्वंगु जानकारी बियादिल ।

घटना ७

बोक्सीं स्यंकूबलय् गुकथं उपचार याना धकाः स्थानीय अपर्णा प्रधानं धयादिल । वय्कलं धयादीकथं छम्ह मिसाया मचा बूबलय् थःछेँपाखें न्हून्हूगु वसः, कापः तयाः मचाबू स्वःवल । मचा बूम्हेसिके बांबांलाःगु व न्हून्हूगु वसः खनाः अन छम्ह बोक्सीयात सह याय्मजिल । वयात नं उगु वसः काय्मास्तिवल । तर कर्कीया वसः गथे काय्गु, गय् काय्गु जुयाः चान्हय् वनाः व बोक्सीं मचा बूम्हेसित सास्ती याःवन । मचायात नं दुरु हे त्वंके मब्यू । न्हियान्हिथं चान्हय् जुल कि सास्ती याःवनीगु जुल । मचा बूम्ह मिसा ला गंसी जुयाः मफयावन । मचा नं ब्वलनीगुया पलेसा झन् प्याताहां च्वनावन । अले क्यंवंबलय् बोक्सीं

थ्व देगलय् भैराःद्यः त्वपुनातःगु दु। थुम्ह भैराःद्यःया ख्वाःपालय् मिखा चूलाकाः स्वल कि मनूत सी धैगु लोक विश्वास दु।

छंगु वसः बांलाः व यक्व दुगुलिं छन्त सास्ती याःवःगु खः। वयात वसः छजु ब्यू धकाः धयाहल। थ्वलिपा छैंय् वनाः छजु बांलाःगु वसः ल्ययाः बोक्सी (थः हे मनू) यात बीयंकल। अले वं नं न्हिलाः न्हिलाः उगु वसः काल। थ्व लिपा मचा व मांया उसाँय् भिनावल।

घटना ८

ह्याउँ मचायात पित यंकेबलय् मामं हाकुगु सिन्हः तिकाः जक पित यंकी धकाः स्थानीय कमला तुलाधर शाक्यं जानकारी बियादिल। वय्कलं थम्हं छन्हु अथे मयासे मचायात पिने यंका हयाबलय् मचां दुरु जक ल्ह्वयाः ख्वाः ह्याउँसे च्वंकाः मफय्कूगु थःगु अनुभव नं कनादिल। लिपा वय्कःयात थः मामं मस्तय् सुरक्षा याय्माःगुलिं हे हाकुसिन्हः तिकाः वा पालितःलेया सिन्हः तिकाः पिने यंकीगु खः धकाः ध्वाथुइकाब्यूगु व अनंलिपा थम्हेसिनं मामं धाःथें यानावयाच्वनागु खँ वय्कलं कनादिल। अथे हे, वय्कलं मचात अह्निं चाइबलय् चिकं कुँ थंकेगु व कुँ थंकागु इताःयात हाचां गाय्कीगु खँ नं तनादिल।

घटना ९

स्थानीय छम्ह बुरिम्ह अजिं थःपिंसं न्हापा कपाः स्याइबलय् सुथसिया ह्याउँ निभाःद्यःयात कःसिइ च्वनाः मत बीबलय् कपाः स्याःगु लनावनी धयादिल। वय्कःया कथं ह्याउँ निभाःद्यवं स्याःगु कपाः लंकाबी। मेम्ह छम्ह अजिं थः चय्निदँ दतं नं आःतकं वा बुइबलय् बुरुसं वा मबुसे दत्तिवन छ्यलाच्वनागु जानकारी बियादिल। प्याःगु दतिवन मदुसा गंगू जूसां छ्यलेगु अले ई दुबलय् वयात निनाः धू यानाः तयाः उकिं वा चुलेगु जानकारी बियादिल। चय्दँ दुम्ह वय्कःया वा उतिकं हे बांलाः बल्लाः खनेदु।

२. लोकोपचारया आधार

२.१ सफाई

नेवाःत सुथ न्हापां दनाः बसिबँ पुइमाः। सुथ न्हापां दनाः छेँछखां बँ पुइगु ज्यायात हे बसिबँ पुइगु धाइ। बसिबँ मपुसे छुं हे ज्या याय्मत्यः। छेँ सफा मजुइक छुं ज्या याय्गु धइगु खँ तसकं बांमलाःगु खँ खः।

२.२ धर्म

त्यःमत्यः, भिंमभिंया आधारय् लोकविश्वास दयाच्वनी। द्यःयात जवय् लाकाः चाःहुलेमाः। ल्वहं, ढलोट, खाः आदिया द्यः दय्काः प्राणप्रतिष्ठा यानाः थ्व धात्थेंयाम्ह हे द्यः धकाः पुज्याइ। दक्वसिबें तःधंगु त्यःमत्यः ला पाल्पाया तःधंम्ह भैरःद्यःया ख्वाः स्वयाः मिखा चूलाके मत्यः धइगु दु। थ्व मनूया धार्मिक आस्था खः।

२.३ व्यावहारिक

स्वाहाने हाचां गाय्मज्यू, थ्व विश्वासया आधार व्यावहारिक जू। पुलांगु स्वाहानय् धू पनेगु पौ तयातःगु दइमखु। धू फुक्क कुतुंवनाः क्वय् च्वंम्ह मनूयात लाइ। थ्व विश्वास पुलां पहलं दय्कातःगु सिँया स्वाहानय् जक जुइ। उकिं थौंकन्हय्या ढलान छेँय् थ्व खँ विश्वास मयाय्धुंकल।

२.४ मनोवैज्ञानिक

भाकल याय्गु, किसली अन्याय्गु, कलः वनेगु आदि चिजत थःगु मन

शान्त यानाः जीवनयापन यायृत न्ह्यानाच्वनी । मन आनन्द जुल कि सकतां ठीक जुइ । अथे हे, तन्त्रमन्त्र याय्गु, भ्फारफुक याय्गु इत्यादि ज्यां मनूतय्त छगू छाप लानाच्वनी । 'याय्माः धाःगु ज्या मयानाः जितः मजिल ला ? थत्थें द्यःमांया थाय् वा अजिया थाय् यंकाः छक्वः फूफाः याःसा जी ला ?' धयागु खँ मनय् वालाच्वनी । अथे हे मेगु उदाहरण स्वबाय् ल्वाकेमज्यू धयागु विश्वास आःतकं दनि । यदि थथे जुल धाःसा नकिं छथु वांछ्वयाः जूसां प्यबाय् लाकाः मनयात शान्त यानाच्वनी ।

२.५ भौतिक

लोकविश्वासय् भौतिकवस्तुत नं छ्यलाच्वनी । हां न्यात धाःसा नँ चुलाः पाय्गु, छ्वाःकिलं छ्वाइबलय् चिकं मदुगु सँ बुलेगु । प्वः वःथाय् बजि न्ह्ययाः पाय्गु ।

२.६ वनस्पति

मिखा तेल्लाकेत अँतलिचा तरकारी नय्गु । चिनी ल्वय् जुइबलय् ब्याःमाया हः नय्गु वा रस त्वनेगु । न्याँया कँ कथुइ थाइबलय् तकुस्वां (लालिगुराँस) नय्गु वा नां जक काःसां ज्यू धइगु लोकविश्वास दु ।

२.७ स्वास्थ्य

अष्टमी, एकादशी, पुन्हि, संल्हू वा मंगलबारया अपसं च्वनेमाः धयागु नं लोकविश्वास दु । न्हिया न्हिथं उलि हे नजक नयाच्वन धाःसा नं मनू म्हं मफइगु यक्व सम्भावना दु । न्हापा नयातःगु पचे मजुइक हाकनं नलधाःसा अपच जुइ । अले विभिन्न रोगत पिहांवइ । उकिं आवश्यकता अनुसार वाःया छन्हु, निन्हु अपसं च्वनेगु याइ । तर बार, तिथि वा संल्हू फुक्क मुंकाः न्हियान्हिं अपसं च्वनधाःसा नं कमजोरी जुयाः मनू म्हं फइमखु ।

२.८ वैज्ञानिक

उत्तरदिशाय् छ्यं लाकाः द्यने मत्यः । भौगोलिक चुम्बकीय दिशानाप मिले मजुइ धकाः थुज्वःगु लोकविश्वास छ्यलातःगु खः ।

२.९ सुरक्षा

बहनी बाय् च्वनेत वःपिंत लितछ्वय् मत्यः । बहनी छैँया धू पुयाः वांछ्वय्मत्यः । देगलय् द्यः जक याकःचा थ्यने मत्यः । पाल्पाया मनूत शिक्षित जुयावंगुलिं थन अन्धविश्वास खनेमदय्धुंकल । तर नं न्हूगु पुस्तां गुलिसिनं कारण थुइकाः सा गुलिसिनं थकालिपिंसं धाःगु धकाः व गुलिंसिनं न्हापांनिसें यानावयाच्वंगु ज्या आः नं यानाबियाः छु हे स्यनी धकाः न्त्याकाच्वंगु दु । अथे हे उपचारय् नं अजि, द्यःमां, धामी, भ्माँक्री, वैद्यपिनिगु वासः स्वयां आपाः डाक्टरयाथाय् वनाः आलोपाथी वासः यानाच्वंपिं यक्व दु । आयुर्वेदं नं क्वातुक्क हे थाय् कयातःगु खनेदु ।

लिखँ

पाल्पाय् लोकोपचार अनया ज्याथःजिथिपिंके थःथःगु किसिमया अवधारणा खनेदु । स्वनिगलय् थें हे थन नं थःत माःगु उपयोगी जुइगु खःसा ज्यू मज्यू त्यः मत्यः नं छ्यलाच्वंगु नं खनेमदुगु मखु । थनया छगू विशेष लोकविश्वास धयागु भैराःद्यःया ख्वाःपालय् मिखा चूलाकाः स्वल कि मनूत सी । थ्व ला छगू अन्धविश्वास खः । अथे जुयाः आःतक नं मनूतय्त व द्यः क्यनीमखु । सुचुका हे तयातःगु दु । थथे त्रास दुगुलिं यानाः मनुखं स्वय्गु साहस नं मयाः । तर गुकिया ल्यूने छगू गहन कारण दुगु जुयाच्वन । थ्व द्यः मुकुन्दसेन जुजु जूबलय् स्वनिगलय् आक्रमण यानाः त्याकेत स्वःबलय् छुं याय्मफुसेलिं व द्यः छम्ह खुयायंकूगु जुयाच्वन । जुजुं खुयाहःम्ह द्यः न्त्यःनेलाःथें क्यनेमज्यू, लिपा मछिनीगु जुल । अले द्यः चूलाक स्वय्मज्यू धाःसा अःपुल । सुचुकातःगु नं धाइमखुत ।

अथे हे न्हियान्हिथंया व्यवहारय् पुलांपिं विशेष यानाः जिथिपिं दुगु छैँ स्वर्गया नरकयाया नामय्, पुनर्जन्मया नामय्, आत्माया नामय्, म्हगसया नामय् नं छुं नं छुं ला अन्धविश्वासया ज्या नं यानावयाच्वंगु खनेदु । छाय्धाःसां मनू ब्वलंगु हे थज्याःगु अन्धविश्वास दुगु समाजय् खः । उकिं यानाः काचाक्क त्वःते नं थाकु । तर थौंकन्हय् नचापिं मनूतसें थुपिं फुक्क वस्तुया धापूया वास्तविक खँ व उकिया उद्देश्य नं थुइकाः उकियात अर्थपूर्ण याय्गु कुतः नं यानाच्वंगु खनेदु ।

छैँया थकालीपिं पुलांपिं मनूतय्सं धयादीगु खँयात अनुभवया आधारय् यानादीगु आवश्यकताया आधारय् यानादीगु, हनाबना, सरसफाइबारे नं ज्ञां बीत यानादीगु नियम व बन्धनया त्यः मत्यः, ज्यू मज्यू जूसा वयात आःतक

नं न्ह्याकाच्वंगु खनेदु । उसाँय् मदय्धुंकाः वासः यानाः विरामी लंकीगु जक बुद्धिमानी मखु । व स्वयां अप्वः बुद्धिमानी ला रोगं हे मथीकेगु खः । थुकिया प्रयास ला भन् हे तःधं ।

लिधंसा

कसाः, शरद (नेसं ११३०) 'जातिया म्हसीका' *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २०-४५ ।

जोशी, रास (नेसं ११३०) 'अन्धविश्वास' *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २७२-२८१ ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (नेसं ११२०) *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* । यैंः नेपालभाषा एकेदमि ।

श्रेष्ठ, ईश्वरीमैयाँ (नेसं ११३०) 'लोकोपचार' *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २६२-२७१ ।

श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (नेसं ११३०) 'नेवाः लोकवार्ता' *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. १-१९ ।

खँल्हाबल्हा

अपर्णा प्रधान (७० दँ), तानसेन, २०७३ फागुन ४

कमला तुलाधर शाक्य (४५), तानसेन, २०७३ फागुन ४

चन्द्रमाया श्रेष्ठ (८५), तानसेन, २०७३ फागुन ४

जीना श्रेष्ठ (५८), तानसेन, २०७३ फागुन ४

जेठा वैद्य (८६), तानसेन, २०७३ फागुन ४

नारां वैद्य (८५), तानसेन, २०७३ फागुन ४

निर्मल श्रेष्ठ (६२), बसन्तपुर तानसेन, २०७३ फागुन ४

बुरिम्ह अजि (८२), तानसेन, २०७३ फागुन ४

मंगललाल महर्जन (८०), तानसेन, २०७३ फागुन ४

रञ्जना श्रेष्ठ (४१), भीमसेन टोल तानसेन, २०७३ फागुन ४

राधिका प्रधान (६०), नगरपालिका लागा, तानसेन, २०७३ फागुन ४

विमला श्रेष्ठ (५६), भगवती टोल, तानसेन, २०७३ फागुन ४

वसला श्रेष्ठ (८०), तानसेन, २०७३ फागुन ४

सुशिला श्रेष्ठ (६०), बसपार्क, तानसेन, २०७३ फागुन ४

सुगत बज्राचार्य (६५), तानसेन, २०७३ फागुन ४

पाल्पाया अन्धविश्वास

राकेश महर्जन

मूति

नेवाःबस्ती दुथाय् नेवाःसंस्कार, संस्कृति, रीतिरिवाजलिसें लोकबाखं, लोकम्ये, लोकचिकित्सा अले लोकविश्वास व अन्धविश्वास नं थ्यनाच्वंगु दु । पाल्पाया नेवाःतय् दथुइ भूतप्रेत, ख्याः, भकुग्वारा, किचकन्या, बोक्सी, राँकेभूत, घोडाभूतया खँ श्रुति परम्पराकथं ल्यनाच्वंगु दनि ।

१. पृष्ठभूमि

लोकलिसे स्वाःगु व लोकय् न्यनाच्वंगु परम्परानापया विश्वास हे लोकविश्वास खः । लोकविश्वासदुने विश्वब्रह्माण्ड, प्रकृति, पशुपंक्षी, सिमा, न्हि, ला, म्हगस, सकुन आदियाबारे लोकं यानावयाच्वंगु विश्वास व भूतप्रेत, डाकिनी, बोक्सी, जादू, धामिझाँक्री आदि जनविश्वास अले उकी सम्बन्धित थीथी लोकव्यवहार लाइ (श्रेष्ठ, ११३०:६-७) । विश्वास व अन्धविश्वास मानव सभ्यतालिसे हे न्ह्यानावयाच्वंगु दु । अन्धविश्वास धैगु धार्मिक, सामाजिक वा भौगोलिक पुचलय् ल्यनाच्वंगु चरम विश्वास खः । गुकी छुं नं कथंया ज्ञान, अनभुव वा कारण दइमखु । मात्र थःथःगु पुचलय् थःसिबें न्ह्यःया विश्वासया निरन्तरता दयाच्वनी, गुगु श्रुति परम्पराया आधारय् न्ह्यानाच्वनी (जोशी, ११३०:२७२-२७३) । समाजय् ल्यनाच्वंगु भूत, प्रेम, ख्याः, किचकन्या आदि प्रतिया विश्वास नं छगू अन्धविश्वासकथं ल्यनाच्वंगु दु । थम्हं मखंसां, अनुभव मयाःसां उकियात न्यनागु भरय् श्रुति परम्पराकथं थ्व खँ ल्यनाच्वंगु दु । नेवाःत अध्यात्मय् विश्वास याइपिं खः । उकिं नेवाःतय्के जन्म न्ह्यः व मृत्यु लिपाया संस्कार ल्यनाच्वंगु दनि । मनूत सी । सीधुंकाः वं मेगु जुनी काइ । तर गुलिं मनू सिनां नं वं यानातःगु छुं पापया हुनिं मेगु

जुनीइ वनेफइमखु, अले अगति जुयाः थ्व हे संसारय् चाःहिलाच्वनी धैगु विश्वासं भूतप्रेतया जन्म जूगु खः । जब मनू ग्याइ, वया मन ग्याइ, वयात लाइगु मानसिक डर, त्रासया हुनिं वं थुज्वःगु भूतप्रेत खनीगु, अनुभव याइगु खः । वया अनुभव हे श्रुति परम्पराकथं न्ह्यानावनी, अले भूतप्रेत खनीगु, किचकन्या, बोक्सीं स्यंकीगु, ख्याकं त्यःवइगु आदि आदि खँ लोकविश्वास वा अन्धविश्वासकथं समाजय् ल्यनाच्वनी ।

२. विषयवस्तु

पाल्पाय् च्वनाच्वंपिं आपालं नेवाःतय्के भूतप्रेत, ख्याः - विशेषरुपं भकुंग्वारा ख्याः, किचकन्याथेंजाःपिनि खँ दु । पाल्पा जिल्ला, विशेष तानसेनया नगरपालिकाय् दुपिं नेवाःतय्सं थःपिंसं प्रत्यक्ष हे मखंसां, अनुभव याय् मलंसां अजि, अजापिंसं कनातःगु लिसें अन हे दुपिं छम्ह निम्हेसित जूगु घटनायात धाःसा थम्हं खं थें च्वंक धाय्गु याः ।

तानसेन बसन्तपुरय् मसलाया पसः तयाच्वनादीम्ह आलोक शाक्यं (५२ दँ) नं थःपिंसं तप्यंक भूतप्रेत, किचकन्या आदि मखनागु जानकारी बियादिल । थःपिंसं प्रत्यक्ष मखंसां न्हापा न्हापा तानसेन बजारय् घोडाभूत वइगु खँ वय्कलं कनादिल । वय्कलं न्यनातःकथं थ्व खँ थनिं ६०-७० दँ न्ह्यःया खँ गुगु इलय् बसन्तपुर बजारय् च्याखा-झिखा आपाः छेँ मदु । मनूत बहनिसिया ८ ताः ई जुइवं घोडाभूत वइगु ग्याःचिकुं ग्यानाः जुइ । शाक्ययाके तानसेनया जक मखु, तानसेनं बुटवल बजार वनेगु लँपु दथुइ लाःगु छगू दोभानया नं खँ दु । अन दोभानय् दुगु खुसियात भूतखुसि (भूतखोला) धाइगु व खुसि च्वय् छपु ताँ दु । न्यादँ ति जक न्ह्यः, उगु ताँय् चान्हसिया १२ ताः ई जुइवं राँके भूत (मिप्वाः च्याकाः वइम्ह भूत) अंगः अंगलय् मि च्याकाः वःगु खं धाःपिं दु धकाः शाक्यं कनादिल । वय्कलं थम्हं धाःसा प्रत्यक्ष मखनागु जानकारी बियादिल ।

अथे हे वय्कलं अन बसन्तपुरय् दुम्ह छम्ह माष्टर धनबहादुर मल्लं धाःसा थुज्वःगु भूतप्रेत खंगु खँ नं कनादिल । वय्कः माष्टर मल्ल थगुने तिनि मदुगु जुल । शाक्यं धयादी कथं, माष्टर धनबहादुर मल्ल थम्हं हे खंगु धकाः तःधिम्ह भूतया खँ कनादिल । न्हापा न्हापा अन आपाः छेँ मदु । उगु त्वालय् भचा क्वय् छधाः ल्वहंहिति दु- निसां हिति (निशान हिति) । अनं

तःधिसे च्वंम्ह छम्ह भूत पिहांवःगु व उकियात माष्टर मल्लं थम्हं हे खनागु, भूत खनेवं म्हं हे पीसे च्वनाः बिस्युं वनागु धकाः मल्लं कनादीगु खँ शाक्यं जानकारी बियादीगु दु ।

अथे हे, वय्कलं सिनरीडाँडाय् किचकन्या वःगु खँ नं कनादिल । छम्ह ब्रम्हूया मचाया उम्ह किचकन्या नाप मतिना जूगु, बहनी जुलकि व मचा उगु डाँडाय् वनीगु व लिपा वनाः उम्ह मचा सीगु खँ शाक्यं कनादिल । उम्ह मचाया नां वय्कलं धाय्मफुसां अनयापिं ईश्वरीप्रसाद दाजुकिजा खः धइगु थम्हं न्यनातयागु दु धकाः धयादिल । वय्कःया कथं उम्ह मचा सीन्त्यः तसकं गंसी जुयावंगु खः । किचकन्या गुज्वःम्ह जुइ धइगु न्ह्यसलय् थःपिंसं प्रत्यक्ष मखंसां न्यनाकथं तसकं बांलाःम्ह ल्यासेम्ह जुइगु तर वया ग्वालि न्ह्यःने लाइगु खँ वय्कलं तनादिल ।

थुकथं शाक्यया कथं, तानसेन बजारय् घोडाभूत, लोहंहितिइ तःधिम्ह भूत, तानसेनं बुटवल वनीगु दोभानय् भूतखोला धइगु खुसिसिथय् राँके भूत व सिनरीडाँडाय् किचकन्या दुगु व थुज्वःगु खँ अन श्रुति परम्पराकथं न्यनावनाच्वंगु सीदु ।

भाजु आलोक शाक्यं न्ह्यथनादीम्ह माष्टर धनबहादुर मल्ल, गुम्हेसिनं तःधिम्ह भूत खंगु जुयाच्वन, वय्कःया जहान शान्ति अमात्य मल्ल (७८ दँ) या कथं न्हापा न्हापा जक थुज्वःगु भूतप्रेत खं धाइपिं दुगु खः । तर थौंकन्हय् थुकथं भूतप्रेत खं धाइपिं मदु । वय्कःया कथं बसन्तपुरया थः च्वनाच्वनागु छेँया ल्यूने दुगु क्यबचाय् धाःसा न्हापा न्हापा किचकन्या वइगु व वय्कःया निनिपिंसं कनातःकथं उगु क्यबचाय् किचकन्या खनेदइगु खः ।

मनू मदयाः दच्छितक नं क्यंवयाच्वनीगु, सः वयाच्वनीगु सन्दर्भय् बसन्तपुरया हे बेनीकुमारी श्रेष्ठं (८० दँ) नं थम्हं उज्वःगु छुं अनुभव मयानागु खँ तनादिल । श्रेष्ठया कथं सीम्हेसिनं अथे क्यंवइगु, सः वइगु जक मखु, म्हगसय् तकं क्यंवइगु धयातःसां थम्हं अनुभव याय्मलंगु जानकारी बियादिल ।

भाजु आलोक शाक्यं हे न्ह्यथनादीगु निशां हिति बसन्तपुर त्वालं भचा क्वय् लाः । उगु हे त्वालय् छेँ दुम्ह पाल्पाया हनेबहःम्ह चिनियालाल बज्राचार्यजुं थुगु हिति स्वसःदँ न्ह्यः दय्कूगु जानकारी बियादिल । वय्कःया कथं पल्टन (निशान)तय्सं दय्कूगुलिं थुकियात निशान हिति धाःगु व

पाल्पाया निसां हिति (निशान हिति)

नेवाःभासं निशां हिति जूगु खः । थुगु हिति दय्केत खुगू-न्हय्गू कोश तापाक्कं ल्वहं कुबियाहःगु खःसा येँपाखें नेवाःकालिगढतय्त सःतूगु खः । थुगु हितिया दुवातय् मनू सीबलय् छ्वासः वाय्गु चलन दु । थुगु ल्वहंहिति च्वय् छमा सिमा दु । उगु सिमा हे थन दुम्ह ख्याःया बास खः धकाः वय्कलं कनादिल । हितिया मू लुखाय् भकुंग्वारा ख्याः दुगु व सिमाक्वय्या ह्वतं उम्ह भकुंग्वारा ख्याः दुत-पित जुयाः सिँखानि तक थ्यंकः वनी धकाः नं वय्कलं धयादिल ।

खँल्हाबल्हाया भ्वलय् वय्कलं थुज्वःगु भूतप्रेतया खँ आः वयाः अन्धविश्वास जुइधुंकूगु जानकारी बियादिल । मनूत शिक्षित जुयावःगुलिं थुज्वःगु खँ मिखा तिसिनाः विश्वास मयाइगु जुल । न्हापा न्हापा मनूत शिक्षित मजूगु, खःथें च्वंक धाःगु खँ पत्याः याइपिं जूगुलिं थुज्वःगु अन्धविश्वासया खँ नं न्यनावंगु अनुमान वय्कलं यानादिल । लिसें थुज्वःगु खँय् कल्पना व्यापक जुयाच्वनी धयादिसें वय्कलं थुकिया निंतिं योमरिया बाखंया दसू बियादिल । वय्कःया कथं योमरि हे सइगु सिमा ला गनं मदु, तर सिमाय् सइगु छुं नं सि योमरि थें माकु, चाकु जुइगुलिं उकियात योमरिया कल्पना

यानाः दय्‌कूगु धयादिल। उकिं थन दु धाःम्ह भकुंग्वारा ख्याः नं सुयां कल्पना जुइफु धयादिल । उकिं आः वयाः ख्याः धइपिं हे मदय्‌धुंकल । अथे खःसां द्यःमां, वैद्यथेंजाःपिं आः नं दनि धयादिसें वय्‌कलं थःगु छेँ लिक्कसं दुम्ह छम्ह द्यःमांबारे नं जानकारी बियादिल गुम्हेसिनं बिरामीतय्‌त लः, जाकिपाखें फूफा याइ, मनूतसें आःतकं वयात विश्वास यानाच्वंगु दनि धयादिल ।

पाल्पाया छम्ह नांजाःम्ह समाजसेवी एवं थीथी राष्ट्रिय दैनिकया स्तम्भकार भाजु निर्मल श्रेष्ठनाप भूतप्रेतया खँ कुलाबलय्‌ भूतप्रेत, ख्याः, किचकन्याया खँय्‌ कल्पना जक मखु, गनं गनं वैज्ञानिकता नं दयाच्वनी, तर थुज्वःगु खँ गनं ल्यूने सुलाच्वनीगुलिं उज्वःगु खँ नं माले फय्‌केमाः धयादिल। न्ह्यागु चिजयात नं विज्ञानसम्मत स्वय्‌माः धयादीम्ह श्रेष्ठं दसूया निंतिं नँ न्याइबलय्‌ पिहां वनेमज्यू धइगु लोकविश्वासया ल्यूनेया खँ उलादिल । नँ न्याइबलय्‌ मलखं कय्‌फुगु अवस्था दुगुलिं मनूतय्‌त सुरक्षित याय्‌या निंतिं थथे पिहां वनेमज्यू धयातःगु व लिपा वनाः थुकिइ धर्म, सम्प्रदायया खँ स्वानाः पाप, धर्मया खँ वःगु न्ह्यथनादिल । वय्‌कलं भकुंग्वारा ख्याःया खँय्‌ थ्व छताजि तुति मदुम्ह प्राणी जुइमाः गुम्ह ग्वारातुला जुइ । थुज्वःपिं प्राणी हे लिपा वनाः भकुंग्वारा ख्याःया रुपय्‌ विकसित जुइफुगु अनुमान दु धयादिल । वय्‌कलं न्हापा छुं नं घटना जुइ, लिपा जक उकी कल्पना तनाः उकिया व्याख्या जुइ धयादिल । वय्‌कलं मथुगु खँ, मस्यूगु खँप्रति मनूत भन्‌ उत्सुक जुइगु व थुकियात रहस्यवादकथं नाली, धयादिल। थम्हं मथूगु, मस्यूगु जुल कि व पाखें ग्याइगु व ग्याय्‌वं उकियापाखें छुं अनिष्ट मजुइमाः धकाः पूजा यानातइ धकाः श्रेष्ठं थुकिया दसूया निंतिं थौंकन्हय्‌ मनूतय्‌सं ब्वनेमसःगु रञ्जना, प्रचलित लिपिया सफूत द्यः-कोथाय्‌, आगमय्‌ पूजा यानातइगु दसू बियादिल । वय्‌कलं थुज्वःगु भूतप्रेत सम्बन्धय्‌ पाल्पापाखें हे प्रकाशित 'भूतप्रेतको कथा' नांगु सफूबारे न्ह्यथनादिल ।

पाल्पाया नेवाःतय्‌ दथुइ भकुंग्वारा ख्याःया खँ नं आपाः जू। पाल्पाया नेवाःत आपाः दुगु लागा भीमसेन त्वालय्‌ ढाकाया पसः तयावयाच्वनादीम्ह अजय शाक्यं नं भकुंग्वारा ख्याःया बारे कनादीगु दु। वय्‌कःया कथं पाल्पाया तिनिख्यलं भचा क्वय्‌ छधाः हिति दु। अनतक वनेत भचा पाखा कुहांवनेमाः। उगु पाखाय्‌ आपाः धयाथें भकुंग्वारा ख्याकं मनूतय्‌त ख्याःवःगु धाःगु वय्‌कलं न्यनातयागु दु धयादिल । वय्‌कलं न्यनातःकथं सुथ न्हापां लः काय्‌त उगु

हिती वनीपिंत ग्वारा ग्वारा तुइक दय्काबीगु, तुति-तुती वयाः जू वइगु ज्या उम्ह भकुंग्वारा ख्याकं यानाच्वंगु खः । थुज्वःगु घटनात गुलिं ३०-४० वर्ष न्ह्यःया खःसा गुलिं आः दँबदँ न्ह्यःया नं दु धकाः नं वय्कलं धयादिल ।

भीमसेन त्वाःया हे ४१ दँया मय्जु रञ्जना श्रेष्ठजु, गुम्ह अन छगू सिलाई पसः चाय्का च्वनादीगु खः, वय्कलं नं थुज्वःगु भूतप्रेतया खँ थम्हं न्यनातयागु जानकारी बियादिल। बसन्तपुरय् घोडाभूतया बारे खँ जूगु खःसा वय्कलं धाःसा तुयुम्ह सलया बारे धयादिल । वय्कःया कथं न्हापा न्हापा पाल्पाय् मनू सिनाः छपुचः मनूत क्रिया च्वनाच्वन । क्रिया च्वनेगु थासय् उगुंथुगुं गफ नापनापं तुयुम्ह सलबारे नं खँ जुयाच्वन । तुयुम्ह सलया खँ जुयाच्वंगु इलय् हे अन तक् तक् सः वय्कः धात्थेंयाम्ह छम्ह तुयुम्ह सल थ्यंकःवल। तुयुम्ह सलया खँ जूगु व धात्थें तुयुम्ह सल थ्यंकःवःगुलिं क्रियापुत्री च्वनाच्वंपिनि सात्तु वनाः छग्वारा जुइक ग्यात । उबलय् हे जुद्धशमशेरया सिपाहींत वयाः दरबारपाखें तुयुम्ह सल बिस्युं वःगु खं ला धकाः न्यंवल खनि। उमिसं बल्ल सीकल कि व तुयुम्ह सल दरबारयाम्ह जुयाच्वन । श्रेष्ठया कथं उमिसं उगु इलय् तुयुम्ह सल धकाः सुं घोडाभूतया खँ ल्हानाच्वंगु खय्फु गुकिं यानाः अन तुयुम्ह सल खनेवं हे उपिं ग्याःगु जुइमाः । मखुसा सलया खँ जुयाच्वंगु इलय् सल थ्यंकःवय्वं ग्याय्माःगु छुं खँ मदु। क्रियापुत्री च्वनाच्वंपिंसं लिपा तुयुम्ह सलया खँ कल्पना तनाः न्यंकाजूगु व लिपा थ्व हे न्यँकंबाखं जुयावंगु जुइमाः धइगु विचाः नं श्रेष्ठं प्वंकादिल। लुमंकेबहःजु, तानसेनय् तुयुम्ह सल, घोडाभूतया खँ नं आपालं न्यनेदु ।

अथे हे, बोक्सी व बोक्सीं स्यंकूगु विषयस नं स्थानीय मय्जु अपर्णा प्रधानं थःके दुगु खँ न्यंकादीगु दु । वय्कलं धयादीकथं छम्ह बोक्सीविद्या सःम्हेसिनं छन्हु अन छम्ह मचाबूम्ह मिसाया छेँय् वया थःछेँपाखें न्हून्हूगु वसः तयाः मचाबू स्वःवःगु खंकल । न्हून्हूगु वसःज्वलं खनाः उम्ह बोक्सीविद्या सःम्ह मिसायात सह याय् हे मजिल । कर्पिंत ब्यूगु तप्यंक हचि धकाः धाय् नं मछिन । अले थम्हं सःगु बोक्सीविद्यापाखें वं उम्ह ह्याउँमचाया मांम्हेसित स्यंकेगु यानाहल । वया विद्याया हुनिं मां ला म्हं मफुत, मचां तकं दुरु त्वने मखनावन । न्हियान्हिथं सास्ती याःवनीगु जुल । मचा बूम्ह मिसा गंसी जुयाः मफयावन । थ्व खनाः छेँय् च्वंपिंसं सःस्यूम्ह क्यंवंबलय् छम्ह बोक्सीया विद्यां थथे जूगु धयाहल । लिसें वं वयाके दुगु न्हूगु वसतय् उम्ह

बोक्सीं मिखा तयाच्वंगुलिं छैँय् वनाः वयात न्हूगु वसः छजु लःल्हानाबीगु सल्लाह नं बिल । वया सल्लाहकथं उम्ह बोक्सीविद्या सःम्हेसित न्हू वसः छजु बियाबिल । वसः कायखनाः व बोक्सी विद्या सःम्ह नं लय्ताल । अले तिनि मां व मचा स्वय् जियावल । उमि ल्वय् क्वलानावन ।

लिखँ

गन गन नेवाःबस्ती दु अन अन नेवाःतय् संस्कार, संस्कृति, रीतिरिवाजलिसें नेवाःतय् दथुइ व्याप्त लोकबाखं, लोकम्ये, लोकचिकित्सा अले लोकविश्वास व अन्धविश्वास नं थ्यनाच्वंगु दु । थ्वलिसें भूतप्रेत, ख्याः, किचकन्या आदिया खँ गथे स्वनिगःया नेवाःसमाजय् व्याप्त दु अथे हे पाल्पाया नेवाःसमाजय् नं थ्व खँ न्यनावनाच्वंगु दु । छगू थाय् त्वःताः मेगु थासय् वनेबलय् उगु थासय् दुगु न्हापायागु गुलिखे खँ नं अंगीकार जुयाः वनाच्वनी । उकिं पाल्पाय् नेवाःसमाजय् व्याप्त ख्याः, विशेषयानाः भकुंग्वारा ख्याः, किचकन्या, बोक्सी जक दुगु मखु, अन राँकेभूत लिसें घोडाभूत, तुयुम्ह सलया खँ नं दु । मिखा तिसिना याइगु विश्वास अन्धविश्वास खः । तर गुगुं नं विश्वास ल्यूने कल्पना नापं गनं गनं विज्ञान नं सुलाच्वंगु दइ । भूगोलकथं स्वय्गु खःसा पाल्पा छगू पहाडी जिल्ला खः । अझ पाल्पाया तानसेन छगू उज्वःगु थासय् लाः गन छगू त्वालं मेगु त्वालय् वनेत आपालं पाखा गय्माः, पाखां कुहां वनेमाः । तानसेनया बसन्तपुर त्वाः थजाःथाय् लाःसा भीमसेन त्वाः क्वजाःगु थासय् लाः । थुज्वःगु थासय् न्ह्यागगुं वस्तु गुल्टे जुयाः वनी । थुज्वःगु भौगोलिक थासय् छगः ग्वल्लाःगु छुं नं वस्तु ग्वतुला वय्वं उकियात हे ख्याः भाःपीफइगु अनुमान याय्छिं । उकिं तानसेनय् भूतप्रेतया खँ मालेकुले यानाबलय् आपाःसिनं भकुंग्वारा ख्याः, गुम्ह ग्वतुलाः वइगु खः, या खँ न्यंकूगु दु । लिसें, पाल्पा राणाकालय् नं छगू प्रशासनिक थाय् जूगु पुष्टि जूगु दु । उबलय् थन आपालं जनरलपिंसं प्रशासन न्ह्याकूगु दु । उकिं उपिं नापं थन सल दुहांवइगु जुल । उकिं थन घोडाभूत, तुयुम्ह सलथेंजाःगु खँ नं आपाः न्यनेदु । अथे हे, पाल्पा उगु लागाया जिल्ला मध्ये दकलय् अप्वः साक्षरता दर दुगु जिल्ला खः । शिक्षित जनतां थुज्वःगु भूतप्रेतया खँय् विश्वास याइगु ला मजुल । उकिं भूतप्रेतया खँ न्यनेकने यानाबलय् न्हूगु पुस्तां जक मखु, पुलांपिं पुस्तां तकं थुज्वःगु खँय् विश्वास मयाःगु, थम्हं प्रत्यक्षरुपं उज्वःगु

खँ मखनागु, अनुभव मयानागु खँ धयादीगु दुसा उमिसं कंगु गुलिखे खँ मेपिं सुनां धाःगु, थम्हं न्यनागु खँ जक व्यक्त यानातःगु दु । न्ह्याथें जूसां नेवाःसमाज दुने ब्याप्त भूतप्रेत, ख्याः, किचकन्या आदि खँ पाल्पाया नेवाःतय् दथुइ श्रुति परम्पराकथं ल्यनाच्वंगु दनि ।

लिधँसा

जोशी, रास, ने.सं. ११३०, 'अन्धविश्वास', *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. २७२-२८१ ।

श्रेष्ठ, तेजप्रकाश, ११३०, 'नेवाः लोकवार्ता', *लोकवार्ता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. ३-१९ ।

खँल्हाबल्हा

अपर्णा प्रधान (७०), तिंख्यः, तानसेन, २०७३ फागुन ४,
थाय् : तिंख्यः, तानसेन नगरपालिका न्ह्यःने,

आलोक शाक्य (५२), बसन्तपुर, तानसेन, २०७३ फागुन ४,
थाय् : बसन्तपुर, तानसेन

चिनियालाल बज्राचार्य (८५), निंशाहिति, तानसेन, २०७३ फागुन ४,
थाय् : निशां हिति परिसर

निर्मल श्रेष्ठ (६२), बसन्तपुर, तानसेन, २०७३ फागुन ४,
थाय् : निर्मल श्रेष्ठया थःगु छैं, बसन्तपुर

बेनीकुमारी श्रेष्ठ (८०), बसन्तपुर, तानसेन, २०७३ फागुन ४,
थाय् : बेनीकुमारीया थःगु छैंय्

रञ्जना श्रेष्ठ (४१), भीमसेनटोल, तानसेन, २०७३ फागुन ५,
थाय् : भीमसेनटोलस्थित श्रेष्ठया सिलाई पसः

पाल्पाया अमरनारायण देगः

रानीशोभा महर्जन

मूति

धार्मिक सहिष्णुताया छगू ताःहाकःगु इतिहास नेपालय् दु । थन शैव, वैष्णव व बौद्ध मतयात आदर जक मयासे हरेक धर्मयात सकसिनं श्रद्धां आत्मसात यानाच्वंगु दु । थ्व नेपाःमितय्गु तःधंगु समझदारी व विशेषता खः । पाल्पा जिल्लाया सदरमुकाम तानसेनय् नं थीथी मतावलम्बीतय्गु बसोबास दु । थनया हरेक धर्मावलम्बीं मेमेगु धर्मयात उलि हे सम्मान याः । उकिं पाल्पाय् धस्वानाच्वंगु प्राचीन सम्पदा थौंतकं पुज्यनीय जुयाः संरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

१. पाल्पाया अमरनारायण देगः

अमरनारायण देगः नेपाःया लुम्बिनी अञ्चलया पाल्पा जिल्ला तानसेन अवस्थित विष्णु देगः खः । अमरसिंह थापां वि.सं. १८६३ स वार्षिक खर्च चले याय्त माडी फाँटय् हजार मुरी चा गुथिया व्यवस्था यानाः थ्व देगः दय्केब्यूगु खः । थ्व देगः दय्केत यँयापिं नेवाःकालिगढपिं यंकूगु खः । थुकिं यानाः तानसेनय् नं यँ देय्या थें असं, तिंख्यः, मखं आदि नांया थाय्त दुगु जुल । थुगु देगः प्यागोडा शैलीया खः ।

जुजु पृथ्वीपाल सेन (सेन वंशया लिपांम्ह शासक)या इलय् काजि वीरभद्र थापा[1]या चीधिकम्ह काय् काजि अमरसिंह थापां[2] पाल्पायात कब्जा यानाः थनया प्रशासक जुयाच्वंगु इलय् थुगु अमरनारायण देगः दयकुगु खः । नेपाः एकीकरणया झ्वलय् दकले लिपा जक त्याकाकाःगु पाल्पा राज्यया प्रशासन

1 काजि वीरभद्र थापाया जीवन थापा, वंशराज थापा, अमरसिंह थापा (सानु) स्वम्ह काय्पिं दु ।

2 अमरसिंह थापाया जन्म वि.सं. १८०८ स गोर्खा जिल्लाय् जूगु खःसा रसुवा जिल्लाया गोसाइँकुण्डय् वय्कः मदुगु खः । आङ्लो-नेपाल युद्धय् सक्रिय रुपय् ब्वति काःम्ह अमरसिंह थापाया जीवन युद्धय् हे बिते जूगु खः ।

न्ह्याकेत बडा हाकिमया रुपय् जनरल अमरसिंह थापा पाल्पा वःगु खः । वि.सं. १८६३ स विष्णुया भक्त अमरसिंह थापां मनमोहक बगैंचा व मदिक्क न्ह्याइगु लःया मुहान लिक्क दय्कूगु कलात्मक देगः हे अमरनारायण देगः खः । थुगु देगःनापं मेगु स्वंगः देगः नं दय्कुगु खः । गुगू थथे दु -नारायण देगःया लिक्क दक्षिणपाखे नितँजाःगु महाद्यःया देगः, अमरगञ्ज दुथाय् भैरव मन्दिर लिक्क उत्तर दिशाय् दय्कातःगु स्वतँजाःया प्यागोडा शैलीया गणेद्यःया देगः व तानसेनया दथुइ लाःगु श्री उजेश्वरी भगवतीया देगः लिक्क आग्नेय दिशापाखे दय्कातःगु आँय्पौया तहबिल गणेद्यःया देगः ।

अमरनारायण देगः नापंया सतः, फल्चा दय्कातःगु दु । अमरगञ्जय् दय्कातःगु स्वतँजाःगु आँय्पा पल्लिं चिनातःगु सतः, गुगु थासय् थौंकन्हय् सेन माध्यमिक विद्यालय संचालनय् दुसा नारायण देगःनापं निगू चिचीधंगु सतः नं दय्केब्यूगु खः । देगःलिसें थनया फुक्क सतः, फल्चा दय्केत जक १६ दँ ब्यूगु खँ स्थानीय ज्याथःजिथिपिनि धापु दु । थौं नं नारायण देगः स्थापित व निर्माणसम्बन्धी च्वयातःगु सिजःपौया अभिलेख यथावत सुरक्षित दनि ।

१.२ भौतिक संरचना

लक्ष्मीनारायणया देगः भचा तःजाःथाय् दय्कातःगु दु, लिसें देगःया लागा नं तःचाः जू । चाक्ला, चप्लेटी ल्वहंया भव्य तःधंगु पःखाःदुने थ्व देगःया लागा सुरक्षित यानातःगु दु । तःधंगु लागा दुगु जग्गाय् स्वांक्यबया निंतिं जग्गा फ्यानातःगु दु । न्हापा थन न्हिथं सुथय् बहनी नारायण, शिव, गणेश आदि द्यःपिनि पूजाआजाया लागि फलफूल सय्केगु, थुकिया संरक्षण याकेगु व्यवस्था दुगु खः । थ्व ज्याया निंतिं खान्की बियाः गथुत समेत नियुक्त यानातःगु खः । थौंकन्हय् धाःसा थ्व जग्गाया सरसफाइ, रेखदेख, संरक्षण, सम्बर्द्धन याय्मफयाः थ्व जग्गाया छुं ब्व तत्कालीन नगरपंचायतया हाट बजाः तय्त अले रेडक्रस भवन दय्केत अमरसिंह थापाया सन्तान बोर्लाङ्गे काजिपिंपाखें ब्यूगु जुल ।

प्यागोडा शैलीं दय्कातःगु थ्व देगः स्वतँ जाः । दकले च्वय्या तल्लाय् म्हासुगु लीया पातां भुनातःगु दु । थुकिया दथुइ लुं सियातःगु गजू दु । दथुइ व दकले क्वय्या तँय् आँय्पाया पौ दु । थ्व देगःया दकले च्वय्या तल्लाया प्रत्येक मोहडाय् छपाः छपाः चिचीपाःगु कलापूर्ण भ्याः व झिंनिताजि थीथी द्यःपिं कियातःगु त्वानासिँ दु । अथे हे दथु व क्वय्या तल्लाया प्रत्येक मोहडा,

अंगलय् स्वपाः स्वपाःया दरं तपाः चिपाःगु यानाः जम्मा २४ पाः कलात्मक भ्याः दु । थुगु निगुलिं तल्लाय् २०/२० गू त्वानासिं षडबाहु द्यःपिनिगु व नरनारीया किपा कियातःगु दु । देगःया त्वानांसिं थीथी आसनया कामक्रिडाया किपा नं कियातःगु दु । कामक्रिडाया आसन कियातय्माःगु विषयस स्रोत खुले मजूगु व छगू धापूकथं थुकिं मलः मजुइगु मान्यता दु । देगःया स्वंगू हे पल्लिया सिथय् सलंसः चिचीग्वःगु गं यख्खानातःगु दु । देगःयात १२ गः ततःधंगु सिँया थामं थामय् यानातःगु दु । उगु ततःधंगु थामय् थीथी भ्गंगः पंक्षी, लहरा स्वां, हः कियातःगु दु । गनं सिंह व धुँया छ्यं कियातःगु दुसा गनं सा, द्वहं, खिचा, नवःचा, माय्बिलि, म्हय्खा, डाँफे, मुनाल आदि भ्गंगःपंक्षीतय् सजीव चित्र कियातःगु दु । सिँया कान्दनी, नश, मुसी धलिंयात नागं हिनातःगु दु व प्रत्येक नागया म्हुतुइ मिसाम्ह नागया मूर्ति तसकं बांलाक कियातःगु दु ।

दकले क्वय्या तल्लाया प्रत्येक अंगलय् प्यंगुलिं दिशाय् ततःपाःगु सिँया खापा तयातःगु दु। थुकी कलात्मक बुट्टा कियातःगु दु। उकीमध्ये पूर्व, उत्तरदक्षिण पाखेया खापा न्ह्याबलें तिनातइ । पश्चिमपाखेया खापा धाःसा सुथ, बहनी आरती पूजाया निंतिं चाय्की । थ्व पश्चिमपाखे स्वःगु खापाया चौकोस खापा लीयागु पाताय् कलापूर्ण देवदेवी, नागनागीन आदि बुट्टा कियातःगु दु । थ्व देगःया मेगु विशेषता छु धाःसा थाय्थासय् तयातःगु सिँया नश, निराल, धरान, धलिमय् तकं तान्त्रिक विधिइ कियातःगु चिचीधंगु प्यकुंलाःगु सिँया कप्चेराय् गनं शंख, गनं चक्र, गनं पद्म, गनं स्वां, गनं किरिमिरि बुट्टा, गनं पान बुट्टा, गनं चिचीधंगु वर्गाकार बुट्टा, गनं चिढाइ बुट्टा आदि कियातःगु दु । थ्व देगःया मेगु विशेषता नं दु, व खः देगः अंगलय् नीस्वनातःगु अप्पात साधारण मजूसे चुल्लुसे व ह्याउँसे च्वंगु चिकं अप्पां दय्कातःगु दु। अंगः फुक्क ल्वहतं दनातःगु दु । अप्पा साधारण मजूसे थासय्थासय् बुट्टेदार जुयाच्वंगु दु । गुज्वःगु थासय् गुज्वःगु अप्पा माः व हे कथं बुट्टां जाःगु अप्पा छ्यलातःगु दु। थुकिं यानाः देगःया शोभा भ्गन् अप्वःगु दु । देगःलिक्क पश्चिम दिशापाखे जःखः मिले यानाः खुगः गं तयातःगु दु । उकीमध्ये तग्वःगु प्यंगः गं दु । तर छगः गं तज्यानाच्वंगु दु ।

देगःदुने लुँया जलप दुगु लक्ष्मी व नारायणया मूर्ति बँसिबें २ फिट च्वय् थकयातःगु आसनया दथुइ पलिस्था यानातःगु दु । मूर्तिया जवय् गोपाल व गणेद्यःया मूर्ति दुसा खवय् तुयुगु संगमरमरया हनुमानया मूर्ति व न्ह्यःने बालगोपालया मूर्ति तयातःगु दु । क्वय् बँय् ढलौटं दय्कातःगु गरुडया मूर्ति

पाल्पाया अमरनारायण देगः

दथुइ थापना यानातःगु दु । देगःया लिक्क पिने पश्चिम दिशाय् नं बांलाःगु तःधंगु गरुडया मूर्ति व छगू चीधंगु बालगोपालया मूर्ति बँया सतहसिबें ५-६ फिट च्वय् बज्र प्लाष्टर यानातःगु ल्वहंया अंगलय् थापना यानातःगु दु । अले मूर्तिया क्वसं निगू ग्वाखंचा दुने लक्ष्मीनारायणयात ल्हाः जोडे यानाः दनाः, फ्यतुनाच्वंपिं भक्तजनपिनि धातुया मूर्ति नं तयातःगु दु । शायद थुगु मूर्तित अमरसिंह थापाया परिवारजनया मूर्ति जुइफु ।

देगःया उत्तर दिशाय् पुजारी च्वनेगु छेँ दय्कातःगु दु । देगःया ठीक पश्चिमपाखे आँय्पा पौ दुगु व उत्तर दक्षिणपाखे ताःहाकःगु छतँजाःगु फल्चा दु । उकिया दथुइ कलापूर्ण देगःदुने वय्गु ध्वाखा दु । जवय् पाखे भजन, चतुर्मास पूजा पुराणया लागि च्वनेगु थाय् अले खवय् नगरा, तुरही, सहनाइ आदि बाजा थाय्त दमाइ, कुश्लेतय्त च्वनेत थाय् नं दय्कातःगु दु । अन हे छगू चीधंगु रथ नं सुरक्षित यानातःगु दु । देगःया दक्षिणपाखे निगू फल्चा, पौवा व छगू शिवमन्दिर दय्कातःगु दु । नारायण देगःया पूर्व दिशापाखे फूलबारी लागा दुने गोचैंची, खुल्लक, अं, राँगभाँग, चिलाउने आदि सिमा पिनातःगु दु । न्हापा ला थ्व थासय् तःधंगु जंगल दुगु व थन चिकंलापा च्वनीगु खः । न्हापा थन चितुवा

नं वः । आः अन पार्क दय्कातःगु दु । महादेवस्थानया लिक्क पूर्व दिशापाखे छगू तःधंगु पुखू नं दु । थाय्या नां नारायणथान जूगुलिं पुखूया नां नं नारायणथान पुखू धाय्गु यानावयाच्वंगु दु ।

१.३ गुथि

नियमित पूजाआजा, न्हियान्हिथं द्यःपिंत बाल-भोग, खतजात्रा, पुराण न्यंकेज्या, भण्डारा, कर्मचारीपिनिगु खान्कीया लागि द्वःछि मुरि बुँ, माक्व पाखो-जग्गा तकं तयाब्यूगु दु । अमरनारायण लालमोहर दानपत्रय् न्ह्यथनातःकथं दँय् प्यकः - चैत महिनाया रामनवमी, भदौ महिनाया नारायण रथ जात्रा, मोहनी (नवदुर्गा)या द्वादशी तिथि व कार्तिक पुन्हिखुन्हु दँय्दसं नियमित भण्डारा लगे याइ । उगु भण्डाराया इलय् सेलरोटी, माल्पा प्रशस्त छुइ । अले सम्बन्धित पूजारी, गुथि कर्मचारी, सन्त, महन्त, फकीर, जोगीतय्त इनाबी । उगु भण्डाराया निंतिं २४ मुरी वा, १२ टिन घ्यः, छधार्नी मलय्, १६ धार्नी चाकु (गुँड) लिसें चिनी, छ्वचुँ, अलैंची आदि निश्चित परिमाणय् खर्च यायत दानपत्रय् न्ह्यथनातःकथं यानावयाच्वंगु दु । सेलया आकार नापं ल्वहतय् कियातःगु यानाः अमरगञ्ज पौवा न्ह्यःने दर्शन यानातःगु आःतकं यथावत दनि । तर बेसाःभाः थिके जुयावंलिसें छुं नं आकार प्रकार दानपत्रय् न्ह्यथनातःकथं मजुइ धुंकल । न्ह्याथें जूसां थुज्वःगु बांलाःगु बन्दोबस्त, आयस्रोत दुगु गुथि मेगु देवालयस दइगु दुर्लभ हे जुइ । थन पुजारीया खान्की जक ४० मुरी व १० मुरी पूजाआजा खर्चया लागि धकाः मुक्कं ५० मुरी वा बीगु व्यवस्था दु । काजिपिनिगु प्रतिनिधित्व याइम्ह छम्ह गुथियारं ४० मुरी वा खान्कीस्वरुप कायखनी । ताःहाकःगु ईतक श्री दधिराम पौडेल गुथियार पदय् कार्यरत जुल । थौंकन्हय् छगू निगू वर्ष थुखे मदन पोखरा ग्रामनिवासी श्री कमल राणा मगर गुथियार पदय् नियुक्त जुयादीगु दु । मेपिं कर्मचारी नं ज्या व पदकथं खान्की नकातःगु दु । कर्मचारीत मध्ये मुखिया, चेकवाला, माली, मलि हुइम्ह, बाजं थाइम्ह, लिपपोत याइम्ह, बँ पुइम्ह आदि दरबन्दीकथं खान्की नकाः तयातःगु दु ।

छुं दँ न्ह्यः रुरु लागा, मुक्तिनाथ तीर्थय् वइ-वनीपिं साधु, सन्त, महन्त, फकीर, जोगीतय्त थ्व हे गुथिं जनही निमना जाकि, व हे कथं कँ, घ्यः, चि, हलू, तरकारी आदि पूर्णपात्रकथं सिधा बीगु व्यवस्था दुगु खः । दानपत्रय् न्ह्यथनातःकथं सिधा सदावर्तकाया लागि वा आपालं छुटे याय्माःगु नियम

बन्देज दु । तर थौंकन्हय् पूर्णपात्र मब्युसे जनही नितका बियाः झारा टारे याय्गु चलन न्ह्यानाच्वंगु दु । नित्य भगवानयात छाइगु बाल-भोगया लागि नं छुं मुरी वा पुजारीयात बीगु व्यवस्था नं बन्देजय् लाःगु खँ न्यनेदु । अथे हे चतुर्मास जःछि देगःया पेटी अर्थात् देगःया पश्चिमपाखेया फल्चाय् पुराण कनीगु व्यवस्था दु । पुराण न्यंकीम्ह पण्डितयात पारिश्रमिक कथं १२ मुरी वा गुथिं बीगु व्यवस्था दु । न्हापा गुथिया व्यवस्था व बन्दोबस्त जूकथं बखुं, पुखुली लहिनातःपिं न्याँतय्त, देगःन्यंकं सफासुग्घर याइपिंत, देगःया फल्चाय् बुट्टेदार थां, चौकोस, खापा, त्वानासिँ आदि सिँइ चिकं पालिशयात तक नं खर्च छुटे यानातःगु खः । अथे यानाः ज्या सुव्यवस्थित तरिकां चले जुयाच्वंगु जुल । तर थौंकन्हय् गुलिखे ज्या तनावने धुंकूगु दु । थुगु ज्याय् खर्च याय्माःगु तःधंगु ध्येबा गन ज्याय् छ्यलाच्वंगु दु सुनां नं मस्यू । इलय् ब्यलय् चिकं पालिसया अभावं निभालं, लखं सिँया अमूल्य थां, त्वानासिँ, झ्याः, लुखाया चौकोस, खापाया बांलाःगु बुट्टा तज्यानाः संबायाः वनीगु अवस्थाय् दु । २०३६ सालपाखे ेगःया जिर्णोद्धार, मर्मतया अभावय् उत्तरपाखेया क्वय्या निगू ब्वः दुनावय् धुंकूगु खः । वर्षाया वां दायाः देगः दुनावइगु अवस्था तकं थ्यनेधुंकूगु खः । छुं ला लिपा गुथि संस्था व पुरातत्व विभागया कुतलं ५५,००० तका लागतय् देगःया मर्मत व जिर्णोद्धार जुल । थथे इलय् हे संरक्षण याय्फुगुलिं थौं थ्व देगःया रुप कायम जुयाच्वनेफुगु खः ।

१.४ धार्मिक आस्था

श्रीलक्ष्मीनारायण भगवान्प्रति आस्था तइपिं भक्तजन दर्शनार्थ नित्य सुथय् वय्गु याइ । विशेषयानाः एकादशी, उकिसनं हरिशयनी, हरिबोधनीया दिन पुराण न्यनेत, भगवानया दर्शन याय्त सुथय् बहनी आपालं मनूत थ्यंकवइ । रामनवमी, अक्षयतृतीया, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी (थुगु दिं नारायणया वार्षिक अधिवेशन जाग्राम हनी), लक्ष्मीपूजा, चतुर्मास, पुरुषोत्तम मास, कार्तिक महिना जःछि पूजाभुइ चन्दन, जाकि, फलफूल, नैवैद्य तयाः भगवानया दर्शन याःवइपिं मिजं मिसात आपालं दु । भदौ महिना जःछि लाइगु श्रीकृष्ण जन्माष्टमीया कन्हय् खुन्हु रोहिणी नक्षत्र लाःगु इलय् नारायण (बालगोपाल)या रथजात्रा याय्गु चलन दु । चीधंगु खट (रथ) दुने गोपालजीया मूर्ति तयाः बन्दुकया (तोपया) बधाइ बियाः संकेत याय्धुंकाः रथयात समाः यानाः मृदङ्ग, झ्याली, खैजडीया तालय् भजन

हालाः रथयात झल्लरी कुसां कुइकाः चमरं गाय्काः हलू ल्वाकछ्यानातःगु धलिं लँदुच्छि हाः यानाः पवित्र यानाः देय् चाःहिइकी । अप्वः धयाथें नारायणया रथ जात्रा, तानसेनया प्रख्यात 'श्री उज्जरणेश्वरी भगवती'या रथजात्रा याइगु दिनय् हे लाइ तर छुं सालय् धाःसा एकाध दिं न्ह्यःने ल्यूने जुयाच्वंगु दु । रथजात्रा विसर्जन याय्धुंकाः भण्डारा (सेलरोटी व माल्पा) प्रसादया रुपय् इनेगु याइ । उगु दिन प्रसाद नय्त मस्त, ल्याय्म्ह, ल्यासे, बुराबुरित, साधुसन्त, महन्ततय् भीड जुइ । चतुर्मासयंकं (आषाढशुक्ल पूर्णिमानिसें कार्तिकशुक्ल पूर्णिमातक) देगःया पेटी अर्थात् देगःया पश्चिमपाखेया पौवाय् पुराण कंकेगु व्यवस्था नं दु । गुलिं मनूतय् थम्हं मनंतुना थें पूवनधाःसा नारांद्यःथाय् बां स्याय्गु धकाः भाकल नं याइ । तर नारायणद्यःथाय् छुं बां स्याय्गु मयाः । अथे हे थन नेवाःत सिबें खँय्बर्मूत आपालं वनेगु याः ।

लिखँ

स्वनिगःया आदिवासी नेवाःत थीथी इलय् थीथी हुनिं यानाः स्वनिगलं पिने बाय् हिलावंगु खनेदु । गन गन नेवाःत वन अन अन उमिसं थःलिसें थःगु शीप, कलाकौशल नं ज्वनावंगु दु । स्वनिगलं पिने आपालं बजार लागाय् आः नं नेवाःतय् बस्ती दुगु व थुकिया स्पष्ट प्रमाण उपिं च्वनाच्वंगु थासय् उमिसं ब्वयाच्वंगु संस्कृति, कलाकौशल खः । छगू हे थासय् गुच्चमुच्च छेँ दनाः च्वनेगु लिसें थःगु त्वालय् थीथी द्यः, देवीया देगः दनेगु, सतः, फल्चा दय्केगु संस्कृति नेवाःतय् दुगुलिं स्वनिगलं पिनेया नेवाःसमाजय् आः नं थुज्वःगु चिं ल्यंदनि । पाल्पाया तानसेनय् दुगु नेवाःबस्ती म्हसीकेगु छगू आधार नं थुज्वःगु हे संस्कृति खः । सेनवंशया कालंनिसें खनेदुपिं नेवाःत लिसें शाहकालय् बाय् हिलावंपिं व कालिगढकथं अन थ्यंपिं नेवाःतय्सं अन नं आपालं नेवाःशैलीया भौतिक सम्पदा दय्काथकूगु दु । थुपिं मध्ये तानसेनया अमरनारायणया देगः नं छगू ज्वलन्त उदाहरण खः । खय्तला शाहकालय् काजि अमरसिंह थापां दय्के ब्यूगु जूसां स्वनिगःपाखें नेवाः कालिगढत सःताः दय्केब्यूगुलिं थ्व देगः नेवाः कालिगढीया छगू बांलाःगु नमूनाकथं ल्यनाच्वंगु दु ।

नेवाः देगःया छगू विशिष्ट शैली धयागु प्यागोडा शैली खः । थ्व हे शैली छ्यलाः दय्कातःगु थ्व देगःया वास्तुशास्त्र, थुकी छ्यलातःगु झ्याः, त्वानासिँ, लुखा, खापा आदिइ कियातःगु काष्ठकलां नेवाःतय् कालिगढी न्ह्यब्वयाच्वंगु दु ।

स्वनिगःया लोकंह्वाःगु देगःलिसे ज्वःलाःगु थुगु अमरनारायण देगः दनेब्यूगुया छगू हुनि राजनीतिक रुपं नेवाःतय्त थःगु ल्हातय् काय्गु रणनीति नं जुइफु । देगः नीस्वनाः थुकी पूजाआजानिसें मर्मतसम्भार, रेखदेख व सफासुग्घरया निंतिं तकं काजि अमरसिंह थापां आपालं बुँ, जग्गा गुथिकथं नीस्वनाथकूगु सीदु । तर आःवयाः उज्वःगु गुथिया जग्गा जक मखसे देगःया हे आपालं ब्व सरकारी ज्याखँया निंतिं काय्धुंकल। थुकिं यानाः माःकथंया आयस्ता प्राप्त मजुइगु लिसें थौंकन्हय्या बेसाःभाः नाप न्ह्याःवनाः ज्या न्ह्याकेमफु । न्हापा निमना जाकि बीत धयावंगु खँय् लिपा नितका दामं ज्या क्वचाय्केगु धयागु क्यनेगु निंतिं जक जुयाच्वंगु वाःचाय्केफु। अथे हे, गुथिया आयस्तालिसें देगःसम्बन्धी आपालं ज्याया जिम्मेवारी सुनां कयाच्वंगु दु, सम्बन्धित मनू सु खः धयागु तकं सीके थाकुगु अवस्थां यानाः नं थुखेपाखे सम्बन्धित ख्यलं विचाः याय्माःगु हथाय् जुइधुंकूगु दु । मखुसा लिपा वनाः गुथिया जग्गा जक म्हासे जुयावनीगु मखसे देगःया लागा तकं अतिक्रमण जुयाः म्हो जुयावनेफुगु खँय् शंका मदु ।

लिधंसा

तुलाधर, प्रेमशान्ति (ने.सं. ११२०) *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास*। यँः नेपालभाषा एकेदमि।
श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (ने.सं. ११३०) *लोकवार्ता*। यल, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।
सिंह, दशरथमान वि.सं. २०७३) *त्यो समय, त्यो परिवेश : मेरो जीवनयात्राको संस्मरण*। काठमाडौं : न्हूजः गुथि ।

खँल्हाबल्हा

उमाशंकर पोखरेल (३४ दँ), तानसेन ।
दिलबहादुर शाक्य (६५ दँ), टक्सार, तानसेन ।
सञ्जय प्रधान (४३ दँ), असन टोल, तानसेन ।

पाल्पाया नेवाः संस्कार

उमेश्वरमान प्रधान

मूति

संस्कार धाय्‌बलय्‌ न्हिन्हिया जीवनपद्धति खः । सुथय्‌ न्हापां दनाः वसिबं पुइगु, पिखालखुइ बं इलेगु, द्यः पुज्यायगु, थकालिपिन्त भागि याय्‌गु आदि आदि न्हिन्हिया संस्कार खः । अथे हे संस्कार धैगु मचा बुसांनिसें सीधुंकाः तक याइगु कर्मकाण्ड नं खः । थीथी श्रुति स्मृतिशास्त्रय्‌ गनं गनं १६ संस्कार, गनं १० संस्कार धयातःगु दु । नेवाःतय्‌सं हनाः वयाच्वंगु संस्कारया लिधंसा वेद श्रुतिस्मृति हे खःसां नेवाःतय्‌सं नेवाःकथं हे हनाः वयाच्वंगु दु । नेवाःसंस्कार १६ संस्कार व १० संस्कार दुने मलाः । इही याय्‌गु, बाह्राःतय्‌गु, ज्याजंको याय्‌गु नेवाःतय्‌गु मौलिक संस्कार खः ।

१. पाल्पाय्‌ नेवाः संस्कार

पाल्पा वजारय्‌ नं यक्व न्ह्यःनिसें नेवाःत वसोवास यानावयाच्वंगु दु । पाल्पाय्‌ च्वंपिं नेवाःत स्वनिगलं हे वनाच्वंपिं जुगुलिं इमिगु संस्कार उलि पाःगु खनेमदु । पाल्पाया नेवाःतय्‌सं हनाः वयाच्वंगु कर्मकाण्ड संस्कार क्वय्‌ न्ह्यथनाकथं दु ।

१.१ जन्म संस्कार :

गर्भाधान पुंसवन धौबजि नकेगु जन्म संस्कार पि ध्यनेगु, छ्वासय्‌ वाय्‌गु, सिसापालु थःछें कंके छ्वय्‌गु । मचाबू ब्यंकेबलय्‌ बं इलेगु छैं शुध्द याय्‌गु, लुसि थीकेगु, स्वःल्हुइगु । भ्वय्‌ सःताः नकेगु ।

१.२ नामकरण :

जन्म नक्षत्र, जन्म राशि पाय्‌छि जुइक मचा नामकरण याय्‌गु ।

पाल्पाय् मचाजंकुया ब्व

छैठी खुन्हु खुनु मंगल उत्सव याय्गु । दीपमाला मत च्याकाः द्यःतय्गु भजन हाय्का हरिकिर्तन याय्गु । थुखुन्हु ब्रम्हाजीं मचाया कपालय् भाग्य च्वःवइगु विश्वासकथं उत्सव मानेयाइ ।

१.३ मचा जंको :

लुसि ध्यनेगु बं इलेगु छें शुध्द याय्गु । मचाया पाजुं मचायात जा नकेगु । थुकी बिशेषयानाः इनायद्यःया पुजा याय्गु ज्या जुइ । बिभिन्न प्रकारया अन्न, फलफुल, तिसा, किताव, कलम, ध्येबा मचायात काय्के बीगु ।

१.४ इही याय्गु :

मिसामचायात ७ दँ दतकि कन्यादान बीमाःगु वैदिक परंपरा खः । थौंकन्हय् मिसामस्त ८, ९ दँ जुलकि ब्याः छगःयात सुवर्ण कुमार धकाः कन्यादान बी । थौंकन्हय् थ्व परंपरा पाय्छि मजुगुलिं कर्म जक खंकेगु ल्याखं सामुहिक ५०, १०० मस्त मुंकाः छकलं हे यज्ञकुण्ड दय्का इही संस्कार क्वचाय्की ।

१.५ ब्रतबन्ध :

गुरुया आश्रमय् वनाः बिद्या आर्जन याय्‌गु सस्कार हे ब्रतबन्ध (कय्‌ता पुजा) खः । आः मचा मखुत धैगु संकेत कथं मिजंमचायात याइगु थुगु कय्‌ता पुजायात बौध्द मार्गीतय्‌सं बरे छुइगु धाइ ।

१.६ बाऱ्हाः :

मिसामचायात थीमजीगु उमेर जुलकि ११न्हु तक कोथां पिहाँ वय्‌मज्यु धकाः व्दादशादेबीया पुजा याय्‌गु चलन दु । ११न्हु पूवंका सुर्द्यो दर्शन याकाः थ्व संस्कार क्वचाय्‌की । मिसामचायात जीवनय् वइगु फुक्ककथंया संघर्षयात गुकथं समाधान याय्‌गु धैगु शिक्षा बीगु उद्देश्यं बाऱ्हाः संस्कार याइगु खः ।

१.७ इहिपा :

मचाबलय् इही यानाः सांकेतिक रुपय् इहिपा बिधि पूवनेधुंकुसां लिपा उमेर दय्‌काः व्याबहारिककथं मनूलिसे हे इहिपा याइ । ग्वय् बीगु, लाखा बीगु, जन्ति वनेगु, भमचा लसकुश यानाः दुकाय्‌गु, थाय्‌भू नकेगु आदि ज्या पूवंकाः थःथिति, पासापिं सकसित पाहां सःताः भ्वय् नकेगु चलन दु ।

१.८ ज्याजंको :

मनूया उमेर ७७ दँ ७ला, ७ दिन ७ पलाः थ्यनकि न्हापांगु, ८३ दँ, ४ला थ्यनकि निक्वःगु, ८८ दँ, ८ ला, ८ दिन, ८ पलाः थ्यनकि स्वकःगु, ९९ दँ, ९ ला, ९ दिन, ९ पलाः थ्यनकि प्यक्वःगु ज्याजंको याय्‌गु चलन दु ।

१.९ मृत्यु संस्कार :

जीवनया अन्तिम इलय् दशदान, बैतरणीदान याकाः इश्वर लुमंकाः प्राण त्वःते धुंकाः म्हुति पंचरत्न, नवरत्न तयाः कपालय् जातः तयाः स्वांमाः क्वखाय्‌काः पंयागु बिमान रुपी कूतालय् थ्यनाः बाजं थानाः जात्रा यानाः सिथं यंकेमाः । मसान थ्यंकाः सकसिनं सीम्हेसित चाःहिला लः त्वंकाः भागि यानाः स्वर्गय् हुं धकाः बिदा बी । अले अन्तय् क्रियापुत्रं लः त्वंकाः भागि यानाः भाजनय् तयातःगु मि तयाः ईश्वरय् लीन जुल धकाः मनय् तयाः घ्यः, श्रीखण्ड, कपूया आहुति बी । शरीर भष्म जुइ धुंकाः नौयात मनूया आकार दय्‌काः कौया म्हुतु,

हथंया मिखा तयाः पुजा यानाः आः स्वर्गय् हुं धकाः नौ गगाय् चुइकी । छैँय् लिहाँवय् न्ह्यः भूत, प्रेत नं नापनापं वइ धकाः इका पःका मिइ तयाः नँ छकु ज्वना पालु बजि लिउने वान्छोया भूत प्रेतयात सन्तोष यानाः छैँय् लिहाँवइ ।

दीपं छैँय् वयाः मि च्याका ज्वरे यानाः नय्मज्यू । म्ह्याय्मस्तय्सं अथवा जःलाखःलापिन्सं बजि, तरकारी, मरि घ्यः, चिनि, पालु, लैं दुःखं च्वंपिन्त नकेहइ । न्हय्न्हुमा तक म्ह्याय्मस्तय्सं नकेगु याइ ।

भिंछन्हु तक सुं मथ्युसे अलग्ग च्वनाः ईश्वर लुमंकाः फुकं सुख त्याग यानाः छ्वःछाः जक नयाच्वनी । परिवारया फुकं दुजःत दुःखं च्वनेमाः, पिने भ्वय् वनेमज्यू, पुजा याय्मज्यु, छुं नं असुद्ध नय् त्वने मज्यू । म्ह्याय्मस्तय्सं व थःथितिपिंसं बजि, तरकारी, धौ, फलफुल तयाः दुःखं च्वंपिन्त ब्या हइ । थथे म्ह्याय्मस्त व थःथिति बिचाः वइबलय् पिनेनिसें ख्वयाः छैँय् दुहाँ वइ । थथे दुःखं च्वनीपिन्त गरुडपुराण कनेगु नं चलन दु । म्ह्याय्मस्तपाखें न्हय्न्हुमा याइ । लिपा लय् लय् पतिकं दच्छियंक श्राद्ध याइ । लिपा दँय् छकः मदुगु तिथिइ श्राद्ध यानाः मृतकयात लुमंकी ।

लिखँ

पाल्पाय् न्हूगु पुस्तां नेपालभाषाय् उलि च्यूताः तःगु खनेमदुसां नेवाःसंस्कार संस्कृतिइ धाःसा आपालं च्यूतातःगु खनेदु । परम्परांनिसें वयाच्वंगु नेवाःसंस्कारयात ईब्यःकथं छुं छुं ह्यूपा हय्गु कुतः जुयाच्वंगु स्पष्ट जू । पाल्पाय् नं हिन्दू व बौद्ध नेवाःत दु । इमिसं हनावयाच्वंगु नेवाःसंस्कारया विधिविधानय् छुं भतिचा पाःगु खनेदुसां उकिया दर्शन पक्ष धाःसा छता हे खः ।

लिधँसा

सहलह : अर्चना देवी शाक्य, तानसेन बिहार
कृष्णप्रसाद शाक्य, तानसेन बिहार
चतुरमान शाक्य, तानसेन बिहार
मदनलाल श्रेष्ठ, अध्यक्ष, देउराली सास्कृतिक प्रतिस्थान

तिसा मालेगु जात्रा

वीरमाया महर्जन

मूति

नेपाल विविध कला, संस्कृति व परम्परा दुगु मुलुक खः । थ्व मुलुकया थीथी थासय् थीथकथंया संस्कृति व परम्पराकथं जात्रा न्याय्की । काठमाण्डौ महानगरपालिकाया पूर्वी लागाय् लाःगु हाँडीगां संस्कृति व धार्मिक दृष्टिकोणं महत्वं जाःगु थाय् खः । गनं मदुगु जात्रा न्याय्कीगु थाय्कथं म्हस्यूगु हाँडीगांयात नरःदेय् नं धाइ । थन दँय्दसं नेपाल सम्वत्कथं चौलागाः पारुखुन्हु त्वलंद्यः (टुँडालदेवी, वैष्णवी) या तिसा मालेगु जात्रा नं नां जाः । थुगु जात्रा पारुखुन्हु छन्हुं क्वचाइगु मखु, वाःछितक न्ह्याइ ।

१. तिसा मालेगु जात्राया विधि

जात्राया न्हापांगु दिं चौलाथ्व अष्टमी खः । थुखुन्हु हाँडीगाँया दबुली व भुसलय् यःसिं थनी । दबुली यःसिं थनेत यःसिं गुथि हे दय्कातःगु दु । थुगु गुथिइ खुम्ह गुथियारत दु । यःसिं थनीबलय् थ्व गुथिं यःसिंया पुजा याइ, यःसिं थनेत ग्वाहालि याःवःपिं त्वाःयापिन्त दुरुइ आखे फ्वयाः प्रसाद इनी ।

सुथय् यःसिं थनेधुंकाः सनिलय् नाय्ःखिं च्वय्के धुंकल कि हाँडीगामय् च्वंपिन्सं छ्यंगू लाकां न्ह्याय् मज्यू, परदेश वनाः बाय् च्वने मज्यू, देसी कुसां कुइ मज्यू व मेमेगु द्यःथाय् वा तीर्थय् मेला भरे याःवने मज्यूगु नियम दु ।

थथे अष्टमीखुन्हु यःसिं थनाः नाय्खिं च्वय्के धुंकाः द्वादशीखुन्हु आचाजु व दंगूत पीगनय् वनाः त्वलंद्यःयात चिकं बुकः वनी । जात्राया झ्वलय् त्रयोदशीखुन्हु पीगनय् होम पुजा यानाः मेय् बली बी । थथे बलि ब्यूम्ह मेय्या हि पीगंया द्यःलायात द्यःया फुसय् तयाः त्वंकी । उम्ह मेय्या ला होमय् दुइ । थन बलि ब्यूम्ह मेय्या लाफः प्यफः थलाः खः नायःतय्सं कुबियाः पुजारीया थाय् तय्

काठमाण्डौ महानगरपालिकाया पूर्वी लागाय् लाःगु हाँडीगांया तिसा मालेगु जात्रा ।

हइसा नायः समुदायं छ्यं कुबियाहइ । थुबले सीबाजं थानाः जात्रा याइ । छ्यं तुंछैंय् तयाः पुजा याइ । छ्यं दिके धुंकल कि थुखुन्हुया जात्रा क्वचाइ । होम पुजा सिधय्काः समय् नयाः जात्राया निंतिं लँ ल्ह्वंवनी । लँ ल्ह्वनेगु धैगु स्यनाच्वंगुयात भिंकः वनेगु खः । थुखुनु दीप नं ल्ह्वनी ।

नेवाःजात्रा पर्व संस्कृति खुसिलिसे नं सत्तिक स्वानाच्वंगु दु । त्वलंद्यःया जात्रालिसे नं खुसि स्वानाच्वंगु दु । त्वलंद्यःया पीगं लिक्कच्वंगु तुकुचा (इच्छुमती) खुसी थ्व जात्रालिसे स्वानाच्वंगु दु । न्हापा न्हापा थ्व जात्राया इलय् भक्तजनपिनि नीसी याय्त तुकुचाय् म्वः ल्हुइगु याइगु खः । थुकिया निंतिं त्रयोदशी खुन्हु हे तुकुचाय् बँ पनेगु चलन दुगु खः । बँ पनेगु धैगु लः बाःमवनेमा धकाः पनेगु खः । तर थौंकन्हय् खुसीया दुरावस्था छखे दुसा मेख खुसी द्यःने स्लाय्ब तयाः त्वपुया ब्यूगुलिं थ्व चलन तने धुंकल ।

जात्राया झ्वलय् चतुर्दशीखुन्हु जालुद्यः दय्काः पुजा याइ । जालुद्यः दय्केत झिंनिमुरी जाकीया जा थुइ । थ्व जां झिंनिम्ह द्यः दय्की । द्यः दय्केत खुइप्यम्ह कुमाःतय्सं जा न्हाःवइ । हाँडीगाउँया कुमा नायः पूर्णकुमार प्रजापतिं बियादीगु जानकारीकथं थुबलय् नायः, नकिं, सिंह, म्हय्ख, स्वपतिं, न्यापतिं,

त्रिशुल, ज्वलान्हायक्, गजू, स्वंगः छ्यं, गदा व भाला यानाः भिंनिम्ह द्यः दयकी ।

थथे जालुद्यः दयकेत जा थुइगु ज्या धाःसा नक्साःया मांखः खलःया दंगूतयसं याइ । दंगूतयसं जा थुइबलय् द्यांलाना थुइमाः । जा थुइगु भ्वलय् दंगू खलःयापिसं निकः पालं यानाः ब्रत फुकेयाइ । न्ह्यखुनु बलि ब्यूम्ह मेय्या भुटन नायःसमुदायपिन्सं तानाः दयकेगु निंतिं दंगूतयत बी हइ ।

थुखुन्हु त्वलंद्यःया मुस्या खः (चीधंगु खः), तुन्छे खः व भान्छे खः दबुली दिकातइ । दबुली नक्साःया मांख थ्यंकेहलकि दबुली च्वंगु स्वंगुलिं खः थनी । मा खतं त्वलंद्यः थनेधुंकाः हाँडीगाँया प्यता खलं पुंगा यंकी । त्वलंद्यः व मेमेपिं द्यः पीगनय् गमय् तय् यंकी । पीगनय् तय् यंकीगु भ्वलय् त्वलंद्यः हाँडीगाँया थतु, दथु व कोताः त्वालय् स्वरु लिरु थिरु याइ । हाँडीगाँया थतुत्वाःया नायःया पुजा कयाः त्वलंद्यःयात विदा बी । हाँडीगाँया भिंद्यःया थाय् नं पोंगा न्यंकी । थनं माचपाः (विशालनगर), सम्जलय् छेँय् छेँय् पुजा कयाः विशालनगरया कुमारी द्यःया थाय् न्ह्यःने खः दिकाः कौला याइ । अन खः थना तुकुचा जुयाः पीगनय् द्यः दिकी । पीगनय् द्यः थ्यने धुंकाः खतं द्यः क्वकयाः देगलय् थापना याइ । दंगू पुजारीं चाकिला पुजा याइ । थुगु पुजा क्वचालकि मेपिं भक्तजनपिंत पुजा याकेबी ।

चर्तुदशीखुन्हु सुथय् हे मोपताः द्यः देगलं पिकाइ । पुंतयसं द्यःयात लुंपुलि छाइ । मोपताः द्यः यात सन्ध्या इलय् त्वलंद्यःया पीगनय् थ्यंकेहइ । त्वलंद्यःयात मोपताः द्यःया मां धाय्गु याःसा मोपताः द्यः पीगनय् हइगु धैगु थः छेँय् वःगु धाइ ।

पुन्हीखुनु चाकिला पुजा सिधय्काः समय् नयाः मतू ज्वना वयाः आचाःया छेँय् वनी । खः नायः तयसं त्वलंद्यः पीगनं थन हयाः भिंद्यःत्वाःया माहांकाःद्यःयाथाय् दिकेहइ । थन हे पुन्हीखुन्हु सन्ध्या इलय् त्वलंद्यःयात तःधंगु खः हयाः द्यः सोर याइ । पुन्हीखुन्हु द्यः चच्छि हे अन तइ । थुबले दंगूत द्यःपाः च्वनी ।

पारुखुन्हु सुथय् न्हापां खः छाय्पी । थुखुन्हु द्यः ल्ह्वनेन्ह्यः गुथि संस्थानपाखें सरकारी पुजा छ्वयाहइ । थुगु पुजा मकाय्कं द्यः ल्ह्वनी मखु । सरकारी पुजा धुंकाः पँय्ताः खलकं विधिवत पोंगा न्यंकी । पोंगा न्यंकल कि जात्रा न्ह्याःगु तायकी । थुबले थतु त्वालं पुजा काकां हाँडीगाँया ढोकाबहाः, दथु त्वाः, दबुली, कोताःत्वाः थ्यंकी । कोताः त्वालय् पुजा सिधय्काः धौ बजी बी । अन लिपा स्वकः हाकाः कोताः त्वालं भगवती बहाः न्याल्म जुजुं तिसा

पुखली थ्यंकी। तिसा पुखुली द्यः दुत यंकाः छचाः चाःहिकाः लखं थत हय्गु चलन न्हापा न्हापा दुगु खःसा थौंकन्हय् धाःसा स्वचाः चाःहिकेगु चलन दु। थथे याःगुया कारण जात्रा स्वःवइपिं सकसिंया नं जात्रा बांलाक स्वय् खनेमा धकाः खः। तिसा पुखुली म्वः ल्हूबले वैष्णवीया तिसा कुतुं वनाः तंगुलिं उगु तिसा मालेकथं थथे पुखली द्यः दुत यंकीगु धापू दु। पुखली त्वलंद्यः चाहिका च्वनीबलय् पुखुपिने धाःसा नक्साःया मांखः चाहिकाच्वनी। तिसा पुखुली द्यः थहाँ बिज्याकाः न्याल्म त्वाः जुयाः पुजा काकां लिहावइ। दबुलीइ थ्यनकी द्यःखः दिकी। थुखुन्हुया जात्रा क्वचाइ।

थुगु जात्राय् हाँडीगामय् दुगु सकतां कथंया बाजं खलःया ब्वति दइ। थुकी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपय् थीथी समुदायया प्रतिनिधि जुयाच्वंगु दु। दबुली खः दिके धुंकाः तृतियाखुन्हु तक हाँडीगाँया स्वंगुली त्वाःया दाफा खलःत मोपताःद्यः व त्वलंद्यःया थाय् दाफा थाःवनी। तृतियाखुन्हु त्वलंद्यःया केपु जात्रा जुइ। थुकियात सिन्हः जात्रा नं धाइ। थुखुन्हु द्यःयात मोपताः द्यःथाय्तक यंकाः अन सकलें मुनाः पुजा यानाः मोपताः द्यःयाथासं तप्यंक थतु, दथु जुयाः दबुली पुजा यानाः चान्हय् द्यः ल्वाकी। थुखुन्हु द्यः जात्रा क्वचाय्काः द्यःछेँय् दुत यंकी। अन खतय् हे द्यः तयातइसा चौलागा अष्टमीखुन्हु दक्व टोलवासीपिं जानाः द्यः छेँय् तइ। यःसिं क्वःथलाः थुगु दँया जात्रा विधिवत रुपं क्वचाय्की।

लिखँ

जात्रा पर्व धैगु भ्फीगु सामाजिक विधि व्यवहारलिसे स्वानाच्वंगु दु। नैतिक शिक्षा बीगु माध्यम खः। थ्व केवल न्ह्याइपुकेगु लागि जक मखु। दुवालाः स्वलधाःसा जात्रापर्व दुने जीवनया सूक्ष्म विश्लेषण न्ह्यब्वयातःगु दइ। हाँडीगाँया तिसा माय्केगु जात्राय् नं सामाजिक सद्भाव अले जीवनया विविध पक्षयात न्ह्यब्वयातःगु खनेदु।

लिधँसा

खँल्हाबल्हा

कुलनारायण डंगोल, हाँडीगाँ, थतु त्वाः, काठमाण्डौ, नायः थतु त्वाः
रमेश प्रजापति, हाँडीगाँ, मेस्यागाहा(रमाइलो चोक) त्वाः, काठमाण्डौ
राम प्रजापति, हाँडीगाँ, दथु त्वाः, काठमाण्डौ, नायः, दथु त्वा बाजं समिति
हरिनारायण डंगोल, हाँडीगाँ, थतु त्वाः, काठमाण्डौ, न्वकु रुद्रमती उपभोक्ता समिति

बोडेय्
मेय् प्वा:खनेगु जात्रा

पूर्ण मानन्धर

मूति

नेवा:तय् छगू पहिचान इमिसं हनीगु मौलिक जात्रा, पर्व ख: । नेवा:तय्सं नेवा:वस्तीकथं थीथी द्य:या जात्रा याइ । विशेषत जात्रा धइगु द्य:या जात्रा थुइकी । गुलि नं जात्रात दु द्य:या नामय् हे जुयाच्वंगु नं दु । द्ययात हे जात्रा याइ । तर स्वनिगःया छगू थज्याःगु वस्ती दु गन मनूया मेय् प्वा:खना जात्रा याइ । थुकियात हे मेय् प्वा:खनेगु जात्रा धाइ ।

१. मेय् प्वा:खनेगु जात्रा

ख्वप:या प्रसिद्ध जात्रा बिस्काजात्रा ख: । हरेक दँया चैत्रमसान्तं शुरु जुया: विसंया न्हूदँ वैशाखया न्हापांगु वा: तक न्ह्याइगु थ्व बिस्काजात्राया छगू मेगु जात्रा मेय् प्वा:खनेगु जात्रा ख: । बैशाख २ गते थ्व जात्रा जुइ । मध्यपुर थिमिया बिस्का जात्रा २ गते सुथसिया जात्रा धाइ । थिमिया बालकुमारीइ सुथय् ७ बजेनिसें थ्व जात्रा सुरु जुइ । थ्व सुथसिया जात्रा क्वचालकि बोडेया मेय् प्वा:खनेगु जात्रा शुरु याइ । नगरपालिकाया वडा नं. ८, बोडेया पाचो त्वालं थ्व जात्रा जुइ, अले बोडेया थीथी देवी देवताया परिक्रमा याइ ।

बोडेया दक्वं द्य: परिक्रमा याय्धुंका: महालक्ष्मी द्य:या न्ह्य:ने मेय् प्वा:खंगु मुलु लिकाइ । अले व मुलु महालक्ष्मी द्य:या दुने लथाय् ताइ । थ्व तानातगु मुलुं ग्व:क: प्वा: खनेगु जात्रा न्ह्यात धैगु प्रमाण बी । थुकथं जात्रा क्वचाइ ।

२. किंवदन्ती

बोडेया मेय् प्वा:खनेगु जात्रा लिच्छविकालनिसें शुरु जूगु मान्यता दु । प्राचीनकालय् बोडेया निलबाराही द्य:या जंगलय् च्वनीपिं भूत पिचासतय्सं

बोडेय् मेय् प्वाःखनेगु जात्रा

बोडेया बासिन्दातय्त दुःख बीगु मत्वःतुगुलिं तन्त्रमन्त्रं व पिचासयात बसे काल । अले गुम्हसें सँ चानाबिल, गुम्हसें मेय् मुलुं तियाबिल । थ्व दुःख वेदना सहयाय् मफयाः पिचासं थ्व कष्टं मुक्त यानाबिलधाःसा न्ह्यागु नं ज्या पूरा याय्गु वचं बिल । अले न्हय्दँ तक मेय् प्वाः खनेगु, छुं महामारी, अनिष्ट, अनिकाल, अनावृष्टि, अतिवृष्टि मजुइगु वाचा याकल । वचं अनुसार न्हय्दँ तक पिचासं मेय् प्वाःखन । लिपा बोडेया सुं छम्हसिगु मेय् प्वाःखना थुकियात निरन्तरता बिल । अले थ्व छगू परम्पराकथं विकास जुल । थौंतक यक्वसिनं मेय् प्वाःखने धुंकल । तर १३ म्हेसिया नां जक लिखित प्रमाण दु । मेय् प्वाःखनिबलय् हि वइमखु । छुं अशुभ जुलधासा जक हि खनेदइ धैगु जनविश्वास दु ।

३. विधि

मेय् प्वाःखनिम्ह मनुखं प्यन्हु तक अन्न वा मेगु नसा नय्मज्यू । खालि लः जक त्वनी । अले परिवारया मिसात नापं थीके मज्यू । जन्तु, जनावर नं मज्यू । मेय् प्वाःखनिगु करिब एक फिट ताःहाकःगु मुलु नं प्यन्हु तक तुं चिकनय्

थुनातइ । वहे मुलुं मेय् प्वाःखनिगु खः । व मुलु नेवाःजातिया नकर्मी दय्कीसा सिकर्मीया नाइकें मेय् प्वाः खनी । मेय् प्वाःखने धुंकाः मेय् प्वाःखंम्हेसिनं थःगु ब्वहलय् तयाः ज्वनिगुयात भेय् धाइ । नगर परिक्रमा याइबलय् व भेय्लय् मत च्याकाः परिक्रमा याइ ।

लिखँ

मध्यपुर थिमि, बोडेया मेय् प्वाःखनेगु जात्रा छगू बोडेया नेवाःपरम्पराकथं न्ह्यानाः वयाच्वंगु दु । नेवाःतय्सं छुं जात्रा, पर्व, नखःचखः हनिबलय् तिथि मितिकथं हनाः वयाच्वंगु दु । तर थ्व मेय् प्वाःखनेगु जात्रा बिक्रम सम्वतया न्हूदँया बैशाख २ गते हे जुइ । थ्व छगू गतेकथं हनिगु नखःया रुपय् माने याय्फु । नेवाःसंस्कृतिया छुंछुं जात्रा पर्व बिस्तारं तनावनेधुंकल । तर मेय् प्वाःखनेगु जात्रा बोडेया मनूतय्सं निरन्तररुपं हनावयाच्वंगु दु । छम्ह हे मनुखं भिंस्वकः तक मेय् प्वाःखना थ्व जात्रायात म्वाकातःगु दु । आर्थिकरुपं नं थ्व जात्रा न्ह्याकेत थाकू । करिब ८० हजार निसें १ लाख तक खर्च जुइगु थ्व जात्राय् मेय प्वाःखनिम्ह मनुखं बच्छिसिबें अप्वः खर्च याय्माः । थुकथं परम्परायात सकुशल न्ह्याकातय्माः, तर आर्थिक भारं यानाः मेय् प्वाःखनिपिं लिलिज्याःगु खनेदु । नेवाःपहिचान ल्यंकातय्त स्थानिय जनस्तरं न्ह्यागगु हे समस्या दुसां थुगु जात्रायात निरन्तर रुपं न्ह्याकाच्वंगु दु ।

पचली भैरवया बाखं

श्रृजना महर्जन

मूति

जनश्रुति, लोकबाखंदुने पचली भैरवया बाखं यैँया नेवाःसमाजय् व्याप्त दु । पचली भैरवलिसें सिकाली अजिमा, नैंअजिमा, मुसुकाः गणेद्यः, द्योसिं व थुमिनाप स्वानाच्वंगु बाखं व बाखंलिसे स्वानाच्वंगु थीथी थाय्, देगः, फल्चा आः नं जीवन्त रुपं ल्यनाच्वंगु दनि ।

१. पृष्ठभूमि

मौखिक रुपं छगू पुस्तां मेगु पुस्तायात कनाः वयाच्वंगु थीथी बाखंत लोकबाखं खः । नेवाः लोकबाखं गुलिं कल्पनां जाःगु दुसा गुलिखे लोकबाखनय् समाजं हनावयाच्वंपिं द्यः, आजु, अजिमापिनि जीवननाप स्वापू दुगु खँ दु । मनूया सभ्यता न्ह्यासांनिसें बाखं कनेगु चलन न्ह्याःगु धाय्फु । धर्म, संस्कृति, परम्परागत विश्वास, आचारविचार, अन्धविश्वास, तन्त्रमन्त्र, टुनामुना एवं जीवनया हर्षविस्मात् लोकबाखनय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । लोकबाखं दुने पौराणिक बाखं वा मिथक, दन्त्य कथा वा जनश्रुति, नीतिकथा, परिकथा दक्वं दुथ्याइ (शाक्य, ११३०:१५४-१५५) ।

भैरव धयाम्ह महाद्यःया ग्यानापुगु रुपय् कयातःम्ह खः । पचली भैरव यैँया दक्षिणपाखे टेकुइ दु । पचली भैलःआजु द्यःयात पीठया रुपय् कयातःगु दु । थन १२ दँय् छकः मोहनीया पचिमह्रःखुनु देया जुजु वयाः खड्ग हिली । थ्व हे दिनय् पचली भैरवया रुपय् तयातःगु त्यपयात जात्रा यानाः हनुमानध्वाखाय् पूजा बीगु चलन दु ।

२. विषयवस्तु

पचली भैलः आजुया छेँ पचली मखु, चन्द्रागिरी पहाड पारी चित्लाङ्गय्

खः । चित्लाङ्गय् पचली भैरवयात स्वच्छन्द भैलः धाइ । फंपियापिंसं तःधंगु सम्मान बियाः जुजु थें हनीगु जूगुलिं पचली भैरवयात फंपीयाम्ह जुजु धाय्गु याः (जोशी, ११३६:३६) । किम्बदन्तीकथं पचली भैरव सुथय् टेकु दोभानय् वयाः ख्वाः सिलाः राजतीर्थ वनाः न्हय्गं (जप) यानाः हाकनं फर्पिङ्गय् लिहां वनीम्ह जुयाच्वन । बहनी जुल कि हाकनं पुखुसी त्वाःयाम्ह द्योसिंयात त्वाय् नालाः अन चाःह्यू वइम्ह खः । खोल्चा पाखाय् दुगु नसात्वँसा पसलय् पचली भैरव नय्त्वने याःवनीम्ह खः । उगु पसः भ्वँत देय्या नैंअजिमा (रुद्रमति)या जुयाच्वन । न्हिन्हिं नय्त्वने याःवनीगु भ्वलय् पचली भैरव व नैंअजिमाया यःत्यः जुल । यःत्यःया ताः ईलिपा नैंअजिमाया प्वाथय् दत । त्वालय् हुइनाभुइना, खँ जुल । थ्व हुइनाभुइना नैंअजिमाया मां-अबुं नं थुल । पय्नं मबियाम्ह म्ह्याय् प्वाथय् दुगु खँ सियाः मां-अबुं नैंअजिमायात मचा सुयाम्ह, गन च्वंम्हेसिया खः धकाः कुत्तुकुलाः न्यन । लिसलय् नैंअजिमां वयाबारे आपाः खँ मस्यूगु लिसः बिल । मांअबुं हनिचा द्यः बाय् वइबलय् न्यँ धकाः नैंअजिमायात धाल । धया थें बहनी द्यः बाय् वःम्ह पचली भैरवयात ‘छि सु, गन च्वनादीम्ह’ धकाः नैंअजिमां न्यन । न्हापा भैरवं छुं लिसः मब्यू । तःकःमछि हे न्यँसेंलिं पचली भैरवं जि मनूया रुपय् वयाच्वनाम्ह भैरव जूगु खँ धयाबिल । नैंअजिमां थ्व खँय् पत्याः मयात । भैरव रुप छकः स्वय् धकाः नैंअजिमां जिद्दी यात । जिं थःगु रुप क्यन कि छु याय्गु धकाः पचली भैरवं न्यँबलय् ‘जिगु नुगःस्यँ (मुटु) द्यःछाना बी’ धकाः नैंअजिमां लिसः बिल । व हे बचंकथं पचिमह्नःया छन्हु न्ह्यः चौथिकुन्हु अजिमाया प्रतीक फायात बलि बियाः वया नुगःस्यँ भैलःद्यःयात छाय्गु चलन आः नं दनि । पचली भैरवं जाकि भचा नैंअजिमायात बियाः धाल, ‘छं जितः जाकिं कय्की, जि भैरवया रुपय् वय् । स्वय् गात कि हाकनं जाकिं कय्की, जि हाकनं मनूया रुपय् वय् ।’ नैंअजिमां जाकिं कय्केवं भयंकर रुपया भैरव प्रकट जुल । नैंअजिमा थारा न्हुल । ग्यानाः नैंअजिमा बिस्युं वन । पचली भैरवं जितः जाकिं कय्की, मनूया रुपय् हजि धकाः लिनायंकल । लिनाहःगु खनाः नैंअजिमा भ्रं भ्रं बिस्युं वन । बिस्युं ववं नैंअजिमाया लँ दथुइ व्यथा जुयाः मचा बुल । मचा गन तय् जुल । ब्वाँय् वनाः थःछेँय्, बाजंया द्यःने तयाः हाकनं दक्षिणपाखे स्वयाः नैंअजिमा बिस्युं वन । नैंअजिमां बाजनय् त्वःतावंम्ह मचा रुद्रविनायक जुल ।

बिस्युं वँवं नैंअजिमा सी उइगु दोभानय् थ्यन । अन थ्यनेवं न्ह्यखा हाल । न्ह्यखा हाल कि मनूत पिहां वइ धकाः नैंअजिमा अनं अलप जुयाबिल ।

पचली भैलःद्यः, नैंअजिमा द्यः व सिकाली अजिमा द्यः ।

लिनाहयाच्वंम्ह पचली भैरवं आः जितः नं मनूतय्‌सं म्हसीकेफु धकाः ग्यानाः स्वांमाया दथुइ घ्वं स्यानाः सी त्वपुइगु पुलुं त्वपुयाः सुल । पुलुं म्ह छम्हं त्वपुसां प्यंपाः छपाः त्वःमपुगु जुयाच्वन । मनूत वयाः प्यंपाः खंःबलय्‌ पचली भैरवया भयंकर रुप नं खन । अनंलिपा भैरवया रुपबारे मनूतय्‌सं थुल । अले भैरवया पूजा सुरु जुल ।

पचली भैरवलिसे स्वानाः सिकाली अजिमाया नं बाखं दु । सिकाली अजिमा पचली भैरवया न्हापांम्ह कलाः खः । सिकाली अजिमाया थःछैँ यैँया न्त्यमून्त्यः त्वालय्‌ खः । पचली भैरव व सिकाली अजिमापाखें तःम्ह हे मस्त दु । पचली भैरवया मेम्हनाप यःत्यः जूगु सिकाली अजिमां सीकाः साःप दुःख तायकल । गुलि ह्ययकलं पचली भैरव मह्यःम्ह जुल । थः काय्‌ गणेशयात अबुया लँ स्वकेछ्वल । 'गुबले छिमि बाः वइ, नापं ब्वना हजि' धकाः थःपिं दक्षिणपाखे स्वयाः वन । वँवं खोकनाय्‌ थ्यन । अन किसान ज्या यानाच्वंम्ह छम्ह ज्यापुं ख्वख्वं वःम्ह सिकाली अजिमायाके न्यनेकने यात । सिकाली अजिमां थःत जूगु खँ कन । किसानं अजिमायात थःथाय्‌ च्वनेत थाय्‌ बिल । सिकाली अजिमा अन हे

च्वन । कन्हय् कुन्हु सुथय् खाया सः तायूवं अजिमा द्यः पिहां वयाः अन हे सिद्ध जुयाबिल । उकिं आः नं खोकनायापिंसं सिकाली अजिमाया पूजा यानाच्वंगु दु । सुथय् खा हालेवं अजिमा सिद्ध जुयावंगुलिं खा बलि बीगु मयाःसा खाया ला नं मनः ।

सिकाली अजिमा व पचली भैरवया तःधिकम्ह काय् मुसुकाः गणेश खः । सिकाली अजिमां कंगु दुःख न्यनाः गणेशं थः अबुयात ख्याय् धकाः लँ सीकाः पा ज्वनाः चल्खु पाखाय् पियाच्वन । उखुन्हु हे बहनी नैंअजिमायाथाय् वनेत पचली भैरव अन थ्यंबलय् थः काय् गणेश पा ज्वनाः पियाच्वंगु खन । पचली भैरवयात लिहांवने वा न्ह्यावने छु याय् छु याय् जुल । थः अबुया उज्वःगु पहः खनाः गणेशयात न्हिले मास्तिवल, अले मुसुहुँ न्हिल । मुसुहुँ न्हिउगुलिं गणेशया नां हे 'मुस्काः गणेश' जूवन ।

मेगु बाखंकथं सिकाली अजिमां थः तःधिम्ह काय् गणेशयात पचली भैलःआजुयात नापं ब्वना हजि धकाः चल्खु पाखाय् त्वःताः थकल । भचालिपा नैंअजिमा न्ह्यः न्ह्यः व पचली भैलःआजु ल्यू ल्यू वयाच्वंगु गणेद्यवं खन । थः अबुया थुज्वःगु पहः खनाः वयात न्हिलेवःगु जुयाः मुसुकाः गणेद्यः धयातःगु खः । थुम्ह गणेद्यःया देगः आः नं चल्खु पाखा क्वय् दनि ।

टेकु मचलीं थहां वयेवं देपापाखे छगू फल्चा दु । गुकियात द्योसिं फल्चा नां बियातःगु दु । थुगु फल्चा थ्यंमथ्यं ८००-९०० दँ न्ह्यः दय्कूगु अनुमान दु । तर थुगु फल्चाय् ने.सं. ८४६ या ल्वहंपौ लुयावःगु दु । जनश्रुतिकथं पचली भैरवया त्वाय् द्योसियात पचली भैरवं मनूया रुपय् सःतः वइगु इलय् द्योसिं जा नयत्यंगु पाःलाइ सा गुबलें जा नयाच्वंगु पाःलाइ । अले, सःतः वय्वं जा हे मनसें द्योसिं दनावनीम्ह जुयाच्वन । थ्व पहः खनाः द्योसिंया छेँजःपिनि तंवल । पचली भैरव थहां वयाः पियामबीम्ह जूगुलिं भैरवयात पीकातय्त प्यंगः थां धंकाः थ्व फल्चा दय्काब्यूगु किम्बदन्ती दु । तर अन ल्वहंपौ कथं जुगुचर महजनया नामं वया काय्पिं धम्मचर, पद्रचर व जयचरपिनि नां तयाः थुगु फल्चा दय्कातःगु खनेदु ।

द्योसिं फल्चाय् लुयावःगु ल्वहंपौ व उकिया भाय्हिला थुकथं दु -

, श्री ३ दक्षिणभैरव प्रीतिं पतिमाद्यः बोययात दयका सम्बत् ८४६ चैत्रमास कृष्णपक्ष त्रयोशी तिथौ रेवति नक्षत्र प्रिति जोग्य अंगवासरे मेषरासि गते मीन रासि गते रिसचदमसि, दानपति ब्रम्हनतोर पुखुसि यंताछे महजन जुगीचरया नामन दयका पुत्र धर्म्मचरस्य पुत्र, पदुचरस्यपुत्र जयचर थ्वति सम्पूण (धर्म) चित्त उत्पत्ति जुयाव थ्व फर दयका जुरो, शुभ ॥

ब्रम्हत्वाः पुखुसि यंताछैँय् च्वंम्ह दानपति जुगीचर महजनया नामय् काय्पिं धर्म्मचर, पदुचर व जयचरपिनि धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः ने.सं. ८४६ चैत्रमास कृष्णपक्ष त्रयोदशी तिथिस रेवतिनक्षत्र प्रितिजोग्य मंगलबार मेष राशि गते मीन राशि गतेखुन्हु दक्षिण भैरव मःद्यः ब्वयुत थ्व फल्चा दय्कूगु जुल ।

लिखँ

नेवाःतय्सं हनावयाच्वंपिं द्यः आजु-अजिमापिं खः । थुपिं गुगुं इलय् मनू खः । थःगु कृतिं यानाः द्यः जुयावंपिं खः । उकिं नेवाः समाज थः हे द्यः जुयावनेफुगु समाज खः धाइ । गुकिया दसिकथं भ्कीसं पूजा यानावयाच्वनापिं आजुअजिमापिनि लोकबाखनय् उमित द्यःपिं कथं जक मखसे साधारण मानवकथं न्ह्यब्वयातःगु दु । उमिसं साधारण मानवकथं यःत्यः याइगु, ग्याइगु, न्हिलीगु, बिस्युं वनीगु, सुलीगु, ल्वापु याइगु आदि घटनाक्रमं क्यनाच्वंगु दु । पचली भैरवया बाखनय् भैरव लिसें वया न्हापांम्ह कलाः सिकाली अजिमाया बाखं नं स्वानाच्वंगु दु । सिकाली अजिमाया बाखं नापनापं थुकिया स्वापू खोकनातक थ्यंगु खंकेफु । खोकनाय् गुकथं सिकाली अजिमा सिद्ध जुल, खोकनामिपिंसं छाय् खाया ला मनल आदि न्ह्यसःया लिसःत थुज्वःगु जनश्रुतिं बियाच्वंगु दु । अथे हे जनश्रुतिं थौंकन्हय्या नखःचखः छाय् न्याय्का वयाच्वन, नखःचखः न्याय्केबलय् छु विशेष ज्याखँ छाय् यानावयाच्वन धयागु न्ह्यसःया लिसः नं बियाच्वंगु दु । गथे पचली भैरवया बाखनय् पचिमह्लःबलय् भैलःआजु लिसें नैंअजिमा छाय् पितब्वल, वया नं जात्रा छाय् याय्माल, भैलःआजुयात फाया बलि बियाः वया नुगःस्यैँ छाय् छाय्माल आदि आदि न्ह्यसःया लिसः लुयाच्वंगु दु । जनश्रुतिया लिधंसाय् छुं नं नखःचखः छाय् हनावयाच्वन, उकिया ल्यूने कारण बारे थप सोधखोज याय्गु व उकिया ल्यूनेया वैज्ञानिक आधार माले नं अःपुइकाबीगु भलसा काय्छिं ।

लिधंसा

जोशी, सुन्दरकृष्ण (ने.सं. ११३०) *तिकिभ्याल*। लुँहिति, यल : शर्मिष्ठा जोशी ।
शाक्य, रबि (ने.सं. ११३०) 'लोकबाखं' *लोकवार्ता*। यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. १५४-१७१ ।

खँल्हाबल्हा : दशनारायण महर्जन (५५), पुखुसी, यैँ ।
नवीन सिंह डंगोल (४०), टेकु, यैँ ।
महेन्द्र महर्जन (४७), पुखुसी, यैँ ।
रामबहादुर खड्गी (९२), पुखुसी, यैँ ।
हरिनारायण डंगोल (८२), टेकु, यैँ ।

बुलु गांया सीसंस्कार

सुजल वज्राचार्य

मूति

मनूया मरण जुइगु बखतय् मदुम्ह मनूया आत्माया सुखावास जुइमा अले मेगु जन्म बांलाथाय् लाय्माः धका वया परिवार, फुकितय्सं याइगु सस्कार हे सीबलय् याइगु संस्कार खः । नेवाःतय् दथुइ जुइगु मृत्यु संस्कार यक्व धयाथें ज्वःलाःसां गनं गनं पाः । मस्तय्त याइगु व तःधिकपिंत याइगु सीसंस्कार भतिचा पाः । बुलु गामय् जुइगु मृत्यु संस्कारय् छु छु याइगु अले छु छु याय्माः धइगु छसिकथं सिका यंके ।

१. सीसंस्कार

१.१ थलाय् कुलाय् याय्गु

वीणा महर्जनजुया धापूकथं मनू मन्त धइगु खँ सीधुंकाः दकले न्हापां छ्यली सौबँ इली । अले मनू गन मदुगु खः वयात ल्ह्वनाहयाः सौबँ इलातःगु थासय् तय्हइ । सीम्हेसित न्हापां ख्वाः सीकी, सिन्हं तिकी, लुँ छकुचा म्हुतिइ तय्की, ख्वलचा छगः नं म्हुतुइ भ्वसुकाबी । अले सीम्हेसिया म्हय् मुलुं सुइ । थ्व ज्या दाजुकिजाय् दकले थकलिं याइ अथवा व छेँया मूल मनुखं याइ ।

१.२ छ्वासलय् वाय्गु

छ्वासलय् वाय्गु ज्या छेँया थकाली मिसां याइ । थलाय्कुलाय् याइम्हसिया जहान दुसा वं याइ मदुसा परिवारय् न्ह्याम्हेसियां याःसां ज्यू । मदुम्ह सिथं यंकिबलय् छ्वासलय् वाइम्ह ल्यू ल्यू वनाः छ्वासलय् वाय्गु याइ । न्हापा न्हापा मृत्यु दर्ताया रुपय् छ्वासलय् वाय्गु चलन दुगु खः । छ्वासलय् वाय्गु धइगु थ्व गामय् छम्ह मनू पाः जुल धकाः गामय् च्वंपिं मनूतय्त सुचं बीगु ज्या नं खः ।

१.३ पाखाकू थनेगु

थ्व छुँ हे याइगु ज्या खः । हलचाय् सौपा तयातगुयात कयाः पाल्चा च्याकी । थ्व ज्या थकालिम्ह म्ह्यायमचां याय्माः ।

१.४ सिथं यंकेगु

गामय् सिथं यंकेगु लँपु बिस्कं दु, सिथं यंकीगु लँपु थुगु गांया पश्चिम दिशाय् लाःगु लँपु खः । सिथं यंकिबलय् काँ बाजं छगू अनिवार्य माः । सीम्हेसिया परिवारपिं भजनय् वनाच्वंपिं जुसा 'हरे राम' हाला यंकी । सिथं यंकिबलय् दकले न्हापां काँ बाजं पुइपिं जुइ । अनं ल्यू बँ पुइपिं अनं ल्यू वा ह्वलीपिं, अनं अपाः, सु, पुज्वः ज्वना वनीपिं, अनं ल्यू सीम्ह मनूयात रथय् तयाः प्यम्हसिनं कुबिया यंकी, अनं ल्यू परिवारपिं, थःथितिपिं मलामि वनी ।

१.५ बुलुमीतय्गु दिप दिपय् याइगु ज्याखँ

हेरामाया महर्जनजुया धापू कथं बुलु गांया मनूतय्गु दिप बज्रबाराही जंगल दुने लाः । न्हापा न्हापा बज्रबाराही देगः न्ह्यने हे बुलुमीतय्गु दिप खः । दिपं याना देगः फोहर जुल धकाः देगःपाखें भतिचा तापाक्क सारे याःगु खः ।

१.६ दिपय् याइगु ज्याखँ

दिपय् थ्यंकाः मदुम्हेसित दिपय् स्वचाः चाहीकातइ । ख्वयाः वंपि म्ह्यामस्तय्सं नं वा ह्वह्वं दिपयात स्वकः चाःहिली । दिपय् तय्धुंकाः न्हापां ख्वयाःवंपिं वा ह्वलावःपिं मिसातय्सं लः त्वंकी अनं लिपा गुथियारपिंसं त्वंकी । सुनां मि तइगु खः वं दकले लिपा त्वंकी । बौम्ह जूसा थकालीम्ह काय्मचां मि तइ, मांम्ह जूसा क्वकालिम्ह काय्मचां मि तइ । मि तय्धुंकाः गुथियारत बाहेक दक्व लिहां वइ । लिहां वइगु इलय् बुलु गामय् पूर्वपाखे दुगु शिव पुखू (ल्वहंपुखू)या लखं ख्वाः सिलाः छ्यनय् हा यानाः तिनि छेँय् दुहाँ वय्माः धइगु चलन दु । बुलु गां लिक्क खुसि मदुगु जुयाः थ्व पुखूया लखं थःत चोखो याना तिनि दुहांवय्मा । कृष्णगोपालया कथं यदि अथे याना मवल धासा दिपया बांमलाःगु प्रभाव अथवा दिपय् सुं आत्मा थःत थियाहगु दुसा छँ भिनि मखु । सिथं यंकेगु अले दिपय् याय्माःगु ज्या फुक्क गुथियारपिन्सं याइ । दिपय्या ज्या सिधल धाःसा ज्या सिधल धकाः छँ सुचं ब्यू वइ ।

१.७ दिपं लिहां वय्धुंकाः याइगु ज्याखँ

दिपं लिहाँ वय् धुंकाः छेँय् दुहांवइबलय् दाजुकिजापिन्सं पालु छकु छ्यानाः बजि निगःचा ज्वनावइ, दकसिगु नं ल्वाकःब्वाकः यानाः खिचायात भाग बियाः नकाः बारे याय्माःपिं, सकल फुकिपिंत इनाः चिपं थीकि । यदि थ्व चिपं थ्यू मवल धाःसा बाया वन धकाः सीका काइ । दिपं लिहां वय् धुंकाः छेँय् च्वंगु न्हाय्कं दक्व त्वपुइगु चलन दु । घःसूः मतःतले छेँया दक्व न्हाय्कं त्वपुइगु याइ । दुखं च्वनेमाःगु जुयाः समाः याय्यापाखें लिचिलेत नं न्हाय्कं त्वपुइगु खः, घःसू तय्गु दिंया ल्याखं फिनिन्हु तक न्हाय्कं त्वःपुइगु चलन दु ।

१.८ बिचाः वय्गु

छेँया दुजः मदुगु शोकं च्वनाच्वंपिं परिवारपिंत थःथिति जःलाखःलपिंसं वयाः बिचाः याः वइ । शोकं कःपिंत नकेगु नितिं सिसाबुसा, मरि, बजि आदि ज्वना थःथितिपिं बिचाः याःवइ । अथेहे यक्व दुखं ताय्का च्वने मज्यू धकाः सान्त्वना बियावनी ।

१.९ लोचाः

खुन्हु दुखुनु सीम्हेसिया म्ह्याय्मचातय्सं बारे यानाच्वंपिं वा दुखं च्वंपिंत, फुकिपिंत नँसात्वँसा जोरे यानाः नके हय्गु याइ । म्हाय्मचा मदुसा पिनेच्वंपिं न्ह्याम्हेसिनं जूसां जोरे यानाः हइ ।

१.१० पाखाजा

थ्व मिसातय्सं याइगु ज्याखँ खः । न्हापालाक्क जा थुइ, भ्यगतय् बांलाक जा न्हापां पाखाय् तयाः खेँय् छ्गः दथुइ तइ । चाकहिक न्हय्ता ल्वसा तयाः सीम्हेसिया कोथाय् तइ । मिजंत खुसिइ वनी, खुसि वनावःपिं मिजंतय्सं पाखाजा स्वय्मज्यू । मिजंतय्सं पाखाजा खनी धकाः मिजंतय्त पाखाजा तय् मसिधतल्ले छेँ पिने पीकाः तइ । सीम्ह वयाः पाखाजा नया तः कि मतः धइगु खः चान्हय् वनाः म्ह्याय्मचां स्वःवनी । सीम्ह वयाः नया तः-मतः स्वइ अले उकियात त्वपुयाः पाखाय् तय्यंकी । कन्हय् सुथय् नं नया तः-मतः स्वयाः छ्वास वाय्थाय् तय्यंकी ।

बुलु गांया शिवपुखू, छ्वास वांछ्वयगु थाय् व बज्रबाराही जंगल दुने बुलुमितय्गु दिप ।

१.११ दूब्यंकेगु

झिन्हु दुखुनु दक्व दाजुकिजापिनि थःथगु छेँय् बँ इलाः, भाडाभिडा दक्व सिली । अनं लिपा मिस्त मदुगु छेँ वइ, छखा छेँ छम्ह मिसा जक वंसां गाः । मिजंत चुं तयाः हल्चा छगः, चिकं, दुरु ज्वनाः खुसिइ वनाच्वनी, मिस्त चाहिं लिपा ख्वयावनी । अन मिजंतय्सं थःत शुद्ध याय्या नितिं म्वःल्हुइ, सँ खाइ, नौ नं लुसि थीकाः शुद्ध यानाबी । बारे याय्माःपिं परिवारपिंसं सादुरु जक हाः याना वइ सा बारे याय्म्वाःपिन्सं चिकं कयाः वइ । थ्वहे दिनंनिसें सीम्हेसिया काय्पिंसं बर्खि वसः पुनी ।

१.१२ घःसू

झिनिन्हुखुनु गुर्जुयात छेँय् निमन्त्रणा यानाः कचिगु अपाः न्यापा तयाः होम याकी । छेँ छखां कुँ वय्काः लुखाय् स्वपु नकी ताइ । कृष्णगोपाल महर्जनजुया धापू कथं थ्व यात कि सीम्ह मनूया आत्मा दुहाँ वयाः छुं हानी याइ मखु धइगु लोक विश्वास दु । अथेहे घःसू याइ बले गं नं थाइ, व गंया सः न्यनाः सीम्हेसियां जि सित धकाः महसुस याइ धइगु लोकधारणा दु ।

१.१३ क्रिया च्वनेगु

पुनकेशरी महर्जनजुया धापू कथं थुगु गांया महर्जनतय् क्रिया च्वनेगु चलन मदु । तर श्रेष्ठ, ब्रह्मूतय् क्रिया च्वनेगु चलन दु । क्रिया च्वना: बालाक पालना या:पिं झिनिन्हुतक बांलाक खँ नं ल्हाइ मखु । तर सन्ध्या इलय् दाजुकिजापिं वया: खँ ल्हाना: आ: गथे याना: परिवार न्ह्याकेगु धइगु छलफल याइ ।

१.१४ लत्या

लत्या स्वयां न्ह्य: च्यान्हुइ छक: छक: मदुगु बारय् जावा नकेगु चलन दु । छैं बँ इला: सुथय् पिखालखुइ नसा:त्वसा तया: खिचातय्त नकी । न्याक:तक थथे नके मा:गु ख:सा प्यक: जा हे नकी सा छक: बजि तया: नकी । अनं लिपा लत्याबलय् सीम्हेसित तरे याय्या नितिं पिण्ड थना: सीम्हेसिया वस:, लाकां, अलय् सीम्हेसित य:गु चिजवस्तुत गुर्जुयात दान याइ । थ:थितिपिंत भ्वय् नं नकी । यदि दाजुकिजापिनि लत्या दुने छुं ज्याखँ पन धा:सा थ्व ज्या झिंस्वन्हुखुनु याय्गु नं चलन दु ।

१.१५ खुला

खुलाबलय् गुर्जुयात छैंय् निमन्त्रणा याना: कुसा, लाकां, वस:, तुतां आदि दान याय्गु याइ ।

१.१६ दच्छिन्यंकं ला–ला पतिकं याइगु ज्या

मदुगु तिथियात कया: लच्छि छक: छक: गुर्जु थाय् वना: निसला काय्गु ज्या याइ । थ:गु गच्छे अनुसारं दान नं बीगु ज्या याइ । मि त:म्हेसियां ला पत्तिकं सँ खाय्मा: ।

१.१७ दकिला :

मदुम्हसिया आत्मा शान्तिया लागि मदुगु छगू दँ दुगु तिथिइ गुर्जु स:ता श्राद्ध याइ । थ्व दिनय् दुक्खं च्वनागु इलय् बिचा व:पिं व ज:लाख:लापिं सकसित नं स:ता: भ्वय् नकी । थ्व हे दिनय् बर्खी वस: नं त्व:ती ।

मदनकुमारी महर्जनजुया धापू कथं यदि छुं जुया: थुगु गामय् कयूता पुजा याय् न्ह्य: हे सुं मस्त मन्त धा:सा सीम्हेसित सिथं यंकेगुनिसें फुक्क साधारण मनूत मदइबले थें हे याइगु ख: तर साधारण मनूतय्त मि तइगु दिपय् मि

मतसे बज्रबाराही द्यः ल्यूने छगू दिप दु अन मि तय्गु याइ । तर व दिप गन ला धकाः सीके थाकु, गुथियारपिंसं जक हे मालेफु ।

मदनकुमारी महर्जनजुया धापू कथं यदि छुं जुयाः मचा बुयाः निला मदय्कं मचा मन्त धाःसा मदुम्ह मचायात बुयाः सिथं यंकी । अले व मदुम्हेसित मि मतसे बज्रबाराही जंगलया पिनेसं गाः म्हुयाः ल्हाकाः छ्वइ । गुगु थाय् थौंकन्हय् माइक्रोबसपार्क जुयाच्वंगु दु ।

मिसा मचायात बाह्रा तय्गु छगू नेवाः संस्कार खः । मदनकुमारी महर्जनया धापू कथं यदी बाह्रा तइगु इलय् मचा मन्त धाःसा गन मदुगु खः उकिया थ्याक्क क्वय् छ्यली गाः म्हुइ । अले सीम्हेसित मध्यूसे धलिं चानाः धलिं नापं गालय् क्वफानाः ल्हाकी । बाह्रा तइगु इलय् मदुम्हेसित सुनानं थीमज्यू धइगु लोकविश्वास दु ।

लिखँ

बुलु गांया बुसांनिसें सीबलेतक याय्माःगु थी थी संस्कार मध्ये सी संस्कारयात कयाः अध्ययन यानागु खः । आःया इलय् नेवाः संस्कार संस्कृतिइ विदेशी प्रभाव लानाः ह्यूपाः वयाच्वंगुया प्रभाव थ्व गामय् नं लानाच्वंगु दु । थी थी विदेशी रहनसहन अले विदेशी संस्कारं यानाः धर्म परिवर्तन यानाः नेवाःत नेवाः संस्कारयात त्वःताः देसपिनेया संस्कार नालाच्वंगु खनेदु । थुगु गामय् नेवाः संस्कारयात म्हसीकेगु कथं, नेवाः संस्कारया महत्व व थुकियात ल्यंका तय्माः धइगु ज्ञानमूलक शिक्षा बी कथं थी थी नेवाः ज्याभ्वःत न्ह्याका यंकेमाःगु खनेदु । अथे मजुल धइगु खःसा नेवाःतय्सं न्ह्याकाः वयाच्वंगु सी संस्कारय् नं याकनं ह्यूपा वइगु स्थिति खनेदु ।

लिधंसा

सहलह

कृष्णगोपाल महर्जन, (७५) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।
दातीमाया महर्जन, (७१) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।
पुनकेशरी महर्जन, (६४) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।
मदनकुमारी महर्जन, (७०) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।
वीणा महर्जन, (४२) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।
हेरामाया महर्जन, (५९) बुलु, विसं २०७४-०२-०४ ।

नेपालभाषा केन्द्रीय बिभाग,
त्रिभुबन बिश्वबिद्यालयपाखें प्राप्त जूगु विवरण कथं एम ए ब्वंपिं बिद्यार्थी तय्‌गु नां धलः

२०३८ सालया पुचः
मल्ल के. सुन्दर, ९८४१२५५७०१
भुषण प्रसाद श्रेष्ठ, ९८४१४६४०७२
अमृत तुलाधर
माधव लाल प्रधान
सानु काजी महर्जन
सर्मिस्था जोशी
कमला नेवाः
बुद्ध रत्न शाक्य
मंजु मास्के मल्ल ९८४१५८४२१६
पदमा सुन्दरी श्रेष्ठ

२०३९ सालया पुचः
तिमिला रञ्जित, यंगाः, ४२५४८१४
शान्तिमान जोशी
सरस्वती लक्ष्मी रञ्जित, ४३५९६९६
प्रेमनारायण मानन्धर
सुधा प्रधान
मंगला कारञ्जित ५५२५६८९
मनमोहन मास्के
सरीता तुलाधर
केशरी देवी बज्राचार्य
तारादेवी शाक्य
डिल्ली प्रसाद जोशी
प्रवीण ज्वालानन्द शुक्ला
सूर्य बहादुर मुल्मी
विन्दु बज्राचार्य
सरोजिनी लता अमात्य
चन्द्रमान बज्राचार्य
रामेश्वर मान श्रेष्ठ
कमला वैद्य
उद्बव बहादुर श्रेष्ठ
हरिमोहन बनिया
मनोहरी बनिया
चन्द्रप्रभा अमात्य
प्रेमहीरा तुलाधर, ९८४१२६९१११
केशावती ताम्राकार, ४२६१०११
दुर्गासिद्धि बज्राचार्य
पूर्णदेवी श्रेष्ठ, ४२५१३१९
महेन्द्र ध्वज जोशी
इन्दीरा प्रधान, ४३३०४३७

२०४१ सालया पुचः
राम मंगल जोशी
मोहनलाल श्रेष्ठ
भवानी तुलाधर
विष्णु प्रसाद श्रेष्ठ
हरिमान जोशी
निर्मला कायस्थ
अनागतरत्न कंसाकार
किरण प्रभा तुलाधर
फरिन शाक्य
प्रेमशान्ति तुलाधर, ९८४१२४८५७६
रामदेवी श्रेष्ठ
मंगलमान शाक्य
सुजाता मानन्धर
अपर्णा प्रधान
नारद बज्राचार्य, ४२७९८०१
मनोरमा तुलाधर

२०४२ सालया पुचः
श्रीधर दास श्रेष्ठ
न्हुच्छे बहादुर महर्जन
मंगलदास महर्जन
रतीदेवी जोशी
बुद्धलक्ष्मी शाक्य

सहाना प्रधान (श्रेष्ठ)
दयारत्न शाक्य

२०४३ सालया पुच:
अगनावादे श्रेष्ठ
बुद्धरत्न शाक्य
प्रतिसरा मानन्धर, ४२६३७६९
रविन्द्रराज राजकर्णिकार
कोकिला धाख्वा, ४७२११०८

२०४४ सालया पुच:
अभयरत्न कंसाकार
जयन्त श्रेष्ठ
ओमकारेश्वर श्रेष्ठ, ९८४१३२७९१४
सरला प्रधानाङ्ग
भावना बज्राचार्य
उत्तम बहादुर बज्राचार्य
रामेश्वर श्रेष्ठ
मोतिदेवी शाक्य

२०४५ सालया पुच:
बाबुरत्न नापित
बासुदेव श्रेष्ठ
सुजाता शाक्य
शान्ति मानन्धर
सरला मानन्धर
सूर्यबदन प्रधान
पद्मलक्ष्मी राजभण्डारी

२०४७ सालया पुच:
सन मानन्धर
अमृतहिरा तुलाधर
उषा जोशी
किरण राजभण्डारी
समीता श्रेष्ठ
शिवलाल श्रेष्ठ
प्रद्युम्न कृष्ण श्रेष्ठ
प्रचण्ड रञ्जित
सुरेन्द्रमान शाक्य
सुरेन्द्र नारायण मुनकःमि
लक्ष्मी भक्त श्रेष्ठ
कृष्ण मोहन जोशी
इला वैद्य
भावना बज्राचार्य
रामेश्वर श्रेष्ठ
विजया जोशी
राजेशरत्न बज्राचार्य
कृष्ण भक्त दली
युवानन्द बज्राचार्य
मिला कंसाकार
गोकुल मानन्धर
अमर बहादुर श्रेष्ठ

२०४८ सालया पुच:
सरीता महर्जन
चन्द्रादेवी मानन्धर
पद्म हीरा तुलाधर
नजुमा राजभण्डारी
किरणचन्द्र राजभण्डारी
हरि अवाले
तेजशोभा शाक्य
सीता बज्राचार्य
राधा कारञ्जित
द्वारिकामान श्रेष्ठ, ४७८३६१३
श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ
शरदवीर कंसाकार, ४२४२२६६

२०४९ सालया पुच:
हरिबहादुर अवाले
सरीता अमात्य
दीपाराज श्रेष्ठ
बीना देवी गोर्खाली

लक्ष्मी देवी शाक्य, ५५४३८७७
प्रमीला ताम्राकार, ९८४१४६४२१५
रोहिणी श्रेष्ठ
नेमराज बज्राचार्य
इन्दीरा प्रधान
कल्पना श्रेष्ठ
गुणलक्ष्मी बज्राचार्य, ५५३३६६९
नजुमा राजभण्डारी, ५५३३८८५
दीलिप कुमार जोशी, ९८४१३३३११४
नीलम शाक्य

२०५० सालया पुच:
ईश्वरी मैंया श्रेष्ठ, ५५३८८०८
रत्नकाजी महर्जन
सुमनदेवी रञ्जित
सावित्री देवी श्रेष्ठ, ४२१२१४४
कमला मानन्धर, ४२६४६५१
भूमहेश जोशी
सुमन ताम्राकार
अनिता कंसाकार
आशाकुमार चिकंबंजा:
रत्नकाजी महर्जन
हर्क बहादुर शाक्य
किरण चन्द्र राजभण्डारी

२०५१ सालया पुच:
कदमलाल महर्जन, ५५४३०३३
सुदर्शना दर्शनधारी, ४२८३३७३
लोकेन्द्रमान बज्राचार्य, ६६१४२३३
मीनर्वा बज्राचार्य

२०५२ सालया पुच:
बन्दना शर्मा
शोभा महर्जन
सुधा प्रधानाङ्ग
सुरेश राजभण्डारी
मीन बहादुर जोशी

२०५३ सालया पुच:
मंगलमान शाक्य
राजेन्द्र शाक्य
दिलेन्द्रराज श्रेष्ठ
बबिता मानन्धर
पुनम मानन्धर
इन्दु अमात्य
रत्नवीर शाक्य
बन्दना शर्मा
केशवलाल महर्जन
तेजमान महर्जन
सुलोचना धिताल, ४४२२५८८
माणिकरत्न शाक्य
सृजना हाडा

२०५४ सालया पुच:
सुनिल कुमार बाराही
रुपा बज्राचार्य
संगीता धाख्वा
हरिकृष्ण डंगोल
न्हुच्छेलाल महर्जन
राजेन्द्र मानन्धर
अनिलविलास बज्राचार्य
निर्मला श्रेष्ठ
प्रयागमान प्रधान
अनुप सिं सुवाल, ४२७८१०१
अमरमान शाक्य
सुनीता बज्राचार्य
हिराबहादुर महर्जन
कमलेश महर्जन
रत्न महर्जन
बबिता मानन्धर

२०५५ सालया पुच:
मेरिना सिखाकार
तुलसी बहादुर नेमकुल

लक्ष्मी केशरी शाक्य
अनिलविलास बज्राचार्य
रेखा शाक्य
जयराम महर्जन
श्याम अवाले
कल्पना श्रेष्ठ
चन्द्रकृष्ण अवाल
रीता राजभण्डारी, ४२३२८०१
रामकाजी महर्जन
गौरी श्रेष्ठ
आशामाया प्रजापति
रीता स्थापित
लक्ष्मण श्रेष्ठ ९८४१२७६२२४
अमिता शोभा शाक्य, ५५३४९५३
राधा श्रेष्ठ
अष्टराज श्रेष्ठ, ५५४४६२४

२०५६ सालया पुचः
प्रद्युम्न कृष्ण श्रेष्ठ, ५५३५४२१
मञ्जुतारा शाक्य, ५५३८६०२
रबिशन शाक्य, ५५३३८०४
शरदवीर सिं कंसाकार, ९८५१०८३२४३
चन्द्रलक्ष्मी बज्राचार्य, ४२५००७५
मिला श्रेष्ठ
देवरत्न शाक्य, ५५३७८८७
प्रकाशमान शाक्य, ४२२६७०२
जीवन कुमार महर्जन, ४३३४११४
राजनलाल जोशी, ९८५१०९४६८२
बिन्दुबाबा जोशी, ५५३३४३२
राजेन्द्रकुमार महर्जन, ४३३१७७६
सृजना शाक्य, ६६३१७०२
शान्ति श्रेष्ठ, ४३५३२३१
लेलिन शाक्य, ४२४७८४३
योगेन्द्र राजकर्णिकार, ४२५३५३५
राजित बहादुर श्रेष्ठ, ५५३७४७१
नरेशवीर शाक्य, ४२२२९९७

२०५७ सालया पुचः
सुदीप महर्जन, ४३३४११४
राम बहादुर श्रेष्ठ
पूर्णिमा डंगोल,४२६२९७४
ज्ञान बहादुर महर्जन, ४३३१५५०
ललिता मानन्धर, ४२५००४३
बेबिका मास्के, ४२५१८५७
स्वस्ति जोशी, ९८४१३९००२०
योगेन्द्र प्रसाद श्रेष्ठ
राजित बहादुर श्रेष्ठ, ९८४१२७४७०९
सूर्यमान राजभण्डारी, ६६१३४०१
अन्नपूर्ण दर्शनधारी, ४२८१९६१

२०५८ सालया पुचः
युकी सिराइ, ५४२०७२५
दीपक मास्के, ६६१४२७५
महेन्द्र श्रेष्ठ, ६६१०१६४
रत्न मेहर श्रेष्ठ, ४२५८३२८
ईश्वरमान श्रेष्ठ, ५५३३९८२
बिनोद कुमार श्रेष्ठ, ५५२०२३७
सुरेश राजभण्डारी
अमीर रत्न ताम्राकार, ४२६१०७३
कमल रत्न तुलाधर
सर्वज्ञ रत्न तुलाधर, ४२५३१७४
स्वयम्भूराज शाक्य, धलायचा, यल
श्याम सुन्दर राजबंशी, ४२५९१८९
त्रिप्रसाद धौभडेल, ५५२०२३७
पूर्णिमा डंगोल, ५५३५००५

२०५९ सालया पुचः
वीरेन्द्र प्रसाद श्रेष्ठ, ४४५०७६९
रवि महर्जन, ४३३१६४६
हेमराज शाक्य, ५५२६१६९
रीना बज्राचार्य, ५५२४३५५
सुभाषराम प्रजापति, ९८४१३५८१११
रमेश महर्जन, ४३३१७९४

मदन तण्डुकार, ४२४७९७६
राजेन्द्र श्रेष्ठ, ६६३३२०४
पुष्कर भक्त माथेमा
राजन महर्जन, ४३११७२४
राजेश डंगोल, ४४८६५४७
सुबिन्द्र महर्जन
देवरत्न शाक्य, ५५५७८८७

२०६० सालया पुच:
सुनीता मानन्धर, ४२८५९४८
सुरेन्द्रमान शाक्य, ५५३०९२०
सुशिला शाक्य, ५५३०९२०
काजीमान डंगोल, ५५२०७८९
पूर्णलक्ष्मी शाक्य, ५५४०८८९
हेराकाजी महर्जन, ९८४१३६३९०२
बिजय बहादुर शाक्य, ४२५६११८
किरण शाक्य, ५५३४९९२
राजु कपाली, ५५३३९१५
जुजुमान महर्जन, ४२५६६६३

२०६१ सालया पुच:
पूर्ण बहादुर महर्जन, ५५४९२१०
ज्ञानी मैंया महर्जन, ९८४१३७३६३५
पुष्कर विक्रम प्रजापति, ६६३२५६८
शारदा शाक्य, ५५४२१७९
रवि शाक्य, ५५४३९७५
रश्मि मानन्धर, ४२६६९०९
सुरेन्द्र केशर अमात्य, ५५३३३२२
सुधा देवी प्रधान, ४२२८००२

२०६२ सालया पुच:
मणिक लक्ष्मी शाक्य, ५५३७६५८
बदन शर्मा, ५५३५६२६
शैलेश बहादुर प्रधान, ५५४२(४८
गौतम तिमिला, ६६१४६९१
हरिकृष्ण डंगोल, ४२५)६(६
प्रयागमान श्रेष्ठ, ४२७३१३१
अरुण श्रेष्ठ, ४२५४६३७
श्रीति शाक्य, ४२६८७७५
प्रीति शाक्य, ४२२२३९१
राजन तण्डुकार
रविन्द्र महर्जन
गुणिन्द्र रत्न बज्राचाय, ४२२९२९५
धर्म गोविन्द, ५५३५३४६
माणिकमान शाक्य, ४२५२९१६
जुनकृष्ण जोशी, ५५३४८१८
अनिता, ९८४१४१२१०६
कपिला श्रेष्ठ
शोभा, ९१६२०८२०२
विजयरत्न तुलाधर, ४२२७१३९
केदारलाल श्रेष्ठ, ४४६८९४१
कोण्डन्य स्थविर, ९८३२०७४८२४
निर्मल बज्राचार्य, ४२३१६८१

२०६३/६४ सालया पुच:
सम्झना महर्जन
सानुराजा शाक्य
सञ्जुमैंया श्रेष्ठ
अमृता महर्जन
रमेश त्वी त्वी
प्रकाश चन्द्र प्रधान
अमृतमान शाक्य
इन्दिरा जोशी
सुरेशमान लाखे
ईश्वरमान श्रेष्ठ
मिलन शाक्य
राधिका श्रेष्ठ, ४२२९२९५
विमल ताम्राकार, ५५३५३४६
श्रीमिला सुवाल, ४२५२९१६
हरिमाया प्रधान, ५५३४८१८
प्रजला प्रधान, ९८४१४१२१०६
तारा देवी प्रधान, ४२२४६(८

२०६४/०६५ सालया पुचः

राजेन्द्रमान वज्राचार्य
यज्ञमान ताम्राकार
हिराबहादुर महर्जन
रश्मी महर्जन
राजेन्द्र शाक्य
न्हुछेलाल महर्जन
धर्मकृष्ण श्रेष्ठ
बिनीता श्रेष्ठ
मोहनकृष्ण श्रेष्ठ
सज्जन प्रधान
नम्रता प्रधान
ईश्वरबहादुर श्रेष्ठ, ४२२९२९५
माधवराज श्रेष्ठ, ५५३५३४६
गोपाल तण्डुकार, ४२५२९१६
शीलाकुमारी महर्जन, ५५३४८१८
शान्ति महर्जन
माहिला महर्जन, ९८४१४१२१०६
रवि मर्हजन, ४२२४६९८
त्रैलोक्यमान वनेपाली
सोनी श्रेष्ठ
माधवप्रसाद धिताल
कीर्तिलबआनन्द जोशी

२०६५/०६६ सालया पुचः

शान्ति महर्जन, ९८४९१३४४१९
सुरेश सुरस श्रेष्ठ, ९८४१३९३८३५
विमलप्रभा वज्राचार्य, ९८४९४५१८९३
उमेश महर्जन, ९८४१३०११५९
नानीमैंया श्रेष्ठ, ९८४९१३४०७८
अमिता डंगोल, ९८४१३४४१९७
सुनियालत्ता जोशी, ९८४१४२८६३१
लसता सिं, ९८४१२४१३७७
नवराज नकर्मी, ९७५१०९७९१०
सुलोचना सैंज' जोशी, ९८४१३९५१४५
पुष्पशोभा तुलाधर, ९८४१३५२२३७
प्रकाश शाक्य, ९८४१२०५३५३
दिब्या ताम्राकार, ९८४९८७०३०५
अमिरमैंया रञ्जित, ९८४१३३९७७३
समुन्द्रदेवी ताम्राकार, ९८४१५१८३०८
उर्मिला महर्जन, ९८४१५३४०२७
सूर्यमान प्रधान
अष्टमान महर्जन, ९८४१४२९२९२
प्रेमरत्न वज्राचार्य, ९८४१७४७३०८
काशीराम प्रजापति, ९८४१३९४४३७
सविन्द्र महर्जन, ९८४१३९२६५६

२०६६/०६७ सालया पुचः

अश्वेनवीरसिं ताम्राकार, ९८४९१९३५३४
जीवन महर्जन, ९८५१०१३६३३
त्रैलोक्यमान वनेपाली, ९८४१३७१६६३
पतमकेशरी वज्राचार्य, ४३३३७५२
सुनिता राजभण्डारी, ९८४१२६१४७७
रमेश महर्जन, ९८५१०५०६०६
रविन्द्रराज ताम्राकार, ९८४१२१७३३०
रमालक्ष्मी कर्णजीत, ९८४१५४०७२९
गोविन्दहरि श्रेष्ठ, ९८१३२१०२१५
प्रकाश डंगोल, ९८४१५४४९८७
किसोर नेपाली, ४२१५८३५
रविनराज कर्णजीत, ९८०३३२६७३७
विमलकेशरी अमात्य, ९८४१४५३११९
गंगा वज्राचार्य, ९८४३१२८१६२
रुविन शाक्य, ९८४!६!३५८३
पूर्णकुमार श्रेष्ठ, ९८४१२३१६७६

२०६७/०६८ सालया पुचः

तुलसीकृष्ण प्रजापति, ९८४९०४२५४९
सानुशोभा शाक्य, ९८४९७००८५४
देवेन्द्र महर्जन, ९८४१३६६४५७
गंगादेवी महर्जन, ४३३३७५२
लक्ष्मी महर्जन, ९८४१८८१५५२
माया तुलाधर, ९८४९५९२५७४
कृष्ण गोपाल वैदार, ९८४१२०४६०४

२०६८/०६९ सालया पुचः

समिना श्रेष्ठ, ९८१३२९३६७६
रीजा शाक्य, ९८४१४५७४५८
अञ्जना सिं, ९८४१३३५८१५
सरस्वती महर्जन, ९८५१०९६३२६
लक्ष्मी देवी महर्जन, ९८४१३०२८४३
सविना शाक्य, ९८४१२१३६७२
वाबुराजा महर्जन, ९८४१३३६०३३ 'ए'
जानुका श्रेष्ठ, ९८४१२८१०८५
विराजकाजी शर्मा राजोपाध्याय, ९८४१२५७०५१
सरिता महर्जन, ९८४१३५९४४३
मृगेन्द्रराज सुवेदी, ९८४१०१९५०९
नजुमा राजभण्डारी, ५५३३८८५
विष्णुहरि महर्जन, ९८४१३६८३९९
दिपना शर्मा, ९७४११०३८११
शर्मिला महर्जन, ९८४९३२८४५७
बाबुराजा महर्जन, ९८५१०९५४९८'बी'
शर्मिला सुवाल(डंगोल)
आनन्दकृष्ण ताम्राकार ९८४१२९९९०७
श्यामलाल व्यन्जनकार, ९८४१३७३८४५
रविना महर्जन, ९८४९३६०५७३
बिजय शर्मा, ९८४१४३५३०६
अशोकरत्न शाक्य, ४१०१७११
लक्ष्मीशोभा नापित, ९८४१६१४६२७
दिलकुमारी महर्जन, ९८४१५४७६९७
दिपक महर्जन, ९८४१२९८६७२
एलिना महर्जन, ९८४१७२६८९८
न्हुछेमान महर्जन, ९८४१२४७४७७
सूर्यलक्ष्मी महर्जन, ९८४९१५१४०४
पुष्परत्न महर्जन, ९८४१२४७०६७
दयाराम श्रेष्ठ, ९८४१९७९४५५
तेजवती जोशी, ९८४९१६८७५१
दुर्गादेवी राजभण्डारी, ९८४१६५२५७३
दीपा महर्जन, ९८४९२२०५५६
रामबहादुर श्रेष्ठ, ९८४१३६३८७४
राजकुमार महर्जन, ९८४१६७९२६५
राम महर्जन, ९८४१३५३५११

२०६९/०७० सालया पुचः

सविना महर्जन, ९८५१००७५६१
सृष्टि श्रेष्ठ, ९८४१३८५८४९
रश्मीरा शाक्य, ९८४१३३६६०८
रामेश्वर श्रेष्ठ, ९८४१७४२०१०
संजय महर्जन, ९८४११८२५३२
सुरेश मानन्धर, ९८४१२९५५०२
राजा शाक्य, ९८५१०४७१९६
राजु कपाली, ९८४९७०७९३९
हरिकृष्ण महर्जन, ९८४१४४९३६३
आशिष दुलाल, ९८४१११५५१५
मोहनदेवी प्रजापति महर्जन, ९८४१७७६५७७
सुमा श्रेष्ठ, ९८४१७१५४८९
रामेश्वर भुजु, ९८५१०६९८२०
अमृतमान महर्जन
विजयराम कर्माचार्य, ९८५१०३२८४८
सचिन शाक्य, ९८४१४४६५६२
भरत महर्जन, ९८६१०७२१५३
तारा प्रधान, ९८४९७०७९३९
अन्जु कायस्थ, ९८४१२१३९११
रिजु श्रेष्ठ, ९८४९०८५०३५
कल्पना प्रधान, ९८४३०५०६४२
पूर्णिमा डंगोल, ९८४१४१०१३२
सुजिता जोशी
मञ्जु श्रेष्ठ, ९८४१४९४५७९
नानीहिरा प्रजापति, ९८४१४५८१६७
सुरेन्द्रराज अवाले, ९८४१२२४४८०
इश्वर श्रेष्ठ, ९८४१३६५८४०
गोपालकृष्ण नकर्मी, ९८४९४७९५५५
इश्वर व्यञ्जनकार, ९८४९४१५३८१
बाबुकृष्ण व्यञ्जनकार, ९८५१०६६७६८
सुरेन्द्र अवाले, ५५५२६२१
रोशनराज कर्णजीत

२०७०/०७१ सालया पुचः

निरनज्वालानन्द राजोपाध्याय, ९८४१३०३२४९
प्रेमतारा शाक्य, ९८४१६१५२५१
सुप्रभा शाक्य, ९८४१७०१८७६
विमला मानन्धर, ९८४१३२८०७५
पवित्रकृष्ण श्रेष्ठ, ९८४१२०४८७२
शैलेसबहादुर प्रधान, ९८४१३८४४८९
पदमावति प्रधान, ९८४१७६१९२३
नानीमैंया श्रेष्ठ, ९८०८००६५७८
न्हुच्छे बहादुर महर्जन, ९८४१४५७४६३
धिरजकुमार महर्जन, ९८०३४७९२०५
रचना शर्मा, ९८०८२२९६३१
अन्जिता खड्गी, ९८४११६२४१०
रविन श्रेष्ठ, ९८४१२३८९४६
रेनु श्रेष्ठ, ९८४१२०६०४१
अञ्जन शर्मा, ९८४३७५११७७
रबिन डंगोल, ९८४३६!८६७५
रमेशलाल न्याछयों, ९८४(२२६४६४
सुरेशराज शर्मा, ९८४१७८३६१६
चन्दन राज शर्मा, ९८४९१३०२०९
कान्छाभाई महर्जन, ९८४!३५२७७१
सुशिला श्रेष्ठ, ९८४९६८८६६८
श्रीनु न्याछ्यों, ९८४१३२९८९६
मेरिना सिखाकार, ९८४३१९७९३९
पंकज नकर्मी, ९८४१७३१७६२
राजन महर्जन, ९८३०३०६७००
सुरज महर्जन, ९८४१६३९२११
तेजमाया महर्जन, ९८४९८८५३९९
बिना महर्जन, ९८०३३४६२८३
रत्नकाजी महर्जन, ९८४१२१५२५०
लिना प्रधान, ९८४१४२२१४१
अमिनराज शाक्य, ९८४१४२८५९९
बाबुराजा अवाले, ९८४१२६४००५
राजेन्द्र शाक्य, ९८४९३६४३६९
रामेश्वर श्रेष्ठ, ९८६०१२९७१५
अमिर मसाल, ९८४१२०५७९३

२०७१/०७२ सालया पुचः

बाबुशरण महर्जन, ९८५१२१२८०६
विजयकृष्ण दसवाल, ९८४३४२१६३९
न्हुछेबहादुर महर्जन, ९८४१४५७४६३
विमला मानन्धर, ९८४१३२८०७५

२०७२/०७३ सालया पुचः

अमिर महर्जन, ९८४१५७२६३९
राकेश महर्जन, ९८४१९७२९८४
श्रृजना महर्जन, ९८४१३१७४३१
बीना महर्जन, ९८४००६९१३८
दर्शनवीर शाक्य, ९८४१२२७९६०
अबिन्द्रमान सिं, ९८४१२०४९५५
रानीशोभा महर्जन, ९८४१३६०३६७
विजयराज वज्राचार्य, ९८०२०६३५३५
वीरमाया महर्जन, ९८४१५०२४७६
दुर्गा देवी राजभण्डारी, ९८४१६५२२७३
हरिकृष्ण दुवाल, ९८४९१२५५४८
उमेश्वरमान प्रधान, ९८४३९३८८००
केशरीमैंया प्रधान श्रेष्ठ
जसना राजभण्डारी, ९८४९२०९७१०
आरीकमाला अमात्य प्रधान, ९८६९३६३८४१
सुजल वज्राचार्य, ९८०३९८०५५०
रुपा महर्जन, ९८४१६२६४३७
रामेश्वर श्रेष्ठ, ९८४१४९३४४९
पूर्णकुमार मानन्धर, ९८४१३६७०९१
हिराबहादुर महर्जन, ९८४१३०२३७६

समेस्टर प्रणालि २०७४ पुचः

किरण केन रंजित, ९६१९४३७०१५
सिल्भा प्रधान, ९८४१२६५००५
हरिशंकर मानन्धर, ९८४१३५५३१५
पुष्पनारायण श्रेष्ठ, ९८५१०७५२३९
संजिवमान वैद्य, ९८४१२०३६३८
श्रीधर डाखुसी, ९८५१०५७१०१
कविन श्रेष्ठ, ९८५११९८४०६

कविना नेपाली, ९८४३११५७५५
करुणा प्रधान, ९८४१६३२३७८

समेस्टर प्रणालि २०७५ पुचः

१. छोरीमैयाँ श्रेष्ठ
२. रविन्द्र बज्राचार्य
३. विकास महर्जन
४. शान्त महर्जन
५. राजेश महर्जन
६. राजेन्द्र खड्गी
७. विशाल राजभण्डारी
८. निर्मला डंगोल
९. अमृतरत्न ताम्राकार
१०. तीर्थकेशरी गोपाली
११. प्रजीत शाक्य
१२. कृष्णप्यारी श्रेष्ठ
१३. नवीनप्रकाश श्रेष्ठ

वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेशनया नायः भाजु सिजन श्रेष्ठयात
नेपालभाषा केन्द्रीय विभागपाखें हनेज्याः ज्याइवः

लुमन्ति दबूया ग्वसालय्
चित्लाङ्ग - टिष्टुङ्ग - पालुङ्ग शैक्षिक भ्रमण

लुमन्ति दबूपाखें सफू ब्वज्याः

लुमन्ति दबूया ग्वसालय् जूगु शैक्षिक भ्रमण – कुलेखानी

अभिलेख विज्ञान अध्ययनया झ्वलय् मानदेवया शिलालेखया
प्रतिलिपि नेपाली भ्वँतय् – टिष्टुङ्ग

लुमन्ति दबूया ग्वसालय्
चित्लाङ्ग – टिष्टुङ्ग – पालुङ्ग शैक्षिक भ्रमण

नेपालभाषा एम.ए. ब्वपिं पुचःपाखें पिथंगु
मूति सफूया विमोचन

मूति सफूया विमोचन ज्याझ्वःस
नेवाः अर्गनाइजेशन अफ अमेरिकाया नायः मय्जु वविता प्रधान नाप

नेवा: अर्गनाइजेसन अफ अमेरिकाया नेपा: देय् प्रतिनिधि

व लुमन्ति दबूया नाय: भाजु किरण केन रंजितया अध्यक्षताय् पिदनेत्यंगु

"लुमन्ति दबू ल्या: ७"

सुथांलाक्क पिदनेमा धका: भिन्तुना देछानाच्वना ।

Mr. JAYAMBU RANJIT

Treasurer, World Newah Organization (WNO)

Past Executive Member, Newah Organization of America (NOA)

65 Travis Court, Gaithersburg

Maryland, 20879, USA